

LUND UNIVERSITY

Handikappidrott: mellan tävling och rehabilitering

en studie av handikappidrotten mellan idrottsrörelse och handikapprörelse med utgångspunkt från fallstudien rullstolstennis

Östnäs, Anders

1997

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Östnäs, A. (1997). *Handikappidrott: mellan tävling och rehabilitering: en studie av handikappidrotten mellan idrottsrörelse och handikapprörelse med utgångspunkt från fallstudien rullstolstennis*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 1997, Nr 12), (Research Reports in Social Work; Vol. 1997, Nr 12). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

MEDDELANDEN FRÅN SOCIALHÖG- SKOLAN

Anders Östnäs

HANDIKAPPIDROTT

- MELLAN TÄVLING OCH REHABILITERING -

En studie av handikappidrotten
mellan idrottsrörelse och handikapprörelse
med utgångspunkt från fallstudien rullstolstennis

1997:12

HANDIKAPPIDROTT

- MELLAN TÄVLING OCH REHABILITERING -

En studie av handikappidrotten
mellan idrottsrörelse och handikapprörelse
med utgångspunkt från fallstudien rullstolstennis

Anders Östnäs
Hösten 1997

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	1
1. INLEDNING	2
1.1. Några perspektiv på handikappidrotten	2
1.2. Något om idrottsrörelsens organisering	4
1.3. Syfte och centrala frågeställningar	4
1.4. Genomförande och metod	5
1.5. Fortsatt framställning	8
BEGREPPSDISKUSSION	9
1.6. Vad är handikapp	9
1.6.1. Begreppets ursprung	9
1.6.2. Handikappbegreppets olika dimensioner	10
1.6.3. Handikappbegreppets modernisering	12
1.6.4. Det internationella handikappbegreppet	14
1.6.5. Avslutande diskussion	16
1.7. Normalisering och integrering	18
1.7.1. Begreppet integrering	19
1.7.2. Integrering som konfliktbegrepp	21
1.7.3. Andra dimensioner av integrering	22
1.7.4. Idrottslig integrering	24
1.7.5. Normaliseringsbegreppet	28
1.7.6. Normaliseringsdebatten	31
1.7.7. Några reflektioner kring normalisering	33
1.8. Idrottsbegreppet	34
1.8.1. Idrottens olika dimensioner ur RF-perspektivet	38
1.8.2. Andra dimensioner av idrotten	39
1.8.3. Idrottens värdesystem	41
1.8.4. Handikappidrotten och idrottens värdesystem	50
2. NÅGRA UTVECKLINGSLINJER	53
2.1. Folkrörelsebegreppet	53
2.2. Utvecklingen av den svenska idrottsrörelsen	55
2.2.1. Den tidiga svenska idrotten	55
2.2.2. Förutsättningar och karakteristik	56
2.2.3. Sportifieringsprocessen	59
2.2.4. Idrottsutvecklingen 1920 – 1967	61
2.2.5. Den nutida utvecklingen av idrottsrörelsen	62
2.3. Handikapprörelsen och den handikappolitiska utvecklingen	71
2.3.1. Genombrottstiden (1960-70-talet)	71
2.3.2. Mot ökad internationalisering (1980-talet)	76

3.3.3. Nittioalet och framtiden	78
3.4. Handikappidrottsrörelsen – en nisch mellan idrottsrörelsen och handikapprörelsen	80
3.4.1. Handikappidrottens rötter / Paralympisk historik	80
3.4.2. Framväxten av den svenska handikappidrottsrörelsen	82
3.5. Sammanfattning och analys	85
4. FORSKNING KRING HANDIKAPPIDROTT	91
4.1. Några internationella utblickar	91
4.1.1. Socialisation och identitetsbildning	92
4.1.2. Socialisationsagenter	93
4.1.3. Socialisationssituationer och personliga egenskaper	95
4.1.4. Några interaktionistiska forskningsansatser	96
4.1.5...Några reflektioner	98
4.2. Handikappidrottsforskning i Norden	99
4.2.1. Några norska forskningsstudier	100
4.2.2. Svensk handikappidrottsforskning	102
5. IDROTTEEN I DET SOCIALA ARBETET	106
5.1. Idrotten i socialt arbete och sociallagstiftning	106
5.2. Regeringens utvecklingsprojekt för barn- och ungdomsidrotten	110
5.2.1. Bakgrund	110
5.2.2. Integrering av handikappade	111
6. HANDIKAPPIDROTTEENS ORGANISERING	115
6.1. Organisation och verksamhet	115
6.2. Handikappidrottens skadegrupper med klassindelning	116
6.3. Handikappidrottens idrottsprogram	117
6.4. SHIF:s policy	119
6.5. Internationella kontakter	120
7. HANDIKAPPIDROTTEEN OCH INTEGRERINGSPROBLEMATIKEN	122
7.1. Den nationella integreringsprocessen	122
7.1.1. Bakgrund	122
7.1.2. Några resultat från integreringsenkäten	123
7.1.3. SF-enkäten	124
7.2. Den internationella diskussionen kring integrering	126
7.3. Några ytterligare integreringsansatser	130
8. HANDIKAPPIDROTT – HABILITERING OCH REHABILITERING	133

8.1. Begreppsdiskussion	133
8.2. Rehabiliteringsorganisationer med handikappidrott	134
8.3. Rullstolsrugby – ett rehabiliteringsexempel	136
9. RULLSTOLSTENNIS – ORGANISATION OCH UTVECKLING	140
9.1. Kort historik	140
9.2. Organisation och tävlingsverksamhet	141
9.3. Rullstolstennis i Sverige	142
10. RULLSTOLSTENNIS – EN FALLSTUDIE	144
10.1. Deltagarobservation i Timrå	144
10.2. Sammanfattning och reflektion	147
10.3. Enkätstudien	148
10.3.1. Bakgrundsvariabler	148
10.3.2. Tennisvariabler	151
10.4. Sammanfattning och analys	157
11. SAMMANFATTANDE DISKUSSION	161
12. AVSLUTNING	165
LITTERATURFÖRTECKNING	167
OFFICIELLA TRYCK	173
BILAGOR	
1. Introduktionsbrev	174
2. Följebrev	175
3. Enkät till rullstolstennisspelarna	176
4. Handikappidrottens klassifikationssystem	182

FÖRORD

Handikappidrotten är en del av den svenska idrottsrörelsen och organisatoriskt inordnad i Riksidrottsförbundet (RF). Samtidigt kan handikappidrotten också ses som en del av den under 1960-talet framväxande handikapprörelsen och som sådan ett medel i rehabiliteringsprocessen. Handikappidrotten som aktivitet spänner således mellan tävling och rehabilitering. På forskningens område finns mycket lite skrivet kring den svenska handikappidrotten. Denna studie kan i det avseendet betraktas som något av ett pionjärarbete.

Denna rapport, som tillägnas den svenska handikappidrottsrörelsen, kan och bör ses som ett första underlag för vidare forskning inom området. Tänkbara fördjupningar kan röra integreringsproblematiken kring överförandet av handikappidrotter till specialförbunden inom RF, internationella integreringsfrågor inom ramen för olympiska och paralympiska spel, handikapprörelsens inställning till handikappidrotten som aktivitet, handikappidrotten som alternativ till andra rehabiliterande aktiviteter i rehabiliteringsprocessen av funktionshindrade, den specifika dövidrotten. Här finns en räckta intressanta vetenskapliga problemfält för blivande idrottsforskare - och handikappforskare.

Lund, november 1997

Anders Östnäs
universitetslektor i sociologi och socialt arbete

1. INLEDNING

Handikappidrotten som socialt fenomen har nära relation till såväl idrottsrörelsen som handikapprörelsen. Den kan ses som en nisch mellan dessa bägge breda folkrörelser; handikappidrott i form av tävling anknuter till idrottsrörelsen (cirka 3 miljoner medlemmar), medan handikappidrott som medel i rehabiliteringsprocessen för funktionshindrade har nära samröre med handikapprörelsen (nästan en halv miljon medlemmar) och socialt arbete. Det ger handikappidrotten – i organiserad form drygt 40.000 medlemmar - en spännvidd som i viss mån överskrider den idrott, som utövas av icke handikappade.

1.1. Några perspektiv på handikappidrotten

I det följande framställs fyra olika perspektiv på handikappidrotten som socialt fenomen. De kan sägas utgå från det weberianska idealtypbegreppet (se även Östnäs, 1995 b.).

Det första perspektivet benämns *normaliseringsperspektivet* efter den av Nirje formulerade normaliseringsprincipen.

The normalization principle means making available to all persons with disabilities or other handicaps, patterns of life and conditions of everyday living which are as close as possible to or indeed the same as the regular circumstances and way of life of society (Nirje, 1992:97).

Nirje nämner inte idrotten direkt, men det framgår implicit att normaliseringsprincipen även omfattar fritids- och idrottsfältet. I idrottsrörelsens idéprogram IDROTT 80 heter det bl.a. att ” idrottsrörelsen ska erbjuda alla möjlighet att utöva idrott efter vars och ens förutsättningar och värderingar – Idrott åt alla!” Längre fram i idéprogrammet står det följande:

Erfarenhetsmässigt vet man att idrotten betyder oerhört mycket för många handikappade människor. Den innebär rekreation och rehabilitering och bidrar till att bryta den isolering, som lätt drabbar dessa människor. Idrotten ger den fysiska träning som behövs för att klara de extra ansträngningar med vilka de handikappade måste kompensera ej uppnådda eller förlorade funktioner i form av samhällets miljömässiga och dagliga krav. Handikappidrottsförbundet svarar för ett uppskattat arbete och stödet till handikappidrotten har ökat i snabb takt under 1970-talet.

Här ses den funktionshindrade som en kapabel individ, vars mer eller mindre grava funktionshinder i ett socialt helhetsperspektiv spelar mindre roll. Det innebär också i enlighet med normaliseringsperspektivet och definitionen av det relativa handikappbegreppet att det är den sociala miljön som transformerar funktionshindret till

att bli ett handikapp för individen. Den sociala miljön – i detta fall idrottens – skall så långt det är möjligt göras tillgänglig för funktionshindrade av alla kategorier och svårighetsgrad - blinda/synskadade, döva/hörselskadade, rörelsehindrade och utvecklingsstörda. Idrotten ses som en arena, där alla inklusive funktionshindrade, skall kunna delta utifrån sina egna förutsättningar.

Det andra perspektivet kallar jag för *beundrarperspektivet*. Det är på sätt och vis normaliseringsperspektivets motsats på så sätt att funktionshindret här lyfts fram och bildar ramen för tolkningen, dvs en form av positiv stämpling. Det påminner om det synsätt som handikappforskaren och sociologen Mårten Söder kallar "the freak show" (från föredrag vid handikappidrottskongressen ISAPA 95 i Beitostoelen i Norge, maj 1995):

Here the image is not only the disability that should be overcome. The disability rather define the whole context for interpreting the sport activity of the disabled. Freak show means showing something that is exceptional, for the sake of exceptionality. It stimulates the curiosity in the spectator and gives a feeling of watching something that is difficult to grasp and understand by our usual standards. Sports for the disabled viewed in this way is performance by extraordinary people, people we get fascinated by. But our fascination is based on the fact that we do not identify with them.

Det här perspektivet innebär att vi inte identifierar oss med den funktionshindrade idrottsmannen utan i stället fokuserar på funktionshindret. Ett exempel på beundrarperspektivet är den kanadensiske höjdhopparen Arnie Boldt som i början av 1980-talet gled över 2.10 i höjd – med ett ben amputerat. Den svenske flerfaldige VM- och OS-vinnaren i utförsåkning, Ola Rylander, även han benamputerad, är ett annat exempel.

Det tredje perspektivet benämner jag *tycka-synd-om-perspektivet* och det kan sägas vara besläktat med föregående perspektiv. Det har sina rötter i det gamla välgörenhetstänkandet som var förhärskande i början av seklet. Till skillnad från beundrarperspektivet, där den idrottsaktive ses som ett avvikande men dock aktivt subjekt, betraktas utifrån detta perspektiv den funktionshindrade idrottaren som ett passivt objekt – en individ att tycka synd om. Det handlar helt enkelt om skilda människosyner.

Det fjärde perspektivet, *rehabiliteringsperspektivet*, kan ses som specifikt för handikappidrotten genom dess fokusering på idrottsaktiviteten som ett medel för rehabilitering. Rehabilitering ges här en bred definition som innefattar fysiska, psykiska, sociala och arbetsbaserade dimensioner. En av många fasetter av "rehabiliteringsspektrat" är idrotten. Den moderna handikappidrotten växte fram utifrån detta perspektiv. Den engelske läkaren Ludwig Guttmann började i slutet av 1940-talet aktivt använda idrotten som ett komplement till medicinsk behandling av engelska krigsinvaliden vid Stoke-Mandevillesjukhuset i England. Idrotten som behandling av

ryggmärgsskadade växte sedan ut till dagens moderna elitidrott, vars extrem återfinns högt upp i resultatlistorna i VM och Paralympics (handikapp-OS). Idrott som rehabilitering återfinns på programmet på många rehabiliteringscentra, tex Rekruteringsgruppen (RG) på Bosön, Frösunda Center (i Solna, Västerås, Göteborg och Malmö), Fryk-Center i Värmland. Dessa centra har nära kontakt med SHIF, Svenska Handikappidrottsförbundet, och innebär i många fall en språngbräda mot tävlings- och elitverksamhet.

1.2. Något om idrottsrörelsens organisering

Idrottsrörelsen är Sveriges största folkrörelse med cirka 3 miljoner medlemmar. Den styrs organisatoriskt av Riksidrottsförbundet (RF) som bildades 1903. Kansliet, som leds av en riksidrottsdirektör (Lennart Karlberg), har sitt säte i Idrottens Hus i Farsta utanför Stockholm. Under kansliet sorterar 22 distriktsförbund (DF), vilka motsvarar länsindelningen, och 68 specialidrottsförbund (SF). Nästa hierarkiska steg är de cirka 1.150 specialdistriktsförbunden (SDF), drygt 20.000 idrottsföreningar (IF) och nära en halv miljon idrottsledare (endast cirka 10% är avlönade; resten är ideellt arbetande). I antalet idrottsföreningar är inte Korpens cirka 20.000 föreningar medräknade. De senast tillkomna SF-en är taekwondo och styrkelyft – vid riksidrottsstämman (RF-stämman) i Karlstad i maj 1997. Nästa riksidrottsstämma inträffar 1999 i Malmö. Vid denna stämma träffas idrottsrörelsens representanter inom RF och (numera även) SISU (Idrottens Studieförbund) för att diskutera valfrågor, ideologiska frågor, framtidsplanering etc. Den löpande verksamheten styrs av idrottens ”regering” – Riksidrottsstyrelsen (RS) - vars ordförande är Arne Ljungqvist.

Handikappidrottsrörelsen är sedan inträdet 1969 en del av den svenska idrottsrörelsen - av RF. Den har ett eget specialidrottsförbund (SF) i form av Svenska Handikappidrottsförbundet (SHIF). Kansliet, som liksom RF finns i Idrottens Hus, leds av en generalsekreterare, Hans Lindström. SHIF är uppdelad på 21 SDF och 446 idrottsföreningar. Totalt engagerar SHIF cirka 50.000 idrottsutövare på olika nivåer. SHIF som ”kategoriförbund” ansvarar i nuläget för 19 idrottsgrenar. Ytterligare nio handikappidrotter handhas av ordinarie SF, tex rullstolstennis som organiseras av Svenska Tennisförbundet (SvTF). Den löpande verksamheten styrs av en styrelse – SHIF:s styrelse. Årsmöte hålls vartannat år.

Den svenska dövidrotten organiseras sedan år 1913 genom SDI – Sveriges Dövas Idrottsförbund. Fram till riksidrottsmötet i Umeå 1995 (RIM95) var SDI associerad till SHIF. Då valdes SDI in i RF som ett självständigt specialidrottsförbund (SF).

1.3. Syfte och centrala frågeställningar

Handikappidrotten har många fasetter, dimensioner och perspektiv. För att fånga in handikappidrottens mångfald krävs som jag ser det en bred forskningsansats. Med denna ansats som bas blir syftet med studien att beskriva och analysera den svenska handikappidrotten som socialt fenomen. Utgångspunkten är ett kontinuum med de polära positionerna i form av elitidrotten med förankring i idrottsrörelsen och rehabilitering

baserad på handikapprörelsen och det sociala arbetet. Genomlysningen av handikappidrotten kan sägas ske efter följande tre stråk:

- a) På makroplanet i form av handikappidrottsrörelsens utveckling med utgångspunkt från framväxten av idrottsrörelsen och handikapprörelsen.
- b) På mesoplanet i form av beskrivning och analys av handikappidrottens struktur och organisation.
- c) På mikroplanet i form av en fallstudie av rullstolstennis, där aktiviteten relateras till begrepp som livskvalitet, identitet och självkänsla.

I studien beskrivs och problematiseras utförligt - på samtliga plan - centrala begrepp som integrering, normalisering, rehabilitering, handikapp och idrott. Idrottens roll i det sociala arbetet och sociallagstiftningen tas också upp.

Med utgångspunkt från begreppsanalysen, de historiska utvecklingskedena hos idrottsrörelsen, handikapprörelsens relatering till handikappolitiken och handikappidrottsrörelsen, handikappidrottens struktur och organisation samt fallstudien avser studien att ge en helhetsbild av och ökad förståelse för fenomenet handikappidrott. En annan viktig utgångspunkt är det temporala perspektivet, dvs att tolka nuläget i ljuset av dåtid och framtid. Det är en av orsakerna till att stor vikt lägges vid de historiska utvecklingskedena hos idrotten, handikapprörelsen och handikappidrotten.

Detta sammantaget ger upphov till några centrala frågeställningar:

Hur ser utvecklingslinjerna ut för idrottsrörelsen och handikapprörelsen (relaterad till den handikappolitiska utvecklingen)? Hur har dessa rörelser påverkat utvecklingen av den svenska handikappidrotten?

Hur är den svenska handikappidrotten organiserad? Vilka diskussioner förs inom handikappidrottsrörelsen på det nationella och internationella planet?

Vilken betydelse har handikappidrotten (exemplet rullstolstennis) för den enskilde utövaren? Hur ser man på integreringsproblematiken med den s.k. friskidrotten? Hur är handikappidrotten relaterad till självkänsla, identitet och livskvalitet?

1.4. Genomförande och metod

Huvuddelen av datainsamlingen baseras på sekundäranalys i form av lagar, förordningar, offentliga utredningar (t.ex. SOU), utvärderingar, forskningsrapporter, forskningsartiklar (t.ex. Östnäs, 1988-96), idrottsdokument av skilda slag från friskidrotten och handikappidrotten och annan relevant litteratur. Det empiriska materialet härrör dels från en deltagarobservation med åtföljande informella intervjuer med utgångspunkt från en internationell rullstolstennisturnering i Timrå, dels från en enkätstudie av samtliga registrerade rullstolstennisspelare i landet år 1995, dvs en totalundersökning.

Deltagarobservationen (juni 1995), som föregick enkätutskicket, hade som syfte dels att ge mig en inblick i rullstolstenniskulturen, dels skapa motivation och intresse att senare fylla i den postala enkäten. Denna sändes ut i början av juli och hade karaktären av en

syntes mellan kvalitativ och kvantitativ form. Detta innebär att den i stor utsträckning var utformad med öppna frågor. Förutom deltagarobservationen hade jag informerat om undersökningen i tidskriften Svensk Tennis. I samband med utskick av enkäten (bilaga 2) fanns också ett introduktionsbrev (bilaga 1) och ett följbrev skrivet av rullstolskommitténs ordförande Stig Ericson (bilaga 2).

Av utskickade 45 enkäter fick jag tillbaka 35 stycken, vilket innebär ett bortfall på 10 stycken eller 22%. Detta får anses som godtagbart. Flera inom bortfallet meddelade per telefon att de slutat med tennis – i de flesta fall beroende på dåliga spelmöjligheter. Flertalet respondenter bidrog med mycket öppenhjärtliga och utförliga svar. Den utförliga informationen om och presentationen av studien bidrog sannolikt till dessa utförliga responser.

Deltagarobservationen hade dels karaktären av förberedande undersökning, dvs ett sätt att kunna sätta sig in i rullstolstenniskulturen och förbereda för relevanta frågor för enkätstudien, dels som en pilotstudie i sig. Patel (i Patel&Tebelius, 1987) betonar också deltagarobservationens dubbla karaktär av explorativt syfte och undersökning i sig. Målgruppen för deltagarobservationen var en del av respondenterna för enkätstudien. Kombinationen av förberedande studie och pilotstudie var sannolikt också en grund för de välutvecklade responserna i enkätstudien.

Patel (a.a.) menar vidare att man bör ta i beaktande att när man observerar finns det risk för att de observerade förändrar sitt normala beteende. ”Den allra första tiden som observatören finns i observationssituationen kommer han att påverka individerna mest, men allt eftersom de blir vana vid observatören blir situationen mer normal”(s. 95). Jag hade rollen av öppen observatör, dvs spelarna, åskådare (endast ett fåtal) och anhöriga var medvetna om min roll som observerande forskare. I den här specifika miljön bedömer jag emellertid risken för påverkan som liten. Min upplevelse var att jag på ett naturligt sätt flöt in i miljön. Sammanfattningsvis kan deltagarobservationen med åtföljande ostrukturerade intervjuer karakteriseras som:

- en informativ förberedelse för enkätstudien
- ett sätt för mig att närma sig rullstolstenniskulturen
- en pilotstudie i sig, som gav en hel del intressanta resultat.

Fallstudier är en omdiskuterad och mångdefinierad kunskapskälla. Becker (i Merriam, 1994) definierar syftet med fallstudier vara att man kommer fram till en helhetsinriktad förståelse av det man studerar – i föreliggande fall rullstolstennis – och att man kan utveckla generella teoretiska påståenden om regelbundenheter i social struktur och socialt skeende. Merriam (a.a.) menar att fallstudien har fyra karakteristiska egenskaper – de är partikularistiska, deskriptiva, heuristiska och induktiva. Den fokuserar på en viss företeelse (här: rullstolstennis), den ger en tät beskrivning av denna företeelse, den förbättrar läsarens förståelse för företeelsen samt grundar sig på induktiva resonemang, dvs att begrepp, teorier och perspektiv växer fram utifrån den information man har tillgång till. Fallstudien är till sin karaktär i första hand kvalitativ. Föreliggande studie utgör som jag ser det en syntes mellan enkätens normalt kvantitativa förankring och de ostrukturerade frågornas kvalitativa karaktär. Syntesen är svår att genomföra. Ett gott

resultat bygger på närhet till populationen, god information om undersökningen i form av artiklar i tidskrifter, följebrev, informationsbrev etc. Närhet till populationen är i sin tur avhängig av populationens storlek. Omständigheterna i fallstudien rullstolstennis var gynnsamma, vilket aktivt bidrog till det goda resultatet.

Granskar man idrottsforskningen i stort finns det, som jag ser det, ett genomgående metodologiskt dilemma. Idrott, dvs även handikappidrott, är en aktivitet som man utövar frivilligt. Det innebär att målgruppen idrottsutövare inom olika idrottsfält har en genomgående positiv attityd till sitt idrottande. Om de negativa aspekterna överväger är det sannolikt att man slutar med idrotten för att ägna sig åt något annan fritidsaktivitet. Detta gäller naturligtvis även andra aktiviteter som bygger på frivillighetens grund. Beträffande dessa aktiviteter är det viktigt att få en uppfattning om varför folk slutar, dvs i föreliggande studie kontrollera, helst över tiden, varför man slutar utöva rullstolstennis. De nedslag jag gjort i enkätstudiens bortfall visar huvudsakligen att möjligheterna till spel var begränsade, vilket medförde att man tröttnade.

Det finns även ett annan dilemma som mer an knyter till rollen som forskare. Det är många gånger lätt att bli involverad och entusiasmerad av sitt forskningsobjekt, vilket kan försvaga den kritiska blick som en forskare alltid bör ha. Anna Meeuwisse (1997:30-32) tar upp det som ett problem i sin avhandling om Fountain House-rörelsen. Jag citerar: "Oavsett min handledares engagemang (Sune Sunesson – tidigare ordförande i Fountain House i Malmö) måste jag vidgå att jag har en positiv grundinställning till klubbhusrörelsen. (...) I stället väljer jag att erkänna att jag är tilltalad och imponerad av klubbhusrörelsen - och RSMHs – sätt att arbeta, och överlåter till läsaren att avgöra om detta förhållande också färgat min beskrivning och analys". I likhet med Meeuwisse har jag sedan jag först kom i kontakt med handikappidrotten (handikapporientering 1993 och rullstolstennis 1994) och framledes imponerats av handikappidrotten som fenomen och de prestationer – ofta i skymundan – som där utförs. Trots att jag sedan i nära trettio år på olika sätt varit involverad i svensk idrottsforskning var handikappidrotten för mig något okänt och förborgat. Efter "upptäckten" har jag insett handikappidrottens betydelse. Det är därför möjligt att denna entusiasm påverkar min beskrivning och analys även om jag försöker hålla mig neutral.

Patriksson (1987) har diskuterat och problematiserat det han kallar avbrott i idrottsutövandet inom barn- och ungdomsidrotten. Han hävdar att det är bättre att använda det mer neutrala begreppet avbrott än det i idrottsdebatten mer anförda uttrycket utslagning. Utslagning kan användas när en klubb har en hård selektiv idrottspolicy, som slår framför allt mot barn och ungdomar. Även avbrottsbegreppet är problematiskt. Patriksson (a.a.) frågar sig t.ex om det är avbrott när en person slutar med föreningsidrotten för att i stället ägna sig åt spontanidrott. Är det avbrott när man övergår från den aktiva karriären till att bli ledare? Detta i sin tur är avhängigt av vilken definition på idrott man har. I denna studie kan avbrott från rullstolstennis innebära övergång till andra handikappidrotter. Det i sin tur innebär en avtappning av antalet registrerade rullstolstennis spelare, men å andra sidan finns individen kvar inom handikappidrotten. Detta är en viktig och intressant diskussion som borde tas mer på allvar inom idrottsforskningen.

1.5. Fortsatt framställning

I kapitel 2 – "Begreppsdiskussion" – sker en genomgång av centrala begrepp som handikapp, normalisering, integrering och idrott. Dessa begrepp har varit och är fortfarande centrala vid diskussioner inom idrottsrörelse, handikapprörelse och handikappidrottsrörelse. I kapitel 3 ("Några utvecklingslinjer") behandlas ingående den historiska och nutida utvecklingen av idrottsrörelsen, handikapprörelsen och handikappidrotten, som sedan relateras till varandra. Kapitel 4, "Forskning kring handikappidrotten", tar upp den forskning – företrädesvis internationell – som bedrivs kring handikappidrotten. I kapitel 5 ("Handikappidrott – habilitering och rehabilitering") diskuteras idrotten i ett habiliterings- och rehabiliteringsperspektiv, bl.a. utifrån exemplet rullstolsrugby. Kapitel 6 behandlar en del av den integreringsdebatt, som förts inom handikappidrottsförbundet – "Handikappidrotten och integreringsproblematiken". Kapitel 7 tar upp handikappidrottens organisation och struktur ("Handikappidrottens organisering"). I kapitel 8 diskuteras "Idrotten i det sociala arbetet". Kapitel 9 och 10 tar upp området rullstolstennis. Kapitel 11 – "Slutdiskussion" – avslutar arbetet.

I den fortsatta framställningen kommer handikappidrotten i vissa stycken att ställas mot begreppet "friskidrott", dvs den del av den organiserade idrotten som utövas av icke funktionshindrade eller ohandikappade. Begreppet friskidrott är inte adekvat, utan används i brist på annat. Det får i detta sammanhanget mer ses som en dikotom term.

2. BEGREPPSDISKUSSION

Det här avsnittet diskuterar en del centrala begrepp som ofta återkommer när man diskuterar handikapprörelsen och handikappidrottsrörelsen. Det kanske mest centrala begreppet i studien är *integrering* och det närliggande begreppet *normalisering* liksom begreppet *handikapp*. Vad är egentligen handikapp och vem kan betraktas som handikappad? Vad är det för skillnad på begreppen handikapp och funktionshinder? Vad finns det för olika dimensioner av begreppet rehabilitering - och habilitering? När man talar om handikappidrott så blir det också viktigt att diskutera *idrottsbegreppet*. Det kan tyckas tämligen okontroversiellt, men det är det knappast. Tvärtom har idrottsforskare genom åren haft otaliga diskussioner kring begreppet idrott. Och det närliggande begreppet sport? Är t.ex motion idrott eller fordras det att man skall tävla för att det skall betraktas som idrott? Frågorna och svaren är många. Diskussioner och definitioner kring begrepp är i alla sammanhang viktigt eftersom definitioner ger konsekvenser. Den amerikanske sociologen W.I. Thomas myntade redan under 1920-talet en tes som sedan dess är känd som Thomas' teorem. Den lyder: "Om man definierar en situation eller socialt fenomen som verklig(t), så blir man verklig i sina konsekvenser". Detta innebär att om man ger idrottsbegreppet en bred definition så får det som konsekvens att många människor indefinieras som idrottsutövare. Detta betyder i sin tur att idrottsrörelsen kan ses som bred med ett stort antal utövare. Detsamma gäller för begreppet handikapp. Om man ger handikappbegreppet en bred definition innebär detta att många kan betraktas som handikappade och därmed inräknas i handikapprörelsen. Handikapprörelsen kan därmed ses som en bred rörelse. Det finns en ekonomisk aspekt av detta som i alla fall är påtaglig när det gäller idrottsrörelsen. Ju fler aktiviteter som rubriceras som idrott desto fler är det också som skall dela på den gemensamma ekonomiska kakan. Därför är man från idrottsrörelsens och RF:s sida tämligen restriktiv när det gäller att ta emot nya medlemmar. Detsamma torde gälla för handikapprörelsen.

2.1. Vad är handikapp?

2.1.1. *Begreppets ursprung*

Begreppets ursprung är väl dokumenterat. Det härrör från 1500-talets England och vadslagning. Två eller fler personer slår vad och lägger en penningssumma i potten, där potten består av en mössa (cap). En enväldig skiljedomare kallas in och avgör vadet. Vinnaren av vadet sträcker ner handen i mössan och "greppar" vinsten, dvs hand-in-cap. Termen började på 1800-talet användas i sportsammanhang i England - framför allt inom golf, ridning och tennis. Den historiske 1500-talsdomaren har numera ersatts av olika former av handikapp- och tävlingskommittéer, där den bättre spelaren (eller hästen) blir belastad för att tävlingen skall kunna bli någorlunda jämn. Idag förekommer handikappsystemet framför allt inom golf och ridning, medan tennisen sedan tiotalet år tillbaka i allt mindre utsträckning behållit handikapptävlingar. Gynnandet av den sämre spelaren eller tävlanden kommer framför allt till uttryck i golfsporten, där handikappsystemet innebär att nybörjaren kan möta mästaren på någorlunda lika villkor. Golfsportens popularitet bygger i stor utsträckning på handikappsystemets utformning.

Inom tennis kan jag erinra om tennislegenden Björn Borg, som fick sitt genombrott i den klassiska handikappturneringen Kungens Kanna i slutet av 1960-talet. Denna turnering är en av de få som finns kvar inom tennisporten i Sverige.

2.1.2 Handikappbegreppets olika dimensioner

Begreppet handikapp har under årens lopp haft skiftande innebörder. Under 1800-talet då handikappbegreppet för första gången sattes in i ett mer samhälleligt perspektiv knöts begreppet ofta till bristande arbetsförmåga. Dessa människor med bristande arbetsförmåga utgjorde den tidens underklass och bestod av en räkka av tidens fattiga - en underklass i fysisk, psykisk och social mening. De benämndes ofta som lytta, abnorma eller invalidiserade. Inom skolområdet användes begreppet abnorm i samband med s. k. abnormskolor, dvs skolor för blinda, dövstumma, sinnesslöa eller vanföra - de vanligaste benämnda handikappen (Förhammar i Liljedahl, 1993:11).

Begreppet "lytt" kan ses som ett av de ursprungligt använda handikappbegreppen. Det används i flera tidiga lagtexter och för att beteckna kropps- eller själsfel. Ordet lyte användes både om felet var medfött eller senare förvärvat. Det kom att täcka både fysiskt och psykiskt handikappade. Så användes det också under 1800-talet.

Lytesbegreppet kom mer och mer att ersättas av abnorm mot slutet av 1800-talet - framför allt inom skolområdet. Även abnorm kom att omfatta både människor med kroppsliga och själsliga defekter. Dätidens abnormskolor kan ses som föregångare till de mer moderna specialskolorna som växte fram i Sverige efter andra världskrigets slut.

Invalid eller invalidiserad är ett 1900-talsbegrepp som härrör från engelskans och med innebörden kroniskt sjuklig, ofärdig eller krigsskadad. Det var också krigsinvalid uti Europa som bildade basen för den efter andra världskriget framväxande handikappidrottsrörelsen. Invalid kan ses som en direkt föregångare till vårt mer moderna handikappbegrepp, som började växa fram under 1950-talet.

Vissa handikapprelaterade begrepp från 1800-talet eller början av seklet har bibehållit sin betydelse, medan andra har förändrat karaktär eller helt försvunnit. Ett av de begrepp som bibehållit sin karaktär eller innebörd är blind, som betyder detsamma idag som för 100 år sedan. Däremot har man sedan mitten av 1900-talet kompletterat blind med begreppen synskadad eller synsvag. Att vara blind är att helt sakna synförmåga, medan en synskadad har "en så nedsatt synförmåga att det är svårt eller omöjligt att läsa vanlig skrift eller med synens hjälp orientera sig eller har motsvarande svårigheter i den dagliga livsföringen" (WHO's definition). Det innebär tex att inom handikappidrotten görs en uppdelning inom fröidrotten mellan klass B1 för blinda och klass B2 för synskadade. Respektive idrottskommitté inom Svenska Handikappidrottsförbundet (SHIF) bestämmer, eller snarare följer, minsta handikapp utifrån internationella standards.

Ett annat tidigt använt begrepp i handikappsammanhang är dövstum, som användes både officiellt och i dagligt tal från 1800-talets mitt. Det behövde inte innebära att den enskilde (den dövstumme) både var stum och döv utan att den grava hörselnedsättningen

medförde bristande möjligheter till språkträning, vilket av omgivningen ofta uppfattades som stumhet. Stumheten var i själva verket en konsekvens av dövheten. Dövstumsbegreppet ändrades i början av 1950-talet till döv. Precis som när det gäller blindbegreppet har dövbegreppet med åren kompletterats. Nu används också begreppet hörselskadad. Dövhet och hörselskada är snarare ett kommunikationshandikapp än ett fysiskt handikapp. Detta har fått till konsekvens att dövvidrotten tidigt gått sina egna vägar. Första gången döva nämns i idrottssammanhang är på 1840-talet, då eleverna på Manillaskolan (den första dövskolan på Djurgården i Stockholm) bedriver idrottsaktiviteter som simning, brottning och gymnastik samt skid- och skridskoåkning. Den första dövvidrottsklubben bildades redan 1892 – Hepatha från Stockholm – endast två år efter tvillingklubbarna AIK och Djurgården (Roos, 1993). Sveriges Dövas Idrottsförbund (SDI) bildades 1913.

Dagens utvecklingsstörda (eller förståndshandikappade) har sin begreppsliga föregångare i sinnesslöa - ett begrepp som har sitt ursprung i "Föreningen för sinnesslösas barns vård" från 1869 (Förhammar i Liljedahl, 1993:12). Kategorin indelades i bildbara och obildbara och blev sedermera en samlingsbeteckning för dem som inhystes på de framväxande stora institutionerna (anstalterna), dvs dagens mentalsjukhus eller psykiatriska avdelningar. Parallellt med sinnesslö användes begreppet idiot (från grekiska med innebörden lekman, obildad, okunnig). Idiot blev också den erkända beteckningen i dåtida statistiska sammanhang. På grund av begreppets mångtydighet är det idag svårt att tillgodogöra sig det statistiska innehållet. Detta var man medveten om och redan i mitten av 1890-talet försökte man göra en distinktion mellan begreppen sinnessjuk och idiot, där sinnessjuk skulle beteckna den som tidigare "ägt sitt förstånd", medan idioten från barndomen "varit mindre vetande och aldrig ägt fullt förstånd" (Förhammar, 1991:24). Detta motsvarar dagens distinktion mellan psykiskt sjuka/psykiskt störda och utvecklingsstörda. Ytterligare en distinktion gjordes i början av 1900-talet - mellan idiot (som aldrig kom längre än till 7-8-års utvecklingsålder) och imbecilla som kunde nå högre utvecklingsnivåer, men aldrig fullt förstånd. Från 1950-talet ändrades begreppen till psykiskt efterbliven och senare via psykiskt utvecklingsstörd till dagens utvecklingsstörd (eller utvecklingshämning, förståndshandikappad, begåvningshandikapp). Med utvecklingsstörning avses en nedsättning i den intellektuella förmågan i sådan utsträckning att utvecklingsstörda barn är berättigade till särskoleundervisning, dvs att funktionshindret skall ha upptäckts i tidiga år (oftast före de första skolåren). Detta faktum berättigar också den utvecklingsstörde till licens för deltagande i nationella och internationella mästerskapstävlingar inom handikappidrotten. Utvecklingsstörning brukar i enlighet med Kylén (1974) indelas i tre nivåer - grav utvecklingsstörning (A-nivå), måttlig utvecklingsstörning (B-nivå) och lindrig utvecklingsstörning (C-nivå), där den intellektuella förmågan (blandning av kognitioner och emotioner) är avgörande. Ofta är utvecklingsstörning förenad med andra handikapp som CP-skada, autism, epilepsi, hörselskada. Utvecklingsstörning är inte statisk utan dynamisk, dvs en människa kan utvecklas olika inom olika områden, tex inom kultur och idrott. Det innebär exempelvis att " för att arbeta med en grupp idrottsintresserade utvecklingsstörda ungdomar bör man ha vissa förkunskaper om orsakerna till och symptom på utvecklingsstörning. Det viktigaste man måste tänka på är att all träning och

instruktion måste utgå från den utvecklingsstördes utvecklingsnivå och motoriska mognad. Det är denna nivå som bestämmer hur Du skall leda och träna gruppen" (Roos, 1993:36).

Ett annat begrepp av äldre ursprung är vanför, som precis som begreppet lytt fanns med i äldre svensk lagstiftning. Den språkliga innebörden är "icke arbetsför" och relateras till människans position i arbetslivet. De vuxna eller barn över 12 år som inte kunde placeras på arbetsmarknaden var i viss mening icke arbetsföra eller vanföra. Under denna tid definierades således begreppet brett och anknöt till den samhällsliga situationen. Detta gällde fram till slutet av 1800-talet, då begreppet fick en definitionsmässig avsnävning - mot kategorin rörelsehindrade. Begreppet, eller snarare begreppets innebörd, hämtades från Danmark och bildade sedermera grundvalen för de framväxande anstalterna - vanförestalterna. I anslutning till anstalterna förlade man ofta skolhem för vanföra barn. Ett sådant exempel var Eugeniahemmet som öppnades 1883 och som låg i anslutning till Norrbackainstitutet i Stockholm. Andra termer som användes parallellt med vanför var krympling och lam (Förhammar i Liljedahl, 1993:12). Vanförebegreppet betraktas så småningom som alltför brett och ersätts under 1950-talet med rörelsehinder eller rörelsehandikapp. Den ursprungliga handikappidrotten har sitt ursprung i rörelsehindrade (framför allt ryggmärgsskadade) som kategori. I en spansk skrift från 1550-talet ordinerade en spansk läkare rörelsehindrade att idrotta. De uppmanades sitta på stol och fåkta med svärd, kasta spjut och svänga vikter i avsikt att träna styrkan (Nygren, 1971:9). Den moderna handikappidrottens genombrott skedde genom öppnandet av Spinal Injuries Centre vid Stoke-Mandevillesjukhuset i Aylesbury i England. Året var 1944 och initiativtagare den engelske läkaren Ludwig Guttman - den moderna handikappidrottens fader.

2.1.3. Handikappbegreppets modernisering

I takt med samhällsutvecklingen under efterkrigstiden har handikappbegreppet både vidgats och förändrat karaktär. Medvetenheten och intresset för handikappade som social kategori har successivt ökat. Den breda folkrörelse som handikapprörelsen idag utgör har sina rötter i den ökade medvetenheten under 1950-talet och den fastare organiseringen under framför allt 1960-talet. Idag utgörs handikapprörelsen av cirka 40 riksförbund med fler än 500.000 medlemmar (SoS, 1995).

I början av 1950-talet började begreppet handikapp användas som ett samlingsbegrepp för människor som av fysiska eller psykiska skäl hade svårigheter i den dagliga livsföringen, dvs för individer där egenskapen funktionshämning eller funktionsnedsättning kunde ta sig olika uttryck. Denna egenskapsrelatering innebar en stämpling eller stigmatisering av den handikappade. Detta var också något som den framväxande handikapprörelsen under 1960-talet poängterade. Diskussionerna kring handikappbegreppet blossade upp både nationellt och internationellt ungefär samtidigt som själva samlingsbegreppet introducerades. Den samhällsvetenskapliga handikappforskningen började spira i slutet av 1960-talet - främst vid Uppsala Universitet med bl. a. psykologen Lars Kebbon och sociologen Mårten Söder. Diskussioner fördes kring integrering, normalisering och olika

definitioner av begreppet handikapp. Successivt började den relativa betydelsen av handikappbegreppet växa fram. Handikapp var inte en egenskap utan sågs i stället som relaterat till den sociala miljön. Det relativa handikappbegreppet genomfördes i den första handikapputredningens slutbetänkande - Kultur för alla (SOU 1976:20). Där heter det bl. a.:

Vi använder ordet handikappad för att beteckna en person som av fysiska eller psykiska skäl har mera betydande svårigheter i den dagliga livsföringen. I denna beskrivning ligger att ett handikapp påverkas av den enskildes livsvillkor, av samhällets utformning. En blind kan ha en skada på synnerven, en utvecklingsstörd kan vara hjärnskadad och en rullstolsbunden kan ha blivit skadad i en trafikolycka. Men det är inte själva skadan som vi främst tänker på när vi använder ordet handikapp, utan de följder som skadan kan medföra. Skillnaden är väsentlig: skadan är något som ständigt finns - antingen är en person skadad eller är han inte det. En funktionsbegränsning däremot föreligger i vissa situationer. Vid andra tillfällen finns inget handikapp i denna mening, även om skadan är oförändrad. Man kan således vara handikappad i en situation eller funktion, men inte i en annan. Handikapp är för oss ett relativt begrepp.

Man kan säga att det därmed inträffat ett paradigmskifte i synsättet på handikappade. Fokus förs över från individen och det mer medicinska perspektivet till ett mer samhällsorienterat synsätt. Detta paradigmskifte hade rötter i den debatt som påbörjades i mitten av 1960-talet och som involverade andra centrala begrepp som normalisering och integrering. Handikapp förändras från ett egenskapsbegrepp till ett relationsbegrepp, där man betonar relationen till den omgivande sociala miljön. Detta slås också fast i Sysselsättningsutredningens betänkande (SOU 1978:4) och Omsorgskommitténs betänkande om flerhandikappade (SOU 1980:16) liksom i Socialtjänstlagen (i kraft 1982) och Hälso- och sjukvårdslagen (i kraft 1983). I det handikappolitiska handlingsprogrammet från 1981 markeras samma tankegångar:

Handikappade är inte någon särgrupp eller en avgränsbar grupp människor. Det handlar i stället om människor som till följd av en skada eller sjukdom har svårt att delta i olika slags verksamhet. Handikapp är alltså ingen egenskap hos en person med en skada eller sjukdom. Handikapp är i stället ett förhållande mellan skadan eller sjukdomen och personens omgivning (Svensk Handikappolitik, 1981).

I senare utredningar, t.ex handikapputredningen från 1989 (HU89) och Socialtjänstkommitténs betänkande till ny socialtjänstlag (SOU 1994:139) markeras det relativa handikappbegreppet ytterligare. Det individbegrepp som införs är "funktionshindrad",

Det svenska eller kanske snarare det skandinaviska synsättet kring handikapp som något miljörelaterat har också påverkat det internationella samfundets handikapperspektiv.

2.1.4. *Det internationella handikappbegreppet*

När jag diskuterar det internationella samfundet utgår jag från den mest inflytelserika institutionen - världshälsoorganisationen WHO. En av de första gångerna som den internationella klassifikationen fördes upp på dagordningen var vid en konferens anordnad av FN:s sekretariat för rehabilitering i Geneve 1976. Samma år togs beslut i World Health Assembly att utarbeta en internationell handikappmanual. Fyra år senare, 1980, kunde WHO publicera en sådan manual utarbetad av Philip Wood - känd reumatolog från University of Manchester i England. Klassifikationen kom att förkortas till ICDH - International Classification of Impairment, Disability and Handicap. De tre huvudbegreppen kom att definieras på följande sätt:

- *Impairment: In the context of health experience, an impairment is any loss or abnormality of psychological, physiological or anatomic structure of function.*
- *Disability: In the context of health experience, a disability is any restriction or lack (resulting from an impairment) of ability to perform an activity in the manner or within the range considered normal for a human being.*
- *Handicap: In the context of health experience, a handicap is a disadvantage for a given individual, resulting from an impairment or a disability, that limits or prevents the fulfillment of a role that is normal (depending on age, sex and social and cultural factors) for that individual (WHO, ICDH Manual, 1980:47,143,183).*

De tre huvudbegreppen representerar olika nivåer, där impairment (skada) kan sägas vara den medicinska nivån, disability (funktionshinder/funktionsnedsättning/funktionsstörning) den individinriktade eller psykologiska nivån och handicap (handikapp) den sociala/samhälleliga eller sociologiska nivån. Det framgår ovan att för att undvika handikappstämpeln bör den enskilde anpassa sig till de roller som anses som normala och som förordas av samhället. Det visar att ICDH mer fokuserar på individens egna brister till skillnad från det svenska eller skandinaviska synsättet som mer betonar brister i miljön. För att reda ut begreppen fick sociologen och handikappforskaren Märten Söder i uppdrag av Socialdepartementet att göra en analys av WHO:s handikappklassifikation (Söder, 1982). Han konstaterar att enligt WHO:s definition är det den individuella egenskapen som är mest framträdande, medan miljöbristerna betonas tydligare i Sverige. Detta leder till att det enligt WHO:s manual är mot individen som man skall rikta åtgärder och i mindre grad samhället, medan det motsatta synsättet finns i Sverige. Dessutom menar Söder att WHO:s synsätt speglar ett konsensusstänkande kring samhället, samhällets värden och vilka roller som är acceptabla, något som han menar knappast stämmer med den verklighet vi lever i.

Söder (a.a.) diskuterar också vilken användning man kan ha av ett preciserat handikappbegrepp och finner tre funktioner:

- Identifiering av behov, dvs identifiera vilka grupper av människor som har särskilda behov och som behöver samhällets stöd.
- På grundval av denna identifiering skapa en rimlig resurrsfördelning.
- Begripliggöra den process som skapar dessa behov.

WHO:s ambition ligger framför allt på de två förstnämnda funktionerna, medan den svenska debatten framför allt fokuserar på den tredje funktionen. Det miljörelativa handikappbegreppet har varit ett kraftfullt redskap för att skapa förändringar framför allt i den fysiska miljön.

Michael Oliver, ende professorn i handikappstudier i England (Professor of Disability Studies at the University of Greenwich), har i boken *Understanding Disability - From theory to Practice* (1996) försökt sätta in handikapp som socialt fenomen i ett större samhällsperspektiv. Han inleder boken med att beskriva sin egen livssituation. I början av 1960-talet råkade han ut för en dykolycka och bröt nacken. Påföljande år tillbringade han på Stoke Mandevillesjukhuset, som på den tiden var handikappidrottens högberg. Han beskriver den tiden på följande sätt:

However, the positive far outweighed the negative. The culture of Stoke Mandeville was definitely macho, and I was encouraged to undertake as much physical activity as I wanted. Additionally, there were the women; nurses, physios, OTs, all of whom were in close proximity and many of whom were required to perform professional acts of intimacy. It is not surprising that the boundaries between these professional and personal acts of intimacy were often blurred in the evenings and at the weekends, given that the majority of the patients were young men and the majority of the staff were young women. I think I learned more about myself and personal relationships in the one year I spent there than I have subsequently in the twenty years I spent in another kind of institution, the university. But there were other important gains as well. My relationships with my parents and other family members grew stronger at a time when often for young people such relationships grow weaker as they strive for independence. On leaving hospital, my mates and the working class community which I had left welcomed me back (a.a:7-8).

Längre fram i sin bok kontrasterar han den sociala modellen (motsvarar vårt relativa handikappbegrepp) med en individuella modellen, dvs synsättet på handikapp som en egenskap. Dessa kan i Olivers tappning (a.a:34-35) ses som polära positioner på ett kontinuum. De utgör i samhällsfilosofen Webers mening dikotoma idealtyper. De bägge modellerna präglas av följande karakteristika:

<u>The individual model</u>	<u>The social model</u>
personal tragedy theory	social oppression theory
personal problem	social problem
individual treatment	social action
medicalisation	self-help
professional dominance	individual and collective responsibility
expertise	experience
adjustment	affirmation
individual identity	collective identity
prejudice	discrimination
attitudes	behaviour
care	rights
control	choice
policy	politics
individual adaptation	social change

Oliver varnar för att se dessa modeller som verklighetsförankrade teorier. De bör i stället ses som hjälpmedel för att medvetandegöra människor kring handikappbegreppets komplexitet. Han konstaterar att det i England skett en övergång när det gäller synsätt från den individuella modellen mot den sociala modellen. Övergången kan sägas ha skett i samband med att WHO introducerade det relativa handikappbegreppet utifrån schemat (disease)-impairment-disability-handicap (1980). Han är en stark förespråkare för den sociala modellen samtidigt som han uppmärksammar modellens svaghet. Den är enligt Oliver framför allt förespråkad av friska funktionshindrade, medan de som har mycket grava funktionshinder kan ha svårt att tex via "social action" eller politiskt agerande föra sin och andra funktionshindrades talan i ett större sammanhang. Vad som saknas för dessa är en modell för "impairment" och inte bara för "disability". Det går en osynlig skiljelinje mellan friska eller kanske snarare mindre gravt funktionshindrade och dem med svårare funktionshinder - ofta multihandikappade. Denna diskussion förs inte i någon nämnvärd grad i Sverige även om handikappforskare som Mårten Söder och Lotta Holme uppmärksammat detta.

2.1.5. Avslutande diskussion

Fokuseringen av handikapp som ett relativt begrepp har under de senaste tjugo åren varit vägledande för både handikapprörelsen och den förda handikappolitiken, vilket i sin tur har genererat kraftfulla reformer för handikappade. Det bästa exemplet på detta är genomförandet av LSS-lagen (Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade; i kraft 1994) och LASS (Lagen om assistansersättning), där genomförandet av personlig assistans för de svårast funktionshindrade utgör en milstolpe i det handikappolitiska arbetets historia.

Dessutom har begreppets relativa grund inneburit en avmystifiering av de handikappade. Den tidigare låsningen till individen och dennes brister har om inte försvunnit så i alla fall

minskat. Medvetenheten kring funktionshinderades levnadsvillkor har ökat under de senaste trettio åren. Samtidigt finns det en fara att överbetona relativiteten så att man bortser från att det faktiskt existerar ett funktionshinder. Mårten Söder har varnat för detta liksom på senare år handikappforskaren Lotta Holme från Linköping. I en uppmärksamrad föreläsning i samband med en handikappkonferens i Örebro 1995 (konferensrapport Människa - Handikapp - Livsvillkor, 1995) problematiserade Lotta Holme det relativa handikappbegreppet utifrån en studie kring handikapp och teknik. På grundval av empiriska data fann hon att handikapp utifrån de drabbades perspektiv, framför allt gravt funktionshindrade, snarare var ett tillstånd än en process. Som gravt funktionshindrad var man - mer eller mindre - alltid medveten om sitt funktionshinder och såg sig själv som handikappad. Det var endast vid få tillfällen man "glömde bort" sitt handikapp. Hon slutade sitt föredrag på följande sätt:

En systematisk kritik av det relativa handikappbegreppet utifrån olika utsiktspunkter återstår att göra; såväl begreppsligen som empiriskt. Kanske kan kritiken utgå från människors med funktionsnedsättningar eget perspektiv för att ge näring åt och ifrågasätta det relativa synsättet. Och slutligen: Finns det någon grund för min misstanke att hjälpmedelstekniken bidrar till att definiera människor som "handikappade" i betraktarens ögon? Är detta en central ingrediens i handikappets sociala bestämning och innebörd, definition och konstruktion? I så fall är det viktigt att avslöja detta och göra teknikens handikappdefinierande funktion tydlig och genomskinlig i studier om teknik och handikapp (a.a.).

Det finns också fara för att handikappbegreppets relativitet kan ses som en förolämpning för den enskilde individen. Jag skall citera ett brev som kom till Mårten Söder strax före Örebrokonferensen kring Människa - Miljö - Handikapp 1987. Anledningen är att jag tycker dels det är belysande för risken för överbetoning av det relativa handikappbegreppet, dels för brevet djupt mänskliga ton och galghumoristiska kommentarer. Brevet är från den svårt funktionshindrade sociologen och läraren Nils-Olov Johansson på Socialhögskolan i Stockholm.

Jag heter Nils-Olov. Under drygt 20 år av mitt liv var jag spastiker. Att vara spastiker på den tiden var lika med att vara partiellt arbetsför, och det var inte alltid så lätt. Men en förståsigpåare kom och sa att det inte var så farligt. Alla var ju partiellt arbetsföra, själv kunde han inte spela fiol eller sjunga. Glad i hägen gick jag hem och spelade fiol, men ack så illa det lät. Jag var tydligen partiellt arbetsför i kvadrat. Näväl, jag försökte också sjunga. Och då visade det sig att jag var partiellt arbetsför i kubik. Det hela stämde inte. Jag längtade efter att segla, jag drömde om att gå på skidor på fjällvidderna. En annan förståsigpåare kom och sa att jag måste övervin-

na min situation, dvs sluta drömma och längta. Jag måste inse realiteterna.

Efter att någon tid ha varit centralmotoriskt rubbad blev jag cp-skadad. Att vara cp-skadad är liktydigt med att vara handikappad och det är inte alltid så lätt. En tredje förståsigpåare kom och sa att det inte var så farligt. Alla var ju på något sätt handikappade. Själv kunde han inte gå på lina eller utföra bergsbestigning. Vis av erfarenheten försökte jag aldrig gå på lina eller företa någon bergsbestigning.

Den fjärde förståsigpåaren kom och sa att ingen egentligen visste vad handikapp var. Det gav den femte förståsigpåaren chansen att hävda att handikapp var ingen egenskap utan en relation. Nu var jag alltså vorden en relation. Genast förstod jag hur viktigt det var att övervinna sitt handikapp. Jag måste verkligen sluta att drömma och längta, ty en relation kan inte göra något sådant.

Enär jag politiskt inte är (cp) utan (s) så brukar jag läsa Hjalmar Branting. När han förklarar varför han är socialist så säger han så här: "Vi måste revoltera mot den tingens ordning som tvingar de ojämförligt flesta att stanna i växten och kväsa sina bästa stämningars längtan." Efter att ha läst detta ställde jag mig frågan: Vad håller jag på med? Handlar det om att övervinnas? Handlar det inte i verkligheten om människor som kan växa? Människor som kan drömma? Människor som kan längta? Är vi på väg att bortförklara oss själva?

Man kan säga att det relativa handikappbegreppet har två sidor. Den ena har använts som vapen för de funktionshindrade i kampen för bättre levnadsvillkor och ett värdigt liv - för handikappolitiska reformer. Baksidan är när relativiteten överbetonas och upplevs som en förödmjukelse. Sen kan det också finnas en fara att man i tider av nedskämningar lättare kan reducera hjälpen för de svaga, tex funktionshindrade, om man överbetonar relativiteten. Sociologen Sonja Calais von Stokkom (tillsammans med Kebbon i Tideman, 1996), som under många år arbetat med det internationella handikappbegreppet, menar att det finns en paradox i det faktum att LSS-lagen, som klart lutar sig mot det miljörelativa handikappbegreppet, samtidigt betonar att lagen endast gäller för en viss avgränsad personkrets av svårt funktionshindrade. Här lyfts i stället egenskapsfaktorerna fram, grundat på medicinska bedömningar. Detsamma gäller för övrigt för handikappidrotten, där den medicinska bedömningen avgör vilken klass exempelvis en rörelsehindrad får medverka i.

2.2. Normalisering och integrering

Normalisering och integrering är några av de mest använda begreppen både inom handikappdebatten och handikappidrottsdebatten. De har sedan mitten av 1960-talet framstått som honnörsord på den handikappolitiska dagordningen. Men vad döljer sig bakom dess begrepp? Vad är den djupare innebörden? Vilka tolkningar kan dessa begrepp ges? Samtidigt utgör de centrala begrepp i den sociologiska begreppsfloran. Framför allt inom den konsensusbaserade sociologin är begrepp som norm (grunden för

normalisering) och avvikelser, integrering, värde, roll, funktion grundläggande. Klassiska samhällsfilosofier som Comte, Spencer, Durkheim liksom sentida sociologer som Parsons och Merton är förgrundsfigurer när det gäller detta synsättet. Ibland ersätts begreppet konsensusperspektiv med integreringsperspektiv, vilket visar den vikt som läggs vid integrering. Normalisering utgår från normen eller det som av majoritetssamhället betecknas som " normalt ". Det som inte är normalt är mer eller mindre avvikande. Som en följd av avvikelserna kan majoritetssamhället stämpla eller stigmatisera den avvikande.

2.2.1. Begreppet integrering

Inledningsvis vill jag säga att jag huvudsakligen kommer att använda integrering i stället för integration även om jag ser dem som i stort synonyma. Den distinktion man kan göra är att integrering har en mer dynamisk och processuell karaktär, medan integration mer har karaktären av statik och oföränderlighet. Integrering är ett begrepp med många dimensioner och kan tolkas på olika sätt. Den etymologiska grunden är det latinska ordet *integer*, som betyder oförminskad eller hel. Från detta uttryck kan man sedan avleda verbet *integrare* (=fullständiggöra) och *integratio* (=förymelse eller återupprättande av tidigare fullkomligt tillstånd). I sociologisk mening avser integrering dels den typ av samvaro som medför att deltagarna känner sig som delar i en helhet, dels detta tillstånd i dess helhet (Österberg, 1991:27). För människans överlevnad är en viss social integration en nödvändighet. Social närhet, eller med ett annat uttryck, socialitet kan sägas konstituera människan. Genom interaktion med andra människor får man utlopp för sina tankar, känslor och behov. Det gäller för funktionshindrade såväl som för "friska" - inom arbete, boende och fritid (t.ex. idrotten). Motsatsen till integrering är desintegrering, som innebär en fara för människan som social samhällsvarelse. Vanligen används begreppet inom den politiska sfären när det gäller invandrarpolitiken, där syftet bl. a. är att integrera invandrarna i den svenska samhället. Invandrarrollen skall bilda en del av den svenska helheten. En poäng kan nämnas i sammanhanget: dagens svenske integrations- och invandrarminister, Leif Blomberg, är även landets idrottsminister.

Integreringen som process kan ges två olika inriktningar. Utgångspunkten är begreppen ingrupp och utgrupp, där den förra gruppen präglas av ordning och reda och flit, medan ingruppens förhållande till utgruppen kännetecknas av fiendlighet och ovänskap. Ingruppen, som hålles samman av etnocentriska känslor gentemot utgruppen, bildar en stark integrerad helhet. Detsamma kan naturligtvis gälla för utgruppen och dess förhållande till ingruppen. Det här innebär att integreringen kan stärkas genom etnocentriska känslor manifesterade via en syndabock. Ett exempel var Hitlers behandling av judarna som syndabockar i syfte att stärka "det ariska folkets" integrering. Samtidigt kan utsattheten och fiendligheten mot en grupp öka denna förföljda gruppens integrering, dvs. integrering genom att sluta sig samman. Även här kan man ta judarna som exempel. Vid fredlig samvaro kan utgruppen inbjudas att integreras med ingruppen. Detta är en annan form av integrering, där utgruppen erbjuds att bli en del av ingruppens helhet. Det är denna senare form av integrering, som jag främst kommer att hålla mig till. Jag har nämnt invandrarna som exempel på denna form av integrering. Andra exempel är funktionshindrade inom samhälle och idrott. Integrering eller integration är ett vitt

begrepp som omfattar olika nivåer - människor, organisationer och kulturer/samhällen. EU kan ses som ett exempel på integrering på en övergripande samhällsnivå. Det finns ett närliggande begrepp som ofta kopplas samman med integrering - solidaritet. Jag betraktar detta som snävare - ett begrepp som existerar på mikronivå eftersom det rör känslor mellan människor. Solidaritet är kan man säga liktydigt med integration mellan människor. En välkänd sociologisk distinktion är Durkheims dikotomi: mekanisk och organisk solidaritet. Detta tar han upp i sitt klassiska arbete *De la division du travail social* (1893), där han menar att människor som är lika i flera avseenden upplever utifrån sina likartade roller mekanisk solidaritet, medan organisk solidaritet (sammanhållning) råder när arbetsfördelningen medfört att människor intar olika positioner (roller) i samhällsmaskineriet. Det feodala samhället var huvudsakligen präglat av mekanisk solidaritet, medan organisk solidaritet är ett signum för det moderna samhällsbygget. Här finns vissa likheter med den av samhällsfilosofen Tönnies (1887) formade dikotomin *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. Även här är sammanhållningen det centrala. Förhållandet mellan de bägge dikotomierna är inte helt enkelt och skall inte närmare utredas här. Jag nöjer mig med att konstatera att Tönnies dikotomi är mer tillämplig på meso- eller mikronivå, dvs visar mer på den sociala interaktionens utformning, medan Durkheims solidaritetsbegrepp är makro- eller samhällsrelaterat. *Gemeinschaft* uttrycker en innerlig, nära gemenskap, medan *Gesellschaft* ger uttryck för mer instrumentella handlingar. Dagens moderna samhälle präglas av *Gesellschaft*, men med inslag av *Gemeinschaft*. Sociologen Johan Asplund återupplivade Tönnies drygt etthundra år gamla dikotomi genom en uppmärksam bok i *En essä om Gemeinschaft och Gesellschaft* (1991). Boken medförde att begreppsdikotomin fick ny aktualitet. Inom idrottsforskningen har begreppet sedan dess använts flitigt som ett analytiskt redskap.

Den amerikanske sociologen Talcott Parsons har i "The Social System"(1951) analyserat samhället och även här intar integreringsbegreppet en central roll. Det sociala systemet eller samhällssystemet måste uppfylla följande fyra grundvillkor:

- * Anpassning till omgivningen (adaptation)
- * Måluppnående (goal attainment)
- * Integration (integration)
- * Mönsterbevarande (latency)

Detta är känt under termen AGIL efter de engelska initialerna. Anpassning till omgivningen sker via institutioner inom den ekonomiska sfären, måluppnåendet sker via politiska beslut (de politiska institutionerna), integration med hjälp av kulturella och samhälleliga institutioner som media, skola och religion samt mönsterbevarandet genom familj och släkt. De integrerande institutionerna har till uppgift att via socialisationen (social inläring) inrätta medborgarna att inta acceptabla roller i samhällsmaskineriet. Till dessa socialisations- eller integreringsinstitutioner kan man också räkna idrottsrörelsen - såväl friskidrotten som handikappidrotten. Alla samhällen som önskar uppnå stabilitet och balans måste enligt Parsons uppfylla villkoren för AGIL-systemet. WHO-definitionen av handikapp bygger i stor utsträckning på Parsons

resonemang, dvs att den funktionshindrade skall inta av majoritetssamhället accepterade roller i samhällsmaskineriet.

2.2.2. Integrering som konfliktbegrepp

Integreringsbegreppet är i första hand förknippat med konsensussteoretiska resonemang där utgångspunkten är att samhället är ett system i balans och harmoni och där delsystem, organisationer och grupper utgör funktionella eller integrerade delar av helheten. Här ställs få frågor som involverar begrepp som makt, motsättning eller konflikt. Vem bestämmer vilka roller eller normer som är acceptabla? Vem definierar vilka som är avvikare? Vad finns det för konflikter mellan olika system i samhället? Integreringsbegreppet ger uttryck för samhället som en Sörgårdsidyll, där alla är överens och där inga motsättningar råder. Konsensusperspektivet är samtidigt uttryck för ett statiskt samhällstillstånd, där förändringarna tonas ner till fördel för balans och harmoni.

Sociologen Nils-Olov Johansson anför i tidskriften "Handikappforskning pågår" (nr 2/93) liknande tankegångar och förordar att man bör ge integreringsbegreppet en mer maktbetonad innebörd. Han tar som exempel att många ungdomar med rörelsehandikapp enligt hans uppfattning överbetonar själva integreringsmomentet på bekostnad av själva skolgången. "Avinstitutionaliseringen" i form av att den rörelsehindrade får gå i "vanlig" skola får alltför stor betydelse, medan den reella skolsituationen undervärderas. Detta kan paradoxalt nog leda till minskad integrering och således motverka sitt syfte. Johansson anför det klassiska exemplet om läraren som berättar att han har tjugo elever och en integrerad! Han menar vidare att det är viktigt att beakta maktaspekter, när man granskar samhället på olika nivåer och att handikappforskningen hittills saknar ett mer genomgripande konfliktteoretiskt synsätt. Integreringen alltifrån välgörenhetens dagar i början av seklet fram till idag har präglats av konsensusstänkande och harmonisyn på samhället. Mårten Söder har också vid olika tillfällen tagit upp integreringen till debatt. Detta ligger i linje med vad jag anför ovan kring riskerna med det relativa handikappbegreppet, dvs att själva funktionshindret "glöms bort" under relativitetens täckmantel. Detta gäller i samma höga grad integrationen, dvs att när den fysiska integrationen väl är genomförd (de funktionshindrade barnen får gå i "vanlig" skola) så glöms själva skolgången bort. Därför blir det viktigt att problematisera integreringsbegreppet, något som bl. a. Mårten Söder gjort.

Oliver (1996) menar att funktionshindrades möjligheter att reellt integreras i samhället bygger på kamp: "Integration is not a thing that can be delivered by politicians, policy makers or educators, but a process of struggle that has to be joined" (a.a.:90). För att tydligare visa vad han menar hämtar han ett citat från den svarte medborgarrättskampen i Sydafrika, Steve Biko med den förändringen att Oliver byter ut svarta mot funktionshindrade (a.a.:92):

If by integration you understand a breakthrough into able-bodied society by disabled people, an assimilation and acceptance of disabled people into an already established set of

norms and code of behaviour set up by the able bodied, then YES I am against it ..... If on the other hand by integration you mean there shall be participation by all members of a society, catering for a full expression of the self in a freely changing society as determined by people, then I am with you.

Oliver anser vidare att 1900-talet för de funktionshindrades del har präglats av uteslutning och marginalisering (exclusion), medan kampen för ökat människovärde kommer att föras av de funktionshindrade med allt större kraft under kommande århundrande. Oliver vill också byta ut begreppet integration mot inklusion (inclusion), där inklusion innebär inbegripande, medräknande. Inclusion är för övrigt ett begrepp som i allt högre utsträckning ersätter integration - främst i USA och England. Inclusion, som i mitt tycke saknar en bra svensk översättning, har inte integrationsbegreppets belastning som ett konsensusassocierat begrepp. I inklusion ligger latent kamp och strid för att göra sin röst hörd - för att få människor att ändra attityd till funktionshindrade. Integrationsbegreppet är inget naturligt konfliktbegrepp.

Hur förhåller sig inklusionsbegreppet till handikappidrotten. Behöver handikappidrotten kämpa för att komma i kontakt med friskidrotten? Ja, definitivt! Ett exempel är den kamp som IPC (International Paralympic Committé) utkämpat under 1980-talet och fortfarande utkämpar för att få bli en del av den olympiska rörelsen. Detsamma gäller kampen för att få med vissa handikappidrottsgrenar i de olympiska spelen. Här handlar det om kamp på högsta idrottsorganisatoriska nivå.

2.2.3. Andra dimensioner av integrering

Jag har tidigare (se Östnäs, 1993) berört Söders problematisering av integreringsbegreppet med utgångspunkt från funktionshindrade barns skolgång. Han försöker här att undvika att hamna i den s. k. konsensusfällan. Hans avhandling (Söder, 1981) tar avstamp i den vårdorganiserade forskningen kring främst utvecklingsstörda, där det makro fördelningsorganisatoriska perspektivet lyfts fram. Bland annat talar han om utvärdering av sociala reformer utifrån två skilda perspektiv - det rättvisa (traditionell mål-medelanalys med utgångspunkt från beställarens/reformatörens egen referensram) och det orättvisa, där utvärderaren utgår från den egna referensramen och därmed kan förhålla sig kritisk till beställarens mål och medel. I avhandlingen finns bägge perspektiven redovisade. En del av avhandlingen (sammanläggningsavhandling) utgår från en empirisk studie av särskolans integrering av olika skolmiljöer (Söder: "Skolmiljö och integrering"). Söder menar här att integreringsbegreppet är problematiskt och finner stöd hos några norska forskare, tex Amservik, Gjessing, Dalen (a.a.:30). Resonemangen bygger på att fysisk och organisatorisk integrering inte är någon garanti för verklig integrering, dvs i sociologisk mening social integrering. Det finns heller inte någon garanti att fysisk, organisatorisk eller social integrering leder till samhällelig integrering. Samhällsintegreringen bygger till stor del på boendet och arbetsmarknaden, där åtminstone det senare idag släpar efter. Söder urskiljer fyra olika former av integrering (a.a.: 1, del III).

1. *Fysisk integrering*; det fysiska avståndet mellan utvecklingsstörda och icke-utvecklingsstörda reduceras, dvs samma skola och samma lokaler.
2. *Funktionell integrering*; det funktionella avståndet mellan de två kategorierna reduceras, t.ex genom ett gemensamt utnyttjande av resurser.
3. *Social integrering*; det sociala avståndet mellan de utvecklingsstörda och icke-utvecklingsstörda reduceras, t.ex genom att de utvecklingsstörda ingår i den äkta gruppgemenskapen.
4. *Samhällelig integrering*; detta gäller främst för vuxna utvecklingsstörda, dvs att bo ute bland icke utvecklingsstörda samt på lika villkor kunna delta i produktionen och ha tillgång till samma resurser (t.ex fritid/idrott) som andra i samhället.

Den norske handikappforskaren Sandvin (1992) menar att verklig integrering har sin grund i social integrering. Fokus riktas här mot det sociala systemet i sin helhet och inte på den enskilde individen. Man kan således inte tala om att en individ integreras utan det handlar i stället om hur helheten ser ut. Det finns en tendens i sociala reformprogram att mer intresse riktas mot medlen (t.ex fysisk integrering) än mot målet - social integrering. Man tar för lite hänsyn till de sociala processer som följer av fysisk integrering, av t.ex utvecklingsstörda i den vanliga skolan. Dessa sociala processer kan skapa en social dynamik som främjar utslagning eller isolering och där avvikaren, dvs den funktionshindrade, får en bekräftande funktion i förhållande till det normala. Fysisk integrering kan således skapa sin motsats - desintegrering.

En annan av dem som i sin forskning har problematiserat integreringsbegreppet är pedagogen och handikappforskaren Anders Gustavsson. Han har under lång tid drivit olika integreringsprojekt för utvecklingsstörda och genomgående - tillsammans med andra forskningsresultat - funnit att fysisk integrering i olika sociala sammanhang inte automatiskt leder till kontakter med icke-handikappade. Gustavsson menar (i Tideman, 1996:245) att skolan, boendet eller arbetsplatsen idag knappast kan sägas vara mötesplatser för djupare sociala kontakter. Ytterligare en förklaring är att människor vill bekräfta och i viss mån forma sin sociala identitet och då väljer gelikar att spegla sig och sin identitet mot. Likhet inger en känsla av trygghet. Vi söker oss till människor som har samma intressen som vi själva. Vi vill inte bli förknippade med människor som i något avseende ser annorlunda ut. Det kan gälla funktionshindrade likaväl som för invandrare. Gustavsson använder uttrycket "*vardagslivets naturliga sociala segregering*" (a.a.:246) för att betona att det ligger i människans grundläggande behov att göra världen meningsfull och hanterbar, vilket sker via det sociala och kulturella kategoriseringssystemet. I de flesta tider och samhällen tycks det ha varit så att människor med funktionshinder levit segregerat från andra och även upplevts som annorlunda. Gustavsson använder också Tönnies begreppspar Gemeinschaft och Gesellschaft som redskap när han analyserar utvecklingsstörda integrering i samhället. Gemeinschaft står för en innerlig, äkta gemenskap, medan Gesellschaft mer uttrycker människors krassa och instrumentella inställning till varandra. Gemeinschaft för utvecklingsstörda kan uppnås på mindre orter där ortsbefolkningen är positiva att ta emot dessa. Ett sådant exempel, som han anför, är den lilla franska staden Ainey-le-Chateau, som sedan början av 1900-talet tagit emot

psykiskt störda personer och utvecklingsstörda. Det kan ses som en motsvarighet till den mer kända belgiska orten Gheel. Exemplet Ainey-le-Chateau visar att "de annorlunda" har växt in i den sociala gemenskapen och i Tönnies mening bildar ett Gemeinschaft. De finns överallt och finns med i nästan alla sociala sammanhang. Befolkningen uttrycker det på det viset att de numera inte ser "de annorlunda" som annorlunda utan att de vant sig vid dem. Man kan säga att dessa psykiskt sjuka och utvecklingsstörda ingår i samhällets normalitet. Men samtidigt finns det under ytan en stark önskan att markera distans till de annorlunda därför att närheten på ett djupare plan upplevs som hotande. Det visade sig också att den inre distansen ofta markerades genom att de inneboende (de annorlunda) bodde något avskilt från övriga - i hus på gården eller ett mer avskilt rum i bostaden. Vissa rutiniserade vardagssysslor sköttes också ofta var för sig. Det här ger en något splittrad bild av gemenskapen - Gemeinschaft. Man kan tolka det som närhet och gemenskap på ett yttre mer ytligt plan, medan den riktigt äkta gemenskapen (den inre) saknas. Exemplet Ainey-le-Chateau kan ses som en fallstudie och ett undantag, men även som en modell inför framtiden. Det Gustavsson kallar integreringsgenerationen kan i en framtid samlas boendemässigt på ett sätt som kan förete likheter med Ainey-le-Chateau.

Handikappforskaren Magnus Tideman framförde i radioprogrammet Studio 1 (den 9/1 1997) farhågor för att man kan använda integreringsbegreppet som ett ideologiskt vapen för att skära ner kommunala kostnader i samband med omsorger för utvecklingsstörda. Inslaget i programmet handlade om en gravt utvecklingsstörd flicka i Bohuslän, som fick reducerad kommunal service, medan grannkommunen kunde ha erbjudit en klart bättre service och stödverksamhet. Det visar också att kommunerna tenderar att agera olika i omsorgsärenden. Det gäller så att säga att vara född eller bosatt i rätt kommun. Tideman förde då fram ett exempel på en kommun som hade "integrerat" utvecklingsstörda med äldre, dementa när det gällde boende och kallade det för ett integreringsförsök. Integrering, som är ett positivt laddat ord, kan man således, menar Tideman, använda som ett ideologiskt vapen för att spara pengar. Min reflektion är att detta förfarande för tankarna tillbaka till mellankrigstiden och tidigare, då denna typ av "integrerat" boende var vanligt.

2.2.4. Idrottslig integrering

Det jag kallar idrottslig integrering bygger bl. a. på den analys som Nirje genomförde av SHIF:s s. k. integrationsenkät 1993. Nirje utgår i sin tur från Söders tankegångar (se Östnäs, 1994)

Integrationsstudien genomfördes i samband med ett beslut vid Riksidrottsmötet 1989 att handikappidrotten skall sträva efter att integreras i friskidrotten. Enkäten, som gick ut till föreningar och distriktsförbund inom handikappidrotten (läs: SHIF), syftade till kartlägga hur man ställde sig till beslutet och motiveringen till ett positivt alternativt negativt ställningstagande. Studiens fältarbete och beskrivande del genomfördes av en konsult inom SHIF - Sture Djupenström. För det analytiska arbetet med enkäten ansvarade Bengt Nirje.

Enligt Nirje innebär integration inom idrotten följande:

att vara en del av helheten,
 att vara en i laget, en i gänget, en i klubben, en av dem på plan, en i klacken,
 att ha sin integritet respekterad,
 att vara sig själv som idrottsutövare - att ha kunnsighet och få möjlighet; att vara sig själv
 som handikappad bland andra idrottsutövare,
 att ha sina idrottsliga villkor under kontroll, medinflytande och självbestämmanderätt
 enligt spelets regler och att ha dessa villkor respekterade,
 att vara sig själv som idrottsutövare med funktionshinder - att känna och få vara sig själv
 - i sin idrott, i motion, i träning och tävling med och bland andra.

I analogi med Söder anger Nirje olika former för integration relaterat till idrott.

1. Fysisk (idrotts)integration; tillgång till idrotts- och friluftsanläggningar.
2. Funktionell (idrotts)integration; använda och ha tillträde till simhallar, idrottslokaler, träningslokaler, omklädningsrum, duschrum, toaletter etc.
3. Social (idrotts)integration; möjlighet att delta i masstävlingar eller som supporter eller som föreningsmedlem.
4. Samhällelig (idrotts)integration; rätt att bilda förening och verka i en förening med andra med samma intressen, önskemål och värderingar - eller i ett förbund med samma förutsättningar - eller, som i SHIF, i RF - med rätt att fastställa egna regler, bestämmelser och villkor, "inom spelets regler".
5. Administrativ/organisatorisk (idrotts)integration; att inom dessa ramar utveckla samspel, samarbete och samverkan, träffa avtal om organisation eller om förutsättningar för gemensamt beslutsfattande, gemensamma åtgärder eller arrangemang etc.

Det Nirje tar upp som integration ovan kan ses som liktydigt med social integration, dvs känna sig som en viktig del i gemenskapen.

Parentesen (idrotts) är mitt tillägg till Nirjes indelningsgrund. Nirje använder således samma indelning, förutom punkt 5, som Söder (1981). Det finns anledning att stanna upp ett ögonblick och reflektera på Nirjes indelning. Här blir det uppenbart att fysisk integration kan ligga långt från det att känna sig som en del i (helhets)gemenskapen. Att ha tillgång till samma idrottsarena kan ju betyda att funktionshindrade och icke-funktionshindrade idrottsutövare överhuvudtaget inte möts. Man kan ju använda samma anläggning, men utöva idrotten på olika tider. Detsamma kan gälla för den funktionella idrottsintegreringen, även om chansen till möte ökar. Det Nirje betecknar som social integration kan också innebära att funktionshindrade och icke-funktionshindrade deltar i samma tävling - i samma klass eller olika klasser. Det Nirje kallar samhällelig integration - och som jag omtolkar till samhällelig idrottsintegration - innebär rätten att bilda föreningar och även egna idrotter med utgångspunkt från funktionshindrades speciella önskemål och behov. Ett exempel på en sådan idrott är kälkhockey för rörelsehindrade, som utvecklats från den vanliga ishockeyn. Det är en svensk "uppfinning" från 1940-talet, men som på allvar började utövas först i slutet av 1980-talet. En av de få idrottsgrenar som utövas exklusivt av blinda och synskadade är goalboll, som utvecklades i Österrike i mitten av 1940-talet. Goalboll går i korthet ut på att kasta en boll med en innesluten klocka tvärsöver banan (gymnastiksal) över motståndarnas mållinje. Deltagarna har en bindel för ögonen. Detta innebär att idrotten

lätt skulle kunna bli öppen för alla - funktionshindrade och icke funktionshindrade. Som läget nu är utövas den endast av blinda och synskadade. Bägge dessa idrotter kan utifrån olika bakgrunder ses som exempel på samhällelig idrottsintegrering, dvs rätten att bilda egna grenar och föreningar. Det faktum att SHIF är en del av Riksidrottsförbundet kan i sig ses som en samhällelig idrottsintegrering. Uppföljningen av den samhälleliga idrottsintegreringen är den administrativa eller organisatoriska idrottsintegreringen, då idrottsidén skall etableras och finna fasta organisatoriska former. I likhet med Sandvins resonemang ovan kan målet anses vara social idrottsintegrering, där övriga av Nirje nämnda integrationsformer mer kan betraktas som medel för att nå målet. Nirje menar vidare (a.a.):

Att lyckas med en integration - här i betydelsen att bli med i nya sammanhang med förbättrade möjligheter - kräver såväl styrka som ömsesidighet: att någon kan och vill bli med och att de andra accepterar denna vilja och respekterar denna förmåga. Denna bild är ju inte komplett men ändå tillräckligt tydlig för att kunna ge en uppfattning om integrationens kraftfält. Det är färdigheten och viljan att göra en insats som ökar förutsättningarna att bli medlem i föreningen, växa in i föreningen, få del av gemenskapen, bli "en av dem", en i klubb-en, en i gänget, en i laget. Så kan man se några av konturerna i idrottens kulturmönster.

Med detta mönster som bakgrund är det lättare att se situationen framför allt men inte enbart för den enskilde idrottsutövaren, utan för den förening som önskar gå samman eller uppgå i en annan förening eller ingå i ytterligare distriktsförbund eller i annat specialidrottsförbund. Det är från dessa sammanhang som integrationsenkäten om handikappidrottens verklighet och relationer till den övriga svenska idrottsvärlden kan förstås och bli användbar för att urskilja behoven av och förutsättningarna för ett arbete som syftar till ökad samverkan inom RF med andra idrottsföreningar, specialidrottsdistriktsförbund och specialidrottsförbund.

Vid SHIF:s ungdomsledarkonferens 1990 diskuterade man också integrationsproblematiken och kom fram till följande typer av idrottsintegrering (se dokumentet "Handikappidrottens rådslag - Handikappade i framtidens idrott"):

NIVÅ

1. Ingen integrering
2. Lokalintegrering
3. Individintegrering
4. Klassintegrering
5. Totalintegrering

IDROTTSGREN

- Boccia, inomhuscurling, goalboll*
Flertalet idrotter (tränar samma tid och plats)
Tränar och tävlar med ohandikappade
Orientering
Bågskytte

Som också antyds i dokumentet bör denna diskussion ses som ett embryo till ett mer tydligt resonemang kring detta centrala begrepp. En av de tankar som framskytmar i själva nivåindelningen är användandet av ett kontinuum som ett analytiskt redskap i syfte

att nå ökad förståelse för den idrottsliga integreringsproblematiken. Detta kontinuum kan ha sina polära ytterligheter från ingen integrering till totalintegrering. Med totalintegrering avses här en process, där den funktionshindrade deltar i en förening som uppgått i en större helhet, dvs en "friskidrottsförening" och att denna idrott organisatoriskt inordnats under ett reguljärt specialidrottsförbund (SF) samt att den funktionshindrade tävlar i samma klass och på samma villkor som den icke-funktionshindrade. Ett exempel är den funktionshindrade bågskytten, som idag har möjlighet att tävla på samma villkor som den icke-funktionshindrade. Vid OS i Atlanta 1996 fanns det faktiskt en bågskytt från Italien, som deltog både i OS och Paralympics. Detta bygger naturligtvis på att funktionshindret, när det gäller den specifika idrottsgrenen, är av underordnad betydelse. Just skytte och bågskytte är idrottsgrenar som kan utövas på tämligen lika villkor, dvs om man är (lättare) rörelsehindrad eller inte spelar inte så stor roll. Det kommunikativa dövhandikappet är naturligtvis en nackdel i kollektiva idrotter, men kan kompenseras via teckenspråk eller idrottens eget symbolspråk. För inte så länge sen var den döve basketspelaren Kjell Gunnå en av landets absolut bästa inom "friskbasketen".

En annan intressant dimension är det man kan kalla den omvända idrottsintegreringen, där det redskap den funktionshindrade (oftast rörelsehindrade) använder - framför allt rullstolen - skulle kunna användas av icke-funktionshindrade eller "stående". Här är det den rullstolsburne (obs! ej rullstolsbunden) som är specialisten eller om man så vill "den normale" (den som utgör normen/normaliteten), medan den stående är avvikaren. Det innebär att man skulle kunna etablera t.ex rullstolstennis som en speciell gren, som är öppen för alla. Man skulle i det sammanhanget kunna använda termen *helintegrerad* idrottsdisciplin. Detta resonemang aktualiserades också i den enkät till Sveriges cirka femtio registrerade rullstolstennisspelare, som ingår i den här studien. Detsamma skulle i princip kunna gälla även för etablerade handikappidrottsgrenar som rullstolsbasket och friidrott (rullstolsåkning), dvs alla grenar som involverar rullstolen som hjälpmedel. Men det skulle även kunna gälla för andra grenar, tex goalball och kanske kälkhockey. Som framgår ovan är här "samhällsavvikaren" (den rullstolsburne) normen och den stående "systemavvikare" (avvikaren i delidrottssystemet, t.ex rullstolstennis). Hur klarar sig en stående utan erfarenhet i en gren som rullstolstennis? Kan en tennisstjärna som t.ex Stefan Edberg bli framgångsrik även i rullstolstennis? Grenen är svårare i så måtto att den innehåller dubbla moment - själva tennisspelet plus rullstolsagerandet. Som tennisspelare kan jag intyga att för en som är ovan vid att hantera en rullstol så är rullstolstennis oerhört svårt. En annan fråga är naturligtvis om en sådan utveckling av grenen har någon framtid - eller är önskvärd av rullstolstennisspelarna själva.

För att återgå till Nirje så tar han i sin integrationsanalys upp det han kallar mästerskapsintegration, dvs där respektive specialidrottsförbund (SF) anordnar ett antal handikappklasser i det vanliga SM-programmet. Detta skulle ge viss PR åt sporten, men samtidigt finns viss risk att eliten inom handikappidrotten avskärmas från övrig handikappidrott, dvs främst breddverksamheten. Om handikappidrotten integreras i ett speciellt SF så har naturligtvis detta SF ansvaret för att anordna av mästerskapstävlingar för handikappade - inom det ordinarie SM-programmet. Nirje anför också följande:

I vardagstillvaron möter emellertid det idrottsliga integrationsarbetet och samverkansansträngningarna en mycket mer sammansatt och mångfasetterad verklighet. Till vardags har våra hundratals föreningar många tusentals medlemmar som önskar en idrottsligt och personligt mer givande samverkan med icke handikappade utövare och deras föreningar, SDF och SF. Det är framför allt på lokalplanet som insatserna måste göras och därför måste också SHIF:s SDF bli de viktigaste instrumenten och kraftkällorna för integrationsarbetet.

Jag tror i likhet med Nirje att det är viktigt att fokusera det idrottsliga integreringsarbetet till basplanet, dvs till de enskilda föreningarna. Då blir också friskidrottens SDF och handikappidrottens SDF centrala som kunskaps- och informationskällor för vidgade samarbetsformer och bättre möjligheter skapas för en mer varaktig integrering. I förlängningen innebär detta att friskidrottens SF via avtal tar över handikappidrottsutövandet. Detta har skett i rullstolsbasket, bowling, bågskytte och ridning. I grenar som orientering, rullstolstennis, golf, segling och vattenskidor har handikappidrotten utvecklats inom respektive specialförbund, dvs rullstolstennis inom Svenska Tennisförbundet, golf inom Svenska Golfförbundet etc. Detta innebär att nio handikappidrotter har friskidrottens SF som huvudmän. Dessa handikappidrotter är således organisatoriskt integrerade i friskidrotten, men innebär det att de ingår som en äkta del i gemenskapen - Gemeinschaft? Är det ett uttryck för en inre gemenskap eller mer ett utanpåverk? Eller är det helt krasst ett sätt för specialförbundet att göra PR för sig själva? Eller en möjlighet att ta emot ökade anslag och styra över dessa anslag till friskidrotten? Kanske man kan se paralleller med det Tideman tog upp ovan kring agerandet i form av ekonomiska nedskärningar under integrationens täckmantel i vissa kommuner. För att bättre kunna förstå handikappidrotternas integration i friskidrotten bör man genomföra ordentliga utvärderingar av de idrotter som först fördes över, dvs bowling, rullstolsbasket och bågskytte.

2.2.5. Normaliseringsbegreppet

Tillsammans med integrering har normaliseringsbegreppet haft stor betydelse både inom forskningen kring funktionshinder och i den handikappolitiska utvecklingen. Normalisering har under de senaste trettio åren varit ett viktigt verktyg i kampen för ett mänskligare samhälle - mot den institutionsbaserade värden av funktionshindrade. Jag skall här relatera en del av de diskussioner som förts kring handikapp och normalisering för att sedan knyta an till det idrottsliga fältet.

Begreppet normalisering användes första gången av Kommittén för Partiellt Arbetsföra (Kjellman-kommittén) - en utredning som verkade under 1940-talet. Syftet med utredningen var att undersöka hur man på bästa sätt skulle kunna föra ut handikappade eller partiellt arbetsföra på arbetsmarknaden. Den som mer konkret vidareutvecklade normaliseringstanken var chefen för den danska försorgsstyrelsen, Niels Bank-Mikkelsen, som tidigt, 1959, förde in normalisering av livsvillkoren för utvecklingsstörda

i den danska lagstiftningen; "å la psykisk utvecklingshemmede oppnå en tillvaerelse så naer opp til det normale som mulig" (i Sandvin 1992:174). I samband med möten inom Nordiska Förbundet för Psykisk Utvecklingshämning (NFPU) diskuterade och utvecklade Bank-Mikkelsen och dåvarande överinspektören för sinnesslövärderna vid Medicinalstyrelsen (senare Socialstyrelsen), Karl Grunewald, normaliseringstanken. Så här säger Grunewald om normaliseringstanken:

I mitt arbete hade jag stor nytta av normaliseringsprinciplen. Den var lätt att förstå för både politiker och personal: 'Så nära det normala som möjligt'. Den blev själva drivkraften i den omvälvning som följde. I hårda och konfliktfyllda diskussioner var den något att hålla sig till. När jag reste ut på inspektioner hade jag på 1960-talet av och till sällskap med ombudsmannen i Föreningen för Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna (då: endast Föreningen för Utvecklingsstörda Barn; min anm) Bengt Nirje. Medan jag genomförde inspektionen träffade han någon föräldragrupp. Efteråt hade vi tillsammans ett möte med föräldraföreningen där vi redovisade vad som hade hänt under inspektionen. (Graninger & Lovén, 1994:41)

Det var under dessa möten som Nirje utvecklade och formulerade normaliseringsprincipen. Han hade under många år arbetat i USA och hade sett hur illa det var ställt för de utvecklingsstörda där. För att hans tankar skulle få ordentlig genomslagskraft utvecklade han normaliseringsprincipen i en mycket uppmärksammat artikel 1969. Det var för övrigt samma år som Svenska Handikappidrottsförbundet (SHIF) bildades, där Nirje tillhörde en av förgrundsgestalterna. Som Grunewald anförde ovan var normaliseringsprincipen lätt att förstå och den blev ett viktigt vapen för den framväxande handikapprörelsen. Vad innebar normaliseringsprincipen mer konkret och vilken var skillnaden mellan Bank-Mikkelsens och Nirjes tolkning av den? Jag utgår nedan från Sandvin (1994:175; min översättning):

Bank-Mikkelsen

Att leva så normalt som möjligt.

Det är normalt att man bor på ett ställe och utför andra aktiviteter på andra ställen.

Det är normalt att barn bor hemma och lämnar hemmet när hon blir vuxen.

Är detta omöjligt bör plats beredas på institution där man kan bo som andra,

Nirje

Möjliggöra normal levnadsrytm och livscykel.

Det är skillnad mellan arbete, bostad och fritid.

Normalt livsförlopp.

Normala boende- och levnadsvillkor.

dvs i små enheter med egna rum.

*Det är normalt att barn går i skolan -
det gäller även förskola och barnträdgård.*

Det är normalt att vuxna har arbete.

Respekt för utvecklingsstördas behov.

Den som inte får arbete eller inte kan arbeta erbjuds kompenserande trygghet.

Normal ekonomisk standard.

Det är normalt att man har fritid och semester.

Normal årsrytm.

Det är normalt att man bor i en miljö tillsammans med en man/kvinna och att man gifter sig om man så önskar.

Passande kontakt mellan könen.

Man slås av likheterna i de bägge förgrundgestalternas resonemang. Bägge fokuserar mot normala levnadsmönster och livsvillkor. Går man tillbaka till Nirjes ursprungliga skrivning kring normaliseringsprincipen (The normalization principle and its human implications, 1969) slås man i likhet med ovan att Nirje inte poängterar arbetslinjen utan i stället utgår från de utvecklingsstördas behov. Här skiljer sig Nirje från Bank-Mikkelsen. En annan skillnad är att Bank-Mikkelsen mer ser normalisering som ett mål, medan Nirje betraktar normalisering som ett medel - mot målet integrering. Normalisering blir i Nirjes fall ett mer processuellt begrepp mot målet integrering. Ytterligare en skillnad kan urskiljas: Bank-Mikkelsen ser institutionsboendet som en möjlig sista utväg om en eget boende är uteslutet, medan Nirje överhuvudtaget inte nämner institutionsboendet som alternativ. Möjligen kan man tolka denna skillnad som "ett kronologiskt fenomen" i den bemärkelsen att dansken första gången förde fram sina tankegångar i slutet av 1950-talet, medan Nirje agerade under ett annat och mer ifrågasättande tidskede - i slutet av 1960-talet. Under Nirjes era rasade handikapprörelsens kamp mot institutionsboendet som värst. Trots skillnaderna överväger likheterna. Tillsammans formulerade de en grundval för det skandinaviska synsättet och för principens globala spridning. Sammanfattningsvis kan den av Nirje formulerade normaliseringsprincipen uttryckas i följande åtta punkter:

1. Normal dagsrytm (gå upp, klä på sig, äta regelbundet etc)
2. Normal dygnsrytm (bo på ett ställe, arbeta på ett annat, fritid, helgvila etc)
3. Normal årsrytm (födelsedagar, semester, resor, idrottsvenemang etc)
4. Normal utveckling av livscykel (växlingar mellan barndom, ungdom, vuxenhet, ålderdom)
5. Erhålla respekt för val av handlingar och önskemål
6. Leva under normala sexuella omständigheter
7. Leva under normala ekonomiska förhållanden
8. Ha tillgång till normala materiella faciliteter (t.ex skolor, sjukhus, grupphem)

Inom ramen för dessa punkter kan även idrotten infogas, dvs att idrott och fritid ingår som normala aktiviteter i utvecklingsstördas och andra funktionshindrades livsvillkor. Om man som funktionshindrad väljer idrott som fritidsaktivitet skall detta respekteras. Tillgång till idrottsarenor hör också till normala materiella faciliteter, som funktionshindrade skall kunna erbjudas. Idrott ingår i normaliseringstänkandet.

2.2.6. Normaliseringsdebatten

Vetenskapliggörandet av handikappfältet påbörjades ungefär samtidigt som annan sektoriserad forskning började växa fram – invandrarforskning (bl. a. kring IMFO-gruppen vid pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet med professor Arne Trankell som ledare), äldreforskning eller gerontologisk forskning (en grupp kring sociologen Lars Tornstam vid Uppsala universitet). Idrottsforskningen kom igång något senare – främst vid de pedagogiska institutionerna vid universiteten i Stockholm och Umeå. I Sverige etablerades den samhällsvetenskapliga handikappforskningen främst i Uppsala under ledning av psykologen Lars Kebbon och sociologen Mårten Söder. Denna initiala grupp utvecklades senare till Centrum för Handikappforskning vid Uppsala universitet. Den tidiga forskningen kring funktionshindrade (i de flesta fall utvecklingsstörda) syftade bl.a. till att se om avinstitutionaliseringen verkligen ledde till normalisering och senare integrering i samhället. I forskningsprojektet "Mental Retardation" vidgades normaliseringsbegreppet till att gälla även andra kategorier än utvecklingsstörda. I början av 1970-talet började en normaliseringsdebatt föras med internationella förtecken. Huvudpersoner var Nirje, som representerade det svenska eller skandinaviska synsättet, och den amerikanske handikappforskaren Wolf Wolfensberger, som var verksam vid Syracusauniversitetet i USA. Debatten eller snarare den ideologiska striden kan sägas ha stått mellan den skandinaviska modellen och det nordamerikanska synsättet. Man kan också se det som en maktkamp mellan två internationellt etablerade debattörer på området. Även om debatten idag är betydligt nedtonad, så finns vissa ideologiska skiljelinjer kvar. Samtidigt kan man säga att över tiden har Nirje och Wolfensberger modifierat sina ursprungstankar i en konvergerande riktning. De har ideologiskt närmats sig varandra. Vilka var då dessa ursprungliga skillnader?

Wolfensberger definierar normalisering som "utilization of means which are as culturally normative as possible in order to establish and/or maintain personal behaviors and characteristics which are as culturally normative as possible" (Söder i Mosesson, 1993:7-8). Detta implicerar att Wolfensberger ser normalisering som en process att med hjälp av etablerade medel förmå den utvecklingsstörde (eller andra funktionshindrade) att uppföra sig så normalt som möjligt. Definitionen grundas i ett konsensussteoretiskt synsätt, där det gäller för den funktionshindrade att försöka anpassa sig till ett majoritetsbaserat normativt handlingsmönster. Detta perspektiv skiljer sig från det skandinaviska synsättet manifesterat genom bl. a. Nirje, som har en mer humanistisk grundsyn. Det synsätt som Wolfensberger representerar ser de funktionshindrade som lågt värderade i samhället - som avvikare. Detta ligger i linje med ett funktionalistiskt makroperspektiv, där avvikarna, de funktionshindrade, liksom andra lågt värderade kategorier i samhället - missbrukare och kriminella - skall återföras till ordningen eller Normen med hjälp av

"normala" kulturellt förankrade medel. Detta innebär att det är "fel" på den funktionshindre och att det är samhällets uppgift att stödja och hjälpa dessa samhällets olycksbarn. Att bli "normal" via normalisering betyder att bli upptagen i gemenskapen eller med ett uttryck hämtat från samhällsfilosofen Durkheim - att inympa kollektivt medvetande. Utifrån ett mer konflikteoretiskt betonat perspektiv kan detta innebära ett förtryck i den meningen att *andra* bestämmer hur den funktionshindrade skall handla. Dessa andra utgör samhällets mainstream. Den funktionshindrade skall med andra ord "passa in" i samhället.

I ett uppmärksammat paper presenterat vid "the Sixth Congress of the International Association for the Scientific Study of Mental Deficiency" i Toronto i augusti 1982 tog Nirje (tillsammans med Burt Perrin, Advocacy Resource Centre for the Handicapped, Toronto) upp de vanktolkingar som genom åren drabbat normaliseringsbegreppet. Rubriken var "Setting the record straight: a critique of some frequent misconceptions of the Normalization principle". Den kritiska udden var främst riktad mot Wolfensberger. Nedan följer några av de grundläggande punkterna i detta paper (Nirje, 1992:89-93). Nirje tar upp åtta punkter där han menar att normaliseringsprincipen har blivit missförstådd.

- * Missuppfattning 1: "Normalisering betyder att göra folk normala".
Nirje: Helt fel. Man skall respektera människor *med* deras handikapp eller funktionshinder på samma sätt som alla andra människor i samhället. De funktionshindrade skall ha samma möjlighet som alla andra att leva ett normalt liv - med eget val av livsstil.
- * Missuppfattning 2: "Speciella serviceåtgärder är inkonsistenta med normaliseringsprincipen".
Nirje: Det är precis tvärtom. Normaliseringsprincipen förordar speciella åtgärder i förekommande fall för t.ex utvecklingsstörda precis som för alla andra som råkar ut för svårigheter i livet. Det senare kan gälla personer som råkar ut för sjukdomar, "nyfattiga" som behöver ekonomiskt bistånd etc. På samma sätt förordar normaliseringsprincipen att utvecklingsstörda skall få hjälp och assistans för att leva ett normalt liv. (Detta ligger helt i linje med den nya LSS-lagen; min anm)
- * Missuppfattning 3: "Normalisering för in människor i samhället utan stöd."
Nirje: Normaliseringsprincipen innebär att fysisk integrering endast är en förutsättning för social och samhällelig integrering. Normalisering är *inte* liktydigt med enbart fysisk integrering.
- * Missuppfattning 4: "Normalisering är ett allt eller intet begrepp."
Nirje: Denna statiska syn är felaktig. Normalisering bör ses som ett kontinuum där ett fullständigt oberoende levnadsätt i termer av total valfrihet utgör den ena polära positionen. Det innebär att samhälleligt stöd måste anpassas individuellt med utgångspunkt från den utvecklingsstördes/funktionshindrades egna behov och önskemål.
- * Missuppfattning 5: "Normalisering gäller endast för de lindrigt utvecklingsstörda."
Nirje: Det är precis tvärtom. Normaliseringsprincipen växte fram från de behov som gravt utvecklingsstörda hade under 1960-talet i Sverige. Det var i första hand dessa som gömdes undan på institutioner av olika slag och vars situation måste förändras.

- * Missuppfattning 6: " Utvecklingsstörda mår bäst av att vara tillsammans med sin gelikar och skyddade från samhällets krav."

Nirje: Det är denna farliga myt som möjliggjort de stora institutioner som byggts för att gömma undan de utvecklingsstörda. Forskning (tex Dybad, 1982) visar att utvecklingsstördas kapacitet grovt underskattats. Tusentals s. k. hopplösa fall har när de väl kommit från institutionerna visat sig kunna fungera ytterst väl ute i samhället. (Även handikappforskaren Anders Gustavsson/ t.ex i Tideman, 1996/ har påvisat detta i ett flertal studier; min anm)

- * Missuppfattning 7: " Normalisering är ett skandinaviskt begrepp som inte går att använda utanför Skandinavien."

Nirje: Normaliseringsprincipen innebär inte att man kan applicera den skandinaviska modellen överallt. Den, dvs innehållet i modellen, är som mycket annat kulturbundet. Däremot är principen som sådan neutral och kan användas överallt. Ironiskt nog kan man säga att principen är lättare att applicera i utvecklingsländerna, eftersom dessa är mindre reglerade.

- * Missuppfattning 8: " Normalisering är ett humanistiskt begrepp, men alltför idealiserat och opraktiskt".

Nirje: Det är precis tvärtom. Principen är praktisk just för att den på ett enkelt sätt vägleder beslutsfattare om hur vi skall förhålla oss och agera gentemot utvecklingsstörda.

Omfattande forskning (bl. a. Kebbon, Hjarpe & Sonnander, 1982) visar att principen är effektiv i verkligheten.

2.2.7 Några reflektioner kring normalisering

Genomgången av de bägge modellerna - den skandinaviska (via Nirje) och den nordamerikanska (via Wolfensberger) - visar på skillnader och likheter. Nirje utgår i hög grad från den enskilde individen och dennes behov, medan Wolfensberger betonar att kategorin utvecklingsstörda och andra funktionshindrade kollektivt skall anpassas till samhällsnormerna. Nirje menar vidare att samhället skall stödja och uppmuntra individens egna val och önskemål och även respektera valet av att vara "olik". Normalisering innebär ett möjliggörande av detta stöd. Detta innebär också i förlängningen att institutionsboende ligger i linje med normaliseringsprincipen om den enskilde så önskar det.

Nirjes utgångspunkt kring normaliseringsbegreppet är ursprungligen antropologiskt - hämtat från kulturantropologen Ruth Benedicts klassiska verk från - "Patterns of Culture" (1934). Alla samhällen skapar sina kulturmönster, som formar sig kring vardagliga, rituella handlingar. I dessa vardagliga handlingar föds normaliteten, där människor agerar med normaliteten eller Normen som rättesnöre. Här finns emellertid risk att Normen antar formen av ett förtryckande statistiskt element, som alla människor skall anpassas till. En tidig svensk sångtext uttrycker detta väl: "Du skall göra som Svenssons gör och inte skilja Dej från mängden. Du skall göra som Svenssons gör om du gör nåt alls." Det är här vi finner källan till den långdragna striden mellan de bägge modellerna och förgrundspersonerna (Nirje och Wolfensberger). Wolfensberger har, som

jag tolkar det, hamnat i "normfällan". Utvecklingsstörda ses som avvikare som skall anpassas till samhällsnormen och inte människor med olika behov och önskemål. Nirje har under de senaste 10 - 15 åren insett faran med ett överbetonande av "det normala" och i artiklar och föredrag filat och putsat på formuleringarna samtidigt som han har samlat upp och reagerat på kritik som kommit fram (se genomgången av missuppfattningar ovan). Vid kongressen i Toronto 1982 poängterade Nirje att "The normalization principle means making available to all persons with disabilities or other handicaps, patterns of life and conditions of everyday living which are as close as possible to or indeed *the same as the regular circumstances and ways of life of society*". Nirje har också genom åren alltmer betonat vikten av ett eget val av livsstil, något som kan anses som ett signum för 1980-talet - individualismens årtionde.

Som en konsekvens av normaliseringsstriden ändrade Wolfensberger 1984 begreppet normalisering till Social Role Valorization, dvs värdesättning av socialt accepterade roller i samhället. I en senare version (1991) definierar han social role valorization på följande sätt:

... the enablement, establishment, enhancement, maintenance, and/or defence of valued social roles for people - particularly for those at value risk - by using, as much as possible, culturally valued means (Wolfensberger i Sandvin, 1992:181).

Denna semantiska förändring kan tolkas som en eftergift för den kritik som Wolfensberger fått från Nirje och företrädare för den skandinaviska modellen. Sandvin (1992:181) menar att detta avgränsar resonemanget och medför färre missförstånd jämfört med begreppet "normalization" samtidigt som det har vitaliserat debatten. Det framgår också ovan att Wolfensberger i sin definition innefattar alla personer som på något sätt utsätts för "value risks", t.ex drogmisbrukare, kriminella, nyfattiga. Nirje hade framför allt i sina tidiga resonemang kring normalisering de utvecklingsstörda som utgångspunkt. Ett belägg för normaliseringsbegreppets popularitet är att hela 241 artiklar och referenser framfördes under år 1980 (Sandvin a.a.).

2.3. Idrottsbegreppet

Begreppet idrott kan tyckas vara ett trivialt och enkelt begrepp att definiera. Så är dock inte fallet utan under de senaste trettio åren har begreppet varit en utgångspunkt för många diskussioner. Många kan också uppleva dessa diskussioner som meningslösa, men då finns det anledning att åter påminna om det s. k Thomasteoremet - sociologen W.I.Thomas välkända uttryck: "Om man definierar en situation som verklig så blir man också verklig i sina konsekvenser". Detta innebär att om man har en bred definition av begreppet idrott så får det konsekvensen att flertalet i vårt land är att beteckna som idrottsutövare. En vid definition involverar även motion och andra fysiska aktiviteter som ingående i idrottsbegreppet. En mer restriktiv definition som t.ex förutsätter tävlingsmoment avgränsar märkbart antalet idrottsutövare. Samtidigt har även idrottsbegreppets definition en idrottspolitisk dimension, dvs om idrottsbegreppet kan

involvera både tävling och motion kan detta ses som ett incitament till ökade bidrag till idrotten. Då kan idrotten ses som en del i den allmänt hälsobefrämjande verksamheten, vilket i sin tur kan ge ökade statliga och kommunala bidrag. Kopplingen mellan idrott och hälsa ger ett större tillskott till samhällsnyttan än den mer kontroversiella tävlingsidrotten. Ytterligheten av tävlingsidrott – elitidrotten – kan knappast betecknas som allmän friskvård. Här handlar det snarare om att tänja kroppens gränser.

Under 1970-talet när definitionsdiskussionerna rasade som värst kan man urskilja två ståndpunkter. En utgick från Stockholm (GIH) och Stockholms universitet och som även hävdades av RF samt ett annat mer restriktivt synsätt som hävdades från Pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet. En något drastisk tolkning kan vara att se detta som ett nutida uttryck för den gamla konflikten mellan den Stockholmska, lingianistiska synen på idrott (idrott baserad på Lings gymnastik) och den mer Göteborgskt betonade balckianska tävlingsidrotten med rötter från England och Skottland. Precis som normaliseringsdebatten har även denna begreppsdebatt genom åren tonats ner betydligt. Jag tar nedan upp några olika definitioner från slutet av 1960-talet fram till dagsläget.

SOU 1969 (Idrottsutredningen Idrott åt alla): " Idrott är alla de tävlingsmässiga och fysiska aktiviteter som människor utför för att uppnå visst resultat eller få motion och fysisk aktiv rekreation. "

IDROTT 80 (Idéprogram för idrottsrörelsen under 80-talet med sikte på år 2000): "Idrott är fysisk aktivitet som människor utövar för att få motion och rekreation och uppnå tävlingsresultat. "

Lars-Magnus Engström (prof i idrottspedagogik vid Stockholms universitet; 1972): " Idrott är sådan fysisk aktivitet som huvudsakligen består i att träna och påverka den egna kroppen i syfte att bibehålla eller förbättra den fysiska prestationsförmågan och/eller hälsan. "

RF:s definition (RIM-Riksidrottsmötet i Umeå 1995): "Idrott är fysisk aktivitet som vi utför för att kunna prestera mera, ha roligt och må bra. "

Kinnrell & Sjöberg (GAIS-projektet i Göteborg 1975): "Idrott är fysisk aktivitet inriktad på att förbättra den fysiska prestationsförmågan både kvantitativt och kvalitativt, styrd av socialt överenskomna mål, värden och normer, vars källor är de etablerade idrottsorganisationerna. "

Patriksson (i sin avhandling från 1979, sid 59): " ... idrott avses institutionaliserad tävlingsinriktad fysisk aktivitet, där den fysiska prestationsförmågan betonas, och där deltagandet styrs av regler, som formulerats av de officiella tävlingsorganisationerna. "

Schelin (i sin avhandling från 1985, sid 27): " Med idrott avses institutionaliserad fysisk aktivitet inriktad på att söka förbättra eller bibehålla den fy-

siska prestationsförmågan. Deltagandet och utförandet - främst i tävlings-situationen men även i andra situationer - styrs av socialt överenskomna regler, mål och normer, vars källor är de etablerade idrottsorganisationerna."

Som tydligt framgår skiljer sig de fyra första definitionerna från de tre sistnämnda framför allt i det att definitionen i de förra fallen är betydligt vidare. Kinnrell & Sjöberg, Patriksson och Schelin betonar i sina definitioner tävlingsmomentet och det institutionaliserade regelverket utarbetat av de etablerade tävlingsorganisationerna som bas för idrottsbegreppet. Schelin (1985) har i sin avhandling kring idrottsvalet anført att Patriksson i senare skrivingar (t.ex 1982, 1984) minskat "läsningen" till tävlings-situationen och därmed närmast sig RF:s definition. Schelins definition ligger mer i linje med den internationella definition av "sport" som formulerats av idrottsociologen Harry Edwards (i Schelin 1985):

" Sport, then, is defined here as involving activities having formally recorded histories and traditions, stressing physical exertion through competition within limits set in explicit and formal rules governing role and position relationships, and carried out by actors who represent or who are part of formally organized associations having the goal of achieving valued tangibles or intangibles through defeating opposing groups."

Här markeras tydligt att tävlingsmomentet är en viktig del av begreppet sport, som är samma som vårt idrottsbegrepp. Sammantaget kan man säga att den internationella benämningen mer ligger i linje med det begränsade idrottsbegreppet än det som anges av den svenska idrottsrörelsen via Riksidrottsförbundet (RF).

Begreppet idrott kommer ursprungligen från Island i slutet av 1700-talet och betecknar i vid mening kroppsövningar. I RF:s definition (1995) omfattar idrott både tävlingsidrott ("kunna prestera mera") och motion/rekreation ("ha roligt och må bra"). Idrott blir i det perspektivet nästan alla fysiska aktiviteter som människor utför, vilket medför forskningsmässiga begränsningar att operationalisera begreppet samt att använda det som ett redskap vid vetenskaplig analys (Schelin, 1985). Däremot kan begreppet ha vissa fördelar, som tidigare anförts, i idrottspolitiska sammanhang. Här uppvisar idrottsbegreppet vissa likheter med det miljörelativa handikappbegreppet. Vid RIM 1995 fastslås också att idrotten består av träning och lek, tävling och uppvisning.

Begreppet sport kommer ursprungligen från England och ges lite olika betydelser i Sverige. I viss mening kan det ses som synonymt med idrott, men man kan urskilja vissa distinktioner. Schelin (1985) menar att sport har två dimensioner:

1. För att betona sysselsättningar som mer bygger på redskapets förmåga än individens.
2. Används ibland i negativa sammanhang, tex sportfåne, sportidiot, snobbssport.

Ytterligare en dimension som Schelin (a.a.) tar upp är att sport har en vidare räckvidd än idrott, dvs innefattar idrott plus olika former av rekreativaktiviteter, t.ex jakt, fiske, nöjessegling, cykelturer. Ett exempel är det allmänt använda begreppet sportfiske. Om man relaterar detta resonemang på handikappidrotten kan man konstatera att sportbegreppet överhuvudtaget sällan används i samband med handikappidrotten trots att många handikappidrotter använder sig av redskap - framför allt rullstolen för rörelsehindrade. Det kan i det här sammanhanget nämnas att den engelska termen för handikappidrott är sports for the disabled.

För Schelin (a.a:28) innebär motion "allt det som en individ utför som höjer eller bibehåller den fysiska prestationsförmågan oavsett vilket syfte aktiviteten än har". Det betyder att motion *kan* vara tävlingsidrott (syftet att tävla) eller oftare en aktivitet för att ha roligt och må bra. I analogi med detta gör Schelin en distinktion mellan olika former av idrottsutövare enligt följande:

- Alla utövare av idrott (minimum: de som träningslöper minst en gång per år)
- Alla tävlingsutövare (minimum: de som någon gång per år ställer upp i något organiserat motionssammanhang)
- Verkliga tävlingsutövare (minimum: de som någorlunda regelbundet ställer upp i tävling med tidtagning)
- Elitutövare (de som tillhör den nationella svenska eliten i sin idrott med placeringschans på svenska mästerskap(SM) eller vars lag tillhör de två högsta divisionerna i respektive seriesystem).

Den svenska elitidrotten är den som är mest uppmärksammas och som framför allt speglas via media. Samtidigt är det viktigt att betona att elitidrotten endast utgör en försvinnande liten del av den svenska idrottsrörelsen - uppskattningsvis 3.000 av totalt 3 miljoner medlemmar, dvs 0,1%.

Merparten av den svenska idrotten organiseras av Riksidrottsförbundet (RF), men det finns en del organisationer utanför RF som också erhåller statsbidrag, t.ex Friluftsrådet och SLS (Svenska Livräddningssällskapet). Det finns också andra organisationer utanför RF som inte erhåller statsbidrag, t.ex dart, schack och bridge. Samtliga dessa organisationer eller förbund har vid flera tillfällen sökt komma in i RF utan att lyckas. Jag återkommer till detta senare. Schelin (a.a:29) definierar idrottsrörelsen på följande sätt:

Idrottsrörelsen består av de organisationer, som genom beslut i anslagsbeviljande organ och av Riksidrottsförbundet, kommit att erkännas som idrottsorganisationer samt dessa organisationers underorgan och föreningar samt all aktivitet inom dessa organisationers samliga led.

Detta innebär att Friluftsrådet och SLS tillhör idrottsrörelsen, men inte schack eller dart. Begreppet idrott är dock bredare än de aktiviteter som utförs inom idrottsrörelsen. Återigen citerar jag Schelin (a.a:29-30) som menar att idrott är:

såväl hela idrottsrörelsen som aktiviteter inom denna som aktiviteter inom andra organisationer som idrottsaktiviteter vid olika former av anläggningar som den oorganiserade aktiviteten som bedrivs av enstaka individer och löst organiserade eller spontana grupper av individer.

Detta innebär att antalet idrottsutövare - organiserade och oorganiserade - vida överstiger de cirka tre miljoner som brukar anges av RF gällande den organiserade idrotten.

På analogt sätt kan man resonera kring handikappidrotten. Den organiserade svenska handikappidrotten (SHIF) är en del av idrottsrörelsen (RF) sedan 1969. Dessutom är en del handikappidrotter organiserade av friskidrottens specialförbund (SF), som rullstolstennis och orientering. Vid sidan av den organiserade handikappidrotten bedrivs handikappidrott vid olika anläggningar samt skilda former av spontanidrott. En del av denna idrottsutövning, som mer har karaktären av motions- och rekreationsidrott, förmedlas via olika handikapporganisationer. Slutligen finns det en specifik dimension av handikappidrotten som saknas inom friskidrotten - idrotten som rehabilitering, dvs ett medel i det sociala arbetet med syfte att bättre integreras i samhällslivet. Här utgör olika rehabiliteringsorganisationer, t.ex Fryk-Center, Frösunda Center, Rekryteringsgruppen (RG), basen för den idrottsliga aktiviteten.

Sammanfattningsvis kan man säga att den gemensamma nämnaren för all idrottslig verksamhet - handikappidrott såväl som friskidrott - grundas på moment av fysisk aktivitet. Detta utgör också en orsak till att dart, schack och bridge trots många försök ännu inte lyckats komma in i den organiserade idrottsrörelsen. Dessa aktiviteter anses inte innehålla tillräckligt med fysiska moment. Samtidigt måste idrotten i viss mening ses som en social och kulturellt förankrad konstruktion. I Ryssland med omnejd är schackspelarna (Smyslov, Botvinnik, Kasparov) de mest aktade av idrottsmän. Återigen: definitionen av ett begrepp får konsekvenser.

2.3.1 Idrottens olika dimensioner ur RF-perspektivet

Efter den begreppsliga genomgången finns det anledning att fråga sig vilka olika dimensioner eller perspektiv som kan anläggas på idrottsbegreppet. Vad finns det för olika former av idrott? Det som tas upp nedan gäller både för friskidrotten och handikappidrotten.

Idrottsrörelsens perspektiv på idrottens former ligger naturligtvis i linje med den breda idrottsdefinition som tagits upp ovan. Den första genomgången av olika dimensioner eller former av idrott genomfördes i det första idrottspolitiska dokumentet, IDROTT 80, där idrotten delades upp i tävlingsidrott, ungdomsidrott och motionsidrott. Tävlingsidrotten i sin tur dikotomiserades i elitidrott och övrig tävlingsidrott. Här finns en inkonsekvens i uppdelningen genom att ungdomsidrotten både kan vara tävlingsidrott och motionsidrott. Målet i IDROTT 80 var att under 1980-talet skulle två miljoner utövare bli tre miljoner för att sedan öka till fyra miljoner fram till sekelskiftet. Jämsides

med huvudprogrammen (tävling-ungdom-motion) formulerades även stödprogram i syfte att förbättra de administrativa rutinerna, informera människor om idrottens innehåll samt skapa bättre förutsättningar för utbildning och forskning inom idrotten. I tävlingsprogrammet lyftes prestationsmomentet fram, medan ungdomsidrotten var tänkt att omfatta all den verksamhet som syftar till att lära barn och ungdom idrottens grunder, regler och etiska principer (fair play) samt skapa ett idrottsintresse för framtiden. I motionsprogrammet är tävlingsmomentet underordnat syftet att bereda möjlighet till motion och rekreation för bredare folklager. Mottot för IDROTT 80 är "idrott för alla."

Vid riksidrottsmötet i Umeå 1995 (RIM95) antogs idrottsrörelsens nya idéprogram - "Idrott till 2-tusen". Idrott definieras nu som "fysisk aktivitet som vi utför för att kunna prestera mera, ha roligt och må bra". Idrott består av träning och lek, tävling och uppvisning. Det nya idrottsprogrammet delar in idrotten efter ålder och ambitionsnivå:

* *Barnidrott (upp till och med 12 år)*: Under denna period är leken och inläringen av olika idrotter det väsentliga. Barnens allsidiga idrottsutveckling är normgivande för verksamheten. Tävligen är en del av leken och skall alltid bedrivas på barnens egna villkor.

* *Ungdomsidrott (tonårsperioden 13-19 år)*: Här skiljer man på prestationsinriktad tävlingsidrott och hälsoinriktad bredd- och motionsidrott.

* *Vuxenidrott (från 20 år och uppåt)*: Även här skiljer man på prestationsinriktad tävlingsidrott och hälsoinriktad bredd- och motionsidrott.

I tävlingsidrotten är prestationsförbättring och tävlingsresultat det primära, medan trivsel och välbefinnande sätt i förgrunden när det gäller bredd- och motionsidrott. Genom den nya dimensioneringen av idrotten undviker man den inadekvata indelning som förelåg i IDROTT 80, dvs indelningen i tävlingsidrott, ungdomsidrott och motionsidrott. Idrottsrörelsens verksamhetsidé är densamma som tidigare, dvs att bedriva idrott på ett sådant sätt att den utvecklar människor positivt såväl fysiskt och psykiskt som socialt och kulturellt. Idrottsrörelsens viljeinriktning är följande:

- att den i alla led utvecklas och förbättras till form och innehåll,
- att alla som vill, oavsett ras, religion, ålder, kön, nationalitet, fysiska och psykiska förutsättningar, får vara med i föreningsdriven idrottsverksamhet,
- att den ger upplevelser och skapar kontakt mellan människor ur olika samhällsgrupperingar,
- att de som deltar får vara med och bestämma om och ta ansvar för sin verksamhet,
- att den ger alla som deltar en kamratlig och trygg social gemenskap.

2.3.2. Andra dimensioner av idrotten

Idrottspedagogen Torbjörn Stockfelt diskuterar i en artikel i tidskriften "Vetenskap för alla" (nr 1/1986) olika dimensioner av idrotten. Han menar att man kan urskilja följande fyra idrottsdimensioner:

1. elitidrott
2. tävlingsidrott
3. medicinsk idrott
4. existentiell idrott

Elitidrotten är närmast att betrakta som en skön konst, där utövaren upplever sig som artist eller konstnär. Utövaren av elitidrott bjuder sin publik på extraordinära upplevelser något som kan jämföras med finkulturella evenemang inom teater, film, konst eller musik. Det centrala, menar Stockfelt, är inte vinsten i sig även om denna naturligtvis är viktig, utan snarare att man vinner "på rätt sätt". Utförsåkaren Ingemar Stenmark anses som exempel. Denne kunde vara missnöjd med ett åk, även om han utklassade sina konkurrenter. Han såg det perfekta åket som det centrala. Strävan efter perfektion gäller för andra elitidrottare liksom för artister av olika slag.

Tävlingsidrotten blir i Stockfelts typologi en form av avskalad elitidrott. Tävlanget blir det centrala samtidigt som det är viktigt att inte förlora. Denna inställning präglar enligt Stockfelt mycket av det s. k. serieharvandet i fotboll och ishockey. RF:s starka markering av tävlanget leder till hinder för den egna verksamheten. Den publikkris som fotbollen upplevt under 1990-talets början kan sägas illustrera Stockfelts påstående. Grovjobbaren, icke-artisten och defensivt tänkande blir till ett signum för dagens tävlingsidrott.

Den medicinska idrotten kan ses som en efterföljare till Per-Henrik Lings medikala gymnastik eller sjukgymnastik. Till skillnad från ovan nämnda aktiviteter sätts här idrottens helande egenskaper i förgrunden, dvs idrott som någon form av fysisk, psykisk och/eller social rehabilitering. I normalfallet betonas den fysiska aspekten i första hand, men, påpekar Stockfelt, många utövare anger även idrottsutövandet som en förebyggande verksamhet - en investering inför framtiden för att undvika hjärtinfarkter, att orka mer på jobbet samt att öka koncentrationsförmågan. Den medicinska idrotten kan också ses som en viktig dimension av handikappidrotten, där idrotten kan utövas i rehabiliterande syfte. Några exempel som tidigare nämnts är Frösunda Center, Fryk Center, Rekryteringsgruppen, men även andra rehabiliterande organisationer där sjukgymnastiken utgör en viktig del, kan tas upp här (t.ex Rygginstitutet). I den tidiga gymnastikdirektörsutbildningen vid GCI (Gymnastiska Centralinstitutet i Stockholm; invigt redan 1813) ingick sjukgymnastik i utbildningen, dvs man utexaminerades både som gymnastikdirektör och sjukgymnast. Denna dubbla yrkesroll upphävdes inte förrän på 1930-talet. GCI var föregångaren till GIH (namnbytet till mitten av 1960-talet) och dagens Idrottshögskola (nytt organisations- och namnbyte 1992). Titeln gymnastikdirektör ersattes i början av 1980-talet med idrottslärare genom införandet av lgr 80 - den nya läroplanen för grundskolan.

Den existentiella idrotten utövar man för lusts och njutnings skull. Detta ser Stockfelt som en del av elitidrotten, men den behöver inte vara elitinriktad. Ett exempel är Friskis&Svettis som expanderade kraftigt under 1980-talet. Här förenas musik och rörelse, kunskap och känsla, gemenskap och ansvarsfrihet till en existentiell enhet. Inom

den existentiella idrotten är det den mentala aspekten som är avgörande - en känsla av att utvecklas inombords. Så här säger Stockfelt vidare:

Om idrotten verkligen ska bli vad den bör vara - ett sätt för människor att berika sin tillvaro - måste det ske genom insiktsfull forskning om den existentiella idrotten och dess värde i olika åldrar, bland människor med olika förutsättningar och i olika miljöer. (...) Det nya är att forskningen måste vila på humanistisk och filosofisk grund. Det gäller att utveckla en idrott som medför att människor förstår sig själva som människor på ett bättre sätt. (a.a.)

RF:s förslag till vidgad definition av idrotten - ha roligt och må bra - kan sägas ligga i linje med Stockfelts resonemang kring den existentiella idrotten.

Idrottspedagogen Lars-Magnus Engström (1988) delar in idrotten i tre olika former: (1) tävlingsidrott, (2) motions-och rekreationsidrott samt (3) skolämnet idrott. Idrotthistorikern Jan Lindroth (1974) gör en liknande distinktion genom trikotomin (1) den organiserade idrotten(idrottsrörelsen med RF som huvudorganisation), (2) oorganiserad idrott och (3) skolämnet idrott. Det som både Engström och Lindroth för fram är skolämnet idrott, som fick sin legitimitet förstärkt i 1980-års läroplan för grundskolan (lgr 80), då ämnesbenämningen byttes från "gymnastik med lek och idrott" till bara "idrott". Samtidigt blev de forna gymnastikdirektörerna i stället idrottslärare. Skolidrotten är knuten till RF via Skolidrottsförbundet. Idrott i skolan utövas dels inom skolramen som ett obligatorium, dels på fritiden med Skolidrottsförbundet som ansvarigt. Idrottslärarna utgör också stommen inom de lokala skolidrottsföreningarna. Under 1950- och 60-talen hade skolidrotten via Skolungdomens tävlingar i Stockholm hög status. I dag har idrottsrörelsens föreningar tagit över en stor del av skolidrotten, som därmed har minskat i status och betydelse. I ett land som USA är förhållandena de motsatta. Här utgör skolidrotten - på high school, college och universitet - stommen i den amerikanska idrottsvärlden.

2.3.3. Idrottens värdesystem

Varför idrottar människor egentligen? Vad finns det för värde med idrotten? Meningarna är delade. Det finns de som menar att idrotten är en meningslös sysselsättning, medan för andra betyder idrotten väldigt mycket.

Värde i betydelsen socialt värde är ett centralt begrepp inom samhällsvetenskapen i allmänhet och inom sociologin i synnerhet. Det är nära förknippat med sociala normer, dvs handlingsregler förbundna med belöningar eller bestraffningar. Sociala normer finns på olika nivåer t.ex i form av lagar (makronivå), stadgar (mesonivå) eller gruppnormer (mikronivå). Den franske filosofen Henri Bergson menar (Österberg 1991:79) att skrottets sociala funktion var att mildt tillrättavisa avvikaren för bristande smidighet i det sociala umgänget. Österberg anför också att relationen mellan sociala normer och värden

är intim: "Normerna uttrycker vad som av en viss samhällsgrupp anses som viktigt, sätts högt eller uppfattas som värdefullt. Normerna visar tillbaka till värden och utgör medel för att förverkliga värdefulla tillstånd (ibid)."

Samhällsfilosofen Weber (Nygaard, 1996) kan sägas ha vidareutvecklat Tönnies välkända dikotomi *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. Weber delar upp människors aktiviteter i fyra olika handlingstyper med utgångspunkt från olika motiv och drivkrafter: traditionella, affektiva, värderationella och målrationella handlingar. Dessa fyra handlingsmönster ses enligt Weber som idealtyper, dvs att de renodlat knappast existerar i verkligheten utan i stället syftar till att skapa en ökad förståelse för människors handlingar i sig. Idealtypen skapar så att säga tolkningskategorier. De traditionella handlingarna grundar sig på vardagens rutiner och är normstyrda snarare än målstyrda. De affektiva handlingarna utgår från människors känslor och impulser utifrån. Värderationella handlingar baseras på en medveten tro på det absoluta värdet av en handling, dvs en handling där handlingen utgör målet i sig. Den målrationella handlingen är inriktad på ett bestämt mål, där alternativa medel för att nå målet utsätts för en rationell granskning och där det mest gynnsamma medlet för att nå målet väljes. I detta fallet skiljer man, till skillnad från övriga tre handlingstyper, mellan mål och medel. Krüger (1993) använder sig av Tönnies dikotomi när han diskuterar en kraftsportklubbs utveckling från 1979 till 1993 - en utveckling som går från en småskalig socialt betonad verksamhet (*Gemeinschaft*) till en målinriktad storklubb (*Gesellschaft*). *Gemeinschaft* kan sägas motsvara Webers idealtyp värderationell aktivitet, medan *Gesellschaft* baseras på ett mer målrationellt verksamhetsfält. En etnologisk avhandling (Schoug, 1997) har också Tönnies' dikotomi och Webers rationella handlingstyper (värderationell och målrationell) som utgångspunkt. Schoug ser idrotten "som en mötesplats för *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*, för småskalighet och storskalighet, för minimalism och gigantism" (a.a:163). Minimalism och gigantism ses som polära positioner på ett intimitetskontinuum, där intimiteten är störst vid den minimalistiska polen och minst vid den gigantistiska motpolen. Detta framgår av nedanstående schema.

+

Intimitet

-

minimalism privat <i>Gemeinschaft</i> <i>backstage</i> gemenskap informell att vara sig själv	gigantism offentligt <i>Gesellschaft</i> <i>onstage</i> splittring formell att uppträda bakom mask
personlig värme närhet	opersonlig kyla distans

djup
interiör
periferi
land
(ibid)

yta
exteriör
centrum
stad

Till denna "intimitetsdikotomi" kan man även knyta samhällsfilosofen Habermas resonemang kring livsvärlden och systemvärlden, där livsvärlden domineras av kommunikativa handlingar och systemvärlden av handlingsmönster baserade på instrumentell rationalitet. Habermas förordar kommunikativa handlingar genom att han ser faror med systemvärldens ökande inbrytning i människors livsvärld eller med Schougs termer: gigantismens utbredning på minimalismens bekostnad. Ett exempel på detta är marknadiseringen eller kommodifieringen av idrotten. Detta kan exemplifieras med den lilla fotbollsöreningen Ljungskiles avancemang till elitserien i fotboll hösten 1996. För att förstärka klubbens ekonomi skaffade sig klubben inför seriestarten 1997 en huvudsponsor – Panos – som producerar fritidskläder. I kontraktet ingick att sponsornamnet skulle ingå i klubbnamnet. Klubben heter således idag Panos Ljungskile. Detta kan ses som exempel på att gigantismen gjort intrång i det minimalistiska eller att systemvärlden invaderat livsvärlden.

*Minimalism och gigantism betecknar två skilda modus, två skilda förhållningssätt till världen. Minimalismen rymmer en drift efter trygghet, översiktighet, igenkännande, hemkänsla och beständighet. Dess förkärlek för det lilla och intima framkallas när världen känns för stor och präglad av anonymitet och överskådlighet. Sådana upplevelser väcker behov av att återvinna kontrollen. Minimalismens baksidor är emellertid tristess och klaustrofobi, de kvävande känslor av instängdhet som gärna infinner sig om tillvaron fixeras i ett orörligt och sensationslöst *status quo*. Gigantismen intar en antitetisk position här till. Den strävar efter brott mot alla rutiner och utgör därför en kreativ princip. Den uppträder gärna i karnevalsyrans skepnad, med dunder och brak, fyrverkeri och ståt, och tänder sensationslystnad och begär: mer, större, häftigare! (Schough, 1997:159)*

På samma sätt som Gesellschaft förutsätter Gemeinschaft förutsätter gigantism minimalism. Den folklighet eller karnevalsyras som ofta präglar de stora evenemangen typ OS, fotbolls-VM eller EM i fotboll (tex EM i fotboll 1992) har inslag av minimalistiska karakteristika som gemenskap och social samvaro om än i gigantiska dimensioner. Brännberg m.fl (1993) beskriver detta i boken "Mellan karneval och huliganism". Det studerade evenemanget – EM i fotboll 1992 – hade inslag av både karneval och huliganism. Detta gäller i första hand för åskådarna men även i viss utsträckning för deltagarna. Även om man många gånger ser evenemangen bättre via TV är det viktigt för många att vara en del av evenemangsgemenskapen och att känna närhet

till de tävlande. Den extrema polen av gigantism är de olympiska spelen, medan det extremt minimalistiska kan återfinnas i den lilla klubben på landsbygden.

Engström har i boken "Idrottsvanor i förändring" (1989) granskat idrottens värdesystem. Han är tydligt inspirerad av Webers rationella handlingstypologi och gör inledningsvis en distinktion mellan *idrottens egenvärden* och *idrottens investeringsvärden*. Med idrottens egenvärden förstås här-och-nu-upplevelser - grundläggande behov som tillfredsställs i själva idrottsutövandet som aktivitet. Han urskiljer fyra olika former av egenvärden:

- Idrottens unika värde
- Idrottens rekreativa värde
- Idrottens sociala värde
- Idrottens speciella inlämningsvärde

Det unika värdet kan tolkas på två sätt. Den ena tolkningen bygger på att detta värde är unikt för just idrotten som företeelse, medan den andra tolkningen bygger på att detta specifika värde uppkommer endast vid få tillfällen. Engström utgår från den första tolkningen utan att egentligen diskutera huruvida detta värde även kan förekomma inom andra sociala system - undervisning, kultur, familj. Ett begrepp som ofta förknippas med det unika värdet är "flyt" (flow). Så här beskriver psykologiprofessorn från Chicago, Mihály Csikszentmihályi, ett tillstånd av flyt:

*...en känsla av att ens förmåga räcker till för att klara av den utmaning man står inför, att man befinner sig i ett målinriktat handlingssystem styrt av regler som ger besked om hur man klarar sig. Koncentrationen är så intensiv att uppmärksamheten inte räcker till för ovidkommande saker. Medvetenheten om det egna jaget försvinner och tidsuppfattningen förvrängs. De aktiviteter som skapar en sådan upplevelse är så tillfredsställande att man är villig att utföra dem för deras egen skull utan sidoblickar på vad man kan vinna på det, eller på att de eventuellt är svåra eller farliga.
1996:96)*

I det vardagliga idrottspråket används flyt utifrån en bred definition. När det går bra har man flyt och när det går dåligt har oflyt. Idrottens unika värde har likheter med det Stockfelt benämnde den existentiella idrotten. Detta kan gälla för såväl friskidrotten som handikappidrotten. Ett exempel är basketspelaren som sätter alla bollar i korgen och upplever att han/hon inte kan missa. Detta kan gälla både för (frisk)basketspelaren och rullstolsbasketspelaren. Flytet är nära relaterat till den optimala upplevelsen, där utövandet framstår som en obeskrivlig njutning. Csikszentmihályi menar (a.a.) att flyt eller flow kan förekomma vid många olika aktiviteter och att idrotten endast utgör *ett* exempel.

Engström (a.a.) exemplifierar det unika värdet: tävlingsdansaren som hänfört upplever den egna kroppens rytm. Dans är inom parentes sagt sedan drygt tjuugo år definierad som idrott genom Svenska Danssportförbundets (bildat 1968) inträde i RF 1977. Det unika värdet borde även gälla för balettdansören/dansösen, som upplever sig flyga fram över scenen fullkomligt viktlös. Detta implicerar, i linje med Csikszentmihályis resonemang, att det unika värdet förekommer även på andra arenor än idrottsfältet. Möjligen kan man säga att det är vanligare i idrottssystemet än i andra system. Detta gäller framför allt om man utgår från användningen av begreppet flyt, som kan ses som en utgångspunkt för det unika värdet.

Idrottens rekreativa värde baseras på avkoppling, rekreation, spänning och dramatik. "Ovissheten om utgången skänker deltagare och åskådare spänningsupplevelse, en här- och nukänsla där vardagsbekymren avklingar. Att gå upp i en verksamhet så intensivt att denna blir sig själv nog ger avkoppling och rekreation. Leken uppfyller i högsta grad detta behov liksom också rekreativsidrotten. Den pågår bara så länge som den upplevs som nöjsam" (a.a.:100-101). Engström menar vidare att idrottens rekreativa värde finns på alla nivåer och områden inom idrotten - även inom elitidrotten. Det finns anledning att här göra en distinktion mellan det "rena" rekreativvärdet (t.ex en joggingrunda en härlig sommardag i en naturskön trakt avslutat med en bad i en närbelägen sjö) och det jag vill benämna spänningsvärdet. Spänningsvärdet är relaterat till tävlingsidrotten, där just ovissheten om tävlingens utgång utgör rekreationen. Detta gäller alla former av tävlingsidrott - elitidrott såväl som övrig tävlingsidrott. Det finns människor som utövar idrott enbart för spänningens skull. Spänningen blir i extremfallet jämförbart med en drog - någonting man har svårt för att undvara. En annan dimension av det rekreativa värdet är idrotten ur ett åskådarperspektiv. Idrottens spänningsvärde bör således dikotomiseras (tudelast) i deltagarperspektiv och åskådarperspektiv. Det är ovissheten och spänningen som gör idrotten till ett unikt fenomen, där OS och Paralympics (populärt: Handikapp-OS) kan ses som ultimata folkfester för miljarder åskådare direkt (arenaåskådare) eller indirekt (via TV).

Idrottens sociala värde är det värde som framför allt betonas inom barn- och ungdomsidrotten. Föreningslivets sociala gemenskap utgör ett viktigt inslag i barns och ungdomars socialisation, dvs att lära sig umgås med andra i tränings- och tävlingssituationer, att lära sig ta hänsyn och ansvar. Denna sociala dimension återfinns i alla former av idrott, men kanske framför allt i kollektividrotterna. I boken "Idrotten lär"(1988:174-75) menar Engström att "många barn och ungdomar får sin identitet bekräftad på ett tydligt och konkret sätt inom idrotten. I en tillvaro, där alla går i skolan och har ungefär samma livserfarenhet utgör fritiden den arena där man kan utveckla sin individualitet. Man identifierar sig som gitarrspelare, punkare, basketspelare, gymnast etc. Att t.ex. delta i idrott på detta sätt stärker individens självbild". Idrotten kan ses som ett medel i socialisationsprocessen - idrotten som en viktig agent (påverkare) i barns och ungdomars uppfostran. Patriksson (1979) kallar detta socialisation genom idrott. Genom idrottssystemet påförs eller kommuniceras normer, värden, värderingar som är grundläggande i det omgivande samhället. Inte heller här är det någon påtaglig skillnad mellan friskidrotten och handikappidrotten.

I *idrottens speciella inlärningsvärde* ligger möjligheten till inläring av nya färdigheter. Detta är framför allt giltigt inom skolämnet idrott, men även inom det breda föreningslivet. Inlärningsvärdet är framför allt fokuserat mot barn och ungdomar, men det utesluter inte andra åldersgrupper. Det är t.ex. vanligt att börja spela golf på äldre dar, eftersom golf är en idrott som kan utövas i långt framskriden ålder. Varje idrott har sitt speciella inlärningsvärde som bygger på att utövaren tycker det är roligt att skapa just den idrotten. Detta inlärningsvärde hade förr en annan dimension. Sveriges äldsta fortfarande existerande idrottsförening, Uppsala Simsällskap (USS) bildat 1796, hade som huvudsyfte att lära människor simma. Någon tävlingsverksamhet fanns knappast på den tiden, utan inlärningsvärdet - att lära människor simma - var det centrala. Tävlingsverksamheten började utvecklas först hundra år senare, när tävlingsidrotten började få fäste i Sverige.

Det gemensamma för *idrottens investeringsvärden* är att idrotten ses som ett medel för att nå mål som egentligen ligger utanför idrottens domäner. Engström pekar på två huvudinriktningar: idrotten som en investering i hälsa och fysisk status samt idrott som investering i framgång. I det senare fallet är framgången ofta förenad med hög samhällelig status. Detta gäller främst för stora, mediafokuserade idrotter som fotboll, ishockey, tennis. Man kan i linje med Engströms resonemang jämföra investeringsvärdena med den franske samhällsfilosofen Bourdieus centrala begrepp kulturellt kapital, vars värde är relaterat till dominerande gruppers intressen. Med utgångspunkt från det individualistiska 80-talet ("narcissismens decennium") kan man se framväxande idrottsfenomen som gymping, jogging, aerobics, friskis&svettis och bodybuilding som uttryck för hälso- och skönhetsideal, som attraherande för många människor - framför allt ungdomar. I kölvattnet av dessa i det stora hela positiva fenomen börjar även avarter som doping att frodas. På mer vardaglig nivå kan man investera i idrott för att kunna orka mer och därmed förbättra koncentrationsförmågan i det dagliga arbetslivet. Investering i framgång kan gälla vilken idrott som helst, medan den samhällseliga statusen som nämnts är förknippad med mediaexponerade idrotter. Framgången kan, förutom idrottlig framgång och samhällelig status, ge ekonomisk återbäring. En seger i tennisens Wimbledon skapar förutsättningar för ekonomiskt oberoende för resten av livet. Tennisspelaren Stefan Edberg kan dra sig tillbaka från tävlandet som en av Sveriges rikaste personer.

Men idrottens "kulturella kapital" är inte enbart knuten till elitidrotten. Det finns även motionärer, som t.ex. åker Vasaloppet, cyklar Vätternrundan, simmar Vansbrosimningen eller löper maraton för att erövra det idrotts-kulturella kapitalet. Här handlar det knappast om pengar utan framgång i form av status på en lägre nivå; bland kamrater, släkt och vänner. Tvärtom kostar det stora summor att genomföra ovan nämnda utmaningar i form av startavgifter, resor, utrustning. Samtidigt uttunnas det kulturella kapitalet om fler och fler människor genomför dessa utmaningar. Då "uppfinner" idrottssystemet nya former av utmaningar. Ett exempel är maratonlöpning som fram till slutet av 70-talet var en exklusiv idrott för extrema långdistanslöpare. Under 80-talet utvecklades maraton till att bli "var mans egendom". Långdistanslöpning/marathon blev nästan en

folkrörelse. Det fordrades nya utmaningar. Ett exempel på ett sådant är 10-milaloppet utanför Köpenhamn, ett annat är marathon i uppförsbacke som finns på olika håll i USA. En extrem utmaning som grundades av en amerikan på Hawaii i början 70-talet var Ironmantävlingen. I sin ursprungliga version bestod den av 4 km simning i öppet hav, 180 km landsväg på cykel samt ett avslutande klassiskt marathonlopp över 42 km löpning i nu nämnd följd. Detta var början till grenen triathlon, som sedan dess organiserats runt om i världen. I Sverige blev triathlon inledningsvis en del av Svenska Friidrottsförbundet. Vid RIM95 i Umeå valdes triathlon in som ett eget specialförbund (SF) i Riksidrottsförbundet (RF).

Den av Engström formulerade idrottsliga värdestrukturen har som nämnts karaktären av idealtyp - i Webers mening, som medel att bättre tolka och förstå idrotten som socialt fenomen. Det innebär att i praktiken går dessa olika värden ihop. I många fall har idrotten för utövaren både egenvärden och investeringsvärden. Här kan man också knyta an till Webers rationalitetsresonemang, där idrottens egenvärden motsvarar det Weber kallade värderationalitet, medan målrationaliteten kan likställas med investeringsvärdet. Idrottens egenvärden innebär att idrottsutövandet i sig blir ett mål, medan idrotten snarare blir ett medel för att nå ett visst mål beträffande idrottens investeringsvärde. Andra dimensioner av idrotten är dels fotbollsåskådarens roll, dels tippandet och spelandet i samband med idrottsutövning. Dessa aktiviteter kan ses som en mer passiv form av investering i idrotten i form av deltagande på träningar (fotboll och hästar), koll på laguppställningar (fotboll) och hästarnas fysiska status, att hålla sig å jour med experttips etc, vilket i förlängningen kan ge ekonomisk återbäring. I analogi med Patrikssons tidigare resonemang kan man kanske kalla detta för "investering genom idrott"; idrotten är föremål för intresse samtidigt som man är i idrottslig mening passiv. Det här är en dimension av idrotten som är föga genomforskad.

Ett idrottens credo är devisen *altius, citius, fortius* (snabbare, högre, längre). Det gäller att tänja gränserna och slå nya rekord. Därför skapar idrotten inom sig nya stilarter som i förlängningen kan ge bättre resultat. Några exempel: inom friidrotten skapade amerikanen Bob Fosbury flopstilen i höjdhopp vid OS i Mexico City 1968. Numera används den av alla elitsatsande höjdhoppare. Detsamma gäller V-stilen inom backhoppningen, som svensken Jan Boklöv introducerade i slutet av 80-talet. Dessa investerade via egna experiment i nya stilarter för att nå bättre resultat. I de flesta fall medverkar sportindustrin med allt bättre material i snart sagt alla idrottsgrenar. Det innebär att den kommersiella sportindustrin spelar en oerhört viktig roll i dagens elitidrott. I vissa fall är den styrande och sponsrade elitidrottare "tvingas" ställa upp på speciella märkesfokuserade presskonferenser, middagar etc.

Dagens elitidrott fokuserar mycket på investeringsvärdet framgång - socialt och inte minst ekonomiskt. Det finns risk att en alltför ensidig fokusering på idrottens investeringsvärden tunnar ut egenvärdena. Ett gissel för idrotten och ett slag mot idrottens trovärdighet och samlade värdestruktur är dopingproblematiken. Det mest kända exemplet är den kanadensiske 100-meterlöparen Ben Johnson och dennes diskning vid OS i Söul 1988. Senare dopingavslöjanden kring det östtyska idrottsundret under 70-

och 80-talen har också urholkat det idrottsliga investeringsvärdet. Idrotten som företeelse har ifrågasatts. Idrottshistorikern Jan Lindroth menade i en artikel i Sydsvenska Dagbladet i oktober 1988 att "dopingskandalen gör rekorden ointressanta (...) När Ben Johnson med en segergest vann 100-metersfinalen i OS på världsrekordtiden 9.79 häpnade världen. Johnson var tävlingsfenomenet som nått sitt livs mål genom stenhård träning och vilja. Några dagar senare var världens snabbaste man avslöjad som en dopad fuskare. Beundran byttes i förakt. Men avslöjandet högg djupare än så: skandalen var ett hån mot idrottens grundidé om tävlan på lika villkor där bäste man vinner".

Sociologen Johan Asplund (1989:20-22) menar att man kan urskilja fem aspekter av fenomenet idrott: (1) samhällsordningen, (2) faktorer som föregår själva idrottsändelsen (träning, tillgång på tränare, faciliteter i samband med träningsbetingelser, dvs redskap, material, etc), (3) den utövade idrotten, (4) de som utövar idrotten och (5) idrottsutövarnas målsättningar eller syften. För den sociologiskt intresserade är det framför allt den första aspekten som är intressant, dvs hur idrotten avspeglar samhällsordningen. Är idrotten en spegel av samhället eller lever den sitt fria folkrörelseliv? Detta är, anser Asplund, avhängigt av vilken del av idrotten man fokuserar intresset på. Är det tävlingsidrotten med elitidrotten som den extrema polen, barn- och ungdomsidrotten med dess mer socialiserande inslag eller motionsidrotten som främst bedrivs för att skapa avkoppling och rekreation? Handikappidrotten har här ytterligare en funktion - medel i rehabiliteringsprocessen. Den italienske semiologen Umberto Eco (1989:174) ser idrotten som ett "slöseri" med krafter. Samtidigt är leken och idrotten ett positivt slöseri, som gör människor fria från arbetets slaveri. "Kapplöpningar förbättrar rasen, tävlingar utvecklar och tyglar tävlingslusten och förvandlar människans medfödda aggressivitet till systematiskt beteende och råstyrka till intelligens" (ibid). Eco för också in en annan dimension, som Asplund inte tar upp, nämligen åskådarna: "Om idrott (aktivt utövad) är hälsa på samma sätt som föda, så är beskådad idrott konstgjord hälsa" (a.a:175). Eco ser idrottsåskådaren som en tittare som njuter av andras prestationer och lycka, men även olycka. Detta är enligt Eco idrott i kvadrat, som sen kan upphöjas till kubik, när man diskuterar andras tolkningar av idrotts skeendet, tex idrottskommentatorerna i TV. Detta kan exemplifieras av den mediadebatt som en av våra större kvällstidningar drog igång våren 1996, där man utifrån åtskilliga insändare kommenterade våra vanligaste idrottskommentatorer i TV. Eco skiljer också mellan utövandet av idrott och samtalen kring idrott.

Idrottspedagogen Kjell Gustavsson (1994:70-72) anför i sin avhandling tre skilda kroppskulturella tankefigurer - den värderationella som representeras av lingvgymnastiken och "den svenska gymnastikens fader", Per-Henrik Ling (patriotism, politisk konsensus, moralisk daning, patriarkal pedagogik, hierarkisk organisationsstruktur), den instrumentella med rötter i det anglikanska sportbegreppet framför i Sverige i slutet av 1800-talet av "den svenska idrottens fader", Viktor Balck (naturvetenskaplig legitimering, evolutionism, instrumentell pedagogik, positivism i form av mätbara resultat etc) samt den kommunikativt-rationella modellen eller tankefiguren, där grunden är demokratisk och där språket formar den fysiska aktivitetens idé. Jag citerar Gustavsson (a.a:75):

Idrott som kommunikativ handling utgår ifrån ett språkspel, som baseras på att människor strävar efter att skapa en social livsvärld. Samtidigt ifrågasätts en verksamhet som leder till att en artificiell systemvärld skapas. I systemvärlden ingår ett pedagogiskt ideal, där människan anses reagera enligt ett stimulus-responsmönster, dvs en behavioristisk modell. Det medför å ena sidan att den "den tävlande människan" ställs i förgrunden, medan å andra sidan den sociala människan bildar en legitimitets-skapande bakgrund. Därigenom legitimeras idrott som tävling samtidigt som idrottsdeltagande i sig själv anses leda till social utveckling (mognad). Därigenom framställs idrottens sociala värde som en given företeelse, som inte behöver granskas eller ifrågasättas. Konflikter mellan idrott som social värld och idrott som systemvärld blir synlig endast på en reflekterad nivå. Vad som brukar betecknas som bristande intresse för ideologiska frågor inom idrotten är kanske ett uttryck för att systemvärdens instrumentella tankefigurer dominerar över den sociala världens kommunikativa handlingar.

Den extrema elitidrotten kan ses som exempel på den systemvärdens instrumentalism - en idrott som i stor utsträckning behärskas av marknadsaktörerna där de aktiva, sponsorer och arrangörer tillsammans med media kommunicerar med publiken. Här är det pengarna som styr. Som exempel kan nämnas de stora etablerade friidrottsgalorna som går av stapeln under sommaren, där appearance money utgår till de mest attraktiva utövarna och där varje slaget världsrekord ger extra bonus i form av 100.000-tals kronor. I den kommunikativa rationaliteten ingår i identiteten en social mognad, dvs en mogenhet som utgår från reflektion och intellektuellt förhållningssätt (Hallén i Gustavsson: 74). Den kommunikativt-rationella tankefiguren kan ses som ett överskridande av den instrumentella modellen, som idag behärskar elitidrotten. Här får alla vara med och de sociala målen är de centrala. Gustavsson resonemang kring de olika tankefigurerna har tydligt inspirerats av samhällsfilosofen Habermas tankegångar. Habermas menar (Carleheden, 1996:86-87) att i välfärdsstaterna koloniserar det politiska systemet (systemvärlden) den offentliga sfären (livsvärlden) och reducerar medborgarna till passiva väljare och sociala klienter. Detsamma gäller, om än i mindre utsträckning, det ekonomiska systemets intrång i den privata livssfären. Idrottens tidigare folkrörelsebaserade systemvärld (läs: elitidrotten) är idag alltmer koloniserat av det ekonomiska systemet. Det finns en risk att idrotten dikotomiseras efter två skilda linjer: en linje som innebär ett avskiljande av den extrema elitidrotten, som följer underhållningsspåret och en annan linje som blir kvar vid tidigare folkrörelsebaserade krav. I den förra idrotten finns det risk för att alla medel för bättre prestationer tillåtes, dvs även doping under viss läkarkontroll. Idrotten blir till ren underhållning, där alla utövare är proffs och tjänar stora pengar. Ett exempel på idrott som underhållning och uppvisning är det världsberömda basketlaget Harlem Globetrotters, som sedan drygt tjugo

år turnerar världen över med sin idrottsshow. Här är underhållningen det centrala och tävlingen kommer i bakgrunden. Tävlning och underhållning kan kombineras. Detta är fallet med de bästa friidrottsstjärnorna och tennisspelarna. Det förefaller rimligt att idrotten mot slutet av seklet går mot ett vägval, som kan bli betydelsefullt inför framtiden. Ett tecken på detta är de diskussioner som förts inom RF kring att dikotomisera idrotten efter två huvudlinjer: elitidrotten med de större olympiska grenarna som stomme och med Sveriges Olympiska Kommité (SOK) som huvudman och den övriga idrotten administrerad av RF. Denna uppdelning fördes fram vid RIM i Umeå 1995, men avslogs då. Det är möjligt, för att inte säga troligt, att frågan kommer upp igen inom en nära framtid.

2.3.4. Handikappidrotten och idrottens värdesystem

Handikappidrotten ingår som en del av den samlade idrottsrörelsen. Det innebär att idrottens värdesystem i allt väsentligt även omfattar handikappidrotten. Idrottens egenvärden gäller både för friskidrotten och handikappidrotten. Det unika värdet, flytet, gäller i hög grad även för handikappidrotten. På samma sätt som friskidrottare vid enstaka tävlingar kan känna sig oövervinnliga, gäller detsamma för handikappidrottare. Detsamma gäller för rekreationsvärdet. Handikappidrotten kan liksom friskidrotten upplevas som avkopplande och befriande från vardagens slit och rutiner. Detta gäller även den spänning och avkoppling som både aktiva deltagare och åskådare kan uppleva. Personligen kan jag vidimera detta när jag som åskådare följde Paralympics i Atlanta 1996.

Det sociala värdet är kanske än mer markerat inom handikappidrotten jämfört med friskidrotten. Även vid större evenemang typ Paralympics förefaller det sociala värdet vara större än vid friskidrottens olympiska spel. Trots att det handlar om elitidrott på högsta nivå i bägge fallen förefaller allvaret vara mer markerat beträffande friskidrotten. Detta kan ses som en följd av den kommersialisering som präglar dagens elitidrott och som ännu inte nått in i handikappidrotten. Även om pengarna börjar komma in i handikappidrotten så är det långt till friskidrottens nivå inom de större idrotterna typ tennis, golf eller friidrott.

När det gäller idrottens speciella inlärningsvärde har många handikappidrotter en extra dimension. Detta gäller framför allt i rullstolssporterna. I rullstolstennis gäller det att behärska tennisutövandet och kanske framför allt att kunna hantera en rullstol. Så här säger tex rullstolstennisspelaren Brad Parks (Engström&Augustsson, 1985):

I rullstolstennis måste man behärska inte bara tennispelet utan även rullstolen. Det krävs mycken träning för att förflytta sig i rullstol på tennisplanen. De lätta rullstolarna, som tagits fram för idrottsbruk gör det möjligt att röra sig snabbare och att täcka en större del av planen än man kunde göra med rullstolar av tidigare modeller. De flesta av de stora rullstolstillverkarna håller nu på att utveckla lätta rullstolar och göra dem tillgängliga för allt fler människor världen över. I jämförelse med andra sporter ställer tennisen inte så höga krav på rullstolens hållfasthet och

slitstyrka, varför man kan välja en relativt lätt och "klen" konstruktion. Rullstolen bör vara kort så att man kan nå bollar framför fötterna. Att stolen är kort gör den också mer lättsvängd.

Detta skrevs för nästan 15 år sen. Dagens rullstolar vare sig det gäller rullstolstennis eller andra rullstolssporter är små underverk av smidighet. På tennissidan sker motsvarande utveckling av tennisrackets. Det innebär att på elitsidan är det viktigt att ha både moderna rullstolar och lätta, hanterbara tennisrackets.

Handikappidrotten omfattas även av idrottens investeringsvärden, dvs investering i hälsa och fysisk status samt i framgång. I det senare fallet handlar det om de elitsatsande inom handikappidrotten, tex ett deltagande i Paralympics. Här finns ingen strukturell skillnad mellan friskidrotten och handikappidrotten även om elitskiktet inom handikappidrotten är betydligt smalare. Det stora skillnaden ligger i investeringen i hälsa och fysisk status. Den är viktig bland människor i allmänhet men ännu mer accentuerad hos människor med funktionshinder. Detta föranleder mig att tilldela handikappidrotten ytterligare ett viktigt investeringsvärde - handikappidrottens rehabiliteringsvärde. Detta ligger i linje med det inledningsvis nämnda rehabiliteringsperspektivet på handikappidrotten. Idrottsaktiviteten ses som ett av flera medel i rehabiliteringsprocessen mot ökad samhällsintegrering på flera plan - inom arbete, utbildning, fritid. Handikappidrotten kan också via idrottens egenvärden och övriga investeringsvärden medföra ökad livskvalitet.

Hur ser då handikapprörelsen på den egna idrotten? Så här säger Sven-Olof Brattgård, professor emeritus i handikappforskning vid Göteborgs Universitet och SHIF:s generalsekreterare Hans Lindström (1985:10):

Idrotten skapar upplevelser av ett alldeles särskilt slag. Ett av nyckelorden är gemenskap. Det är känslan av identitet och samhörighet i en kamratkrets som betyder mest, både när det gäller motion, träning och tävling. Den känslan finns där antingen man vinner eller förlorar. Självklart måste dörren till de upplevelserna vara öppen för oss handikappade.

Brattgård och Lindström kommer också in på handikappidrotten som medel i rehabiliteringen. Idrottsutövandet ger möjlighet att vidmakthålla funktionerna och att aktivera resurser som annars inte skulle utnyttjas.

Det blir ett mer lekfullt och stimulerande sätt att återvinna förlorad funktionsförmåga, att träna fysisk styrka, rörlighet och balans samtidigt som de ger psykologiska effekter. Sport- och idrottsengagemang kan på detta sätt komma att spela en mycket viktig roll i den handikappades rehabiliteringsprocess. De psykologiska och sociala effekterna av sport- och idrottsutövandet ska inte underskattas. De har den största betydelse för individen och förkortar avgjort den tid det tar för den handikappade att gå igenom de olika faserna i rehabiliteringsprocessen: förnekandet, aggressivi-

teten, resignationen fram till målet av accepterande och återvinnande av självtillit och egenvärde (a.a:19).

Handikappidrotten kan också ses som en viktig utmaning och ett medel för att bättre kunna klara sig själv. Den tidigare TV-sportkommentatorn, Sven Plex Petersson, berättar att en av hans största upplevelser var när han Mikael Andersson från Örebro. Inför det mötet förbleknar alla minnen från olympiader och världsmästerskap. Mikael, som var femton år vid mötet, är gravt funktionshindrad på grund av en medfödd neurosedynskada. Han hade endast antydningar till armar och ben. Från början trodde knappt läkarna att han skulle kunna lära sig sitta. Han fick tidigt protes, men slängde dessa för att de var i vägen. Han var tidigt inställd på att klara sig själv och hade en vilja av stål. Så här säger Sven Plex Pettersson (a.a:94):

Inför filmkameran spelar Micke pingis, badminton och landbandy, han övar i ringar och på trampett. Allt med en nästan otänkbar skicklighet. När jag träffade honom, kände jag instinktivt att idrotten ger honom ett mera meningsfullt liv än vad många uppnår utan fysiska minus. På något sätt förkroppsligar han allt som innefattas i begreppet bollsinne.

Fem år senare - 1985 - arbetar Mikael som konsulent på Närke Handikappidrottsförbund. Han har då skaffat sig körkort och är på fritiden sysselsatt med innebandy både som ledare och spelare. Handikappidrotten inte endast gett Mikael ökad styrka och identitet utan även ett jobb. Genom idrotten blev han i Mårten Söders mening inte bara socialt utan även samhällsligt integrerad. Går man igenom idrottens värdestruktur kan man säga att exemplet Mikael Andersson omfattas av samtliga - både de fyra egenvärdena och åtminstone investeringsvärdet i form av hälsa och fysisk status.

3. NÅGRA UTVECKLINGSLINJER

I det här kapitlet tar jag upp några utvecklingslinjer kring de aktuella folkrörelserna idrottsrörelsen och handikapprörelsen samt den däremellan liggande handikappidrotten. Handikappidrotten kan ses både som en del av den organiserade idrottsrörelsen och som tillhörig handikapprörelsen. I det förra fallet handlar det framför allt om den etablerade tävlingsidrotten medan idrotten inom handikapprörelsen mer har karaktären av motion och rekreation.

3.1. Folkrörelsebegreppet

Folkrörelsebegreppet är ett omtvistat begrepp. Så här definierar folkrörelseforskaren och författaren Hilding Johansson begreppet (1980:19-20):

Folkrörelserna är organisationer som under en lång följd av år samlar ett stort antal människor i skilda delar av landet kring gemensamma ideér och intressen. De bygger på medlems aktiviteter i lokala föreningar och är demokratiskt uppbyggda. De har idémässiga program för människan och samhället. Härigenom blir de dynamiska inslag i samhället. Samtidigt som de är programrörelser utgör de gemenskapsgrupper, kännetecknade av kamratskap och likställighet, kampanja och självhävande. De står fria och självständiga i förhållande till stat och kommun och anslutningen är frivillig.

Till folkrörelserna räknar Johansson de klassiska - nykterhetsrörelsen, frikyrkorörelsen och arbetarrörelsen, men även idrottsrörelsen, folkbildningsrörelsen, konsumentkooperationen, bostadskooperationen, hyresgäströrelsen, handikapprörelsen, pensionärsrörelsen, miljöförörelsen.

Idrottshistorikern Jan Lindroth har under lång tid brottats med folkrörelsebegreppet, något som kommer till uttryck i avhandlingen "Idrottens väg till folkrörelse. Studier i svensk idrottsrörelse fram till 1915" (1974). Han menar (Lindroth&Blom, 1995:246) att det ligger status i att bli betecknad som folkrörelse. Stat och kommun inrättar särskilda organ och stödformer för folkrörelsesektorn. Därför är det viktigt av både materiella och emotionella skäl att få en plats i denna gynnade sektor. Idrottsrörelsens självhävande under senare decennier har enligt Lindroth förargat de klassiska folkrörelserna. Idrottsrörelsen har setts över axeln och inte tagits på allvar. Detsamma kan sägas om det akademiska etablissemang som länge ansett idrotten och idrottsrörelsen som en ointressant företeelse. Ett förändrat synsätt började växa fram först under 1970-talet.

Lindroths (1995:246-258) definition av folkrörelsebegreppet inrymmer följande tio karakteristika:

1. Frivillighet
2. Självständighet
3. Varaktighet
4. Organisatorisk uppbyggnad

5. Stor medlemsanslutning
6. Social spridning
7. Geografisk spridning
8. Ideologi
9. Ideella inslag
10. Dynamik

Med frivillighet förstås att i princip vem som helst skall äga inträde i den aktuella folkrörelsen. Det skall inte finnas något som helst tvång. Självständigheten avser i första hand relationerna med stat och kommun, dvs att folkrörelsen inte är beroende av stat och kommun. Varaktigheten innebär kontinuitet över tiden. En folkrörelse är inte en dagslända utan baseras på en viss historisk tradition. En folkrörelse skall ha en stabil organisation baserad på social och geografisk spridning och ha stor medlemsanslutning. Ett riktnärke som brukar anges i det sammanhanget är 50.000 medlemmar. En folkrörelse skall dessutom inrymma både dynamik och föränderlighet samt baseras på ideellt arbetande krafter. I grunden skall det även finnas någon form av ideologisk grund.

Om vi granskar de bägge aktuella massrörelserna - idrottsrörelsen och handikapprörelsen - mot bakgrund av de av Lindroth skissade kriterierna för folkrörelsebegreppet kan man konstatera att bägge mer eller mindre väl uppfyller samtliga kriterier. Idrottsrörelsen med sina cirka tre miljoner (drygt 450.000 ideellt arbetande ledare och tränare) och handikapprörelsen med drygt en halv miljon medlemmar tillhör idag landets största folkrörelser, i konkurrens med främst arbetarrörelsen. Det man under åren har tvekat om är idrottsrörelsens ideologiska inslag. Detta kan främst gälla mellankrigstiden, medan olika dokument framtagna under de senaste tjugo åren visar att idrottsrörelsen under senaste decennierna klart profilerat sig i samhällsdebatten. Några exempel: Idrott 80, Idrottspolitisk Offensiv från 1989 och de senaste årens framtidsdokument (Manifest till landets politiker 1996, Idrotten i samhällsdebatten, Verksamhetsinriktning 1996-97). Sammantaget kan man säga att idrottsrörelsen successivt har arbetat fram en ideologisk bas under de senaste tjugo åren.

I linje med Lindroth kan man fråga sig vilken relevans frågan om idrottsrörelsens folkrörelsekaraktär har nu. Folkrörelserna växte fram under industrialismens tidiga skede. I vårt mer postmoderna samhälle kan man kanske finna andra och mer verksamma samverkansformer. Det finns kanske anledning att sätta folkrörelsebegreppet under debatt inte minst med tanke på att de traditionella folkrörelserna - frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen - börjar tappa mark. Ett tecken på detta är att på många platser i landet kom arbetarrörelsens traditionella demonstrationståg den 1 maj för första gången 1997 att inställas på grund av för litet intresse.

Handikappidrotten utgör en del av idrottsrörelsen, men kan också betraktas som folkrörelse i sig. Den uppfyller nämligen samtliga krav som Lindroth ställer på en folkrörelse i ungefär samma utsträckning som idrottsrörelsen. Ett frågetecken kan möjligen sättas för kriterierna varaktighet och medlemsanslutning. Beträffande varaktigheten började handikappidrotten utvecklas i slutet av 1950-talet. Medlems-

anslutningen ligger ungefär i paritet med den av Lindroth angivna minimigränsen, dvs cirka 50.000 medlemmar. Det innebär att även handikappidrotten i sig kan ses som en folkrörelse om än jämförelsevis liten.

3.2. Utvecklingen av den svenska idrottsrörelsen

Historiskt har den svenska idrotten sina rötter i vikingatiden och tiden för kristnandet av Sverige. Vikingatiden brukar man förknippa med styrka, brutalitet och dådkraft som beskrivits i de isländska sagorna – och Frans G. Bengtssons böcker om Röde Orm. De historiska källor, som finns är knapphändiga och måste betraktas med försiktighet. Några exempel får illustrera detta (Patriksson 1973:57): Gunnar på Lidarände kastade spjut lika bra med bägge händer och var dessutom en mästare på att fånga spjut som slungades mot honom. Olav Tryggvasson kunde hoppa lika långt framåt som bakåt och kunde även hoppa högre än sin egen längd - iförd full rustning!

Några hundra år senare beskriver kyrkofadern Olaus Magnus (1555) hur svenska folket utövade idrottsliga aktiviteter. Dessa bestod sammanfattningsvis av en blandning av nyttobetonade aktiviteter som skridskoåkning och skidlöpning och mer ridderliga idrotter för den tidens överklass, adeln, som influerades av andra europeiska seder med rötter i renässansens italienska stadsstäder som Florens, Venedig och Rom. Några exempel på idrotter var tornerspel, fäktning och bågskytte.

Den främste idrottsivraren under 1700-talet var ekonomen och rousseauanen Johan Fischerström (1735-1796) som bland annat vid ett tal i Kungliga Vetenskapsakademien 1794 betonade nyttan av idrottsliga aktiviteter (Sandblad, 1985). I Fischerströms tal kondenseras den historiska basen för den moderna idrottens framväxt i trikotomin: det antika idealet - vikingarnas dådkraft - moderna uppfostringsmetoder inspirerade av Rousseau, Guts Muths och Pestalozzi. Fischerström var också den som introducerade termen *idrott*. Ordet är hämtat från isländskan och betyder kroppsövning eller kroppsaktivitet. Det är endast i de nordiska länderna som detta begrepp förekommer. Delvis som en följd av Fischerströms stora idrottsengagemang bildades Sveriges första idrottsförening - som fortfarande existerar - Uppsala Simsällskap (USS) 1796 med huvudsakligt syfte att lära uppsalaborna att simma. Idrottens speciella inlärningsvärde var således värdegrund för USS.

3.2.1. *Den tidiga svenska idrotten*

Fischerströms tal förebådade 1800-talets nationella strömningar i Sverige. Götiska förbundet som bildades 1811 är exempel på detta med dikter som Geijers "Manhem" och Tegnér's "Frithiofs saga" som litterära höjdpunkter. En som starkt präglades av göticismen och de nationella strömningarna var den svenska gymnastikens fader Per Henrik Ling (1776-1839). Han var också starkt påverkad av den tidens pedagogiska tankar (Rousseau, Guts Muths, Pestalozzi och dansken Nachttegall). Nachttegall grundade ett gymnastiskt institut i Köpenhamn 1799, vilket var en inspirationskälla för Ling. Via en fäktmästartjänst vid Lunds universitet kom han till Stockholm och grundade där GCI,

Gymnastiska Centralinstitutet (1813). Han blev dess förste föreståndare. Hans arv följdes upp, utvecklades och formaliserades efter hans död av sonen Hjalmar Ling. Även dottern Hildur Ling förde faderns arv vidare till den tidens kvinnliga gymnaster. Den lingianska gymnastiken uppdelades i fyra huvuddelar (Patriksson, 1969:66-67): *pedagogisk gymnastik* (underordna kroppen sin egen vilja) - *militärgymnastik* (via egen kroppskraft eller med vapen underordna andras vilja under den egna) - *medikal gymnastik* (via lämpliga rörelser lindra eller bota kroppsliga lidanden) - *estetisk gymnastik* (via kroppen åskådliggöra inre tankar och känslor).

Den pedagogiska gymnastiken bildade grunden för skolämnet gymnastik, medan militärgymnastiken i första hand utövades på Krigsskolan i Karlberg. Dessa bägge former var grundläggande för utbildningssystemen och tenderade att flyta ihop. Den medikala gymnastiken blev utgångspunkten för dagens sjukgymnastik, medan den estetiska gymnastiken kan jämföras med balett eller rytmisk sportgymnastik (RSG). Den pedagogiska gymnastiken präglades av stela dogmatiska principer och formaliserades ytterligare av sonen Hjalmar Ling (i första hand), L.G. Branting (Hjalmar Brantings fader) och L.M. Thömgren.

I slutet av 1800-talet uppstod en reaktion mot den lingianska gymnastiken, dels inom de egna leden (bildandet av frivilliga gymnastikföreningar), dels och framför allt från den anglosachsiskt präglade officeren och GCI-läraren Viktor Balck (1844-1928). Balck, som kallas den svenska idrottens fader, var en sann Englandsvän och tydligt inspirerad av den därstädes framväxande tävlingsidrotten. I Sverige påbörjades en bitter strid mellan den i Webers mening värderationella lingianska gymnastiken och den målrationellt betonade balckska tävlingsidrotten. Denna strid avtog med tiden i styrka, men i princip kan man säga att den inte avslutades förrän 1946. Man skall ha i minnet att när Sveriges Riksidrottsförbund (RF) bildades (1903) var det i viss mån ett uttryck för en kompromiss mellan gymnastiken och (tävlings)idrotten. RF stod då för "Svenska Gymnastik- och Idrottsföreningars Riksförbund". Uppvisningsgymnastiken i form av truppgymnastik av olika slag fortsatte fram till inledningen av andra världskriget. Först år 1946 kan man säga att linggymnasterna gav upp och införde tävlingsverksamhet i sina led. Från 1946 blev också RF vad det är idag - Sveriges Riksidrottsförbund. Inom parentes sagt fick den svenska tävlingsgymnastiken en flygande start. Redan 1952 vid OS i Helsingfors fick Sverige sin första och hittills enda guldmedalj i gymnastik genom fristilsgymnasten William Thoreson.

3.2.2. Förutsättningar och karakteristik

Trots motståndet från linggymnastiken spred sig (tävlings)idrotten alltmer över landet. Ett tecken på detta var att Sverige deltog i de första moderna olympiska spelen i Athen 1896. Tolv nationer deltog. Initiativtagare var den franske baronen Pierre de Coubertin - precis som Balck en stor beundrare av England och den moderna tävlingsidrotten. Några

förutsättningar för den svenska tävlingsidrotten kan sammanfattas i följande åtta punkter där tidsperspektivet är 1890-1920(Patriksson, 1973):

1. urbanisering
2. förbättrad infrastruktur
3. sekularisering
4. förbättrade kostvanor
5. arbetstidsförkortning
6. obligatorisk skolgång
7. allmän värnplikt
8. öppnare samhälle

Sverige befann sig i slutet av 1800-talet i ett omvandlingsskede - från ett fattigt agrart samhälle mot en modern industristat. Men utvecklingen var inte lineär utan präglades av positiva språng och tillbakahållande kriser. Men med 1890-talet kom "den andra industriella revolutionen" (Magnusson, 1996:359). Det är i det ljuset man också får se idrottens utveckling. Urbaniseringen tog fart - framför allt växte storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö. Det var också i storstäderna som den moderna idrotten fick starkast fäste. Med tanke på att tävlingsidrotten i första hand utvecklades i England var det ingen tillfällighet att Göteborg tidigt kom att betraktas som idrottens grundfäste i Sverige. Storstadens anonymitet och alienation kunde kompenseras med den gemenskap som idrotten kunde ge. I Povel Ramels visa "Titta det snöar" åker farmor skridsko på Nybrovikens is och får motion och rekreation. En föregångare till dagens veteranidrott.

Förbättrade kommunikationer gav människor chansen att mötas på tidigare alltför avlägsna idrottsliga arenor. Avståndet mellan människor på olika orter minskade främst genom utbyggnad järnvägsnätet.

Kyrkan som tidigare varit en hämsko på idrottens utveckling började mista sin kraft med den ökande sekulariseringen. Det moderna samhället organiserades och byråkratiserades. Konkurrenten ökade på alla områden. Samhällsengagemanget vidgades och det politiska medvetandet spreds till allt fler samhällsskikt. De ursprungliga folkrörelserna - nykterhetsrörelsen och frikyrkorörelsen - kompletterades med den framväxande arbetarrörelsen. De nationella strömningarna fotades i skarpskytterörelsen. Tekniska och naturvetenskapliga synsätt spred sig i samhället. Det rationella samhället ifrågasatte kyrkan som institution, vilket tillsammans med Lings och Balcks ansträngningar att föra ut idrottens budskap, bildade grogrunden för den framtida folkrörelsen - idrottsrörelsen.

I samklang med det moderna samhälle ökade också intresset för folkhälsan. Detta innebar också ett ökat intresse för den egna kroppen, vilket i sin tur skapade intresse att hålla den i form. En annan dimension av kroppstänkandet var den puritanska synen på sexualiteten som rådde framför allt i de högre samhällsskikten. Gymnastik och annan träning ansågs undertrycka köttets lusta och hårda kroppen (Ekenstam, 1993:337). En annan följd av samhällsutvecklingen var arbetstidsförkortningen som gav ökad fritid och bättre möjligheter att utöva idrott. Även införandet av den obligatoriska folkskolan 1842 medförde på sikt (mot slutet av 1800-talet) att idrott i form av skolämnet gymnastik spred

sig via folkskolan upp till läroverksnivå. Den idrottsliga IFK-rörelsen – idrottsföreningen Kamraterna har för övrigt sitt ursprung i idrottssammanslutningar på olika läroverk från början av 1900-talet.

I de länder där idrotten utvecklades snabbt gick den hand i hand med nationella strömningar och militär upprustning. Det var knappast någon slump att flertalet gymnastikdirektörer i landet hade ett militärt förflutet. Ett typexempel var för övrigt Viktor Balck. Den tidiga idrotten hade stark militär prägel. Det gynnade idrotten eftersom den militära utbildningen var starkt influerad av idrotten och gymnastiken. I de tidiga övergripande idrottsorganisationerna - specialförbund (SF) och distriktsförbund (DF) - fanns många militärer på ledande poster. Införandet av allmän värnplikt genom 1901- års försvarsordning medförde att flertalet unga svenska män tidigt kom i kontakt med fysiska aktiviteter av idrottskaraktär som skytte, fäktning, löpning etc. Slutligen, kan man säga att det svenska samhället alltmer öppnade sig både inåt (nationellt) och utåt (internationellt) genom moderniseringsprocessen, vilket skapade bättre möjligheter att förmedla idrottens budskap och därmed jämna marken för idrotten som folkrörelse.

Med stöd av Patriksson (1973:83-86) skall jag ta upp några viktiga karakteristika för idrottens utveckling från slutet av 1800-talet till 1920-talets början:

1. utländskt inflytande
2. social snedrekrytering
3. militär anknytning
4. nationell prägel
5. opolitisk inställning
6. dålig geografisk spridning
7. långsam spridning
8. få tävlingar

Det utländska inflytandet på den tidiga svenska idrotten var betydande. Det gällde framför allt idrotten i Göteborg, som markant påverkades av anglosachiska idrottsströmningar. Det gällde inte minst fotbollen, där England var världsledande. Engelska fotbollsförbundet bildades redan 1863 (FA=Football Association), 40 år före Svenska Fotbollsförbundet (SFF). Göteborgslaget Örgryte hade också inledningsvis en majoritet av skotska spelare i laget. Som överförare av brittiska tankar och idéer var Viktor Balck närmast outröttlig. Stundtals vistades han lika ofta i England som i Sverige.

Den sociala snedrekryteringen var också påtaglig. Det var framför allt tre kategorier av befolkningen som bildade basen för den organisatoriska delen av idrotten - militärer, kontorister/bokhållare och företagare. Dessa tre kategorier kompletterade varandra väl; militären var specialist på kroppsövningar och ofta GCI-utbildad, kontoristen behärskade det administrativa pappersarbetet, medan företagaren hade nära till de finansiella källorna. I övrigt var det många kategorier som stod utanför och i vissa fall var direkt negativa till den framväxande idrotten: läkare (som poängterade idrottens skadeverkningar), lärare (som var anhängare av linggymnastiken), arbetare och bönder.

Den militära anknytningen var som nämnts påtaglig liksom nationalismen. Nationalromantiska strömningar förstärktes dessutom i Sveriges fall av unionskrisen med Norge, som vi under en hel del vändor tvingades avträda 1905. I mars 1905 bildades i Oslo en nationell samlingsregering och den 7 juni förklarades unionen för upplöst. De olympiska spelen i Stockholm 1912 kan ses som en utrikespolitisk kompensation för unionsupplösningen. Här gällde det att stärka den nationella identiteten genom vinster på den idrottsliga arenan. Sverige blev sammantaget bästa nation i den inofficiella poängstriden.

Idrotten brukar av hävd betraktas som jämlikhetsskapande och opolitisk. I viss mening kan detta vara sant eftersom idrott kan utövas av alla - fattig eller rik, man eller kvinna, hög- eller lågutbildad, ung eller gammal. Idrotten skär också genom alla politiska partier och schatteringar. Idrotten i sig är i partipolitisk mening neutral. Däremot är den inte och har heller aldrig varit opolitisk, i den meningen att den inte har använts som medel och verktyg för olika politiska syften. Ett tydligt exempel på detta var OS i Berlin 1936. Det finns således anledning att ifrågasätta idrottens opolitiska inställning.

Den geografiska spridningen av idrotten var mycket dålig under denna period. Trots den snabba utbyggnaden av järnvägsnätet var Norrland länge isolerat från övriga idrotts-Sverige. Här saknades under denna tiden tradition och kanske i viss mån entusiasm, vilket i sin tur var avhängigt av att flertalet företagare, militärer och kontorister huvudsakligen fanns i storstäderna. Som nämnts stod arbetare och bönder i stort sett främmande inför idrotten under detta inledande skede. Den långdragna striden mellan den lingianska gymnastiken och den balckianska tävlingsidrotten medförde också att idrotten spreds långsamt över landet. Detta innebar i sin tur att antalet tävlingar under perioden fram till 1920 var få. Det fanns också en tvehägsenhet inom de dominerande politiska kretsarna hur man skulle ställa sig till idrotten. Som exempel kan nämnas debatten inom den framväxande arbetarrörelsen. De radikala ungsocialisterna var negativa till idrotten, medan partiets kärna med Hjalmar Branting i spetsen intog en mer positiv hållning. Denna politiska tvehägsenhet bidrog också till den långsamma spridningen.

3.2.3. *Sportifieringsprocessen*

Lindroth använder begreppet sportifiering för att markera tävlingsidrottens tilltagande hegemoni på den lingianska gymnastikens bekostnad. Sportbegreppet, som har anglosachiskt ursprung, är nära förknippat med tävlingsmomentet. Den amerikanske idrotts-sociologen Guttman urskiljde sju drag, som karakteriserade sporten eller tävlingsidrotten (Lindroth, 1988:26-27):

1. sekularisering
2. likhet/demokrati
3. specialisering
4. rationalisering
5. byråkratisering
6. kvantifiering
7. rekord

Sekulariseringen innebar att kyrkan eller religionen som social institution gradvis avskiljdes från samhället och därmed reducerades maktmässigt. Samtidigt fick statskyrkan konkurrens av den framväxande frikyrkorörelsen. Kyrkan som institution splittrades. Idrotten blev en konkurrent framför allt på den ungdomliga socialisationsarenan. Kyrkan (framför allt statskyrkan) hade en negativ inställning till den tidiga tävlingsidrotten. Denna gav utrymme för tidens jämställdhetssträvande strömningar i så måtto att här spelade social bakgrund, rikedom och status liten roll. Grundförutsättningen var allas lika värde. Det var prestationen som räknades. För att optimera resultaten blev specialisering allt nödvändigare. Denna specialisering har fortlöpande ägt rum fram till våra dagar. I specialiseringen fanns också som inslag det rationella handlandet - av Weber betecknat som målrationellitet. Hur skall jag på bästa sätt och med optimala medel nå målet, som inom elitidrotten handlar om att bli bäst inom den egna disciplinen? Vilken tränare och klubb skall jag välja? Vilka träningsmetoder är mest lämpliga? Här finns en flora av mer eller mindre rationella överväganden, som ibland kolliderar med idrottens allmänhetiska regelverk - undvika fusk som doping, "filmning". Den moderna idrottsrörelsens utveckling präglades tidigt av en organisatorisk, byråkratisk uppbyggnad med väl avvägda rationella inslag av yrkeskategorier som militärer, kontorister och företagare. Det finns förmodligen få länder med en så homogen och genomorganiserad idrottsrörelse som den svenska, där bildandet av RF (1903) kan ses som en startpunkt.

Det kanske mest utmärkande för tävlingsidrotten är kvantifieringen av prestationsförmågan. I kvantifieringstänkandet ligger rationalismens kärnpunkt och i dess förlängning rekorden. Här ligger också den stora skillnaden mellan tävlingsidrotten (sporten) och liggymnastiken. Det är intressant att se hur möjligheterna till kvantifiering oavbrutet har förfinats tills vi så småningom nått en gräns när det handlade om tusendels sekunder. Några exempel: Gunnar Larsson vann en av medleydistanserna i simning vid OS i München 1972 med en tusendel tillgodo. Samma marginal hade skidåkaren Thomas Wassberg tillgodo gentemot finnen Mieta vid OS i Sarajevo 1984. Här satte idrottsvärlden stopp och sedan dess är tusendelarna borttagna inom elitidrotten.

Ser man på dagens extrema elitidrott kan man tillfoga ytterligare en egenskap som är utmärkande för verksamheten - kommersialiseringen. Denna är i sin tur nära relaterad till massmedia. Ett extremt exempel på denna utveckling är de TV-sända friidrottsgalorna som går av stapeln i Europa på sensommaren. Den finaste av dessa är Zurich-galan, som samlar gräddan av världseliten. Varje världsrekord belönas med bilar och miljonbelopp. Det innebär att i "statiska mätgrenar" som stavhopp kan man, om man är rationell, försöka slå världsrekordet med knapp marginal för att på så sätt kunna få in mer pengar. Förutsättningen är att man är suverän i grenen som den ryske stavhopparen Sergej Bubka. Inte bara grenen har blivit en vara utan även rekordet. Reifikationens yttre gräns är nådd. En annan dimension inom elitidrotten är appearance money - att stora summor pengar betalas ut bara för att den inbjudna stjärnan skall delta. Schoug uttrycker världsrekordens funktion på följande sätt (1997:148-149):

Världsrekordhållaren beundras för sin symboliska betydelse. Han tangerar mänsklighetens framsteg i kampen mot sina naturliga begränsningar och vederlägger därvid kroppens yttersta gränser genom att överträffa de specifika

begränsningar den för tillfället står inför. Således utför han bedrifter å hela släktets vägnar (jfr Bauman 1994a: 45). Rekordinnehavarens död är den yppersta bedriften i sitt slag någonsin, hittills aldrig överträffad och i kvantitativa mått unik. Den som slår världsrekord förstår just det som ingen annan tidigare lyckats ro i land med. Därför vilar det något överkligt över denna bedrift. (...)
Att slå världsrekord är att göra det omöjliga, realisera det otänkbara, att övervinna det oövervinnliga. Denna prestation är exceptionell och kräver ett extremt språk för att ges full rättvisa. Metaforiken betecknar emellertid inte bara hjälteeddade i sig, utan i lika hög grad den extas som dess bevitnande medför.

Det är framför allt i dessa sammanhang som det Schoug kallar gigantism (Gesellschaft) tenderar att i ett kortare tidsperspektiv närma sig Gemeinschaft. Som åskådare känner har man tillsammans med tiotusentals andra bevittnat något enastående, något historiskt. I dessa i sig sällsynta ögonblick smälter idrottens Gesellschaft samman med Gemeinschaft.

3.2.4. Idrottsutvecklingen 1920-1967

Sammanfattningsvis kan man säga att RF successivt stärkte sin position gentemot i första hand Svenska Gymnastikförbundet, men även gentemot andra konkurrerande idrottsorganisationer som Skidfrämjandet, Sveriges Centralförening för Idrottens Främjande (Centralföreningen), Arbetarnas Idrottsförbund (AIF), och Svenska Korporationsidrottsförbundet (Korpen). Organisationen (byråkratin) byggdes ut. Nya ledare rekryterades och idrotten spreds både socialt och geografiskt. Förtjänsten för detta får delas mellan RF och den expanderande skolidrotten. Kategoriföreningar växte fram - kristna (ex KFUM-föreningar), nykterhetsbaserade (ex Verdandi, Godtemplarna), arbetaridrottsföreningar (ex AIF-föreningar som under perioden 1920-36 för politiskt radikala tävlanden utgjorde ett Sovjetinspirerat alternativ; se Pålbrant 1977), kvinnliga idrottsföreningar (ex Kvinnliga Sport i Göteborg). Internationaliseringen och den vidgade mediabevakningen (radio och tidningar; från 1958 även TV) bidrog också till att intresset för idrott ökade. Ett exempel på vidgad medialisering var framväxten av specialtidningar i idrott som "Idrottsbladet" (chefredaktör och krönikör var den legendariske Torsten Tegnér), "Rekord-Magasinet" och senare "All-Sport" (ansvarig utgivare: Edvin Ahlquist). I "Rekord-Magasinet" (start 1942) flätades sedelärande historiska följetonger (*Per Stigmans äventyr*) samman med idrottsnoveller, stjärnintervjuer, mästari biografier och lagbilder. I tidningen fördes det rena, sunda idrottsidealet fram som en ideologisk diskurs. Schoug (a.a:59-60) använder metaforen det pastorala tänkandet för samma fenomen - ett idrottens idylliserande som antingen tar avstamp i förfluten tid (nostalgisk längtan efter det som varit) eller placeras i samtiden och profileras mot staden eller metropolen. Här finns vissa likheter med det s. k. dansbaneeländet, när den äldre generationen på 1940-talet förfasade sig över den amerikanskinfluerade jazz- och dansmusiken som ansågs leda den sunda svenska ungdomen på fördärvliga avvägar (Frykman, 1988).

Mellan 1900 och 1914 fick idrotten ett första genombrott som folkrörelse. Den växte under mellankrigstiden ut till en stor folkrörelse - en massrörelse (Lindroth&Blom, 1995).

Detta märktes inte minst i expansionen av antal föreningar och medlemmar. Så här såg utvecklingen ut (a.a:230):

	Föreningar	Medlemmar
1910	563	56.000
1920	730	93.000
1930	2.300	179.000
1940	6.252	415.000
1950	9.500	790.000
1960	20.472	1.297.737
1970	22.758	2.246.264

Som framgår av siffrorna ovan har idrottsrörelsen expanderat kraftigt, nära nog en fördubbling av antalet medlemmar vart tionde år fram till 1970. Från cirka 1920 kan idrottsrörelsen betraktas som inte bara som en folkrörelse utan som de mest expansiva av landets alla folkrörelser. I slutet av 1960-talet förändrar idrotten riktning både innehållsmässigt och till formen. År 1967 kan ses som ett "brytningsår". Då avskaffade den i särklass största idrottsdisciplinen inom RF - fotbollen (Svenska fotbollsförbundet; SFF) – amatörbestämmelserna. Detta ledde till idrottens (framför allt elitidrottens) kommersialisering.

3.2.5. Den nutida utvecklingen av idrottsrörelsen

Sociologen Tomas Peterson har i två banbrytande analytiska skrifter granskat den svenska fotbollsrelsens nutida utveckling: "Leken som blev allvar. Halmstad Bollklubb mellan folkrörelse, stat och marknad" (1989) och "Den svengelska modellen. Svensk fotboll i omvandling under efterkrigstiden" (1993). Som ett analytiskt redskap använder Peterson i bägge böckerna begreppet *professionalitet*. Så här säger Peterson (1989:15):

Som grund för min definition av begreppet professionalisering, vilket i första hand är avsett att behandla den svenska utvecklingen ligger övergången från en amatörisk (folkrörelsebaserad) till en lönearbetsbaserad (marknadsbaserad) verksamhet. Med detta menar jag att en fritidsaktivitet, utövad och organiserad av obetald arbetskraft i folkrörelsens form, blir kapitaliserad, och, vad gäller dess avgörande kännetecken, en del av marknaden. Avlönade spelare köps och säljs på en spelarmarknad, klubbens verksamhet bedrivs av löneanställda tränare, ungdomsledare, kanslipersonal, klubbdirektörer etc.

Med en övergång från det ena till det andra menar jag inte att de utesluter varandra, utan jag vill se övergången som en process där den senare aspekten gradvis blir en väsentligare del av en sammansatt enhet som även innehåller den förra. När det gäller svensk fotboll i allmänhet menar jag att man inte kan tala om en helt genomförd professionell fotboll förrän alla band med den gamla folkrörelsen och marknadsinriktningen är avklippta. Den dagen synes ligga längre fram i tiden.

Med tanke på att fotbollen dels är det i särklass största förbundet inom RF (cirka 3.200 föreningar, jfr skidåkningens 2.100), dels kan ses som ett spjutspetsförbund i den bemärkelsen att den är föregångare i olika avseenden för andra förbund, kan fotbollen ses som en modell av den samlade idrottsrörelsens utveckling. Längre fram i t. ex. ten (a.a: 30) sammanfattar författaren Peterson de teoretiska resonemangen, som ligger till grund för analysen av Halmstad BK (fallstudie) i följande tänkvärda tabell:

Folkrörelsbaserad	Professionaliseringsprocess	Marknadsbaserad
amatörism	fotbollsfilosofi	professionalism
bruksvärdesproduktion	ekonomi	bytesvärdesproduktion
folkrörelseförening	organisation	företagsform

Med *bruksvärdesproduktion* avses att fotboll utövas för dess egen (spelarnas och åskådarnas) skull, där ingen i princip tjänar pengar på sin verksamhet. Man kan i termer av Weber tala om bruksvärdesfotbollen som värdeorienterad, medan bytesvärdesproduktionen är mer målorienterad. Som exempel på *amatörism* kan nämnas att endast Malmö FF och Norrköping så sent som 1967 hade heltidsanställda tränare. Skillnaden jämfört med idag (1997) är himmelsvid. Idag har alla elitidrottare ett värde i rena pengar. Övergången från bruksvärde till bytesvärde är otvetydig i de flesta större idrotter. Organisationen byggde tidigare praktiskt taget helt och hållet på frivilliga, ideella insatser. I detta skede stod fotbollen och den övriga idrotten på sin höjdpunkt på "folkrörelsestegen". Samtidigt kan man också tala om att den extrema elitidrotten i de större olympiska grenarna alltmer började fjärna sig från den övriga idrottsrörelsen. Denna process har lett till att RIM (riksidrottsmötet) 1995 på allvar diskuterade om SOK (Sveriges Olympiska Kommitté) med sin elitidrottsatsning skulle lämna RF och gå sin egen väg. RF skulle då ansvara för den övriga tävlingsidrotten samt ungdoms-, bredd- och motionsverksamhet.

Utvecklingen inom fotbollen kan ses som en modell för utvecklingen inom idrottsrörelsen i stort. Från slutet av 1960-talet började amatörbestämmelserna både nationellt och internationellt att mjukas upp. Inom tennisrörelsen tilläts för första gången den internationella, professionella tenniscirkusen att delta i tennisens högberg – Wimbledon. Successivt började man också lätta på amatörbestämmelserna beträffande de olympiska spelen. Idag är alla likställda (proffs och amatörer) i det avseendet och deltar tillsammans på samma villkor. Ett genombrott innebar deltagandet av de bästa basketspelarna från den amerikanska proffsligan, The Dream Team, som utgjorde stommen i det amerikanska OS-laget vid OS i Barcelona 1992. Nästa steg kommer att tas vid kommande OS i Sidney år 2000, då prispengar troligen kommer att introduceras i vissa idrotter. Utvecklingen inom den olympiska rörelsen bildar också modell för vad som händer inom Paralympics ("Handikapp-OS").

Det finns anledning att poängtera att det som tagits upp ovan i första hand utmärker elitidrotten och där framför allt elitidrotten inom de större, kommersiellt baserade idrotterna som fotboll, ishockey, basket, handboll, tennis, golf för att nämna de viktigaste. De utgör så att säga toppen på ett isberg. Eliten inom andra idrotter som orientering,

badminton, gymnastik, bordtennis, skytte lever, med få undantag, ett helt annat liv. Man skall ha i minnet att den svenska idrottsrörelsen i första hand baseras på motions- och breddverksamhet. Här lever folkrörelseidealet i hög grad kvar. Man räknar med att av idrottsrörelsens drygt 500.000 ledare och tränare av olika slag är cirka 90% eller 450.000 fortfarande ideellt arbetande. Utan deras arbete skulle idrotten som massrörelse haverera.

De senaste trettio åren har betydligt mycket för idrottsrörelsen, handikapprörelsen handikappidrottsrörelsen. En bidragande orsak var det samhällsekonomiska läget. Efter krigstiden fram till slutet av 1960-talet var en enastående expansionsperiod i svensk nutidshistoria. Ekonomin blomstrade och den sociala tryggheten var en viktig punkt på den politiska dagordningen.. Intresset för både fritidsfrågor och svagare grupper i samhället var stort. Detta gynnade handikappidrottsrörelsen. Nedan följer ett antal faktorer som påverkade människors engagemang och ökande medvetande i idrottsfrågor:

- 1 Idrott och politik
- 2 Idrott och fritid
- 3 Idrott — utbildning — forskning
- 4 Idrott — sponsring — media
- 5 Idrott — jogging — motion
- 6 Idrott och framgångar

1 Idrott och politik

Utbyggnaden av välfärdssamhället och arbetsmarknadens sektorisering föranledde den socialdemokratiska regeringen att se över den högre utbildningen. Dåvarande utbildningsministern Olof Palme la fram olika utbildningsprogram (UKAS, PUKAS) som ledde till våldsamma protester bland många studenter. Programmen sågs som ett hot mot den fria utbildningen. Grundtanken var att arbetsmarknaden skulle få draghjälp av universitetet, dvs att delar av den högre utbildningen skulle anpassas till arbetsmarknadens krav. Universitetsutbildningen skulle specialiseras och här nämndes idrotten som ett alternativ. Idrotten togs för första gången upp på den allmänna utbildningspolitiska arenan, dvs utanför den gängse GIH-utbildningen. Man kunde tänka sig idrott som ett universitetsämne.

Ytterligare ett exempel på statsmakternas erkännande av idrotten som ett viktigt samhällsfenomen var Idrottsutredningen, som 1969 la fram sitt slutbetänkande. Utredningens namn "Idrott åt alla" är betecknande för grundsynen i betänkandet. Idrottsbegreppet definierades brett — alla de tävlingsmässiga och fysiska aktiviteter som människor utför för att uppnå ett visst resultat eller få motion och fysisk aktiv rekreation — i syfte att inrymma ett mångfald fysiska aktiviteter och människor av olika kategorier. Statsvetaren Hans Olsson (Andersson 1991:64-65) menar att idrottsutredningens primära resultat blev att anslagen till idrotts- och friluftslivet ökade, samtidigt som RF stärkte sina maktmässiga ambitioner. I stället för att inrätta ett statligt fritidsverk, som man hade diskuterat, använde riksdagen RF som agent för idrottspolitiken.

I slutet av 1970-talet formulerades de första partipolitiska idrottsprogrammen. Det intressanta var inte innehållet i dessa program (de var nästan identiska i framhävandet av

idrottens positiva betydelse) utan att de överhuvudtaget formulerades. Det kan tolkas som ett erkännande av idrotten som aktivitet och fenomen. Det kan nämnas att samtliga partier idag har utarbetade idrottspolitiska program, där det positiva med idrotten förs fram samtidigt som man, precis som idrottsrörelsen själv, tar avstånd från avarter som doping, utslagning inom barn- och ungdomsidrotten, den hårt drivna kommersialiseringen inom elitidrotten etc.

2 Idrott och fritid

Den ökade satsningen på fritidssektorn under 1970-talet gynnade idrotten. Olsson (Andersson, 1991:74) har beskrivit det på följande sätt:

Emellertid var det inte bara idrotten som under 30- och 40- talen blev föremål för kommunernas intresse av fritidsverk samhet. Bidrag till ungdomsorganisationer, öppnandet av kom munal ungdomsgårdar blev nya verksamheter på den kommunala dagordningen. Till detta kom samlingslokaler, parker, lekplatser och folkskolans fritidsverksamhet. På 40-talet väcktes iStockholm tanken på en fritidsnämnd, som en samlande enhet för allt som hade med kommunal fritidsverksamhet att göra. Idén för verkligades först i Norrköping 1956 och efter 1970-talet spreds den via Kommunförbundet till i stort sett samtliga kommuner. På dennasamordning tycks emellertid inte idrotten ha lidit någon skada. Det förefaller snarare ha varit tvärtom.

Utbyggnaden av den kommunala fritidsverksamheten via inrättandet av fritidsnämnder och fritidsförvaltningar var en konsekvens av satsningen på den offentliga sektorn. Ungdomsidrotten expanderade kraftigt med hjälp av de kommunala kontantbidragen (verksamhetsbidrag) och de statliga lokaliseringsbidragen (LOK-stödet). Tusentals fritids- och friluftsgårdar och idrottsanläggningar blev ett synligt resultat för den kommunala fritidssektorns etablering. Dessa miljardsatsningar gynnade i första hand idrotten och ungdomen. Några siffror kan visa detta (Mattsson, 1986:140-141): år 1975 fanns det i landet nära 1.500 gymnastiksalor, 500 sporthallar, 335 simhallar, 167 utomhusbasänger, 93 ishallar, 199 konstisbanor, 466 privata ridanläggningar och 20 större idrottsarenor (fler än 10.000 åskådare). Denna anläggningsexpansion fortsatte en bit in på 1980-talet, men har sedan stagnerat. Under 1970-talet satsade RF på en utbyggnad av ungdomsverksamheten, bl. a. genom riksomfattande ungdomstävlingar i flera grenar, 70-iaden, samtidigt som ungdomskonsulenter anställdes och studiematerial togs fram (exempelvis dokument som "Idrott för ungdom"). Barn- och ungdomsidrotten blev också föremål för omfattande diskussioner och forskarna påtalade risken för en alltför tidig specialisering med utslagning (drop-out) som följd. Sammantaget: allt fler människor engagerades antingen direkt (som aktiva) eller indirekt (som föräldrar) i idrotten och då främst barn- och ungdomsidrotten från början av 1970-talet.

Större fritid och bättre internationella kommunikationer har också inneburit ett utökat resande - många gånger med idrottsliga förtecken. På vintern är det olika skidresor som gäller, medan sommaren lockar med specialresor relaterade till olika sporter som golf, tennis, dykning etc. Idrotten och fritiden exponeras också i tilltagande grad på mässor, utställningar och konferenser.

3 Idrott – utbildning – forskning

Idrottens ställning har under de senaste decennierna förstärkts på ett flertal områden. Ett av dessa områden är forsknings- och utbildningssidan. Idrottsutbildningen, eller kanske snarare gymnastiklärarutbildningen, har historiska anor från 1813 då GCI (Gymnastiska Centralinstitutet) bildades. I mitten av 1960-talet (1966) bytte GCI namn till GIH (Gymnastik- och Idrottshögskolan) för att i början av 1990-talet (1992) åter byta namn till Idrottshögskolan. Detta kan ses som en successiv markering av idrottsbegreppet i utbildningshänseende. Samtidigt kan man se det som ett avslut på den drygt sekelgamla striden mellan den lingianska gymnastiken och den balckianska (tävlings)idrotten.

En annan förändring med starkt symbolvärde var att det tidigare skolämnet "gymnastik med lek och idrott" genom Lgr 80 fick benämningen "idrott" och att de forna gymnastikdirektörerna blev idrottslärare. Det senare mottogs med mycket blandade känslor av den förenade idrottslärarkåren. Många såg detta som en symbolisk degradering. För idrottens del var detta en konsekvens av ovan nämnda namnförändring (från GCI till Idrottshögskolan) och av positivt symbolvärde.

Det ökade intresset för idrotten i samhället (t. ex. Idrottsutredningen 1969) och sektoriserad forskning överhuvudtaget (forskning kring speciella tillämpningsfält: handikappade, äldre, invandrare, idrott) ledde till att RF 1971 inrättade ett forskningsråd: IFR (Idrottens Forskningsråd). Dittills hade endast forskning i fysiologi och idrottsmedicin bedrivits. Nu vidgades intresset till att gälla även de humanistiska och samhällsvetenskapliga fälten. De första samhällsvetenskapliga forskarna var pedagoger, ofta gymnastikdirektörer, som ville fördjupa sig i idrottens olika perspektiv. Den tidiga idrottsforskningen bedrevs i första hand på pedagogiska institutioner vid vissa universitet – främst Stockholm, Umeå och Göteborg. Man kan säga att det byggdes upp ett tidigt kompetensfält och en form av idrottsforskarkultur vid vissa universitet och högskolor. Detta var avhängigt av att det fanns intresserade professorer. Ett exempel: dåvarande professor i pedagogik vid Umeå universitet, Sten Henrysson, var en entusiastisk pådrivare för den nya disciplinen idrottspedagogisk forskning. Han skapade en idrottspedagogisk forskarkultur som fortfarande existerar. Kring denna idrottspedagogiska forskning byggdes även upp en utbildningsverksamhet. Andra viktiga forskningsfästen är Lärarhögskolan i Stockholm och Pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet. Däremot har något intresse kring idrottspedagogisk forskning knappast funnits i någon högre grad på Lunds universitet eller på Lärarhögskolan i Malmö.

IFR, som första året delade ut 1 miljon kronor, har från början av 1990-talet blivit en centrumbildning — Centrum för Idrottsforskning (CIF). Idag delar man ut drygt 6 miljoner kronor. En statlig utredning i mitten av 1980-talet gav upphov till inrättandet av professorer i idrottspedagogik och idrottshistoria. Idag finns i Sverige tre professorer i idrottspedagogik (Lars-Magnus Engström, Stockholm, Martin Johansson, Umeå och Göran Patriksson, Göteborg) och en professur i idrottshistoria (Jan Lindroth, Stockholm). Dessutom finns ytterligare några professorer i idrottsmedicin. Ett växande antal idrotts-

avhandlingar inom humaniora och samhällsvetenskap har bidragit till att idrott som fenomen blir alltmer intressant för dagens studenter – och forskare.

I samband med ökat idrottsforskningintresse bildades i mitten av 1970-talet intresseföreningar för beteende- och samhällsvetenskaplig idrottsforskning (SVEBI – Svensk Förening för Beteendevetenskaplig Idrottsforskning, 1975; initiativtagare: sociologerna Anders Östnäs och Peter Arvidson samt psykologen Erwin Apitzsch — samtliga från Lund) och idrottshistoria (SVIF – Sveriges Idrottshistoriska Förening, 1976; initiativtagare: Jan Lindroth från Stockholm). Genom skrifter, debatter och konferenser har samhörigheten och engagemanget hos dagens idrottsforskare stärkts.

I samband med att idrottsforskningen kom igång på allvar i mitten av 1970-talet gav det också uphov till akademiska kurser av olika slag - främst i idrottspedagogik, i Stockholm, Falun och Umeå samt något senare på Högskolan i Halmstad. Dessa kurser växte till utbildningslinjer och senare till utbildningsprogram. Den första idrottspedagogiska linjen inrättades 1984 på Högskolan i Halmstad (80-poäng). Året därpå följde Umeå efter. Idag omfattar t. ex. det idrottspedagogiska programmet i Halmstad 160 poäng. Här har också utbildningsprogram för specialidrotter inrättats.

De idrottspedagogiska programmen på högskolenivå har sedan följts av motsvarande program på gymnasienivå. Första skolan med ett strukturerat idrottsprogram var Polhemsgymnasiet i Lund (1993). Sedan mitten av 1970-talet har idrottsrörelsen i samverkan med dåvarande Skolöverstyrelsen (SÖ, numera Skolverket, bedrivit idrotts-gymnasieverksamhet på skilda håll i landet. Sedan slutet av 1980-talet har RF ett eget studieförbund SISU, vilket har inneburit en märkbar expansion av kursmaterial och kursverksamhet. I början av 1990-talet samverkade RF med Utbildningsradion kring en kurs i idrottspedagogik på 5 akademiska poäng. Även om det var få som fullföljde den akademiska kursen, så var intresset kring radioprogrammen och TV-inslagen stort.

För att summera: intresset kring utbildning och forskning har ökat oavbrutet på alla nivåer under de gångna decennierna. Idrott ses idag som ett fenomen med klar akademisk relevans. Ytterligare ett exempel på vidgade perspektiv är de akademiska kurser som idag ges av Lunds universitet i idrottspsykologi och idrottsjuridik. Även ett ämne som idrottsekonomi är på frammarsch. Samtidigt har utvecklingen av idrottens professionalisering i hög grad medverkat till att det finns ett ökat behov på alla plan att skaffa sig vidgade kunskaper kring idrottens olika aspekter. Många aspekter av idrotten har tillgodosetts forskningsmässigt, men forskning kring den svenska handikappidrotten lyser fortfarande med sin frånvaro.

4 Idrott — sponsring — media

Sponsring inom idrotten började på allvar under 1980-talet. Inom ramen för sponsring kan reklam av olika slag ses som en integrerad del. Hagstedt (i Grönkvist, 1985:14) definierar sponsring på följande sätt:

Sponsring kan ses som den sammanfattande termen för det samarbete som förekommer mellan näringslivet och idrotten, av kommersiella och/eller sociala

skäl, exklusivt ideellt arbete och välgörenhet. Som en del i detta utbyte mellan företagen och idrotten in går reklam som en viktig komponent.

Grönkvist (ibid) har en något vidgad definition:

Sponsring är en affärsöverenskommelse mellan två likvärdiga parter som bygger på tjänster och gentjänster (motprestationer). Den ena parten är oftast ett företag, medan den andra kan var t. ex. en idrottsorganisation, en kulturinstitution eller en individ. Vanligtvis ingår sponsring som en del i marknadsmixen och kombineras med andra PR- och marknadsföringsaktiviteter.

Idrott (framför allt den extrema elitidrotten), företag och media är idag ett tätt sammanlutet nätverk och ett signum för den moderna elitidrotten. Idrottsmän blir levande reklampelare som allt intensivare exponeras i det tilltagande mediabuset. Fotbollsklubben Ljungskile blir Panos Ljungskile, simklubben i Finspång blir Korrugal, basketföreningar antar företagsnamn. Även klubbar i lägre divisioner genomgår samma omvandling (handbollsföreningen *Pölsemannen* i Skåne). Idrotten (både lag och enskilda idrottsmän) blir en handelsvara och de större spektakulära idrotterna hårdvaluta. Idrotten reifieras. Nyligen köptes (något hårddraget) den svenska fotbollen upp av en tysk multimiljardär. Den yttersta extremen finner man i reklamens hemland USA, där den transatlantiska ishockeyn, NHL-ligan, utgör ett rent privat affärsintresse, där spelare och lag kan köpas, säljas och förflyttas (t. ex. från Kanada till USA) över en natt. Detta har på gott och ont medfört att idrotten i form av elitidrotten kommit i fokus i samhället som aldrig tidigare. Större evenemang som OS och VM blir till en angelägenhet för hela nationen. Ett exempel på detta är den svenska satsningen på att få OS i Stockholm år 2004. Det kostade skattebetalarna cirka 150 miljoner kronor. Överhuvudtaget har den expanderande medialiseringen av de olympiska spelen inneburit ett ökat idrottsintresse. Detta har också haft som följd effekt att Paralympics rönt allt större intresse och därmed kunnat spridas till fler människor.

5 Idrott – jogging – motion

Den s. k. joggingvägen kom till Sverige i slutet av 1970-talet från USA. Den innebar ett vidgat intresse för motionslöpning i alla former. Människor som kanske aldrig tänkt sig löpträna "drabbades" av joggingvägen. Ett exempel på detta var det tilltagande intresset för långlöpning, där den klassiska marathondistansen (42.195 meter) blev så att säga var mans (och kvinnas) egendom. Marathon som dittills varit en angelägenhet för ett fåtal asketiska fanatiker blev under några få år en imponerande massrörelse. Arrangerandet av Stockholm Marathon i slutet 1970-talet kan ses som en utgångspunkt för den svenska "marathonrörelsen". Engström&Ekblom (i Östnäs, 1988) studerade den typiska marathonthlöparen utifrån Stockholm Marathon 1982. Några karakteristika var följande: en 39-årig man med lätt kroppsvikt, gift, idrottsligt aktiv under ungdomsåren, högutbildad ensamtränande med få sjukdagar. Denne "typlöpare" hade som löpmotiv utmaningen, nöjet eller nyfikenheten, men såg samtidigt det negativa i att det tar för lång tid att träna (genomsnittligt 4.5 mil/vecka under halvåret före ett lopp) och att risken för skador är stor. Även andra studier visar en liknande motivbild, dvs utmaning och nyfikenhet, medan motiv som bättre självbild och social gemenskap kommer mer i bakgrunden.

Är marathon ett uttryck för den moderna narcissismen, som sociologen Christopher Lasch menar, en flykt från den komplicerade och trista vardagen till ett mer självskapande livsrum där individen är härskaren, mästaren? Eller är det i stället så att marathon inte alls är en flykt från vardagen utan en nutida yttring av puritanism: en rationell och beräkande livsföring som ökar produktiviteten i det vardagliga livet? I Webers mening ett investeringsvärde mot en bättre fungerande vardag? Sociologen Margareta Bertilsson menar att marathon är ett uttryck för den moderna samhällsutvecklingen. Hon relaterar sitt resonemang till Webers uppsats "Die Wirtschaftsethik der Weltreligionen", när hon säger "att den kristliga askesen har med marathonsloppens tilltagande popularitet och utbredning till icke-professionella grupper antagit en ny och innerlig form. I marathonsloppens form lever religionen vidare, här fullkomnas det kristligt-asketiska handlingsidealet och här utvecklas vår tids 'exemplariska virtuoser' (handlings-domptörerna). I kraft av sin strängt asketiska och metodiska livsföring är marathonslöparen vår tids vision av Guds eget lilla mönsterbarn" (i Östnäs, 1988). Sen början av 1980-talet deltar även rullstolsåkare i marathonsloppen. Det är inte för mycket sagt att handikappidrotten fick ett lyft i och med introduktionen av "folkmarathon". I början var arrangörerna tveksamma till att låta rullstolsåkare delta i samma tävling. En anledning var att rullstolsåkarna tidigt lämnade även de bästa marathonslöparna långt bakom sig. I de större sloppen ligger de bästa rullstolsåkarna cirka en halvtimme före eliten av marathonslöpare – cirka 1.40 tim mot 2.10. Idag är all tveksamhet helt borta. I stället har man sen drygt 15 år tillbaka tre klasser i marathon – en för rullstolsåkare, en för män och en för kvinnor. Genom de stora åskådarmassor som regelbundet följer de större marathonsloppen – i Stockholm, London, Boston, New York, Athen, Rotterdam bara för att nämna några – blir rullstolsåkarna mycket uppmärksammade, vilket ger genklang inom hela handikappidrottsrörelsen. Genombrottet för dessa marathonsåkare inträffade ungefär samtidigt som handikappidrottsrörelsen och handikappidrottsrörelsen internationaliserades under 1980-talet.

I marathonslöpningsens kölvatten följde en lång rad lopp av allehanda slag – millopp, halvmaror (21 km), större utmaningar i form av dubbla "maror", marathon i uppförsbacke (42 km uppför ett berg i mellersta USA), marathon under flera dagar, marathon med tung packning etc. Introduktionen av grenen triathlon (invald som specialförbund i RF 1995) kan också ses som ett sätt att spänna den mänskliga bågen, att tänja på kroppens gränser. Triathlon genomfördes första gången på Hawaii i mitten av 1970-talet, då man utsåg *The Ironman*. En "järnman" skall avverka 4 km simning i det gropiga Stilla Havet, cykla 15 mil och avrunda med ett marathonslopp. Loppet blev snabbt en succé och spreds över världen. Svenska Triathlonförbundet bildades i början av 1980-talet, som en del av Svenska Friidrottsförbundet. Idag utgör det ett eget SF inom RF-familjen. Precis som marathon har triathlon fått "enklare" efterföljare, dvs avkortade sträckor. Man talar precis som i marathonsammanhang om halvtriathlon och kvartstriathlon.

Under 1980- och 90-talen har långloppsverksamheten diversifierats och delvis också kategoriserats. Varje kommun med självaktning har egna långlopp. I Lund löps i maj Pågamilen och Tösamilen med tusentals löpare. Drygt 25.000 av landets tjejer deltar i "kategoriloppet" Tjejmilen i maj. Göteborg har Göteborgsvarvet – en halvmaror genom centrala Göteborg. Listan på långlopp är idag lång.

Till detta kommer andra idrottsliga massarrangemang, där Vasaloppet tillhör en av de största. Cyklingen har masslopp som Vätternrundan eller Ringsjön Runt. Tjejerna har stormönstringen Tjejtrampet genom centrala Stockholm. Fysisk massaktivitet på ett annan plan är Friskis&Svettis, som grundades i Stockholm 1978. Idag har man 112 föreningar med drygt 178.000 medlemmar, varav cirka 60.000 är under 25 år. Förbundet sökte för övrigt medlemskap i RF våren 1997, men ansökan avslogs.

Idrotten når idag ut till grupper som aldrig haft en tanke på att motionera. Samtidigt finns det anledning att tro (jfr Engström&Ekblom, 1983) att det framför allt är en försoffad medelklass som byter ut soffan mot regelbunden motion och tar allehanda motionslopp som en utmaning. I motions- och joggingvågans kölvatten har stora kommersiella affärskomplex byggts upp, t. ex. Nike, Adidas och Puma.

En annan dimension av motionerandet kan man läsa om i Aftonbladet (12/4 1997). Det handlar om den kroniske alkoholisten Greger Jonsson från Arvidsjaur, som räddades till ett normaliserat liv med hjälp av löpningen. Han dömdes ut av en enig läkarexpertis. Så här uttrycker han själv det: "Jag kostade samhället miljontals kronor. Men jag botade mig själv för en hundralapp." För denna hundralapp köpte han ett par jogging skor. Fyra månader efter den sista avgiftningen fullföljde han landets tuffaste terränglopp, Lidingöloppet på över 30 km. På en utmärkt tid dessutom - 2.38 tim. "Minnesota, Kvarngården, Öberga vilohem, Avdelning 50 i Piteå... löpningen överstiger alla behandlingshem i världen.(...) Jag har idrotten att tacka för att jag står stadigt på jorden idag, att jag kan se folk i ögonen, att jag fått självförtroende och ett jämspsyke", säger Jonsson. Nyligen gav han ut en bok (Spring för livet) och åker i dag landet runt och håller föredrag. Greger Jonsson har i Webers mening investerat i idrotten för att nå målet – att upprätthålla en god fysisk status och att leva ett anpassat liv utan droger. Greger Jonsson är långt ifrån unik. Det finns fler exempel på att idrotten räddat från missbruk och kriminalitet.

6 Idrott och framgångar

Få fenomen i tillvaron möjliggör så starka nationalistiska känslor som framgångar inom elitidrotten. Den första riktigt stora idrottshändelsen för Sverige som gav eko över hela världen var när Ingemar Johansson blev världsmästare i professionell tungviktsboxning en junidag 1959. Detta skapade en mediahysteri och nationell eufori av sällan skådat slag. Under 1970-talet inleddes de egentligen osannolika epokerna med Björn Borg och Ingemar Stenmark. Man brukade säga i slutet av 1970-talet att Sverige stod stilla när Stenmark åkte slalom eller storslalom. Detta var ingen överdrift. Fenomenen Borg (fem raka Wimbledonvinster och final i den sjätte) och Stenmark (ett flertal VM- och OS-guld samt 82 världscupsegrar) gav upphov till ett våldsamt tennis- och utförsåkningsintresse som i sin tur markant höjde nivån på det allmänna idrottsintresset. Precis som motionsvågen "drabbade" idrottsintresset i flera fall människor som aldrig tidigare varit intresserade av idrott. En annan konsekvens var breddningen av ungdomsverksamheten i flertalet större idrottsgrenar som i sin tur involverade även föräldrar som ledare, tränare, och chaufförer. Borg-eran förde med sig det s. k. svenska tennisundret, som studerats av

bl. a idrottsforskaren Rolf Carlson. I mitten av 1980-talet hade Sverige fem spelare bland världens tio bästa! En annan nationell euforisk händelse var Sveriges insats under fotbolls-VM i USA den heta sommaren 1994, där vi bärgade en hedrande bronsmedalj.

Sammantaget kan man säga att hela samhället under de senaste tre decennierna sportifierats. Idrotten genomsyrar idag alltfler samhällsarenor. Alltfler människor blir på olika sätt involverade i idrotten - barn/ungdomar, eleven/studenten, forskaren, föräldern, mediafolk på olika plan, den allmänne fritidsutövaren och näringslivet. Spridningen av idrottens budskap påverkar också ett traditionellt icke-idrottsligt fält som socialt arbete. En följd av det sistnämnda är organiseringen och utvecklingen av den svenska handikappidrottsrörelsen.

3.3. Handikapprörelsen och den handikappolitiska utvecklingen

Utvecklingen av handikapprörelsen och den förda handikappolitiken kan sägas gå hand i hand. I det följande kommer jag att koncentrera mig på några utvecklingstendenser under de senaste trettio åren (se även Östnäs, 1993b.och 1997)

3.3.1. *Genombrottstiden (1960-70-talet)*

Grundläggande för utvecklingen av handikapprörelsen och den förda handikappolitiken är de centrala begreppen som jag tidigare tagit upp – normalisering, integrering och introduktionen av det miljörelativa handikappbegreppet. Det bildade övergången till ett helt nytt synsätt på de funktionshindrade. Dessa sågs inte längre som passiva objekt utan som aktiva människor med kunskaper, känslor och inte minst vilja att själva forma sina liv. Ett exempel på detta är av mer semantisk art, men det visar ändå tydligt på detta förändrade synsätt. I stället för att använda det passivt-objektassocierade begreppet *rullstolsbunden* övergick man i stället till att använda det mer aktivt-subjektsbetonade begreppet *rullstolsburen*, dvs att se rullstolen som en ersättning för benen. Övergången till detta förändrade synsätt har emellertid inte skett utan kamp. Denna kamp har försiggått på många olika plan. En viktig faktor i sammanhanget är att handikapprörelsen efter många interna konflikter kunde samlas under en hatt genom bildandet av HCK (Handikappförbundens Centralkommitté) 1962. Två av den tidens kraftfulla förgrundspersoner – Richard Sterner från FUB (Föreningen för utvecklingsstörda barn – något senare även ungdom och vuxna) och De Blindas Förenings, Charles Hedkvist – blev ordförande respektive vice ordförande. Några år senare, 1968, engagerades Rolf Utberg som kanslichef. Medias ökade betydelse under 1960-talet innebar också att handikappfrågorna kom i fokus. En medial händelse som diskuterades länge inom handikapprörelsen var Röda Fjädersinsamlingen till förmån för svårt handikappade 1965. Insamlingen som inleddes med en helkväll i TV med Lennart Hyland som programvärd inbringade drygt 12 miljoner kronor. Så här kommenterade tidskriften Status, medlemskrift för Riksförbundet för hjärt- och lungsjuka; nr 5 1965 insamlingen (i Ransemar, 1981):

Nu duggar det friskt med nyheter på handikappområdet. Un der en enda laddad dag gick hela svenska folket omkring i den Röda Fjäders tecken. Man kan nästan

tala om "handikappfeber", som var sjufaldigt värre än den vi upplevde med Lennart Hyland under den s. k. Karusellens glanstid för åtskilliga år sen. Röda Fjädersn visade – bortsett från de cirka 12 miljoner aktionen gav i klingande mynt – att handikappfrågorna gått på djupet i folkopinionen. Vi tror inte att de röda fjädrarna var en engångsföreteelse, en tillfällig febertopp i handikappfrågor, uppeldad av Hylands morgon- och kvällshörna. Visst kan radio och TV sätta sprått på sådana här saker. Men vi tror oss ändå våga påstå att de handikappade lever friskare i det svenska folkets medvetande nu och att de kommer att behålla denna ställning mycket längre än den enda intensiva dag Röda Fjädersn gav.

Här fanns också en hel del negativa röster i debatten, som menade att vi nu var tillbaka i det förhatliga välgörenhetstänkandet – att det gamla "tycka-synd-om-syndromet" åter skulle föras upp på dagordningen och försvåra för den handikappolitiska kamp som handikapprörelsen började föra under den här tiden. Den behållning som insamlingen gav kanaliserades till att förbättra möjligheten för svårt rörelsehindrade att bo ute i samhället. Anpassade lägenheter med service, Fokushus, började byggas på ett tiotal orter i landet. Detta medförde en ny organisation kring boendet med inslag av hemtjänst och färdtjänst. Detta låg helt i linje med normaliseringstanken, som började växa sig stark både inom handikapprörelsen och bland handikappolitiker. Bildandet av Statens Handikappråd (1965) som kontaktorgan mellan statsmakterna och handikapprörelsen samt tillsättandet av den första handikapputredningen samma år kan till viss del tillskrivas allmänhetens ökade intresse för handikappfrågor.

Röda Fjädersninsamlingen följdes upp av andra debattprogram på både radio och TV. Ett exempel på TV:s genomslagskraft anför en av de stora förkämparna för framför allt de utvecklingsstörda, Karl Grunewald (läkare, f d överinspektör för handikappomsorgen på Socialstyrelsen, tidigare Medicinalstyrelsen) i intervjuboken "40 år med utvecklingsstörda" (1994:78-80). Han tar strid för några utvecklingsstördas rätt att bosätta sig i ett vanligt bostadsområde i Simrishamn. Detta väckte en storm av upprörda känslor bland andra boende på området. En överläkare som bodde på området menade att det var olämpligt att placera utvecklingsstörda i ett område som främst befolkades av intellektuella som läkare, ingenjörer och advokater. Saken togs upp av press och TV. Jag citerar Grunewald:

Med den uppmärksamhet som TV visade kom händelsen med husen i Simrishamn att få verkligt stor betydelse. För det första fick hela svenska folket höra vad ett inackorderingshem är, vilket de förut inte vetat något om. De flesta människor hade inte heller förut känt till att utvecklingsstörda i framtiden skall bo ute i samhället. Få hade vetat att vad lagen föreskrev om att det skulle inrättas inackorderingshem. TV och massmedia var till otrolig hjälp att sprida denna nya kunskap. (...) Den andra typen av reportage var nog mer betydelsefull. Det var när man visade utvecklingsstörda i TV. Detta var ett genombrott för en ny syn på utvecklingsstörda. Vi har idag svårt att förstå vad det betydde. (...) Så blev det under senare delen av sextioalet allt vanligare med reportage om utvecklingsstörda både i tidningar, radio och TV. Dessa åstadkom mycket mer än

vad FUB, Medicinalstyrelsen, Socialstyrelsen och jag och mina vänner hade kunnat göra. Möjligen kan man säga att rapporten inte kommit till stånd om vi inte hade legat i och arbetat på det sätt vi gjorde.

Den ökade mediauppmärksamheten kring handikappfrågor och handikapprörelsens kamp för de funktionshindrade bidrog till tillkallandet av den första handikapputredningen 1965, som skulle behandla frågor om behovet av olika slags insatser för de handikappade. Utredningskommittén lade fram sex betänkanden som alla fick stor betydelse för de handikappades livsvillkor. Det sista delbetänkandet – *Kultur för alla* (SOU 1976:20) – kom 1976 och var nära relaterad till den kulturutredning (1974) som fram till 1996 bildade grunden för den statliga kulturpolitiken. Hela utredningen genomsyrades av det nya integrerings- och normaliseringstänkandet som under tiden förts fram av handikapprörelsen. I *Kultur för alla* nämns handikappidrotten som ett viktigt inslag i den kontaktskapande verksamheten för handikappade samtidigt som handikappidrotten ses som ett viktigt inslag i det totala idrottsutbudet. Det poängteras också att det saknas tidskrifter kring handikappidrott. Det kan finnas anledning att kritisera utredningen för dess underlåtenhet att beakta fritids- och idrottsområdet, men då skall man samtidigt komma ihåg att varken fritid eller idrott var något som prioriterades i den allmänpolitiska debatten vid den tiden. Handikapputredningen kan ses som en viktig markör för att handikappfrågorna fördes upp på den politiska agendan inom stat, kommun och lands-ting. Den innebar också ett genombrott för det miljörelativa handikappbegreppet med staten som den starke garanten för att de handikappades intressen skulle tillgodoses.

Normaliserings- och integreringstänkandet utgick i första hand från de utvecklingsstördas situation. I den första omsorgslagen som trädde i kraft 1968 (Lag om omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda) gavs alla utvecklingsstörda lagstadgad rätt till undervisning och sysselsättning. Dessutom infördes en nyhet på boendesidan i form av inackorderingshem. Så här skriver Bakk & Grunewald (1993:11-12):

Nu gick utvecklingen inom omsorgerna fort. Man startade träningsskolor för de barn som tidigare ansågs obildbara. Särskolans klasser integrerades i allt högre utsträckning i vanliga skolor. Antalet intagna på specialsjukhus och vårdhem minskade, antalet platser på inackorderingshem och elevhem ökade. Man byggde hundratals dagcenter runt om i landet. De anstalter som byggdes på 1960-talet framstod redan som föråldrade. Under andra hälften av 1970-talet blev det samhällsekonomiska klimatet er kärvare. Utvecklingen mot integrering gällde framför allt skolan och boendet. Men när det gällde arbete och sysselsättning gick utvecklingen snarast mot en tilltagande segregation. De dagcenter som inrättades fick ta emot tusentals lindrigt utvecklingsstörda, som skulle kunnat få ett skyddat eller vanligt arbete. En del landsting kände sig pressade av kraven att utveckla och satsa mer resurser på omsorgerna. Det förekom att landsting protesterade mot omsorgslagen och mot socialstyrelsens kontroll av att lagen efterlevdes. Lagen ansågs för detaljerad och tvingande – man ville ha större möjligheter att själv besluta om omsorgernas utformning.

Föregånget av ett av Handikapputredningens delbetänkande – delbetänkande 2 om "Bättre hjälpmedel för handikappade" (SOU 1967:60) – bildades 1968 Handikappinstitutet. Handikappinstitutet har som målsättning att via utveckling av tekniska hjälpmedel ge handikappade ett normaliserat liv och bättre livskvalitet. Detta gäller bostäder och bostadsområden (i samarbete med de lokala handikappråden och /numera/ Boverket), enskilda färdmedel (specialanpassade bilar, utveckling av rullstolar för olika situationer/t. ex. handikappidrotten/, en specialanpassad kollektivtrafik, handikappvänliga tågsäten etc), allmänna lokaler och under senare år tekniska hjälpmedel inom fritids- och idrottssektorn. I samband med bildandet av Handikappinstitutet introducerades för övrigt en revolutionerande innovation för rörelsehindrade – den eldrivna utomhusrullstolen permobilen. Det var en svensk uppfinning som gav eko i den internationella handikappvärlden. Under senare år har Handikappinstitutet alltmer satsat på spridningen av information kring hjälpmedel och ger ut en tidskrift "Allt om hjälpmedel". Handikappinstitutet har också nära kontakter med den tekniska forskningen, t. ex. med Certec i Lund, en avdelning inom tekniska högskolan där fysikern Bodil Jönsson är föreståndare.

År 1968 – studentrevoltens år – ger författaren och handikappolitikern från Lund, Vilhelm Ekensteen, ut en mycket uppmärksammad bok, "På samhällets bakgårdar". Det är en bok som kan sägas utgöra handikapprörelsens motsvarighet till studentrevolten: boken är ett angrepp på institutionerna, statsmakterna och det förlegade synsättet på funktionshindrade som passiva objekt. Ekensteen, som själv är synskadad och rullstolsburen, vänder sig i boken mot den individ- och vårdcenterade människosyn som dittills präglat politiker, tjänstemän och allmänhet. Han söker här sätta in handikappfrågorna i ett större samhällsperspektiv. Han går till storms mot det kapitalistiska systemet som han menar leder till utslagning inom skola och arbetsmarknad och som dessutom präglas av bostadssegregation och alltmer vidgade klassklyftor. Ekensteen vill föra upp handikappfrågorna på den politiska dagordningen. Boken innebär också en varm plädering för genomförandet av det miljörelativa handikappbegreppet. Publiciteten kring boken plus författarens politiska engagemang bildade grunden för skapandet av kamporganisationen Anti-Handikapp 1969. Organisationen låg liksom boken rätt i tiden i ett samhälle som präglades – framför allt bland ungdomen – av ökad politisk medvetenhet, radikalism och ett allt starkare samhällsengagemang. Anti-Handikapp anordnade också de första demonstrationerna för de handikappades rättigheter – i april 1969 i Stockholm och Lund. Organisationen spelade rollen av ett politiskt avantgarde som dittills varit okänt. Den gav också ut en tidskrift – AH-bulletinen. Likheten med den samtida Vietnam-bulletinen är slående. Ekensteen (1992) menar att Anti-Handikapp framför allt fyllde fyra funktioner:

1. *Anti-Handikapp* formulerade det relativa handikappbegreppet och lyckades åstadkomma dess genombrott.
2. *Anti-Handikapp* påvisade handikappfrågornas politiska grundkaraktär.
3. *Anti-Handikapp* bidrog till en radikaliserings av den etablerade handikapprörelsen.
4. *Anti-Handikapp* angrep den förnedrande och politiskt konserverande välgörenheten på handikappområdet.

Man kan se Anti-Handikapp som en motstånds- eller befrielseörelse: för normalisering och integrering av de funktionshindrade på alla livets arenor – utbildning, arbete, boende, kommunikation och fritid/idrott. Det handlar också om en befrielse från den stigmatiserande handikappidentiteten. Även om Anti-Handikapp aldrig var särskilt omfattande när det gäller antalet medlemmar så har den spelat en stor roll ideologiskt och som politisk påtryckargrupp. Den initierade fördjupade diskussioner inom den breda handikappörelsen även om det fanns människor som ansåg den vara alltför provocerande och radikal. Dessa fördjupade diskussioner ledde bl. a. till ett omfattande programarbete inom HCK, som i sin tur mynnade ut i Handikappörelsens första riktiga helhetsmanifestation – rikskonferensen i riksdagshuset vid Sergels torg 1972. Då samlades 400 ombud för de olika handikappförbunden och antog efter många och långa diskussioner programmet "Ett samhälle för alla". Här stadfästes det miljörelativa handikappbegreppet samt normaliserings- och integreringsprinciperna som riktmärken för handikappörelsens agerande gentemot statsmakterna med åtföljande krav på avinstitutionalisering av anstalter för mentalsjuka, vanföra/rörelsehindrade och utvecklingsstörda.

Samtidigt är det viktigt att hålla i minnet att många av historiska motsättningar mellan olika föreningar och kategorier funktionshindrade fortfarande existerade. Det handlar om sättet att arbeta och organisera sig. Ett exempel på en sådan motsättning var konflikten mellan HCK och De Handikappades Riksförbund (DHR; namnbyte från De Vanföras Riksförbund 1965). Namnbytet väckte ont blod bland många handikappförbund, som ansåg det förmätet av DHR att anta ett organisationsnamn som associationsmässigt representerade alla kategorier funktionshindrade. En annan orsak var organisationsformen. HCK byggde sin organisation på förbundsbasis ungefär som LO, där HCK centralt mer hade rollen som opinionsbildare, utredare och samordnare. DHR, däremot, söker organisera alla kategorier funktionshindrade inom en region eller upptagningsområde. Detta ledde till en brytning 1971, då DHR lämnade HCK. I slutet av 1980-talet, 1989, lämnade även de synskadade HCK. År 1994 bytte HCK namn till Handikappförbundens Samarbetsorgan – HSO.

1960-talet innebar också ett genombrott för de små handikappgrupperna, som de neurosedniskadade (organisation 1962), psoriasissjuka (1963), blödarsjuka (1964), cystiskt fibrossjuka (1969) bara för att nämna några få. Från mitten av 1960-talet bildades också de politiskt mycket aktiva R-förbunden med pockettidningen "R" som flaggskepp. Några exempel: RFHL (Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare; 1965), RFMT (Riksförbundet för införande av alternativa behandlingsmetoder av miljöterapeutisk modell; 1967 – upplöst 1975), KRUM (Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering; 1966 – upplöst i början av 1990-talet), ALRO (Alkoholproblematikers riksorganisation; 1974), RSMH (Riksförbundet för social och mental hälsa; bildat 1967 under namnet Riksförbundet för Menalt Hälsa/RMH/ - namnbyte 1972). Av dessa R-förbund är endast RSMH en del av den etablerade handikappörelsen. Precis som Anti-Handikapp kom RSMH liksom övriga R-förbund att verka som radikala opinionsbildare för samhällets utstötta. Flertalet av medlemmarna hade tidigare tillhört dessa utstötta.

I samband med kraven för ökad livskvalitet och ett normaliserat liv för funktionshindrade ökade också intresset för fritids- och idrottsfrågor. En del av förgrundspersonerna inom handikapprörelsen, t. ex. Bengt Nirje, hyste också ett personligt intresse för idrotten och ansåg i linje med sin formulerade normaliseringsprincip att idrotten i betydligt större utsträckning än vad som var fallet borde göras tillgänglig för de funktionshindrade. För att kunna åstadkomma detta fordrades en bättre organisering av idrotten för handikappade. Som en av initiativtagarna bildades Svenska Handikappidrottsförbundet (SHIF) i maj 1969 och i november samma år valdes förbundet in som den 50:e medlemmen i RF-familjen.

Hela 1970-talet innebar en period av konsolidering och utveckling av den verksamhet som hade rivstartat under 1960-talet. Handikapprörelsen stärkte sina positioner gentemot statsmakterna och blev en allt viktigare samtalspartner för statliga och kommunala makthavare. Handikapprörelsen har också successivt stärkt sin ställning medlemsmässigt. År 1968 hade HCK femton medlemsförbund och drygt en kvarts miljon medlemmar. År 1997 omfattar HSO nära trettio medlemsförbund och drygt 375.000 medlemmar. Den svenska handikapprörelsen omfattar totalt 39 medlemsförbund och cirka 500.000 medlemmar (Socialstyrelsen 1995). De funktionshindrades ställning på arbetsmarknaden stärktes under 1970-talet via ett antal viktiga lagar som t. ex. lagen om anställningsskydd (LAS; 1973), främjandelagen (1973) och arbetsmiljölagen (1978). En av sysselsättningsutredningens betänkanden (SOU 1978:14; Arbete åt handikappade) pekade också på vikten av effektivare rehabiliteringsåtgärder och mer aktiva arbetsmarknadsinsatser för de funktionshindrade. Under drygt tio år arbetade socialutredningen med att bana väg för en ny, mer tidsenlig sociallagstiftning. Under 1977 kom slutbetänkandet (SOU 1977:40) som lade grunden för den socialtjänstlag som trädde i kraft den 1 januari 1982. I propositionen 1979/80:1 sid 300 slås följande fast:

Socialtjänsten har som grundläggande förutsättning att samhället känner till människornas situation, problem och behov. Socialtjänsten måste således vara en aktiv, uppsökande verksamhet. Den skall skaffa sig kännedom om förekomsten av handikapp och verka för att de svårigheter som handikapp innebär bemästras.

3.3.2. Mot ökad internationalisering (1980-talet)

1980-talet var ett tveeggat årtionde för de funktionshindrade. Nationellt upplevde de att verksamheten gick i stå – en viss stagnation kunde märkas på medlemssidan och ökningstakten av bildade förbund stannade av. Uppmärksamheten både från myndigheters och allmänhets sida upplevdes som allt ljummare. Undantaget var de små handikappgrupperna och de svåraste funktionshindrade. Samtidigt kan man säga att denna tendens i viss mån kompenenserades av att handikappfrågorna fördes upp ordentligt på den internationella agendan. Det är knappast överord att tala om ett internationellt genombrott för handikapprörelsen. Den tidigare internationella handikapporganisationen för handikappade – Rehabilitation International – hade länge betraktats som tandlös och kanske framför allt som en exponent för andra intressenter än de handikappade själva – föräldrar, andra anhöriga eller olika kategorier av experter. Man kan i det här sammanhanget se år 1981 som ett viktigt märkesår för den internationella handikapprörelsen. Då samlades företrädare för den internationella handikapprörelsen i Singapore. Mötet var

mycket välbesökt och livaktigt och det mynnade ut i bildandet av en helt ny internationell organisation – DPI eller Disabled Peoples International (Handikappinternationalen) som skulle bestå av och drivas av de funktionshindrade själva. Vid bildandet fanns svenska företrädare med i form av HCK:s dåvarande ordförande Bengt Lindkvist (sedermera biträdande socialminister) och en representant från DHR. Man kan här tala om ett paradigmskifte. DPI var den första internationella handikapporganisation som samlade olika handikappkategorier under samma tak. Organisationen dominerades av blinda och rörelsehindrade, sedan försöken i mitten av 1980-talet att involvera även de döva misslyckas (Lindkvist 1992). DPI kom att få stort inflytande över den internationella handikappolitiken under de kommande åren. Samma år som DPI bildades proklamerade FN det internationella handikappåret (1981), vilket medförde en mobilisering både från handikapprörelsens och statsmakternas sida. I Sverige tillsattes Beredningsgruppen för handikappåret, som utarbetade ett handlingsprogram för handikappfrågor (SOU 1982:46). Även forskningen kring handikappfrågor engagerades kring ett gemensamt projekt, som avrapporterades i skriften "Man får om man vill. Forskning – handikapp – samhälle" (1981). Mårten Söder fick också i uppgift av Beredningsgruppen att granska handikappbegreppet utifrån en analytisk jämförelse av WHO:s terminologi och det svenska synsättet. Sedan tillkomsten 1980 har WHO:s handikappklassifikation (International Classification of Impairment, Disability and Handicap – ICDIH) diskuterats i många olika sammanhang. År 1982 antog FN:s generalförsamling ett världsaaktionsprogram för handikappfrågor som fortfarande är gällande. Samtidigt proklamerade FN det internationella handikappåret mellan 1983 och 1992. Under 1980-talet har också den internationella handikappidrottsrörelsen alltmer närmat sig den globala idrottsrörelsen. Detta har framför allt skett genom ökat samarbete mellan IOK (Internationella Olympiska Kommittén) och motsvarigheten inom den internationella handikappidrotten IPC (International Paralympic Committé). Konkret har detta inneburit dels att vissa handikappidrotter tillåtits delta i de olympiska spelen som uppvisningsgrenar, dels att handikapp-OS eller Paralympics från 1988 i Söul med två till tre veckors förskjutning hållits i samma stad och på (i stort) samma arenor som "riktiga" OS.

En annan form av internationalisering är den s. k. Independent Livingrörelsen som fick fäste i Sverige i mitten av 1980-talet. Rörelsen har sina rötter i USA från slutet av 1960-talet. Den bildades av gravt funktionshindrade och kan ses som en reaktion mot ett förmyndaraktigt och likgiltigt samhälle. Rörelsen tog ordentlig fart 1972 när studenterna vid Berkeley University bildade Center for Independent Living (CIL), som helt och hållet drevs av de funktionshindrade själva – främst rörelsehindrade och blinda. CIL bidrog bl. a. med läs- och hjälpmedelsservice och personlig assistans för dessa kategorier funktionshindrade. Organisationen fick lokalavdelningar över hela USA och spreds sedan över hela världen (Lindkvist 1992). På 1980-talet fick rörelsen fäste i Sverige och då främst i storstäderna Stockholm (Stockholm Independent Living – STIL), Göteborg (GIL) och Malmö (MIL). På initiativ av Vilhelm Ekensteen bildades även en organisation i Lund (LIL). Independent Living-rörelsen med Ekensteen som viktig pådrivare fick sedan stor betydelse vid utformningen av momenten kring personlig assistans i LSS-lagen som trädde i kraft 1994. LSS-lagen (Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (SFS 1993:387) ersätter den omsorgslag som trädde i kraft 1986 efter nära nio års kommitté-

arbete (Omsorgskommittén från 1977). Det nya med Omsorgslagen från 1986 var att den till skillnad från den tidigare omsorgslagen och socialtjänstlagen (SoL) var en rättighetslag, dvs de utvecklingsstörda hade rätt till vissa preciserade omsorger. En av de pådrivande organisationerna bakom omsorgslagen var FUB (Föreningen för Utvecklingsstörda barn, ungdom och vuxna), som i linje med den amerikanska rättighetslagstiftningen på området hävdade att opinionsbildning i stort var verkningslös och ibland till och med skadlig. De kommunala omsorgsfrågorna har låg politisk prioritet, vilket medför att politiker som hanterar dessa frågor har lågt engagemang och ofta är okunniga. Enda möjligheten att driva omsorgsfrågorna är via lagstiftningen och i förekommande fall stämna kommunala nämnder eller förvaltningstjänstemän inför förvaltningsdomstolen (Lindkvist 1992). Svagheten med omsorgslagen är att förvaltningsdomstolarna har få möjligheter att få kommunen att efterleva lagens bokstav. Sanktionssystemet är helt enkelt för svagt. Trots det får omsorgslagen och senare LSS-lagen ses som en framgång för de utvecklingsstörda och andra funktionshindrade.

3.3.3. *Nittioalet och framtiden*

Under 1990-talet har det hänt en hel del på det handikappolitiska området. 1989-års handikapputredning HU89 (initierad av bl. a. Bengt Lindqvist och fullföljd av dåvarande socialminister Bengt Westerberg) avlämnade 1992 sitt slutbetänkande med den talande titeln "Ett samhälle för alla". Under samma tema samlades handikappörelsen exakt tjugo år tidigare. HU89 med sina sex betänkanden (plus delrapporter) lade grunden för den framtida handikappolitiken. Det viktigaste inslaget i reformen var införandet av LSS-lagen (Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade) från den 1 januari 1994. Det är en rättighetslag som ger den s. k. personkretsen (utvecklingsstörda, autistiker, hjärnskadade och andra med varaktiga och omfattande fysiska eller psykiska funktionshinder) rätt till omfattande stöd och service – ledsagarservice, biträde av kontaktperson, avlösarservice i hemmet, korttidsstillsyn, bostad med särskild service, rätt till personlig assistent – utöver det som socialtjänstlagen (SoL) ger. LSS, som ersätter omsorgslagen från 1986, kan därmed ses som en pluslag, där det poängteras (paragraf 7) att "den enskilde skall genom insatserna tillförsäkras goda levnadsvillkor" samt "att de skall anpassas till mottagarens individuella behov samt utformas så att de är lätt tillgängliga för de personer som behöver dem och stärker deras förmåga att leva ett självständigt liv". Det verkligt revolutionerande med reformen är assistansreformen eller rätten till personlig assistent. Så här menar en av konstruktörerna till reformen, Vilhelm Ekensteen (1995:113): "Assistansreformen innebär utan överord ett historiskt genombrott för funktionshindrade i vårt land. Ett nytt synsätt på funktionshindrades rättigheter har vuxit fram och vunnit erkännande. Därmed har nya möjligheter öppnat sig, något som i sin tur ställer kravet att dessa möjligheter också på bästa sätt kommer att tas tillvara i det praktiska utförandet". För de svårast funktionshindrade, de s. k. brukarna (cirka 7.000 i landet), innebär assistansreformen bl. a. följande:

- En överblick över den egna livssituationen. Det är den enskilde brukaren själv som disponerar assistansen.
- Den enskilde kan få hela assistansbehovet täckt – över hela dygnet.

- Överblicken och helheten är också grundläggande för självbestämmandet. Den enskilde normaliseras i den bemärkelsen att hon får makt över den egna livssituationen – precis som alla andra icke-funktionshindrade.
- Den enskilde blir respekterad som ett aktivt subjekt med egen vilja, vilket skapar integritet och självkänsla. Den funktionshindrade har för första gången ett fullständigt oberoende – i privatliv, familjeliv och yrkesliv (a.a.)

Ekensteen betonar också vikten av att handikappreformen följs upp i det praktiska livet. I en nyligen utkommen slutrapport av utvärdering av hela handikappreformen (Socialstyrelsen 1997) konstaterar utvärderarna följande: "Socialstyrelsens sammanfattande bedömning är att det inom vissa områden uppnåtts positiva resultat, och att stor uppmärksamhet och kunskapsutveckling om funktionshindrades levnadsförhållanden sker för närvarande. Inom vissa andra områden har dock ingen utveckling ännu skett" (a.a:7). Nedan följer några slutsatser från utredningen:

- Personlig assistans har inneburit ökad valfrihet, större inflytande och bättre livskvalitet.
- Personer med funktionshinder har sämre levnadsförhållanden än befolkningen i övrigt.
- Bristande samverkan och samordning av olika insatser påverkar både kvalitet och innehåll.
- Personkretsen för LSS är hittills mindre än hälften av det förväntade.
- Personer med psykiska funktionshinder står i princip utanför LSS.
- Oklarheter om innehåll för insatsen råd och stöd enligt LSS har försämrat tillgängligheten.
- Yngre funktionshindrades behov skiljer sig från äldres och en sammanblandning bör undvikas.
- Domstolsutslag verkställs ej av huvudmännen.
- Minskade insatser för personer med utvecklingsstörning, men de som flyttat från vårdhem har fått det bättre.
- Handikappreformens kostnader är lägre än förväntade.

Som framgår av utvärderingen har personlig assistans blivit något av det genombrott för svårt funktionshindrade, dvs ökad valfrihet, större inflytande och bättre livskvalitet. Samtidigt är det oroande att alla delstudier i utvärderingsprojektet pekar på att personer med funktionshinder har sämre levnadsförhållanden än andra. Detta gäller boendet och möjligheten att få arbete, men även social gemenskap och möjligheten till ett aktivt fritidsutövande och kulturutbud. Utvärderarna menar "att också fritidsområdet och möjligheterna till psykosocialt stöd behöver uppmärksammas mer"(a.a:9). I en delstudie av KOM UT-projektet (om kommunaliseringen av omsorgerna i landet) konstaterar Tideman rörande utvecklingsstörda i Hallands län (Tideman 1996:61):

De aktiviteter barnen utövar på sin fritid anordnas oftast av föräldrar eller syskon eller av handikappföreningen alternativt av särskild personal. Det är endast en liten grupp (cirka 10%) som är med i vanliga föreningar och får huvud delen av

sina fritidsaktiviteter genom till exempel en fotbollsklubb eller ridskola. Över 50% av de utvecklingsstörda barnen gör sällan eller aldrig något på sin fritid tillsammans med icke-funktionshindrade jämnåriga.

Inför framtiden gäller det att beakta och bearbeta de problemfält som utvärderingen pekar ut. Det förra kan ske via ökad forskning och bevakning från socialstyrelsens sida. Bearbetningen av de problem Socialstyrelsen pekar på är avhängigt av politiska beslut. En förbättrad konjunktur leder inte nödvändigtvis till automatiska förbättringar för de funktionshindrade utan förutsätter politiska beslut och prioriteringar till de funktionshindrades fördel.

3.4. Handikappidrottsrörelsen – en nisch mellan idrottsrörelsen och handikapprörelsen

Handikappidrotten både nationellt och internationellt kan ses som en nisch mellan den nationella idrottsorganisationen och organiseringen av handikappade. I Sverige är både idrottsrörelsen med sina tre miljoner medlemmar och handikapprörelsen med drygt en halv miljon medlemmar sedan länge etablerade folkrörelser. Handikappidrotten som i Sverige vuxit fram i samverkan mellan idrottsrörelsen och handikapprörelsen kan ses som en folkrörelse i miniatyr.

3.4.1. Handikappidrottens rötter / Paralympisk historik

Handikappidrottens rötter sammanfaller i stort med utvecklingen av handikapp-OS eller den Paralympiska rörelsen kommer jag att utgå från denna. En del av det följande är hämtat från den paralympiska boken "The Triumph of the Human Spirit" (red Jeffrey Tiessen, 1997), som i ord och bild skildrat Paralympics i Atlanta i USA 1996. Jag kommer i första hand att koncentrera mig på sommar-Paralympics.

Det finns ett namn som är omöjligt att förbigå när det gäller handikappidrottens rötter – Sir Ludwig Guttman, en neurokirurg från Stoke Mandeville Hospital i Aylesbury i England. Han är också internationellt känd som "the Father of Sport for Disabled Persons". Han fick under och efter andra världskriget ta hand om svårt funktionshindrade krigsoffer. Samtidigt var han mycket intresserad av idrott och såg en möjlighet att införa idrotten som ett moment i rehabiliteringen av dessa krigsskadade. I första hand inriktade han sig på ryggmärgsskadade. Samtidigt som den första efterkrigsolympiaden hölls i London sommaren 1948 anordnade Guttman i blygsam skala den första idrottstävlingen för funktionshindrade. Tävlingen (International Wheelchair Games) hölls i Stoke Mandeville och innehöll sexton (!) deltagare. Att tävlingen gick av stapeln samtidigt som London-OS var ingen slump. Det var Guttmans visionära dröm att funktionshindrade en gång skulle tävla under förhållanden som var likvärdiga det "vanliga" OS och helst i samma stad. Så långt som till integrering av funktionshindrade i de olympiska spelen sträckte sig inte hans vision.

Tolv år senare blev hans dröm verklighet. Några veckor efter OS i Rom 1960 hölls de första Paralympiska spelen – på samma plats. Här bör det inskjutas att begreppet *paralympics* är något omdiskuterat. Enligt Hans Lindström i SHIF härrör begreppet från en japansk journalist i samband med tävlingarna i Tokyo 1964. Begreppet fick sitt egentliga genombrott under 1980-talet och kanske framför allt genom tävlingarna i Seul 1988, då antalet länder och deltagare var många liksom antalet kategorier funktionshindrade. Deltagar- och ledarantalet i Paralympics i Rom var 400 från 23 länder. Endast tävlande i rullstol förekom. Tävlingen var välsignad av påven Paul XXIII, som för övrigt hyllade initiativtagaren Guttman som "the Courbertin of the paralyzed". Fyra år senare, 1964 i Tokyo, avhölls också Paralympics några veckor efter de olympiska spelen. Deltagarantalet (inklusive ledare) var ungefär detsamma som i Rom. Paralympics stöddes av den kejserliga familjen och här introducerade för första gången en Paralympisk flagga, hymn och affisch. Då hade det i Paris 1960 bildade ISOD – International Sports Organization for the Disabled – fått en mer etablerad bas. Sen bröts trenden att hålla Paralympics ungefär samtidigt och på samma ort som de olympiska spelen. År 1968 hölls Paralympics i Tel Aviv, Israel, med 1.100 deltagare från 29 länder och 1972 var Heidelberg paralympisk värld nu med ett deltagarantal på 1.400 deltagare från 44 länder. Expansionen och intresset ökade oavbrutet.

Vid de Paralympiska spelen i Toronto 1976 inkluderades för första gången amputerade och blinda/synskadade. Deltagarantalet hade nästan fördubblats, medan antalet deltagande länder låg på ungefär samma nivå. Samma år hölls för övrigt de första paralympiska vinterspelen i Örnsköldsvik. Paralympics i Arnhem 1980 hade ungefär samma deltagarantal och deltagande länder som Toronto. Däremot fick för första gången cp-skadade delta i tävlingarna. Samtidigt bildades nya internationella förbund som samlade icke-ryggmärgsskadade idrottare. År 1982 bildades International Coordinating Committee of World Sport Organization for the Disabled (ICC), som skulle administrera kommande Paralympiska spel i nära samarbete med IOC – International Olympic Committee (IOK – Internationella Olympiska Kommitteen). År 1984 inträffade en märklig händelse som får ses som en engångsföreteelse. Parallellt med OS i Los Angeles hölls två tävlingar som hade status av Paralympics – den ena i New York (1.700 deltagare från 41 länder) och den andra i Stoke Mandeville (2.300 deltagare från 45 länder). Först 1988 kunde samarbetet mellan ICC och IOC anta mer konstruktiva former. Internationaliseringen av hela handikapprörelsen hade även nått handikappidrotten, vilket medförde att från OS i Seoul 1988 finns ett nära samband och samarbete mellan OS (IOC) och Paralympics (IPC). De åttonde Paralympics i Seoul blev också en stor succé med 4.200 deltagare från 62 länder. De nionde Paralympics i Barcelona 1992 blev också en publikmässig framgång med drygt 1.3 miljoner åskådare över de tio dagar som tävlingarna varade. Antalet deltagare var konstant – cirka 4.200 deltagare – men antalet deltagande länder hade vuxit till 83 stycken. Samma år, 1992, ersattes ICC med IPC som övergripande organisation med ansvar för kommande Paralympics. I IPC ingår 120 medlemsländer. Vid Atlanta-Paralympics 1996 slogs nya rekord. Antalet deltagare (aktiva och ledare) uppgick till nära 5.000 från 104 deltagande länder. Antalet tävlande var 3.310, vilket gjorde Paralympics i Atlanta till 1996-års näst största tävling – efter OS i samma stad. Inom överskådlig tid kommer Paralympics att hållas några veckor efter OS – i samma stad. För

närvarande pågår förberedelserna i Sydney för Paralympics år 2000 för fullt och utifrån det som presenterades under den paralympiska forskningskongressen som föregick själva tävlingarna i Atlanta så finns det anledning att förmoda att Paralympics i Sydney, Australien, år 2000 kommer att slå alla rekord – i deltagarantal, antal deltagande länder och inte minst genom antalet världs- och olympiska rekord.

Den internationella handikappidrotten har fått sitt definitiva genombrott. Detta har inte minst avspeglats via media. I USA hade man dagliga timplånga sändningar från tävlingarna i Atlanta. Paralympics föregicks precis som OS av en stor internationell forskningskongress med drygt 1.500 deltagare från hela världen. Handikappidrott är en stor händelse både på och utanför arenorna. Handikappidrottens skapare – Sir Ludwig Guttman – kunde, innan han dog 1980, konstatera att åtminstone stora delar av hans visioner hade gått i uppfyllelse. I dag kan han i sin himmel vara än mer förnöjsam. Handikappidrotten har utvecklats långt utöver att vara ett moment i funktionshinderades rehabiliteringsprocess. Idag är handikappidrotten en erkänd tävlingsverksamhet för toppidrottsmän.

3.4.2. Framväxten av den svenska handikappidrottsrörelsen

Den svenska handikappidrottsrörelsen kan sägas ha genomgått fyra olika faser (Östnäs, 1995):

1. Förberedelsefasen 1954-1969
2. Konsolideringsfasen 1969-1979
3. Expansionsfasen 1979-1989
4. Integreringsfasen 1989-

1. Förberedelsefasen (1954-1969)

Inspirerade av Guttman och dennes verksamhet med handikappidrott på Stoke Mandeville Hospital inleddes 1954 en diskussion mellan RF och Svenska Korporationsidrottsförbundet (Korpen) om att införa handikappidrott även i Sverige. 1957 anställdes Alf Nygren som konsulent i Utredningskommittén Idrott för Handikappade och Äldringar - en kommitté som bestod av representanter för RF, Korpen (ännu inte invalt i RF; detta skedde 1975), Folksam och Stockholms stad (Nygren 1986). Jämfört med England och Västtyskland hade Sverige få krigsinvalida och antalet trafikskadade var vid denna tiden förhållandevis litet. Trots detta fick arbetet inom Utredningskommittén en flygande start och ganska snart bildades lokalkommittéer kring Idrott för handikappade och äldre. På hösten 1957 hölls den första utbildningskursen för blivande instruktörer på Bosön under ledning av en internationell auktoritet inom handikappidrotten – västtysken Herbert Kersten från Väst-Berlin. Det var ingen slump att den första kontakten togs med Västtyskland. Den tidiga svenska handikappidrotten influerades mer av Västtyskland än av England. För att öka effektiviteten under utbildningsdagarna inbjöds handikappade elever (från bl. a. Tomtebodas Blindinstitut och Norrbacka Vanförestalt). En av deltagarna från Norrbacka, Bengt Hollén, hade något tidigare introducerat handikappidrotten rullstolsbasket. Den här första utbildningskursen bildade upptakten till årliga rikskurser runt om i landet. Redan 1959 inleddes den första reguljära tävlingsverksamheten för

handikappade genom instiftandet av Solna-spelen. Dessa tävlingar existerar fortfarande och utgör tillsammans med Malmö Open de största och mest livaktiga i landet. Alf Nygren var en viktig pionjär inom den svenska handikappidrottsrörelsen. Efter konsulentjobbet i Utredningskommittén 1957-1962 var han konsulent i Svensk Handikappidrott/DHR 1962-1969, kanslichef (indendent) i SHIF 1969-1979 samt redaktör för tidningen Handikappidrott 1979-1983. Han skrev också den första boken om handikappidrott (1971). Som antyds ovan tog DHR (De Handikappades Riksförbund) över handikappidrotten 1962. Under 1966 träffades Alf Nygren och dåvarande ombudsmannen för FUB – Föreningen för Utvecklingsstörda barn (senare även ungdom och vuxna) – Bengt Nirje. Ett fruktbart samarbete inleddes. 1965 tillsatte regeringen den första statliga utredningen om idrott – Idrott åt alla – under ordförandeskap av landshövdingen och ordföranden i RF, Karl Frithiofson.

Utredningen, som lade fram sitt betänkande 1969, gav stort utrymme åt handikappidrotten. Utredningen ansåg ”att idrott är särskilt viktig för handikappade och att den rätt bedriven, har profylaktiska och hälsofrämjande effekter som kan utgöra ett hjälpmedel vid rehabilitering av sjuka och skadade samt vara en stimulans för den vars rörelseförmåga är nedsatt. Idrotten bedömdes som ett utomordentligt medel i den fysiska och psykiska rehabiliteringen då den kan anpassas efter prestationsförmåga och vara förströelse, motion eller annan intresseinriktning inom idrotten samt tävling under mer eller mindre avancerade förhållanden” (Nygren 1986:8). Med det vidgade samarbetet mellan Nirje och Nygren som grund och stärkta av Idrottsutredningens positiva inställning till handikappidrotten bildades Svenska Handikappidrottsförbundet (SHIF) på Åsö Gymnasium på Söder i Stockholm i maj 1969. I november samma år invaldes SHIF som det 50:e förbundet i RF vid ”idrottsriksdagen” i Stockholm.

2. Konsolideringsfasen (1969-1979)

Under konsolideringsfasen utvecklades handikappidrotten på alla nivåer. Detta gällde inte minst den mest eftersatta av de sociala kategorierna handikappade – de utvecklingsstörda. Här spelade Bengt Nirje en viktig roll. I samband med ISOD:s första världsspel 1974 hade styrelsen ett möte kring arrangörskapet av de första vinterspelen (liktydigt med vinter-OS för handikappade). Den svenske ISOD-ledamoten Nirje, som då var bosatt i Kanada, förde fram tanken att Sverige skulle bli den förste arrangören. Så skedde. De första vinterolympiska spelen för handikappade hölls i februari 1976 i Örnsköldsvik. Året efter, 1977, introducerades den andra stora svenska internationella handikapptävlingen – Malmö Open. Eldsjäl var malmöiten Kurt Linde (död 1996). I den första turneringen var endast ett tiotal bordtennisspelare representerade. Tio år senare var deltagarantalet över 1.000 och antalet grenar uppmot tio, bl. a. bordtennis, bowling, bågskytte, inomhus-curling, boccia, skytte, simning. Idag är Malmö Open, som går av stapeln varje år i början av februari, landets största internationella tävling för funktionshindrade. Även om mediabevakningen kring handikappidrotten i stort var minimal hade i alla fall handikappidrotten under den här perioden etablerats.

3. Expansionsfasen (1979-1989)

Hela 1980-talet präglades för handikappidrottens vidkommande av en stark expansion både förenings- och medlemsmässigt. I slutet av perioden (1987/88) hade SHIF drygt 400 registrerade föreningar. Mediabevakningen kring handikappidrotten vidgades. Det internationella handikappåret 1981 medförde också ökad uppmärksamhet kring handikappidrotten. De tidigare konflikterna som fanns mellan IOK och den internationella handikappidrottsförbundet började biläggas. Detta ledde till ett nära samarbete mellan arrangörerna av OS och Paralympics. Från 1988 framfördes en viljeinriktning att OS och Paralympics skulle hållas i samma stad med några veckors förskjutning. Det skulle även gälla vinter-OS. Som nämnts expanderade också intresset för internationella tävlingar som Malmö Open och Solna-spelen. Sveriges första idrotts-gymnasium för funktionshindrade öppnades 1988 i Torsby i Värmland. Som ett första steg tog man emot två synskadade elever. Jämställdheten gentemot andra specialidrottsförbund (SF) stärktes och handikappidrotten blev en naturlig och etablerad del av den svenska idrottsrörelsen. Grunden var lagd för ett reellt närmande mellan handikappidrotten och den s. k. friskidrotten.

4. Integreringsfasen (1989 –)

Den fjärde fasen har både nationellt och internationellt dominerats av diskussioner kring begreppet integrering. Den nationella utgångspunkten var framtagandet av ett handlingsprogram – Idrottspolitisk offensiv: Idrottsrörelsens handlingsprogram med sikte på år 2000 antaget vid riksidsrottsmötet 1989 – där det uttrycktes önskemål om överförandet av handikappidrottsdiscipliner (från SHIF) till specialidrottsförbunden (SF). Så här heter det i handlingsprogrammet (sid 43): "Idrotten spelar en viktig roll för handikappades habilitering/rehabilitering. Genom den får de, förutom viktig fysisk träning, ett meningsfullt livsinnehåll, delaktighet i en social gemenskap och ett starkt självförtroende. (...) Genom sina insatser har handikappidrotten under 80-talet aktivt bidragit till att attityderna till handikappade i allmänhet har förändrats till det bättre, inte minst genom att vissa former av handikapp avdramatiserats. Men fortfarande återstår mycket att göra innan målet, en total integrering av de handikappade i samhället och i den 'ordinarie' idrotten, är uppnått. Speciellt gäller detta internationellt." Sedan heter det att det är viktigt att låta handikappade och andra ungdomar möta varandra i grenar där handikapp i sig inte utgör något hinder. Idrotten bör också på ett mer aktivt sätt söka upp och rekrytera handikappade. Här får sekretesslagen inte lägga hinder i vägen. Enligt handlingsprogrammet skall följande göras:

- Öppna idrottsföreningarna för handikappade utövare
- Inför gradvis grenar och klasser för handikappade i det officiella tävlingsprogrammet, men i samarbete med SHIF och respektive specialidrottsförbund (SF)
- Sträva efter att flertalet handikappidrotter på sikt upptas som en naturlig del i specialidrottsförbunden.

Samtidigt kräver man från samhället sida att det skall vara tekniskt möjligt att delta i idrottens utbud och att det inte skall kosta mer än för icke-handikappade. Detta innebär att hjälpmedel för handikappade skall subventioneras av samhället. Samtidigt skall rätten till färdtjänst när det gäller deltagande i idrottsaktiviteter för funktionshindrade utökas.

Idag, 1997, finns följande nio idrotter som en del av specialidrottsförbundens verksamhet: bowling, bågskytte, golf, orientering, ridning, rullstolsbasket, rullstolstennis, segling och vattenskidor.

Även internationellt utgör integreringsbegreppet en viktig punkt på dagordningen. Detta gäller framför allt inom International Paralympic Committé (IPC; tidigare ICC), där det handlar om huruvida handikappidrotten skall integreras i friskidrotten, dvs att införa vissa handikappidrottsgrenar i "vanliga" OS. Idag förekommer följande handikappidrottsgrenar som uppvisningsgrenar i OS: 1.500 m rullstolsåkning för män och 800 m rullstolsåkning för kvinnor. Men det handlar också om att eventuellt sammanföra de utvecklingsstörda, som fram till Paralympics i Atlanta 1996 hade egna världsspel, med övriga paralympiker. En dimension av "omvänd integrering" som också diskuteras internationellt är om man borde öppna viss handikappidrotter för icke-handikappade och göra t. ex. rullstolstennis tillgänglig även för icke-handikappade spelare. En pådrivande kraft i denna internationella integreringsdebatt har varit och är fortfarande generalsekreteraren i SHIF tillika IPC-ledamoten, Hans Lindström.

3.5. Sammanfattning och analys

Det är knappast någon slump att de tre folkrörelserna i stor utsträckning utvecklas parallellt – med rötterna i optimismens och den svenska välfärdsmodellens höjdpunktperiod – 1960-talet. Ekonomihistorikern Magnusson kallar 1960-talet för "välfärdspolitikens skördetid" (1996:457-460), då den från mitten av 1930-talet initierade folkhemstanken slår ut i full blom. Den statliga och kommunala sektorn kom att erbjuda en social service som grep in på livets alla områden. Det var framför allt socialdemokraterna, som talade om det 'starka samhället', där samhället skulle värna om den enskilde i stort som i smått. All social nöd skulle byggas bort. Framstegsoptimismen och tilltron till den sociala ingenjörskonsten var utan gräns. Det offentliga var grunden för den sociala ingenjörskonsten. Ökad jämlikhet var parollen i det starka samhället. Det goda folkhemmet – ett begrepp som myntades av Per-Albin Hansson under tidigt 1930-tal – var på väg att förverkligas.

Mot slutet av 1960-talet sammanföll den offensiva statliga politiken med ökade krav på socialisering från radikala falanger inom socialdemokratin. Mot slutet av 1960-talet och början av 1970-talet hopade sig problemen. Bytesbalansen försämrades och det statliga budgetunderskotten ökade. Den goda tiden var på väg att försvinna (Larsson, 1991:123).

Sociologerna Ahme & Roman & Franzén har i boken "Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal" (1996) delat in det sociala landskapets förändring i fyra faser (a.a: 38-39):

- 1 Expansiv efterkrigstid/välfärdsuppbyggnad (1954-1974)
- 2 Krisfas 1 (1974-1982)
- 3 80-talsboom (1982-1990)
- 4 Krisfas 2 (1990-)

Den första expansiva perioden präglas *ekonomiskt/politiskt*. av den svenska modellens konsolidering, ATP-omröstningen (1957), införandet av grundskolan (1962) och avskaffandet av student. ex. amen (1968), arbetskraftsinvandring, kvinnorna ut på arbetsmarknaden parat med införandet av daghemsverksamhet, , uppbyggnaden av miljonprogrammet samt i slutet av perioden: den stora gruvstrejken (1969). *Kulturellt och värderingmässigt* menar författarna (a.a.) att perioden präglades av folkhemmet, framtidstro, rockmusik ("introduktionen" av ungdomskulturen), sexliberalismen/könsrollsdebatten, miljöfrågorna ("alla" hade läst "Tyst vår" av Rachel Carson), du-reformen och anti-kärnvapendebatten. Detta fick genomslag i *vardagslivet* på följande sätt: största folkparks-, bio- och fotbollspubliken någonsin, införandet av TV-n och dess utvidgning (från 1955- 1969/ny kanal: TV2; vartannan hushåll har TV), daghemsutbyggnad samtidigt som hemmafrubegreppet börjar suddas ut, motboken avskaffas (1955), bilen blir allt vanligare (biltätheten drygt tredubblas från 1955 (87 bilar/ 1.000 inv) till 1970 (283 bilar/1.000 inv).

Här kan man tillägga andra händelser som student-revolten med rötter i protesterna mot USA:s inblandning i Vietnamkriget (krig 1968), fritidens ökade betydelse, expansionen av turismen med Rimini (på italienska ostkusten) och Mallorca som folkliga turistmål och en ökad politisk medvetenhet bland breda folklager. Sprickor i den svenska välfärden kunde också påvisas. Uppmärksammade böcker var Gustav Jonssons ("Skå-Gustav") om det sociala arvet och makarna Inghes "Den ofärdiga välfärden" (1966), men kanske framför allt resultaten från Låginkomstutredningen/levnadsnivåundersökningen som tydligt visade på förekomsten av stora grupper i samhället som hade en låg levnadsnivå. Optimismen och framtidstron blandades med kritisk analys av det svenska samhället.

Det är under denna sjudande, expansiva och optimistiska, men samtidigt politiskt medvetandegörande period som idrottsrörelsen, handikapprörelsen och handikapp-idrottsrörelsen utvecklas och förändras – till just breda folkrörelser. Ett exempel på hur de tre rörelserna är sammanflätade: Idrottsutredningen påbörjar sitt arbete år 1965 och den positiva inställning som tidigt finns i utredningsarbetet utgör en påskjutande kraft mot att bilda ett handikappidrottsförbund. Detta i sin tur är avhängigt av att idealister som Bengt Nirje (verksam i FUB) och DHR:s idrottsansvarige Alf Nygren tidigt finner varandra och lägger upp planerna för bildandet av SHIF parallellt med idrottsutredningens framskridande. När Nirje tillsammans med Nygren är förgrundspersoner vid skapandet av SHIF i maj 1969 arbetar han samtidigt samtidigt på att föra ut normaliseringsprincipen till en större publik. I den första versionen av normaliseringsprincipen nämns inte idrotten explicit utan ingår i vad Nirje kallar "normala livsrutiner". Han nämner också vikten av att utöva, precis som befolkningen i övrigt, "normala fritidsaktiviteter". Samma år, 1969, avger Idrottsutredningen sitt betänkande – "Idrott åt alla". Här ges handikappidrotten stort utrymme. Genom Idrottsutredningen och bildandet av SHIF 1969 kan man säga att funktions-hindrade egentligen för första gången ges möjlighet att tävla – ett viktigt steg mot normalisering. Den framtidstro som präglar tidsperioden ger också de funktionshindrade ökad kraft samtidigt som det "starka samhället" ser som sin uppgift att stödja handikapp-rörelsen och tillsammans med den

genomföra positiva handikappolitiska åtgärder. Det förändrade synsättet bland politiker och makthavare gentemot funktionshindrade som social kategori tillsammans med ökat ekonomiskt utrymme lägger grunden för utvecklingen av handikapprörelsen och handikappolitiken – och skapandet av den organiserade handikappidrottsrörelsen. Utvecklingen inom idrottsrörelsen förstärkte denna tendens.

En annan tendens var den ungefär samtidigt påbörjade forskningen inom handikapp- och idrottssektorerna. Detta har delvis sin grund i genomförandet av PUKAS i slutet av 1960-talet. Detta innebar i korthet att universitetsutbildningen närmare skulle knytas till arbetsmarknaden. I dess extrema form (diskussionerna kring UKAS) skulle universitetet anpassas till eller helt enkelt ”serva” arbetsmarknaden. Man kan ha olika uppfattningar kring detta, men det medförde i alla fall ett ökat intresse kring den s. k. sektorsutbildningen. Två av dessa sektorer var idrotten och handikappfrågorna. Forskningen på dessa områden kan sägas ha utvecklats parallellt, medan idrotten låg före beträffande utbildningen. Idrottspedagogiska kurser började utvecklas i mitten av 1970-talet, medan utbildningen på handikappområdet är av 1980-talsdatum (undantag: Vårdhögskolan i Jönköping).

Kommunreformen i början av 1970-talet och inrättandet av fritidsnämnder medförde också att det breda idrottsutövandet kom i fokus. Detta innebar också att fritidsfrågorna började föras upp på dagordningen även inom handikapprörelsen, vilket i sin tur gav ökad styrka åt handikappidrottsrörelsen, som under denna period började expandera sin verksamhet. Under den här perioden bygges det också idrottsanläggningar som aldrig förr, vilket gagnade inte bara friskidrotten utan även handikappidrotten.

Nästa period kallar Ahrne & Roman & Franzén (a.a.) för krisfas 1 (1974-1982). Några karakteristiska drag som anges i *ekonomiskt/politiskt* hänseende är oljekrisen (1973), den växande arbetslösheten (främst bland ungdomar), upprepade devalveringar, borgerlig regering (1976-1982), löntagarfondsdebatten, kärnkraftsomröstningen (1980), vilket *kulturellt/värderingsmässigt* avspeglar sig i gröna vågen (tillbaka till landsbygden), punkens inträde på rockscenen, kvinnorrörelsen (pjäsen ”Jösses flickor!”), prydligare kläder/renässans för ”studentfirandet”. Inom *vardagslivet* ger detta upphov till ”småhusvåg”, ökad pendling, ökad skilsmässofrekvens, genombrott för videon och mellanölets avskaffande (1977). Trots ekonomiska och sociala varningssignaler fortsätter den offentliga sektorn att växa. Fortfarande gäller behovsprincipen, där staten skulle ansvara för vård, omsorg och skola (Magnusson, 1996: 471). Under denna period läggs också grunden för vår nuvarande social- och sjukvårdslagstiftning – socialtjänstlagen (SoL; i kraft 1982) och hälso- och sjukvårdslagen (HSL; i kraft 1983). Dessa ramlagar skapas med den goda ekonomin i minnet, men genomförs under en helt annan fas i ekonomin. Förutom dessa viktiga lagregler uppkommer även andra under denna tidsfas – t. ex. MBL-lagen och främjandelagen. Trots krissignaler mynnar perioden ut i ett minskande av de sociala klyftorna i samhället. Forskningen visar att i början av 1980-talet var den sociala och ekonomiska ojämlikheten i det svenska samhället som minst (Fritzell & Lundberg, 1994). Sedan dess har de sociala klyftorna successivt ökat.

Under denna tidsperiod kan man säga att de tydliga ekonomiska och sociala kristernecken till trots, så utvecklas samtliga tre folkrörelser positivt. Idrottsrörelsen stärker sina positioner – inte minst på anläggningsidan. Samtidigt börjar idrottsutövandet breddas genom bl. a. joggingvågen och "folkmarathon". Framgångarna för Borg och Stenmark tillsammans med mediautvecklingen får svenska folket att bli mer idrottsintresserat och idrottsengagerat än någonsin tidigare – både genom egna aktiviteter och mer passivt åskådande. På denna intresseväg surfar även handikappidrotten, som framför allt kan tillgodoräkna sig allt bättre anläggningar att tävla i. Dessa nya anläggningar blir också bättre handikappanpassade än tidigare. Detta ligger i linje med handikapp-rörelsens tankar kring "ett samhälle för alla" och införandet av det miljörörelsehandikappbegreppet. Återigen kan man se att de tre rörelserna inte bara utvecklas i samma riktning utan även griper in i varandra.

Nästa fas benämns (a.a.) 80-talsboomen (1982-90). De *ekonomiska och politiska* villkoren präglas av följande: fortsatta devalveringar, flyktinginvandring, successiva avregleringar inom den offentliga sektorn, socialdemokraterna tar över regeringsmakten (1982-91), Palmemordet (1986). Detta ger upphov till ett förändrat *kulturellt* och *värderingsmässigt* synsätt i form av ökad individualism (yuppiekulturen), vilket i sin tur speglas i *vardagslivet*. Datorerna börjar dyka upp på marknaden och folk köper videoapparater som aldrig förr. Begrepp som videovåld börjar florera. Mediavärlden förändras också hastigt – införandet av kabel-TV (försöksområde: Oscarshem i Lund och Skarpnäck i Stockholm, 1983), privata kanaler (TV3 1987) och uppkomsten av mängder av specialtidningar. Den individualistiska livsstilen förstärker kraftigt den joggingvåg, som introducerades i slutet av 1970-talet. Via tidningar och TV förmedlas nya skönhetsideal till framför allt ungdomen, vilket också för med sig negativa konsekvenser (t. ex. anorexia och doping). Turismen fortsätter att öka – framför allt för dem som kan surfa på den ekonomiska vågen. Bygghandelen ökar (bl. a. fler anläggningar för tennis- och golf) och börserna slår alla tidigare rekord och ökad internationalisering på alla plan. Mellan åren 1980 och 1985 nära femdubblas de svenska företagens nettoinvesteringar i utlandet - från drygt 2 till nära 11 miljarder kronor (Larsson, 1991:140).

Internationaliseringen präglar också tydligt de tre aktuella folkrörelserna. När det gäller idrottsrörelsen är kanske inte denna tendens så markant som när det gäller handikapp-rörelsen och handikappidrottsrörelsen. För handikapp-rörelsens del är detta framför allt tydligt i början av 1980-talet genom bildandet av DPI (Disabled Peoples International), proklamerandet av det internationella handikappåret 1981 och det internationella handikappåret 1983-1992. Handikappfrågorna börjar föras upp på den internationella dagordningen – inom FN, EG och andra internationella organ. Nationellt kan man säga att handikappfrågornas internationella aktualisering får sin konsekvens dels i utformandet av en ny omsorgslag (1986), dels genom regeringens tillsättande av en ny handikapputredning (en av de viktiga initiativtagarna var biträdande socialministern Bengt Lindqvist), HU89. I slutet av 1980-talet avgav också Rehabiliteringsutredningen sitt betänkande. Handikappidrotten får också sitt internationella genombrott under denna period, dels genom ett successivt närmande mellan de bägge olympiska organisationerna inom friskidrotten och handikappidrotten (IOK och IPC), dels genom ett mer eller mindre

institutionaliserat fastställande av att "riktiga" OS och handikapp-OS (Paralympics) skall äga rum på samma ort – med några veckors mellanrum. I takt med periodens ökade medialisering följer också ett ökat intresse från medias sida beträffande handikappidrotten. Som negativt kan ses det förändrade synsätt som präglar perioden – individualism, privata lösningar och en ökad narcissism tunnar ut engagemanget och solidariteten för de svaga i samhället. Tesen "Sköt dej själv och skit i andra" gynnar inte de funktionshindrade som kollektiv, men bildar samtidigt draghjälp åt satsningen på den egna kroppen, den egna förmågan och gynnar handikappidrottens mobilisering av de "starka" bland de funktionshindrade. Precis som i samhället i övrigt sker en successiv nivellering inom idrotten (en allt tydligare satsning på och acceptering av elitidrotten), inom handikapprörelsen (de "starka" kan förstärka sin position) och handikappidrottsrörelsen (i likhet med idrottsrörelsen en starkare markering mot tävlings- och elitverksamhet). Den mediaintressanta elitidrotten (inom både friskidrott och handikappidrott) poängteras, medan övriga delar av idrotten avskärmas. Ojämligheten ökar – inom alla samhällssektorer.

Den sista fasen – krisfas 2 (1990- ; a.a.) befinner vi oss just nu mitt inne i. Den präglas inledningsvis *politiskt-ekonomiskt* av många konkurser, bankkriser och en hög arbetslöshet (1997: cirka 8 % öppen arbetslöshet). Andra viktiga händelser inom denna institutionella ram är: skattereformen, den borgerliga regeringen (1991-94), införandet av fyraårig regeringsperiod, nya partier på den politiska riksdagsarenan (Ny demokrati, återinträde av miljöpartiet), EU-omröstningen med påföljande inträde i EU. Detta förde bl. a. med sig ett modifierat *kultur- och värdesystem* (exempelvis ökad rasism). På *vardagsplanet* sker en mediarevolution (Tv 4 och ett stort utbud av andra internationella kanaler – t. ex. filmkanaler). Datorernas tillgänglighet ökar dramatiskt – på alla områden. Genom den alltmer genomgripande datoriseringen blir samhället samtidigt alltmer sårbart. En utslagning av ett centralt placerat datasystem kan vålla katastrof. Inom kort kommer datorerna att bli lika vanliga som dagens TV-apparater. Samtidigt som den samhällsekonomiska bilden håller på att ljusna, sker parallellt en ökad skiktning i samhället. Samhällsforskare börjar tala om 2/3-delssamhället, dvs att en tredjedel av Sveriges befolkning tenderar att mer eller mindre varaktigt slås ut från arbetsmarknaden. Detta drabbar framför allt "svaga" kategorier som flyktingar, ungdomar (som aldrig fått en chans att komma in på arbetsmarknaden), ensamstående kvinnor med barn (ofta lågutbildade) och – inte minst funktionshindrade.

Den ekonomiska krisen drabbar framför allt de svaga – och till de allra svagaste hör de funktionshindrade. Alla tillgängliga studier visar att arbetslösheten är störst bland de funktionshindrade. Inom denna kategori är de utvecklingsstörda framför allt drabbade. Tideman (1996:56) visar att endast 1.3% av samtliga vuxna utvecklingsstörda inte fanns med på den öppna arbetsmarknaden 1995. Han konstaterar också att utvecklingsstörda tillhör dem som i första hand mister sin anställning. Detta kompenseras i viss mån av den LSS-lag som infördes 1994 på grundval av handikapputredningen. De som i första hand vann på reformen var de svårt funktionshindrade – bl. a. genom införandet av personlig assistans. Detta är tveklöst ett paradigmskifte för denna minoritet av funktionshindrade. Sammanfattningsvis kan man säga att handikapprörelsen både vinner och förlorar under

denna tidsperiod. Vad framtiden kommer att innebära för de funktionshindrade är inte lätt att spå om: det finns ingenting så svårt att spekulera om som just framtiden.

För idrottsrörelsens del har de större idrottsarrangemangen som genomförts i Sverige under 1990-talet (EM i fotboll 1992 och VM i friidrott i Göteborg 1995) varit betydligt mer än bara stora idrottshändelser. Som Ahrne m.fl. (a.a.) påpekar har den svenska kulturen i allt högre utsträckning "festivaliserats". Idag har nästan varje kommun med självaktning någon form av festival, vare sig det handlar om rockevenemang (t. ex. Hultsfredsfestivalen), jazzdagar (t. ex. Karlshamns Jazzfestival, Kristianstadsdagarna, Skeppsholmsfestivalen), totalevenemang (Vattenfestivalen i Stockholm eller Malmöfestivalen), kulturevenemang (t. ex. kulturmatten i Lund) - eller institutionaliserade idrottsevenemang (typ Vasaloppet, Stockholm Marathon, VM i brännboll i Umeå). I många fall ingår även idrottsevenemang med funktionshindrade utövare inom ramen för större festivaler - t. ex. På Malmöfestivalen. Friskidrotten och handikappidrotten möts på den allmänkulturella arenan.

Handikappidrotten har närmast sig friskidrotten dels genom ökad mediabevakning, dels via draghjälp av en allt större flora av idrottsevenemang som involverar handikappidrottare. Hela den integreringsdebatt som blossade upp i början av denna period både internationellt (ett närmande mellan de bägge olympiska förbunden) och nationellt (i form av successiva överföranden av handikappidrotter till specialidrottsförbunden) har i stort gagnat handikappidrotten. Samtidigt har den internationella handikappidrottsforskningen ökat i omfattning. Även den svenska handikappidrottsforskningen har försiktigt börjat spira. En motverkande faktor har varit den lågkonjunktur med åtföljande arbetslöshet som drabbat inte bara handikappidrotten utan även idrottsrörelsen och handikapprörelsen genom ekonomiska nedskärningar. Trots det kan man säga att den svenska handikappidrottsrörelsen i dag är etablerad i den svenska idrottsrörelsen.

4. FORSKNING KRING HANDIKAPPIDROTT

Beteende- och samhällsvetenskaplig forskning kring idrott är i Sverige en relativt ny företeelse, som kan dateras till början av 1970-talet. En viktig utgångspunkt är bildandet av Idrottens Forskningsråd (IFR) 1971. Inledningsvis erhöll idrottsforskningen lite drygt en miljon kronor. De första idrottsforskarna var huvudsakligen gymnastikdirektörer (nuvarande idrottslärare), som ville fördjupa sig i ämnet idrott. Intresset för forskning kring handikappidrott har varit och är fortfarande litet jämfört med övriga nordiska länder. Jag skall i detta kapitel spegla en del av den forskning som bedrivits kring handikappidrott - en forskning med tydliga internationella förtecken. Handikappidrotten har utomlands varit betydligt mer gynnad än i Sverige. Detta gäller framför allt för Nordamerika och i första hand USA. Nedanstående översikt har inte ambitionen att vara heltäckande utan avser i stället att visa på några karakteristiska forskningsdrag. Inledningsvis utgår jag från den tidskrift som är ledande inom forskningsfältet handikappidrott - Adapted Physical Activity Quarterly (APAQ). Tidskriften, ges ut av Human Kinetics Publishers i Champaign i USA, och utkommer med fyra nummer per år. Det första numret kom ut 1984. Sedan 1994 är APAQ officiell tidskrift för International Federation of Adapted Physical Activity - IFAPA. Ett genomsnittligt nummer av APAQ innehåller sex till sju forskningsartiklar kompletterad med bok- och forskningsresumeér, forskningskalendarium etc. Som inledning skall jag redovisa en analys för de tio första årens utgåvor för att sedan lyfta fram några specifikt intressanta forskningsrön, som ligger i linje med föreliggande forskningsrapport. Sedan tar jag upp några intressanta svenska och andra nordiska (främst norska) studier (se även Östnäs, 1996).

4.1. Några internationella utblickar

I APAQ nr 2/95 redovisas de tio första årens nummer med avseende på generellt innehåll, forskningsdisciplin, inriktning på målgrupp vad avser handikapp, författarnas nationalitet etc. Detta ger en bra bild av framför allt det nordamerikanska forskningsläget kring handikappidrott under den aktuella tiden. Den nordamerikanska dominansen är stor - genomsnittligt drygt 75% av författarna kommer från USA och cirka 15% från Kanada. Vid den senaste mätningen, 1993, var den nordamerikanska dominansen till och med något större, men Kanada hade då kommit något närmare USA - 62% respektive 35%. Detta innebär att det genom åren kommit in ytterst få bidrag från övriga världen. Under de senaste åren har det emellertid skett en viss utjämning, vilket kan tolkas som en konsekvens att APAQ 1994 blev huvudorgan för det internationella handikappidrottsorganisationen - IFAPA.

Innehållet domineras av forskningsartiklar (24%) och forskningsresumeér (53%), dvs totalt 77% av totalt 707 olika artiklar över de tio åren. Fysiologiska artiklar dominerar följt av pedagogiska och artiklar kring tekniska hjälpmedel. Flertalet artiklar är av allmän eller tvärdisciplinär natur. Därefter kommer forskning kring utvecklingsstörda, rörelsehindrade, cp-skador, hörselhandikapp samt blinda/synskadade. Vid min genomgång av 1990-talets årgångar var artiklar kring kvantitativa metoder i klar majoritet. Det handlade i stor utsträckning om tester - främst fysiologiska tester och

skilda former av attitydtester. Jag skall nedan ta upp en retrospektiv artikel av den engelske sociologen och handikappidrottsforskaren Trevor Williams (APAQ nr 1/94), eftersom den artikeln liksom min egen forskning har sin bas i ett mer kvalitativt synsätt.

4.1.1. Socialisation och identitetsbildning

Trevor Williams är verksam vid Loughborough University i England. Han ger i sin APAQ-artikel en översikt över forskningsläget med utgångspunkt från centrala begrepp som socialisation, integrering och identitetsbildning. Dessa begrepp är också centrala i min forskning.

Ett av skälen till att Williams skrev artikeln var ett debattinlägg av den svenske generalsekreteraren i SHIF, Hans Lindström. Lindström hävdar i tidskriften *Palestra* (nr 8/1992) att det finns en fara att närmare integrera handikappidrottare med icke-handikappidrottare därför att handikappade eller funktionshindrade genom sin identitet som just funktionshindrade blir förlorare vid eventuella integreringsförsök. Lindströms artikel var ett inlägg i en debatt som fördes i APAQ mellan Brasil (1990,1992) och Thiboutot, Smith och Labanowitz (1992) rörande integreringsproblematiken kring handikappidrotten och friskidrotten. Sammanfattningsvis menar Williams att Lindströms är alltför kategorisk och ateoretisk i sitt resonemang. Framför allt tesen att funktionshindrade idrottsmän och idrottskvinnor skulle ha en fast formad handikappiditet saknar enligt Williams empirisk grund. Efter att ha tagit del av Lindströms artikel tolkar jag den snarare som ett försök att väcka debatt i en fråga som diskuterats mycket under senare år och som fortfarande har en hög prioritet på den internationella diskussionsagendan inom handikappidrotten-- både på det praktiska verksamhetsfältet och inom forskningen. Lindströms inlägg ledde till att Williams mer ingående började granska forskningsfältet kring socialisationsprocessen inom handikappidrotten. Williams hävdar inledningsvis vikten av att studera socialisationen utifrån olika perspektiv vid forskning inom handikappidrotten.

Socialisation kan ses som:

The process by which we acquire the culture of the society into which we are born – the process by which we acquire our social characteristics and learn the ways of thought and behavior considered appropriate in our society ... When individuals, through socialization, accept the rules and expectations of their society that make up its culture and use them to determine how they should act, we say they have internalized society's cultural rules (Bilton et al, 1987:12).

Socialisationen kan också uttryckas som den "process då individen införlivar den existerande sociala ordningen i sin personlighet" (Patriksson 1979:64). Patriksson gör vidare en distinktion mellan socialisation genom idrott och socialisation till idrott. Det förra innebär i korthet, att idrotten som en del av samhället har likartade värden och

normsystem som det omgivande samhället. Genom att delta i idrottens föreningsverksamhet internaliserar man samhällets värden och värderingar och blir genom idrotten en duglig samhällsmedborgare. Med samhällsfilosofen Durkheims kan man säga att man via idrotten intar samhällets kollektiva medvetande. Beträffande socialisation till idrott fokuserar man på idrottens specifika kulturella symboler och värdesystem. Det omgivande samhället blir här sekundärt. Här ställs också frågor som varför man börjar med idrott och vad som händer med individen när man involverats i den idrottsliga verksamheten. Dessa resonemang kan med lätthet överföras till handikappidrotten, eftersom denna utgör en del av den svenska idrottsrörelsen. Idrottssociologen Bo Schelin (1993) är kritisk till användningen av socialisationsbegreppet beträffande idrotten. Han föredrar att använda begreppet idrottsinvolvering som han definierar på följande sätt (a.a:63): "Med idrottsinvolvering avses att någon i större eller mindre utsträckning aktivt deltar i idrott endera som utövare eller i annan funktion. Med ökad involvering innehåller detta också en kognitiv och en affektiv ökning av engagemanget".

Williams konstaterar vidare att det sedan 1980 genomförts ett flertal studier som behandlar socialisationsproblematiken inom handikappidrotten. Dessa studier omfattar alla handikappkategorier: rörelsehindrade (Zoerink, 1992), cp-skadade (Sherill & Rainbolt, 1986), synhandikappade (Nixon, 1989), hörselhandikappade (Steward, Robinson&McCarthy, 1991). Flertalet av dess studier utgår från ett strukturfunktionalistiskt perspektiv, medan en minoritet baseras på ett symboliskt interaktionistiskt synsätt. Grundläggande för hela artikeln är att Williams förordar en form av syntetiserande modell som beaktar strukturfunktionalismens samhälleliga relatering samtidigt som den tar hänsyn till interaktionismens mer relationsnära och kommunikativa tänkande. I stället för att förlora sig i vetenskapliga kontroverser om vilket perspektiv som är "det rätta" är det viktigt att på ett konstruktivt sätt förena de skilda perspektivens positiva bidrag eller fördelar. Slutsatsen blir att de bägge perspektiven bör ses som viktiga komplement till varandra.

4.1.2. Socialisationsagenter

Många resonemang kring handikappidrott och socialisation går tillbaka till idrottssociologerna Kenyon & McPhersons klassiska verk "Sport, Culture and Society: A Reader on Sociology of Sport (1981), där författarna försöker förena psykologiska och sociologiska variabler inom en bredare strukturfunktionalistisk ram. En av de tydliga förebilderna för de grundläggande tankegångarna är sociologen Parsons (1902-1979). Tre faktorer är grundläggande enligt Kenyon & McPherson: socialisationsagenter ("påverkare"), socialisationssituationer samt personliga egenskaper. Schelin talar i samma anda om fem olika närheter i samband med valet av idrott (1985, 1993):

- **Socioekonomisk närhet:** man väljer idrott utifrån den socioekonomiska grupp som dominerar utövandet av idrotten.
- **Personell närhet:** det finns personer i den sociala närheten som utövar idrotten.
- **Lokal närhet:** utövandemöjligheter skall finnas inom rimligt geografiskt avstånd.

- **Psykisk närhet:** individen måste känna att hon passar in i idrottens sociala mönster, att hon kan klara av den psykiska press som förutsätts, att hon kan komma överens med den sociala omgivningen som tenderar att omge idrotten.
- **Fysiologisk närhet:** individen måste ha en kropp som är eller genom träning kan bli lämplig för idrotten i fråga.

Schelin urskiljer också tre olika slag av initiatörer eller tidiga påverkare till att förmå en individ att ägna sig åt en viss idrott: startern eller inspiratören, introduceraren och etableraren. Inspiratören är oftast engångsaktiv, dvs påverkar endast den enskilde genom någon enstaka åtgärd, medan introduceraren finns med som engagerat stöd under en längre tid. Etableraren, som ofta inte är med från början, kan sägas ta vid när det gäller det djupare engagemanget i idrotten. Introduceraren och etableraren är oftast själva involverade i idrotten, medan detta inte behöver gälla för inspiratören. Dessa tre slag av initiatörer kan dels ses som idealtyper, dels som agenter som kommer in vid olika tidsskedan av involveringsprocessen i en specifik idrott. Detta resonemang kan också föras över på handikappidrotten. Här inställer sig två grundläggande frågor:

- Vem och vad är det som påverkar den funktionshindrade att börja med handikappidrott?
- Finns det några skillnader i socialisationsprocessen (med Schelins ord involveringsprocessen) mellan friskidrotten och handikappidrotten?

Den första frågan är grundläggande när det gäller min fallstudie av rullstolstennis. Åtskilliga handikappidrottsforskare tycks också ha ägnat stor uppmärksamhet åt den frågan. Flera forskare, bl.a. Kennedy (1980) och Zoerink (1992), har undersökt centrala socialisationsagenter inom rullstolsidrotterna och resultaten har varit i stort sett entydiga. Kamrater (oftast icke-funktionshindrade) har varit de viktigaste påverkarna följt av rekreationscentra av olika slag. Däremot har familj och skola haft betydligt mindre betydelse. Den personella närheten spelar stor roll – i bemärkelsen av sekundärgruppen (kamrater) – medan primärgruppens (familjen) roll är betydligt reducerad. Motsvarande studier av andra kategorier av funktionshindrade (cp-skadade, blinda och döva) ger en mer sammansatt och komplex resultatbild.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att socialisationsprocessen ser annorlunda ut med avseende på socialisationsagenter eller initiatörer om man jämför handikappidrotten med friskidrotten (se Lewko & Greendorfer, 1982). Kamrater spelar en större roll vid socialisationen eller involveringen inom handikappidrotten, medan familjen och skolan är central inom friskidrotten. En svensk studie (Patriksson, 1979) visar att både kamrater och föräldrar i hög grad påverkar ungdomen att börja med idrott, men att dessa bägge agenter kommer in vid olika tidsskedan. Föräldrarna är viktigast under barndomen, medan kamraterna tar vid under ungdomsåren. Det kan tolkas som att föräldrarna har en generellt starkare position under den primära socialisationsfasen (barndomsåren; 0-7 år), medan kamraterna blir allt viktigare under den sekundära socialisationsfasen (ungdomstiden; 7-19 år – med fokus på tonåren). Vid jämförelser mellan Sverige och USA är det viktigt att sätta in resultaten i ett större samhällsperspektiv. Den amerikanska

skolidrotten på college och universitet utgör själva kärnan i det amerikanska idrottslivet, medan motsvarande skolidrott (organiserad av Svenska Skolidrottsförbundet) idag för en tynande tillvaro i Sverige. Den svenska skolidrotten var egentligen som starkast under 1950-60-talen, men har sedan successivt tappat mark till den alltmer expanderande organiserade föreningsidrotten. Om vi återgår till de amerikanska studierna inställer sig frågan varför handikappidrotten jämfört med friskidrotten har andra viktiga socialisationsagenter. En rimlig tolkning kan vara att den amerikanska skolidrotten liksom den svenska i första hand baseras på friskidrotten, vilket medför att kunskapen om den mer udda handikappidrotten är liten. Man bör också beakta tidsperspektivet, dvs att flertalet refererade studier härrör från början eller mitten av 1980-talet. Detta var före "uppmärksamhetsboomen" kring handikappidrotten. Det senare har medfört ökade kunskaper kring och förändrade attityder till handikappidrotten. Motsvarande tendenser kan ses även i Sverige. Trots ökad uppmärksamhet kring handikappidrotten och mediabevakningen kring framför allt Paralympics i Barcelona och Atlanta är det fortfarande många som är okunniga och oförstående inför fenomenet handikappidrott. Det finns således anledning att tro att kamrater till skillnad från föräldrar och skola har en större kunskap om handikappidrotten samt – vilket är inte minst viktigt – även har en mer avspänd och naturlig attityd till funktionshindrade kamrater i allmänhet och handikappidrottande kamrater i synnerhet.

4.1.3. *Socialisationssituationer och personliga egenskaper*

Några entydiga studier kring centrala socialisationssituationer finns knappast förutom en undersökning rörande de dövas socialisation (Steward et al, 1988, 1991). Här framkommer det att döva socialiseras in i idrotten i situationer uppkomna i dövomgivningar – oftast i samband med tävlingar arrangerade av dövskolor. De döva utgör en speciell handikappkultur med ett eget språk, vilket också avspeglar sig när det gäller idrotten. Sveriges Dövas Idrottsförbund (SDI) var som tidigare nämnts länge associerad till SHIF innan det vid riksidsrottsmötet i Umeå 1995 (RIM 95) invaldes som enskilt specialidrottsförbund i RF.

Williams konstaterar också att personliga egenskaper sällan framträder som oberoende variabler i aktuella forskningsstudier utan i stället som "sample descriptors". Socialisationsprocessen är mer komplex när det gäller handikappidrotten jämfört med friskidrotten. Det beror dels på att socialisationen ser olika ut för olika kategorier funktionshindrade, dels att socialisationsprocessen är avhängig av när skadan/sjukdomen inträffade och blev till ett funktionshinder. Ytterligare en komplikation är att hänsyn måste tas till skadans svårighetsgrad. Dessutom bör könsdimensionen beaktas.

Williams är kritisk till den strukturfunktionalistiska ansatsen, där forskaren tenderar dels att förenkla socialisationsprocessen, dels att i alltför hög grad fokusera på anpassningen till det rådande norm- och värdesystem som gäller i majoritetssamhället, vilket i sin tur formar accepterade roller och sociala samhällspositioner. Han uttrycker det på följande sätt:

The appeal of the simple conceptualization of sport socialization that underpins these structural-functionalistic studies is very strong, and it has revealed some interesting differences between impairment groups. However, there are specific problems with the conceptualization, although they stem more from the interpretation and operationalization of the social role-system approach than from the structural-functionalist theory itself.

Det finns uppenbara risker att betrakta de funktionshindrade som viljelösa offer som ett paternalistiskt majoritetssamhälle skall föra in i etablerade rollpositioner som godkänts av samhället. Många studier, menar Williams, utgår från framförda postulat, att tidigare idrotts erfarenhet spelar en stor roll vid socialisationen till handikappidrott samt att olika handikappkategorier och handikappidrottare har tillgång till samma uppsättning socialisationsagenter. Här saknas en problematisering av förloppet liksom en problematisering av de centrala begreppen. Vad finns det för olika dimensioner av agentbegreppet? Vad innebär begreppet "påverka"? Schelin har som antytts ovan bidragit till en problematisering genom att använda olika former av initiatörer – inspiratör, introducerare och etablerare. En annan viktig fråga är hur begreppen sedan skall operationaliseras. Hur skall man formulera de "rätta" frågorna i enkätformulär eller i intervjuer? Reliabilitetsproblematiken är också central med tanke på att många av frågorna har retrospektiv karaktär.

Trots många svagheter i dessa studier, menar Williams, att undersökningarna bidragit till utvecklingen av forskningen kring handikappidrotten på följande grunder:

- Ökat intresse för handikappidrotten som forskningsfält.
- Fokusering på socialisationsprocessen som en viktig forskningsinriktning.
- Visar på komplexiteten inom denna forskningsgren.
- Visar på viktiga skillnader mellan socialisationen till handikappidrotten jämfört med friskidrotten.

Slutligen tar Williams upp några forskningsresultat. En kinesisk studie (Wang, 1990) visar att för funktionshindrade på landsbygden spelade idrottslärare en stor roll som socialisationsagenter. I städerna betydde det egna initiativet mer. Tolkningen kompliceras av de skilda samhällsförhållande som råder mellan landsbygd och storstäder beträffande levnadsförhållanden i stort, idrottsmöjligheter, tillgång till media etc. En av de fåtaliga svenska studierna på området – Johanson m.fl. (1991) – visar entydigt att vänner och andra handikappidrottare är de viktigaste socialisationsagenterna oavsett typ av handikapp. De påpekar också att Sverige så långt det är möjligt försöker reducera antalet handikappklasser, vilket i sin tur ligger i linje med de allmänna integreringssträvandena.

4.1.4. Några interaktionistiska forskningsansatser

Ett mindre antal studier kring socialisationen är av mikrosociologisk natur. Flertalet utgår från ett brett interaktionistiskt perspektiv, där några grundläggande tankegångar kan listas på följande sätt (se Östnäs, 1996:167-177):

- Den vetenskapsteoretiska basen kan sägas utgå från samhällsfilosofen Weber (1864-1920) och dennes s.k. Verstehenteori, där det centrala för samhällsforskaren är att "förstå människors handlingar". Bland Webers efterföljare kan nämnas G.H. Mead, C.H. Cooley samt deras efterföljare – H. Blumer, H. Becker och kanske framför allt E. Goffman.
- Människan ses som en unik, kreativ och rationell varelse.
- Hon är själv skapare av medvetandet och jaget (identiteten) i samspel med den sociala omgivningen.
- Socialisationen är en komplex process med många dimensioner, där bl.a. tidsaspekten är central.
- Det temporala synsättet betonas, där historien i relation till nuläge och framtidsvisioner skapar innebörder som är viktiga för förståelsen och tolkningen av människors handlingar.
- Den metodologiska arsenalen innehåller bl.a. deltagarobservation, ostrukturerade intervjuer eller samtal, sekundäranalys, dvs en inriktning mot mer mjukdata (kvalitativa data).

Interaktionisterna använder ofta i Goffmans efterföljd begreppet karriär vid t ex studier av kriminella delkulturer. Oliver m.fl. (1988) har också använt begreppet som utgångspunkt för studiet av funktionshindrade. Han tar upp ett konkret exempel: en person som blivit ryggmärgsskadad vid en olycka (precis som han själv; min anm) inleder efter olyckan en ny karriär – går in i en ny livsfas. Karriärsbegreppet kan också användas inom handikappidrotten och kan ses som ett medel att skaffa sig en fastare identitet – i stället för att "fastna" i någon form av negativ handikappidentitet. Den interaktionistiska ansatsen har sin styrka i just problematiseringen av begrepp som inom strukturfunktionalismen ofta tas för givna eller förenklas. Socialisationen ses som den komplexa och mångdimensionella process den faktiskt är. Nixon har i två studier studerat synhandikapp inom handikappidrotten. I den ena (1989) agerar Nixon dold deltagarobservatör, när en synskadad pojke försöker dölja sitt funktionshinder och i stället kreera en "friskroll" inom friskidrotten. Det fordrar, som Nixon också visar, skickligt skådespeleri och en förmåga att inympa friskrollen i sitt medvetande för att så naturligt som möjligt kunna interagera med sin omgivning. Pojken söker här undvika det Goffman kallar visibilitet eller synliggörandet av funktionshindret – i detta fallet synhandikapp. Här kan en form av "motsatt" socialisation sägas gälla, dvs att en funktionshindrad genom sitt agerande söker "inträde" i friskidrottsrörelsen. En underliggande förutsättning är naturligtvis att synhandikappet är av tämligen ringa natur. I den andra studien (Nixon, 1988) skapar Nixon med hjälp av ostrukturerade intervjuer en typologi påminnande om Webers idealtyper rörande föräldrarollen vid socialisation till blindidrotten. De fyra idealtyperna är: starka uppmuntrare, toleranta uppmuntrare, svaga uppmuntrare samt avrådare. Flertalet föräldrar hamnar inom de tre senare kategorierna. Nixon har via sina resultat problematiserat den stereotypa föreställning som ofta finns att flertalet föräldrar

är positiva till att barn och ungdomar idrottar vare sig de är funktionshindrade eller icke-funktionshindrade. Sammanfattningsvis visar Nixon via sina bägge studier att socialisationsbegreppet är både komplext och problematiskt. På liknande sätt fann Williams (1992) genom att använda deltagarobservation, sekundäranalys och ostrukturerade intervjuer, att subkulturen hos rullstolsidrottare på ett mycket komplext sätt hämtar olika inslag från den omgivande idrottskulturen, den specifika grenidrottskulturen (t ex friidrott, cykling, body-building), "kategorikulturen" (delkulturen ryggmärgsskadade) och den medicinska subkulturen. Inslagen av dessa skilda del- eller subkulturelement samt ett komplicerat samspel av centrala socialisationsagenter hjälper till att forma rullstolsåkarens identitet. Bland dessa centrala socialisationsagenter kan nämnas andra rullstolsåkare, rullstolstillverkare, friskidrottare (både män och kvinnor), massmedia, medicinsk och "paramedicinsk" expertis (naprapater, homeopater, healers, chiropraktiker, fysioterapeuter och sjukgymnaster). Dessa socialisationsagenter bildar grunden för normer, värden, värderingar, tankegångar, vilka i sin tur styr identitetsbildningen och formar rullstolsåkarrollen. Samtidigt är det viktigt att ha i minnet att varje människa är unik och att den ovan angivna processen är unikt knuten till den enskilde. Därför bör man vara försiktig med att generalisera utifrån resultaten. Däremot kan ansatsen och resultaten ackumulera kunskaperna kring handikappidrotten och socialisationsprocessen till denna.

Sammantaget kan man säga att det interaktionistiska synsättets mikroorientering kompletterar strukturfunktionalismens makroramar samtidigt som den fokuserar på socialisationsprocessen inom handikappidrotten som en mycket komplex process med många dimensioner. Det finns anledning att på ett mer teoretiskt hållbart sätt försöka förena dessa bägge perspektiv – att i samhällsfilosofen Habermas anda söka relatera systemvärlden (makroperspektivet) till livsvärlden (mikroperspektivet).

4.1.5. Några reflektioner

Hur skall man gå vidare med forskning kring socialisation och handikappidrott? Vad finns det för utvecklingsmöjligheter? Ovan antyds någon form av syntetiserande ansats som förenar mikro- och makroperspektiven. Många handikappidrottsforskare är inne på samma linje, t ex Wentworth (1980), Nixon (1990), Greendorfer & Bruce (1991) och Goodman (1992). Den senare är intressant i det avseendet att han vill vrida det strukturfunktionalistiska konsensusperspektivet mot ett problematiserande konfliktperspektiv, dvs en starkare markering av begrepp som makt, konflikt, social kontroll och ideologi. Som nämnts är handikappidrotten mer komplex än den vanliga friskidrotten genom olika kategorier funktionshindrade, svårighetsgraden på skadan/sjukdomen, tidpunkten för skadan/sjukdomen, relationen friskidrott och handikappidrott, den nationella klassindelningen kontra den internationella etc. Det gör att socialisationsprocessen är mer oförutsägbar och komplicerad. En annan viktig faktor är frågan om den funktionshindrade bedrev någon form av idrott före skadan/sjukdomen.

Återigen - i Goodmans anda finns det anledning att vrida det strukturfunktionalistiska perspektivet mer mot en betoning av makt- och konfliktförhållande och dämpa ner den

mer förhärskande harmonisynen. Det innebär också en starkare betoning av samhällsrelateringen och initierar frågor som tex följande: Hur är handikappidrotten relaterad till friskidrotten resursmässigt? Får handikappidrotten del av specialförbundens ekonomiska resurser vid en övergång från SHIF till respektive SF? Vilket utrymme får handikappidrotten vid de olika SF-ens årsmöten? Vilken inställning har media till handikappidrotten? Vilka eventuella motkrafter kan man identifiera vid socialisationen till handikappidrotten? Finns det konflikter mellan SHIF och handikappidrottsövertagande SF? Hur är förhållandet mellan SHIF och handikapprörelsen? Vilka hinder finns det för funktionshindrade att börja utöva idrott?

4.2. Handikappidrottsforskning i Norden

I det här avsnittet skall jag ta upp några exempel på den forskning kring handikappidrott som bedrivits i Norden - och då framför allt i Norge. I Norge har sedan drygt tjuogo år bedrivits aktiv forskning kring handikappidrott på ett sätt som saknar motsvarighet i övriga nordiska länder. Det finns flera orsaker till detta:.....

- Tillkomsten av Beitostølen Health Sport Centre i november 1970. Bakgrunden är följande: Erling Stordahl, som blev blind vid 13-års ålder, kom i början av 1960-talet skidande i några av militärens bandvagnar uppkörda spår. I spåren kunde han känna sig säker. Upplevelsen av skidåkning och stillheten i naturen var fantaastisk. Några år senare var han med om att arrangera ett skidlopp för blinda, Ridrarloppet, som gick på höjderna nordväst om Oslo och med målgång i Beitostølen. Loppet uppmärksammades av media och det norska kungaparet ställde upp som loppets beskyddare. Drygt 75 deltagare och lika många ledsagare ställde upp. Idag är loppet en internationell institution och under de 30 år som loppet gått har cirka 15.000 deltagare medverkat. Loppet gav en skjuts åt hela den norska handikappidrotten. Med hjälp av sponsorer och pengar från den norska Röda Fjädersinsamlingen 1966 började Stordahl planera för ett hälsosportcentrum och 1970 stod det färdigt. Det övergripande syftet med detta centrum är att öka funktionshindrade människors kapacitet för att bättre kunna delta i samhällslivet med avseende på arbete, idrott och rekreation. Idag har Beitostølen plats för 60 funktionshindrade som "servas" av en personalstyrka på 60 noggrant utvalda personer - idrottslärare, läkare, sjukgymnaster, fysioterapeuter, kuratorer etc. Det kan ses som ett kraftcentrum för den norska handikappidrotten. Här finns alla möjligheter till både anpassad fysisk aktivitet och teoretisk fördjupning kring alla former av funktionshinder. Beitostølen är även ett begrepp inom den internationella handikappidrottsrörelsen. En av de större forskningskonferenserna kring handikappidrott - ISAPA '95 (International Symposium on Adapted Physical Activity) - hölls här, vilket visar vilket gott internationellt rykte Beitostølen har.
- Det sedan drygt tjuogo år intima samarbetet mellan Beitostølen och Norges Idrotthögskola (Norwegian University of Sport and Physical Education /NIH). NIH har en helt annan idrottsforskningstradition jämfört med Sverige. I Sverige bedrivs i princip all idrottsforskning på våra universitetsinstitutioner.. I Norge finns en helt annan tradition. Där betraktas idrott som ett tvärdisciplinärt universitetsämne. Detta

kombinerat med den tvärvetenskapliga inriktningen på forskning och undervisning lade en bra grund för forskning kring bl.a. handikappidrott. Ett exempel på den norska "odogmatiska" linjen är att man har en professur i idrottsfilosofi (Sigmund Loland). I Norge finns också associerade professurer i handikappidrott.

- Norge har under lång tid varit ledande i världen inom handikappidrott med inriktning på vinteridrotter. Detta har sin grund i att skidåkning i Norge handlar om mycket mer än tävling. Att "gå på tur" är en del av den norska identiteten och norskt kulturliv.

För att få en uppfattning om omfattningen av den norska forskningen kring handikappidrott kan man se på deltagandet i den kongress som föregick vinter-Paralympics i Lillehammer 1994. Från Norge kom drygt 40 forskare och debattörer. Sverige hade tre representanter, Danmark två och Finland en. I det följande kommer en del av redovisningen (om ingen annan källa nämns) att hämtas från den forskningsrapport som summerade den Andra Paralympiska Handikappidrottskongressen i Lillehammer.

4.2.1. Några norska forskningsstudier

Många norska och även andra forskningsstudier handlar om integreringsproblematiken, dvs integreringen av olika handikappidrotter i friskidrotten. I en kvalitativ studie av fem norska handikappsimmare med skilda funktionshinder (amputerad, ryggmärgsskadad, amputerad, dysmelia och synskadad) vill Nina Kahrs (ass. prof. vid NIH) ha svar på tre frågor: Hur ställde sig de fem till den förenklade klassindelning som IPC genomförde vid ett möte i Berlin 1993? Vad ansåg de om förslaget att integrera Paralympics i vanliga OS? Vad ansåg de om det nära samarbete som inlett mellan IOK och IPC? Samtliga var positiva till den förenklade klassindelningen. Konkurrenten blir då hårdare och skillnaden mellan de "vanliga" simmarna och handikappsimmarna krymper. Däremot var alla fem negativa till att helt och hållet integrera eller med ett annat uttryck inkludera Paralympics i OS. Några av skälen var: OS är redan nu för stort och skulle svälla ytterligare om Paralympics inkluderades. Intresset för handikappidrotten är ännu inte tillräckligt stort. Då är det bättre att utveckla Paralympics – tävlings- och mediämässigt – för att i en framtid söka inkluderingslösningar. Ett första steg vore att inkludera handikapp-VM i vanliga VM beträffande några olika grenar. Alla är dock på sikt positiva till integreringstanken. Samtliga är positiva till det nära samarbete som idag finns mellan IOK och IPC. Mötet i Berlin 1993 kan ses som en viktig hållpunkt när det gäller samarbetet mellan de bägge olympiska organisationerna.

Sedan 1984 har "Ski festival for psychiatric patients" avhållits i Norge. I samband med festivalens tioårsjubileum genomförde Marit Sörensen (ass.prof. vid NIH) en studie av utfallet genom åren. Ungefär lika många patienter som personal har medverkat – totalt cirka 300 personer. Festivalens höjdpunkt är en stafett: 4x 1 km skidåkning. Som mest har 64 lag deltagit. I övrigt tävlar man i olika distanser (från 1-5 km) samt i utförsåkning. Undersökningen har genomförts vartannat år via intervjuer. Syftet har varit att se hur fysisk aktivitet upplevs som ett moment i den psykiatriska vården samt festivalens betydelse för motivering till ökad fysisk aktivitet eller idrott. Nedan följer några resultat:

- De sociala aspekterna upplevs som viktigast, dvs möjligheten att träffas och umgås. Detta gäller bägge grupperna.
- Patienterna upplever att deltagandet bidrar till förbättrad kondition samt att även den mentala styrkan stärks.
- Festivalen möjliggör en brytning med de dagliga behandlingsrutinerna, vilket upplevs som mycket positivt.
- Personalen är förvånad över hur väl patienterna klarar de fysiska uppgifterna.
- Patienterna är positiva till tävlingsinslagen, då dessa mer har formen av att tävla mot sig själv.
- Förberedelserna fungerar inte på ett tillräckligt bra sätt på vissa deltagande institutioner.
- De studenter på NIH som deltagit i arrangörskapet har fått en annan och mer positiv attityd till psykiatriska patienter överhuvudtaget. De har också lärt sig att idrott kan ses som ett viktigt komplement i den psykiatriska behandlingen.

Den här studien är speciellt intressant med tanke på att ytterst få studier inom handikappidrottsforskningen har tagit upp de psykiskt stördas idrottsutövande. Detta ligger i linje med den svenska psykiatriutredningens uppfattning att de psykiskt sjuka eller störda är den kategori funktionshindrade som har det svårast i samhället. Inte heller handikappidrottsforskningen har i nämnvärd utsträckning uppmärksammat de psykiskt stördas idrottsutövande.

Norges Idrottsförbund har en organisatorisk uppbyggnad som är snarlik den svenska. 1988 genomfördes i Norge en genomgripande reform som innebar att utvecklingsstörda på alla plan skulle integreras i samhället. Reformen mynnade ut i en rättighetslag. Detta fick konsekvenser även för handikappidrotten på så sätt att de utvecklingsstördas idrott så snabbt som möjligt skulle överföras från Norges Handikappidrottsförbund till de olika specialidrottsförbunden. I Sverige finns det få klubbar som har sektioner för utvecklingsstörda inom den egna organisationen. I Norge tillsattes en kommitté som skulle möjliggöra denna överföring. Under Lillehammer-kongressen avrapporterade Ann Kristin Land och Nina Kahrs delar av resultatet av den utvärdering som genomförts. Det visar sig att 188 klubbar erbjuder idrott för utvecklingsstörda 1993 jämfört med 102 stycken 1988. Integreringsmodellerna ser lite olika ut. Flertalet klubbar (33%) använder sig av reell integrering, dvs utvecklingsstörda och icke-utvecklingsstörda utövar idrott tillsammans. I vissa fall (27%) utgör de utvecklingsstörda speciella grupper inom föreningarna. Andra åter tävlar och tränar med andra funktionshindrade. Ytterligare några klubbar erbjuder individuellt anpassad fysisk träning. Sammanfattningsvis kommer utvärderarna fram till att de flesta är positiva till att involvera utvecklingsstörda i verksamheten samt till att Norges Idrottsförbund blir ny huvudman för de utvecklingsstördas idrottsliga aktiviteter. Detta fordrar emellertid större ekonomiska resurser, mer tid för planering, grundligare utbildning av instruktörer innan målet – Idrott för alla (Sports for all) – är nått på ett fullödigt sätt.

Kari Fasting (prof. vid NIH) tar upp en annan dimension av handikappidrotten och konstaterar att en mycket lite del av handikappidrottsforskningen tar hänsyn till

genderperspektivet. Fasting har gått igenom databasen Sport och är inte särskilt förvånad över resultatet. Frånvaron av genderperspektivet speglar idrottsforskningen i stort, liksom även annan samhällsvetenskaplig forskning. Hon avslutar sitt föredrag på följande sätt: "Disability studies have traditionally used a gender blind approach to examine the lives of men and women with disabilities."

4.2.2. *Svensk handikappidrottsforskning*

Som tidigare nämnts är det dåligt bevänt med den svenska forskningen kring handikappidrott. Av någon anledning har få varit intresserade av att ägna sig åt detta forskningsfält. Ett undantag är idrottsläraren och forskaren Lars Lundman, som är knuten till Idrottshögskolan (tidigare GIH). Studien (Lundman, 1992) är inriktad på idrott som fysisk aktivitet och inte som tävlingsverksamhet och målgruppen är ryggmärgsskadade. Lundman utgår från följande två huvudfrågeställningar:

- Vilka faktorer är det som underlättar respektive hindrar nyutskrivna ryggmärgsskadade patienter att komma igång med och sedan själva fortsätta rehabiliterande fysisk träning?
- Hur är dessa faktorer inbördes relaterade samt på vilket sätt påverkar de individens rehabilitering?

Vid genomgång av forskningsläget finner Lundman att ett flertal studier påvisar positiva relationer mellan idrott och rehabilitering. Ett exempel är en berömd studie av Monazzi (1982) som efter trettio års erfarenhet av forskning på området konstaterar följande:

- Idrottande paraplegiker (ryggmärgsskada nedanför sjunde halssegmentet/C7) anger ofta sina livsförhållanden som icke komplicerade, fast samma förhållanden oftast betraktas som komplicerade av "vanligt" folk.
- Idrottande paraplegiker har lägre grad av mindervärdighetskomplex eller andra psykoneurotiska besvär som ångslan, rädsla, depression etc.
- Idrottande paraplegiker deltar ofta i aktioner för att hävda och försvara sina lagliga rättigheter, vad gäller att underlätta deras inträde i samhället.
- Medan en ryggmärgsskada allmänt sett ökar de psykoneurotiska personlighetsdragen, kan utövande av sport minska dessa till en nivå jämförbar med icke-handikappades. Liknande resultat kommer Madorsky & Madorsky (1983) fram till – "tävlings över långa distanser i rullstol befanns vara värdefull för patientens fysiska, känslomässiga och sociala rehabilitering". Forskarna utgår här från patienter som "utsatts" för rullstoltävlingar (t ex Boston Marathon) vid akut rehabilitering. En svensk studie, Norsten, Schuttman & Årlind (1986), visar att paraplegiker som deltagit i idrottslägerversamhet också uppvisar högre fysisk färdighet vad gäller såväl rullstolsmanövrering som aktiviteter för den dagliga livsföringen (ADL). Dessa lever också ett "mer aktivt och oberoende liv". Deltagande i fritidsaktiviteter som sport och fysisk träning är inte bara positiva sysselsättningar för paraplegiker utan även viktiga i rehabiliteringshänseende (Godin m.fl., 1986).

En internationellt känd studie av Goldberg & Shepard (1982) visar att paraplegiker uppvisar en annorlunda personlig profil än ett genomsnitt av befolkningen i USA. I tre av totalt 16 faktorer har paraplegikern högre värden: intelligens, äventyrslystnad och hårdhet/seghet. Studien visar också att lämpligt träningsprogram kan leda till bättre humör, mer positiva attityder till omgivningen och positivare självbild.

I Lundmans studie genomfördes intervjuer med aderton välrehabiliterade personer, varav hälften var paraplegiker och hälften tetraplegiker (RE-gruppen). Dessutom intervjuades fyra relativt nyskadade samt sju experter knutna till Karalinska sjukhusets neurokirurgiska klinik.

Drygt hälften av RE-gruppen angav att de idrottade (i meningen tävlade) och endast fyra sade att de inte tidigare sysslat med idrott före skadetillfället. Det innebär att tidigare idrottsfarenhet på ett positivt sätt har påverkat motivationen att fortsätta efter skadan. De har uppmuntrande minnen av att träningen gav ökad fysisk förmåga och en känsla av välbefinnande. Som Norsten, Schuttman & Årlind (1986) visar kan det i enstaka fall förhålla sig på det motsatta sättet, dvs att den fysiska kompetensbortfallet upplevs som så smärtsamt att lusten att idrotta försvinner. Som tre viktiga yttre sammanhang betydelsefulla för deltagande i olika fysiska aktiviteter finner Lundman följande (a.a: 118):

- sjukhusets vård och rehabiliteringsverksamhet
- Rekryteringsgruppens insatser
- lägerverksamhet i samband med eller efter utskrivningen

Som främsta motiverande faktorn sätter de skadade enstämmigt den egna insikten om att fysisk träning är nödvändig för en tillfredsställande rehabilitering. Fysisk träning/idrott ses som ett medel för att nå målet: att vara fri och oberoende med självkänsla och personlig integritet. Rekryteringsgruppen (RG), menar flertalet respondenter, har betydtt mycket för att kunna komma igång med träning och för dem som vill även med att tävla. RG bedriver en aktivt uppsökande verksamhet med lägerverksamhet och idrottsinriktade "prova-på-dagar". Basidrotterna är: fri idrott, styrkelyft, bordtennis, bågskytte och simning. Lundman sammanfattar studien på följande sätt (a.a:124):

En viktig del i rehabiliteringsarbetet utgörs av fysisk träning och samtliga intervjuade har på olika sätt givit uttryck för den fysiska träningens betydelse för både kropp och själ. Den övervägande uppfattningen inom intervjugruppen är att just tack vare denna träning och sitt idrottsutövande, som de ökat sin fysiska förmåga och sin allmänna kompetens, så att de kan leva ett oberoende och fullvärdigt liv. På den direkta frågan om vad som var det viktigaste motivet för deras fysiska träning angavs samfällt att det i första hand gällde: överlevnad, frihet, oberoende och hälsa. Det idrottsliga momentet kom först i andra hand sedan `hälsoträningen` för vissa övergått i idrottsträning.

Ytterligare ett svenskt forskningsarbete är värt att nämna i sammanhanget – Lars Kristéns D-uppsats från Institutionen för pedagogik vid Göteborgs universitet (Kristén, 1996). Uppsatsen med titeln ”Idrott som habilitering. En studie av funktionshindrades upplevelser av orientering” lades fram våren 1996. Den ingår i ett större projektarbete som involverar två andra idrotter: golf och bågskytte. I samband med orienteringsprojektet genomförde jag tillsammans med Kristén en deltagarobservation under femdagarsorienteringen i Falkenberg i juli 1993. Bakgrunden till studien utgår från barn och ungdomar med funktionshinder med små möjligheter till att utöva idrott som fritidsaktivitet. Det övergripande syftet är att studera hur orientering fungerar som medel i habiliteringsprocessen samt vilka hinder som eventuellt kan förekomma i sammanhanget. Kristén vill också undersöka barnens och föräldrarnas upplevelser i samband med orienteringsutövandet. Studiens metod bestod av kvalitativa intervjuer med totalt 18 barn och 18 föräldrar i Halmstad och Laholm samt deltagarobservation. Det resultat Kristén kommer fram till är kortfattat följande:

- Barnen upplever ett ökat fysiskt välbefinnande (”orkar mer”), psykiskt välbefinnande (”ökad självkänsla”) samt socialt välbefinnande (”fått fler kamrater”).
- Föräldrarna är positiva: nya intressen har skapats för deras barn.
- Föräldrarna märker också av barnens ökade välbefinnande – ”gladare barn” med större rörelseglädje.
- Idrotten (här: orienteringen) upplevs som en viktig länk i habiliteringsprocessen.
- Samarbetet med föreningslivet upplevs som positivt.
- Samtidigt upplever föräldrarna att tiden ”inte räcker till”, att kontaktytorna med föreningslivet borde breddas.

En bieffekt av undersökningen är den stora uppmärksamhet som ägnats åt den – främst från lokala media, men även delvis (avrapporteringar av Kristén vid olika konferenser) i forskarsamhället. Uppmärksamheten kring idrott som inslag i habiliterings- och rehabiliteringsarbetet har ökat under senare år.

En svensk som inte kan förbigås när det gäller forskning kring handikappidrott är Ingemar Norling. Han har visserligen inte varit specifikt inriktad på idrotten utan i stället haft fokus på det mer övergripande fritidsfältet. Till och från har han emellertid kommit in på handikappidrotten. Norling har genomfört s.k. hindersanalyser inom fritidsområdet (bl. a. 1985) och varit expert inom samma område i den senaste handikapputredningen (HU89). I det senare fallet (SOU 1992:52:367-369) poängterar Norling följande hinder för funktionshindrade inom området fritid (även idrott), rekreation och semester:

- a) Psykosociala hinder i form av att känna sig utpekad eller stämplad.
- b) Brist på fysisk och psykisk energi.
- c) Omgivningens attityder och fördomar.
- d) Svårförståelig utrustning och information på fritids- och rekreationsanläggningar.
- e) Hinder och brister i den fysiska miljön.
- f) Nattvila och förändrade rutiner kan vålla problem för många.
- g) Tillgång till nödvändig kost (för mag- och tarmsjuka) saknas.

- h) Alltför stora merkostnader.
- i) Dålig information om fritidsanläggningars tillgänglighet.

5. IDROTTEIN I DET SOCIALA ARBETET

I det här kapitlet kommer jag att belysa hur idrotten kommer in i det sociala arbetet med fokus på sociallagstiftningen samt vilka handikappidrottsprojekt som erhåll arvsfunds-pengar i samband med regeringens sociala idrotts-satsning 1984. Då delades 30 miljoner kronor ut till utvecklingsprojekt inom barn- och ungdomsidrotten. Socialt arbete ses som en kapp som inrymmer bl. a. funktionshindrade.

5.1. Idrotten i socialt arbete och sociallagstiftning

I två artiklar har jag tagit upp hur idrott är relaterad till socialt arbete och vilka konkreta uttryck det kan ta sig (Östnäs, 1990, 1991). Jag vill betona att detta avsnitt behandlar idrotten i socialt arbete i stort utan direkt fokusering på handikappidrotten.

Jag skall här utgå från två grundläggande lagar – socialtjänstlagen (SoL; i kraft 1982) och LSS-lagen (i kraft 1994).

Det skall först som sist sägas att idrotten inte någonstans finns uttryckligt nämnd i de bägge lagarna utan det handlar mer om att via en bred och "välvillig" tolkning utöna var idrotten skulle kunna nämnas om lagarna vore mer konkret utformade. I portalparagrafen (§ 1) i socialtjänstlagen heter det att "samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människornas ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet". Denna målparagraf föreslås för övrigt vara oförändrad i förslaget till ny socialtjänstlag. Här kan i det första stycket många verksamheter tolkas in, bl.a. fritiden och idrotten (såväl friskidrott som handikappidrott). Deltagande i idrottens föreningsliv kan sägas skapa villkor för social trygghet. Detta gäller i första hand för barn- och ungdomsidrotten. I "jämlikhet i levnadsvillkoren" kan fritiden och idrotten ses som en viktig jämlikhetsfråga. Sonnander (i Tideman, 1996:76) visar i en studie på fritidens stora betydelse för en grupp utvecklingsstörda. De som var nöjda med sin fritid uppvisade också en högre skattad livskvalitet. I Socialstyrelsens skrift "Socialtjänsten i samhällsplaneringen" (Allmänna råd; PM 170/87, 1987) heter det bl.a. följande:

Särskilt utifrån resurssvaga och utsatta människors situation är det angeläget att olika fritidsintressen och utvecklingsbehov kan tillgodoses inom ramen för kommunens agerande. Då kommuner inte alltid har denna policy riskerar t ex stora ungdomsgrupper att bli utan ordnade, meningsfulla och utvecklande fritidsaktiviteter.

(...) Frivilliga organisationer samt fritids- och föreningsverksamhet är grunden för många människors deltagande i samhällslivet. Att organisera kontaktskapande fritidsverksamhet i enkla former har också varit en viktig metod för att bekämpa passivitet och isolering i samband med fält- och granskapsarbeten.

(...) Att initiera gemensamma fritidsaktiviteter för utsatta grupper i vissa områden kan alltså vara ett bra sätt att arbeta med sociala problem. Samtidigt kan det för berörda människor vara en början till ett mer aktivt deltagande i samhällslivet. (sid 175-79)

Det föreslås vidare att socialtjänsten bör ”verka för fungerande former för ett mer långsiktigt samarbete mellan tex fritid, skola, kultur, socialtjänst och bostadsföretagen samt föreningar och organisationer, så att resurser och insatser kontinuerligt skall kunna samordnas” (ibid). Socialtjänsten bör normalisera och integrera olika gruppers fritidsförhållanden inom ramen för det reguljära fritidsutbudet. Detta ses av författarna som viktiga inslag i socialtjänstens strukturinriktade insatser. Även om idrotten endast nämns i förbigående så verkar det rimligt att det är just idrotten som i första hand avses. Därför kan man tycka att det är märkligt att Sveriges största folkrörelse, idrottsrörelsen, inte ens finns med som exempel i de anförda lagarna.

I SoL §5 heter det att till socialnämndens uppgifter hör bl. a. att ”medverka i samhällsplaneringen och i samarbete med andra samhällsorgan, organisationer, föreningar och enskilda främja goda miljöer i kommunen”. Detta ligger i linje med vad som anfördes ovan. I §8 nämns också att socialnämnden ”när det är lämpligt skall samverka med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar”. Ungefär detsamma tas upp i §9. I §21, som handlar om omsorgerna om människor med funktionshinder, nämns också att kommunen vid planeringen av insatser för funktionshindrade ”skall samverka med landstinget samt andra samhällsorgan och organisationer”. Socialnämnden skall också ge funktionshindrade möjlighet ”att delta i samhällslivets gemenskap och att leva som andra”. I nämnda paragrafer handlar det om samverkan med organisationer och föreningar, där såväl frisk- som handikappidrotten kan ses som samarbetspartner.

Socialtjänstkommittén fann att socialtjänsten har haft svårt att finna sin roll i samhällsplaneringen och att grupp- och områdesinriktat socialt arbete är svagt utvecklat i många kommuner. Den nya lagen bör dessutom på ett bättre sätt ange vilka instrument som socialtjänsten skall använda för att påverka utvecklingen i kommunen. Kommittén anser vidare att ”socialtjänsten har ett särskilt ansvar för att de utsatta barnen och ungdomarna får del av och tillgång till fritidsaktiviteter och goda livsmiljöer” (a.a.). I övrigt har Socialtjänstkommittén inga förslag i den kommande socialtjänstlagen som är direkt fritids- och idrottsrelaterade.

I LSS-lagen är det framför allt §9b, där det finns antydningar till relatering till idrotten. Där sägs det: ”I insatserna bostad med särskild service för barn och ungdomar samt bostad med särskild service för vuxna ingår också fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter.” I §15 heter det att till kommunernas uppgifter hör att ”verka för att det allmänna fritids- och kulturutbudet blir tillgängligt för personer som anges i §1” (de som tillhör personkretsen). I detta sammanhang handlar det kanske mer om den fritidsverksamhet som ligger utanför idrotten med tanke på att LSS riktar sig till en snäv personkrets gravt funktionshindrade barn, ungdomar och vuxna. Å andra sidan finns det tendenser (se exemplet rullstolsrugby) att i ökad utsträckning försöka involvera svårare funktionshindrade i idrottslig verksamhet.

I samband med idrottsrörelsens ökade samhällsengagemang och införandet av socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen i början av 1980-talet skrevs en del

debattskrifter kring idrotten i samhället. En författare var socionomen och förre landslagsmålvakten i handboll Ingmar Zäll, som i början av 1980-talet gav ut två böcker: – ”Du platsar inte – Tyvärr! Om idrott – utslagning – ansvar” (Liber, 1982) och ”Visst platsar Du .... Ansvar – samverkan – engagemang” (UPAB, 1984). För undvikande av utslagning inom barn- och ungdomsidrotten förespråkar Zäll, i linje med socialtjänstlagen, ett ökat samarbete mellan socialtjänsten, idrotten, skolan och fritidsverksamheten. En bärande idé i Zälls resonemang bygger på en förändring av idrottsföreningarnas form och innehåll på så sätt att förmässigt bör fler människor engageras i föreningslivet samtidigt som innehållet vidgas till att omfatta fler aktiviteter utanför själva idrottsaktiviteterna. Som exempel bör föreningarna införa aktiviteter som temadagar, danscirklar, läxläsningshjälp, utflykter, tipspromenader, barnjulfester etc. Den idrottsliga dimensionen kompletteras med en mer social, I Tönnies mening ”Gemeinschaftsskapande” verksamhet. En bok med ungefär samma budskap var ”Utveckling pågår” av Göran Eklund (1986) med mångårig erfarenhet av ledarskap för Sunnanås damlag i fotboll. Boken hade en föregångare i form av ”Sunnanå SK – en föreningsidé” (1983). Även Eklund vill sätta in idrotten i ett större samhällsperspektiv, även om bokens fokus ligger på det ledarskap som betonar ökad delaktighet, konfliktbearbetning, stärkt självkänsla (via idrotten) och budskapet att alla klubbmedlemmar är lika mycket värda. Framför allt ökad delaktighet ligger i linje med socialtjänstlagens och LSS-lagens tankegångar. Både Eklund och Zäll vill motverka den utslagning inom barn- och ungdomsidrotten, som debatterades livligt inom idrottsrörelsen i början av 1980-talet. Denna debatt blommar för övrigt upp med jämna mellanrum – senast hösten 1996 när en 10-årig ishockeyspelare i Stockholm tvangs sluta spela ishockey på grund av alltför låg spelstyrka. Han platsade inte i det elitsatsande 10-årslaget!

Zäll nämner i sin andra bok (1984) några samverkansprojekt mellan socialtjänsten och idrottsrörelsen, som kan fungera som positiva modeller i socialtjänstlagens anda:

- LUGI-projektet 1982-83; att erbjuda personer med intresse för idrott att delta i LUGIs omfattande motionsverksamhet. Dessa aktiviteter ledde bl a. till att en del – framför allt yngre – slutade missbruka och bytte isolering mot aktiv gemenskap.
- Baltic Club-projektet i Malmö (1980-81); ett öppenvårdsprojekt för unga drogmissbrukare med syfte att via klubbens reguljära styrketräning komma bort från droger och ge dessa ungdomar ”ett liv innefattande drogfrihet, sysselsättning, positiva sociala kontakter och en aktiv fritid” (Zäll, 1984:102).
- Oxieprojektet; delmålet var bl. a. (a.a:107) att få föreningen att ta ett större socialt ansvar, att motivera föräldrar och andra anhöriga att ta mer aktiv del i föreningsverksamheten, att arbeta för att tonåringarna stannar kvar i verksamheten (idrottsrörelsen tappar många ungdomar i de äldre tonåren) samt att förbättra samverkan mellan föreningar, skolor, fritidsgårdar och socialbyrå. En av Zälls grundläggande tankegångar var att varje förening skulle ha en social kontaktman (sk) med ansvar för samverkan med andra samhällsorgan.

Så här i backspegeln kan man konstatera att tanken med social kontaktman inte slog särskilt väl ut. Detsamma kan för övrigt sägas om samverkanstanken mellan socialtjänst

och idrottsrörelsen, något som också socialtjänstkommittén antyder beträffande socialtjänstens roll i samhällsplaneringen. I en uppföljande bok, "Idrott – på gott och ont" (1995) har Zäll tonat ner de tankar han förde fram drygt tio år tidigare och skissar i stället på en framtidsmodell, där idrotten tar itu med problem – framför allt på elitidrottsidan. Han förordar en större etisk beredskap från idrottens sida när det gäller att ta itu med problem som doping, utslagning inom barnidrotten (ett outslitligt tema; min anm), kommersialiseringen, skatte- och bidragsfusk, drogproblematiken, den tidiga specialiseringen. I sin kristallkula ser han idrotten uppdelad i fem skilda verksamheter år 2020: showidrott (utan föreningsverksamhet), elitidrott (med föreningar, aktiebolag), allmän idrott (med mindre elitinriktade klubbar), lokalidrott (föreningar med ett brett utbud) och barn- och ungdomsidrott (med särskilda föreningar och ett eget barn- och ungdomsförbund). Samverkan med socialtjänsten har tonats ner påtagligt men finns med i tanken att idrottsföreningar med markerat socialt engagemang (tex drogförebyggande verksamhet med ungdomar eller samarbetsprojekt med skola och socialtjänst) skall erhålla fler bidragspoäng och således få ökat kommunalt stöd.

Man kan också konstatera att den samverkan Zäll efterlyste mellan idrotten och socialtjänsten i början av 1980-talet fungerade dåligt. Det fanns, och finns fortfarande, en misstänksamhet och kulturskillnad som försvårar en sådan samverkan. Dessutom har idrottsrörelsen en dålig beredskap och kunnande för att hantera barn, ungdomar och vuxna som har sociala problem. Idrottsrörelsen är och har alltid varit en rörelse för etablerade samhällsmedborgare, där de sociala problem i den mån de uppenbarats sällan beaktats.

I Östnäs (1991) tar jag upp på vilka sätt idrotten kan komma in i det sociala arbetet:

- Idrott som allmänt förebyggande verksamhet: här utgår jag från idrottens allmänna verksamhetsfält, där framför allt ungdomar via idrotten får en positiv social gemenskap som håller dem borta från ungdomsvåld och droger samtidigt som dessa ungdomar utvecklas fysiskt, psykiskt, socialt och kulturellt.
- Idrott som "specialdestinerad" förebyggande verksamhet: här tänker jag mig speciella utvecklingsprojekt – ofta i samverkan med socialtjänst och fritidsverksamhet - som skapas för att sysselsätta och stödja ungdomar i riskzonen boende i en närmiljö, där det lokala fritidsutbudet är begränsat. Idag kan detta kombineras med projekt för att stödja arbetslös ungdom – och äldre.
- Idrott som medel i behandlingen av missbrukare (akutskede): här kan man anföra exempel som idrottens inslag i den tidigare narkomanvårdsbehandlingen i Malmö (se Norda behandlingshem i Hälte, 1990; a.a.), narkomanvårdsverksamheten på Hassela, den s.k. Hasselapedagogiken, där idrotten spelar en viktig roll i den fysiska och inte minst sociala rehabiliteringen. Inom kriminalvården spelar idrotten ofta en liknande positiv roll. Här finns tre vägar: det reguljära föreningslivet kommer in (se ovan nämnda samverkansprojekt), egna föreningar bildas (se Hassela, där egna lag deltar i korpserien) eller att idrott bedrivs informellt utan föreningsanknytning.
- Idrott som eftervårdande verksamhet: att idrotten kommer in efter det att behandlingen är slutförd. Ett exempel (a.a.) är det s.k. Storspiggenprojektet, där RFHL via kontakter med dykarklubben Storspiggen skapar möjligheter för tidigare

missbrukare att få en meningsfull fritidssysselsättning och social gemenskap för att därigenom underlätta anpassningen till ett normaliserat liv. Eftervården inom socialtjänsten och kriminalvården tillhör ett av de stora problemområdena i samhället. Här kan föreningslivet inom idrotten spela en positiv roll.

I de två senare fallen handlar det alltså om rehabilitering av socialt handikappade – missbrukare och kriminella – med idrotten som ett viktigt inslag i processen mot ett normaliserat liv. Det finns ett beprövat talesätt som säger att det finns tre faktorer som kan rädda grava missbrukare och kriminella: religionen, kärleken – och idrotten..

5.2. Regeringens utvecklingsprojekt för barn- och ungdomsidrotten

Under början av 1980-talet blev idrottsrörelsen alltmer medveten om sin samhällsroll och sitt ansvar för framför allt barn- och ungdomsidrotten. En av grundstenarna var framtids- och policydokumentet IDROTT 80. En av de första stora forskningskonferenserna – på Bosön 1982 – tog upp utslagningen inom barn- och ungdomsidrotten. Sen följde en räkka av konferenser under hela 1980-talet som hade strävade att sätta in idrotten i ett större samhällsperspektiv. Samtidigt kom socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen, som åtminstone indirekt nämnde idrottsrörelsen som en möjlig samarbetspartner beträffande den framtida samhällsplaneringen. Det följande bygger i stor utsträckning på utvecklingsprojektets slutrapport Ds 1990:40.

5.2.1. *Bakgrund*

Inför det internationella världssungdomsåret 1985 beslöt regeringen 1984 att ur arvsfondsmedel tilldela barn- och ungdomsverksamheten totalt 90 miljoner kronor lika fördelade på (1) bildnings- och handikapporganisationer, kommuner, landsting, barn- och ungdomsorganisationer samt försöksverksamhet knutna till världssungdomsåret, (2) utvecklingsarbeten inom fritidsgårdsverksamheten samt (3) utvecklingsarbeten inom barn- och ungdomsidrotten. Under socialdepartementets ledning tillskapades en arbetsgrupp, Idrottsgruppen, som skulle administrera utdelning, uppföljning och rapportering av de trettio miljoner kronorna i enlighet med de direktiv som regeringen fastslagit. I Idrottsgruppen ingick företrädare för social- och jordbruksdepartementen, barn- och ungdomsdelegationen, kommunförbundet, idrottsrörelsen samt inkallade experter. I regeringens direktiven för idrottsatsningen står att läsa:

Idrottsutövande är en allsidig, stimulerande och personlig-hetsutvecklande verksamhet som ger kontakt och gemenskap med andra människor. Idrottsrörelsen är den största ungdomsrörelsen och når ett mycket stort antal ungdomar. Den kan ge ungdomar en demokratisk fostran och skapa förutsättningar för att utveckla olika intressen liksom förmågan att ta ansvar. Regeringen har vid överläggningar med företrädare för Svenska Riksidrottsförbundet diskuterat idrottsrörelsens behov och resurser för utvecklingsarbete. Därvid har frågor rörande idrottsrörelsens sociala ansvar och dess

Samverkan med socialtjänsten diskuterats liksom andra för idrottsrörelsen och samhället angelägna frågor. (ur Regeringsbeslut 27, 1984-04-26, V, Socialdepartementet, bilaga 22)

I riktlinjerna för utvecklingsarbetet angavs elva utvecklingsområden, som senare kompletterades med ytterligare två:

- Inflytande: öka ungdomars inflytande över den egna idrottsverksamheten.
- Idrottsrörelsens samverkan med socialtjänsten: i socialtjänstlagen står uttryckligen att socialtjänsten bör samverka med föreningslivet. Projekten bör pröva formerna för detta.
- Socialt ansvar: öka idrottens allmänna ansvarstagande, hänsynstagande, samarbete och solidaritet.
- Alternativ till kommersialism: skapa attraktiva alternativ till kommersiella ungdomsmiljöer.
- Jämställd idrott: öka insatserna för att få fler flickor att delta i idrottsaktiviteter.
- Barn- och tävlingsidrott: modeller för att minska risken för utslagning inom barn- och ungdomsidrotten.
- Ökat föräldraengagemang: stödja ökad samverkan mellan barn och ungdom samt föräldrar inom idrotten.
- Invandrarungdom: förbättra kontakten mellan svensk ungdom och invandrarungdom inom idrottsområdet.
- Motionsidrott: grundlägga sunda motionsvanor bland barn och ungdom.
- Lokalfrågan: förbättra möjligheterna till lokalanvändning för barn och ungdom.
- Hjälpmedel samt kartläggnings- och utredningsarbete: stödja utvecklingen av pedagogiska och andra hjälpmedel för idrottsverksamhet bland barn och ungdom.
- Integrering av handikappade: försök att få in barn och ungdomar med funktionshinder i reguljär idrottsverksamhet.
- Utbildning av unga ledare: öka intresset för ledarfrågor hos ungdom.

Slutrapporten (Ds 1990:40, sid 41) visar att av de totalt 416 projekt som fick medel 1985-88 föll en majoritet på de bägge utvecklingsområdena "socialt ansvar" och "barn och tävlingsidrott" med 80 respektive 78 projekt vardera eller sammanlagt närmare 40%. Därefter följde område 5, "jämställd idrott", med 49 projekt (12%). "Integrering av handikappade", hade minst antal projekt eller inalles 12 stycken (knapp 3%). Nedan granskas detta område närmare.

5.2.2. Integrering av handikappade

Denna projektverksamhet kan ses som ett första viktigt steg mot att förverkliga de tankar som uppstått redan i mitten av 1970-talet kring överförandet av delar av SHIF:s verksamhet till specialidrottsförbunden. Det är också ett försök att låta funktionshindrade delta i friskidrottsverksamhet.

Utvecklingsområdet "integrering av handikappade" upptog totalt följande tretton projekt:

- Svenska Bowlingförbundet: Introducera bowling för funktionshindrade i det reguljära föreningslivet genom att starta bowlingskolor för föreningslös ungdom parallellt med annan handikappverksamhet samt utforma informations- och instruktionsmaterial för ledare, vårdpersonal, funktionshindrade och föräldrar till funktionshindrade.
- IFK Karlshamn: Integrering av handikappade ungdomar i vanliga idrottsföreningar genom att bl. a. göra utflykter, studiebesök. Integrering av handikappad ungdom i det traditionella Hällevikslägre i Blekinge. Handikappanpassning av lokaler och utbildning av ledare/tränare, så att handikappad ungdom även fortsättningsvis kan ingå i den ordinarie idrottsverksamheten.
- Ängelholms kanotklubb: Ge handikappade barn och ungdomar möjlighet att utöva kanotsporten tillsammans med jämnåriga. Inledning med teori/träning inomhus för att under våren och sommaren övergå till utomhusverksamhet – med inriktning mot tävling, motion och/eller långfärder.
- Malungs ridklubb: Göra det möjligt för barn och ungdomar med handikapp att få rida genom att handikappanpassa ridanläggningen, utbilda ledare och införskaffa erforderliga hjälpmedel. Introduktion i form av lägerverksamhet på sommaren.
- Södra Budoklubben i Huddinge: "Aktivera" handikappade barn från olika skolor i närheten att börja träna judo. Detta skall bl. a. ske genom uppsökande verksamhet i skolorna och därigenom etablera verksamheten. Projektet inkluderar även inköp av demonstrationsmatta.
- IF Hammaren i Karlstad: Utveckla och samordna verksamheten i samarbete med utvecklingsstörda och medverka till attitydförändringar beträffande utvecklingsstördas möjligheter att utöva idrott. Etablera samarbete med Korpen, där de utvecklingsstörda får prova på olika aktiviteter samt hjälp till intresserade att komma i gång med träningsverksamhet.
- Svenska Handikappidrottsförbundet (SHIF): Att initiera handikappidrottsaktiviteter i befintliga idrottsföreningar i huvudsak på orter, där handikappidrottsföreningar saknas samt att utbilda ledare i handikappidrott och bedriva lägerverksamhet.
- Älvdalens ridklubb: Försök att integrera handikappade i verksamheten i såväl ridning som teori, hästvård etc. Även utbildning av ledare samt samarbete med Älvdalens dagcenter.
- RBU-Ungdomssektion i Örebro: Att försöka anpassa orienteringssporten till rörelsehindrade samt att finna former för samverkan och social integrering mellan utövare av friskorienteringen och handikapporienteringen.
- Friluftsförbundet i Ystad: Att öka friluftsverksamheten till att även gälla förståndshandikappade barn och ungdomar. Utröna om integrering är nödvändig alternativt önskvärd, diskutera gruppstorlekar etc.
- Handikappidrottens samarbetsorganisation i Malmö: Aktivera och integrera handikappade i fritidsgårdsverksamheten. Starta idrottsaktiviteter samt andra verksamheter som vävning, keramik, politiska diskussioner.
- Pan/Önos i Kristianstad: Sprida orienteringstanken till handikappade: nybörjarträning och tävling. Integrering med ungdomskommittén samt införskaffande av hjälpmedel.
- Mjölby ridklubb: Att starta ridning för handikappade – i första hand för utvecklingsstörda. I andra hand rikta ridverksamheten mot rörelsehindrade, synskadade och trafikskadade.

Som ett typprojekt i slutrapporten angavs projektet som Svenska Bowlingförbundet initierade. Vi skall granska detta projekt närmare.

Svenska Bowlingförbundet: Integrering av handikappbowling i föreningsverksamhet.

Målet med detta treårsprojekt var dels att starta bowling för handikappade, dels att med jämlika förutsättningar integrera verksamheten i Svenska Bowlingförbundets ordinarie verksamhet.

Tidigare försök till integrering hade inte varit särskilt framgångsrika, så denna gång hade man på ett mer aktivt sätt sökt samverka med landsting och SHIF. SHIF svarade för policyfrågor, integreringsproblematiken och informationssidan, medan SvBF (Svenska Bowlingförbundet) ansvarade för den löpande bowlingverksamheten.

Projektets resultat i sammanfattning:

- Bildandet av sju handikappkommittéer – med företrädare för SDF, SvBF, SHIF samt kommun och landsting.
- Informationsmaterial om verksamheten har framställts.
- Ett fördjupat samarbete har utvecklats mellan SHIF och SvBF.
- Samverkan med den offentliga sektorn har lett till att förutsättningar för permanent verksamhet har möjliggjorts.
- En tredubbling av antalet handikappade bowlare konstateras 1989 jämfört med 1985.
- Denna organisatoriska samverkan har varit genomgripande för hela organisationen inom SvBF.

Man kan säga att detta projekt bildade grunden för det beslut som senare togs att integrera funktionshindrade bowlare, som tidigare tränat och tävlat inom SHIF:s ramar, i SvBF:s ordinarie verksamhet. Detta skedde vid SHIF:s förbundsmöte i Halmstad 1989. Bowlingen blev därmed den första idrott som fördes över från SHIF till ett SF – i enlighet med det policybeslut som togs vid Riksidrottsmötet (RIM) 1989.

I slutdiskussionen (Ds 1990:40) poängterar projektgruppen i följande att-satser målinriktningen för framtiden:

- Att klargöra idrottens ideologi och mål inför 90-talet
- Att idrottens folkrörelsekaraktär bör bibehållas – och utvecklas.
- Att idrotten bör vara lyhörd för olika samhällsliga tankar och tendenser.
- Att idrottsverksamhetens innehåll bör granskas och relateras till medlemmarnas behov.
- Att idrott är en rättighet för *alla*.
- Att elit- och breddidrott bör bedrivas under olika förutsättningar.
- Att ungdomsinflytandet inom idrottsföreningarna bör vidgas.
- Att målstyrningen av idrottsverksamheten bör öka.
- Att avståndet mellan föreningsnivå och central nivå bör minskas.
- Att idrotten bör öka satsningen på kvinnor och ungdomar (även ungdomar med funktionshinder).
- Att man bör öka satsningen på idrott i närmiljö.
- Att i varje förening bör man bygga in olika former av utvecklingsverksamhet.

Så här i efterhand (1997) kan man konstatera att projektverksamheten i många fall lett till att försöksverksamheten institutionaliserats inom de reguljära idrottsramarna och verksamt bidragit till att utveckla barn- och ungdomsidrotten. Ett tydligt exempel för de funktionshindrades del är det anförda bowlingfallet, som ledde till integreringen och som även bidragit till ett ökat intresse för bowling bland de funktionshindrade. Det senare gäller framför allt för de utvecklingsstörda, som antalsmässigt dominerar bowling för funktionshindrade.

Avslutningsvis kan nämnas att SHIF 1994-95 erhöll drygt 2,5 miljoner kronor till tio olika utvecklingsarbeten ur allmänna arvsfonden perioden 1994-95. Ett av dessa projekt handlade om att utveckla blindsporten goalboll. Av totalt utdelade 223 miljoner under denna period gick drygt 15 miljoner eller nära 7% till fritid och idrott för personer med funktionshinder (Allmänna arvsfonden 1994-1995, Arvsfondsdelegationen/Socialdepartementet). Den försöksverksamhet som bedrivs inom vissa specialförbund kring idrott för funktionshindrade, t ex vattenskidor, golf, segling, erhåller stöd från allmänna arvsfonden. Det projekt som fick mest pengar det gångna året var Handikappinstitutet, som erhöll 4,5 miljoner kronor för försöks- och utvecklingsverksamhet avseende sport- och hobbyhjälpmedel för personer med funktionshinder.

6. HANDIKAPPIDROTTENS ORGANISERING

I det här kapitlet kommer den etablerade svenska handikappidrottens organisering att beskrivas, vilket är liktydigt med SHIF:s verksamhet. Beskrivningen bygger på Östnäs (1994) samt en del av handikappidrottens egna skrifter, t ex "Basen:Grundläggande ledarutbildning i handikappidrott;" (1993).

6.1. Organisation och verksamhet

SHIF (Svenska Handikappidrottsförbundet) är en del av den samlade svenska idrottsrörelsen. Det ingår som *ett* specialidrottsförbund (SF), ett s. k. kategoriförbund, i RF-familjens totalt 68 specialidrottsförbund. De två senaste – taekwondo och styrkelyft – invaldes som fristående förbund vid RF-stämman (namnändring – för RIM, riksidrottsmötet) i Karlstad i maj 1997. SHIF har 446 anslutna föreningar uppdelade på 21 distriktsidrottsförbund (SDF). Antalet betalande medlemmar är cirka 50.000, varav drygt 25.000 är registrerade som aktiva. Av dessa aktiva är nära 20.000 ungdomar under 25 år. Handikappidrottsrörelsen är således precis som idrottsrörelsen i stort en ungdomsrörelse. SHIF ger också ut en medlemsskrift, Handikappidrott.

Den organiserade dövidrotten – Sveriges Dövas Idrottsförbund (SDI) – är sedan 1995 ett specialidrottsförbund (SF) inom RF. Den har nära tjugo idrotter på sitt program, cirka 35 anslutna klubbar och drygt 4.500 medlemmar. SDI ger också ut medlemsskriften Dövsport.

SHIF har liksom SDI sitt kansli förlagt till Idrottens Hus i Farsta utanför Stockholm. Generalsekreterare och chef för verksamheten är förre Neptunsimmaren Hans Lindström. På kansliet arbetar dessutom drygt 10 personer, varav tre idrottskonsulenter. Förbundsordförande är Sven-Eric Carlsson. I Idrottens Hus inryms även RF:s centrala kansli liksom SISU:s (Idrottens studieförbund) och SOK:s (Sveriges Olympiska Kommitté) kanslier samt kanslierna för ett stort antal SF.

Det högsta beslutande organet inom SHIF är Förbundsstyrelsen (FS), som precis som RF-stämman hålls vartannat år. Här dras riktlinjerna upp för de kommande två åren. SHIF är uppdelad i tre olika utskott:

- *Idrottsutskottet (IDU)* – ansvarar för den centrala idrottsverksamheten kring nationella och internationella tävlingar. Utskottet i sin tur är uppdelad på tjugo olika idrottskommittéer, som var och en ansvarar för de i verksamheten ingående idrotterna.
- *Utbildningsutskottet (UTBU)* – ansvarar för den pedagogiska utvecklingen samt framtagning av utbildningsmaterial i nära samarbete med idrottskommittéerna.
- *Förvaltningsutskottet (FU)* – ansvarar förbundets administrativa frågor samt den ekonomiska förvaltningen, vilket bl.a. innebär budgetförslag och budgetansvar. Till förbundet är också knutet den Medicinska kommittén, som är sakkunnig i dopingfrågor samt kanske framför allt i det för handikappidrotten typiska klassificeringssystemet. Av handikappidrottens drygt 400 föreningar arbetar det stora

flertalet med bredd- och motionsverksamhet, medan cirka en tredjedel är fokuserade på ren tävlingsverksamhet.

6.2. Handikappidrottens skadegrupper med klassindelning

Det är svårt att beräkna antalet funktionshindrade i landet. SHIF ("Basen", 1993:26) räknar med att det inom hela befolkningen finns ungefär 150.000 hörselskadade, som är beroende av hörapparat. Av dessa beräknar man att cirka 8.000 är döva. Döva och hörselskadade organiseras idrottsmässigt av SDI – Sveriges Dövas Idrottsförbund. Svårt synskadade beräknas till ungefär 25.000. Cirka 1% av befolkningen eller 90.000 är utvecklingsstörda och ungefär 8% av befolkningen mellan 15 och 75 år (cirka 70.000) är kraftigt rörelsehindrade. Av dessa är cirka 25.000 beroende av rullstol för den dagliga livsföringen. Det skulle sammanlagt innebära att cirka 350.000 barn, ungdomar och vuxna är mer eller mindre gravt funktionshindrade idag – psykiskt funktionshindrade oräknat. Denna stora grupp funktionshindrade är i stigandeeftersom andelen äldre i samhället ökar. Till ökningen bidrar även trafikskadade med cirka 3.000 personer per år.

De fyra stora skadegrupperna är blinda/synskadade, döva/hörselskadade, rörelsehindrade och utvecklingsstörda. Den största gruppen inom handikappidrotten är rörelsehindrade. Här ingår förlamningar, ryggmärgsskador (t ex paraplegi/tetraplegi), hjärnskador, cp-skador, ryggmärgsbrock, polio, MS, muskeldystrofi, amputationer, missbildningar (tex neurosedynskadade, dvärgväxt) och ledsjukdomar (t ex reumatism). Gruppen synskadade utgör en glidande skala från minsta handikapp till total blindhet. De utvecklingsstörda brukar kategoriseras på följande sätt enligt Gunnar Kyléns nivåindelning: lindrig utvecklingsstörning (C-nivå; 45% av totalantalet utvecklingsstörda), måttlig utvecklingsstörning (B-nivå; 40%) och grav utvecklingsstörning (A-nivå; 15%). Inom handikappidrotten gör man ingen skillnad mellan de olika nivåindelningarna utan alla deltar i samma klass. Inom motion och breddverksamhet kan klassindelning förekomma. Flertalet utvecklingsstörda som idrottar tillhör C-nivå, dvs lindrigt utvecklingsstörda.

Precis som i vissa friskidrotter (boxning och brottning har olika viktclasser) har handikappidrotten ett "handikappssystem" som bygger på principen om *minsta handikapp* eller funktionell förmåga, dvs det som legitimerar för deltagande i idrottsgrenen. Ett exempel: när det gäller amputerade är minsta handikapp "förlust av hel hand eller fot". Amputerade utgör en av fyra kategorier funktionshinder för rörelsehindrade. De övriga är förlamningsskador, förkortade lemmar och ledstelhet. För kategorin utvecklingsstörda skall man vara eller ha varit förtecknad enligt lagen om omsorgerna (t ex LSS). För synskadade ska man ha en synskärpa av högst 0,1 på bästa öga efter korrektion för att få delta. Principen bygger på att tävlingar skall genomföras under rättvisa förhållanden. Samtidigt ska klassindelningen vara anpassad till respektive idrotts speciella karaktär och i rimlig omfattning vara relaterad till internationella bestämmelser. Det är viktigt att poängtera att i SHIF:s mästerskapstävlingar får endast handikappade delta. I övrigt uppmuntrar man till en mer integrerad tävlingsverksamhet tillsammans med icke-handikappade. Den grundläggande filosofin bakom mästerskapsrestriktionerna är att ögonbindlar i grenen goalboll är för icke-handikappade

onaturliga "hjälpmedel." De som inte är funktionshindrade har tillgång till ett rikt idrottsutbud inom friskidrotten och behöver inte komma in på handikappidrottens område. Dessutom ska handikappade idrottsmän och idrottskvinnor inte behöva ställas utanför representationslag till förmån för icke-handikappade. Däremot kan och får handikappade delta i friskidrottens mästerskapstävlingar under förutsättning att gällande regler följes. Detta kan få en del absurda konsekvenser. Vid SM i simning för några år sedan deltog en armamputerad flicka. Hon diskades för att hon inte slagit handen i bassängkaklet vid vändning!

Tidigare byggde klassificeringen mer på handikappets art. Idag ser man mer till den aktives möjligheter att utöva idrotten, dvs en form av funktionell klassificering. Överhuvudtaget strävar man både nationellt och internationellt att reducera antalet klasser, vilket i vissa fall kan medföra att de tidigare rättvisekraven åsidosättes. Man kan säga att handikappidrottens överskådlighet och attraktivitet för åskådarna har betonats på bekostnad av millimeterrättvisa. Ett annat och kanske viktigare skäl till reduktionen av antalet klasser är det är svårt att få deltagare när man har många klasser. Det för den oinvidge svårförståeliga klassificeringssystemet har hämmat handikappidrottens tillgänglighet för en bredare publik. Samtidigt bör det påpekas att olika idrotter skilda klassindelningar. Som exempel har simning tio klasser, friidrott fem och boccia fyra.

För att få en uppfattning om dagens internationella klassindelning skall jag ge ett exempel från den klassificering som tillämpades vid Paralympics i Atlanta 1996. Före tävlingsstart får varje deltagare genomgå en medicinsk klassificeringstest (bygger på internationellt överenskommen klassificering) för att säkerställa att de hamnar i rätt klass. Denna test bygger dels på en värdering av funktionshindret, dels på den funktionella förmågan. I Paralympics hade man i friidrott fem synskadadeklasser, tolv klasser för amputerade, femton klasser för cp-skadade, tolv rullstolsklasser, tio "funktionsklasser" samt i cykel, judo, goalball och simning tre klasser för synskadegruppen (se bilaga 4). För en utomstående åskådare är det ibland svårt att sätta sig in i klassificeringssystemet. Detta är otvivelaktigt ett "handikapp" för handikappidrotten!

6.3. Handikappidrottens idrottsprogram

Nedantående aderton idrotter (Halliwick ingår i simningen) organiseras av SHIF ("Basen", 1993). Dessutom finns det ytterligare nio idrotter som administreras av respektive specialidrottsförbund (SF).

- *Boccia* – en idrott som passar alla skadegrupper (utom helt blinda) – kanske speciellt lämpad även för svårare handikappgrupper. Idrotten är indelad i fyra klasser och passar för alla åldrar. Boccia tillhör de ursprungliga idrotterna och innebär bra träning för koordination, balans och taktiskt tänkande.
- *Bordtennis* – tillhör också en av de ursprungliga och mest populära idrotterna. Samma regler som inom SBTF - Svenska Bordtennisförbundet. Bordtennis är en integrativ idrott på så sätt att flera handikappade deltar i friskidrottens föreningsliv och kan träna och tävla med "friska".
- *Bänkprens/styrketräning* – en idrott som kan sägas ha olika positioner på ett kontinuum, där styrketräning under erfaren ledning ger den allmänna grunden och

bänkpress utgör tävlingsmomentet. En av svensk handikappidrotts stora profiler genom tiderna, Bengt "Fimpen" Lindberg med många internationella meriter, tillhör aktörerna i bänkpress. Här kan funktionshindrade och icke-funktionshindrade träna och tävla tillsammans.

- *Curling* – denna idrott har sitt ursprung i Tyskland. Man tävlar till skillnad från "riktig" curling inte på is utan inomhus på nålfiltmatta. Curling tillhör en av de större idrotterna inom SHIF. Man tävlar i två klasser – klass B för synskadade och övriga i samma klass.
- *Fotboll* – utövas uteslutande av utvecklingsstörda med ett seriesystem (för herrar) bestående av fyra divisioner med ett särskiljande slutspel. Även damerna har numera serieverksamhet. SM avgörs både inomhus och utomhus.
- *Friidrott* – en av de "klassiska" idrotterna med en klassindelning avhängig av skadans art och grad. Nationellt är indelningen enligt följande: rullstolsburna med dålig armfunktion (A1), rullstolsburna med bra armfunktion (A2) samt rörelsehindrade som tävlar stående (A3), blinda (B1), synsvaga (B2) samt utvecklingsstörda (C). I stort gäller Svenska Friidrottsförbundets regler.
- *Goalboll* – en av blinda introducerad idrott i Sverige med rötter i Österrike. Utövas enbart av blinda/synskadade, men kan i princip utövas av alla – funktionshindrade som icke-funktionshindrade. Alla deltagare spelar med en bindel för ögonen. I bollen finns en bjällra för att deltagaren skall kunna följa bollens rörelser. Kortsidorna i en gymnastiskal utgör planens mål.
- *Innebandy* – utövas av alla handikappgrupper uppdelade i två klasser – rullstolslag och stående lag. Man följer innebandyförbundets regler med några få undantag (för rullstolslag). En av de nyare idrotterna inom handikappidrotten.
- *Judo* – tävlingar utkämpas utifrån kön och viktclass och av olika skadegrupper. Ger bra träning i koordination, smidighet, styrka och kondition.
- *Kätkidrott* – innefattar ispigging (sittande skridskoåkning) och kälkhockey. Den senare grenen har än så länge relativt få deltagare, även om en intressehöjning kunde märkas när Sverige vann OS-guld i Lillehammer 1994. Det svenska laget vann också i Sollefteå Winter Games vintern 1997.
- *Sportskytte* – denna idrott bedrivs i tre olika former: tävlingsskytte, rekreationsskytte och rehabiliteringsskytte. Tävlingsverksamheten består av tre grenar: luftpistol, luftgevärsskytte och elektronskytte. Reglerna överensstämmer i stor utsträckning med gällande regler inom Svenska Skytteförbundet. Idrotten har även synskadade utövare.
- *Rullstolsrugby* – en av de nyare idrotterna, där två lag om vardera fyra personer i rullstol på en basketplan ska föra över bollen från den egna sidan över motståndarens åtta meter långa mållinje. Varje spelare får poäng i paritet med det bedömda funktionshindret, vilket innebär att funktionshindrade med olika svårighetsgrad beträffande skada/sjukdom kan delta i samma lag. Alla spelare måste utnyttjas och alla kroppskontakt är förbjuden. Rullstolsrugby är en handikappidrott på stark frammarsch.
- *Rullstolsdans* – idrotten kan utövas av alla och består av en rullstolsbrukare och en stående. Idrotten har sitt ursprung i Sverige men har utvecklats framför allt i Syd-Tyskland. Nationellt tävlas det i två klasser beroende på vilken rörlighet den rullstolsburne har i armarna. Rullstolsdans kräver fantasi, takt, teknik och inlevelse.

- *Simning* – en av svensk handikappidrotts starkaste grenar internationellt sett. Kan utövas av alla skadegrupper och är mycket skonsam för kroppen. Liksom i friidrott tävlar man även i Masters, dvs alla över 25 år i olika åldersklasser upp till pensionsåldern. Några av våra främsta simmare på 1980-talet var systrarna Tjernberg, som var gravt synskadade. Synskadade kan även delta i tävlingar arrangerade av föreningar tillhöriga Svenska Simförbundet.
- *Halliwick* - denna simform saknar tävlingverksamhet. Det är snarare en metod att lära barn, ungdomar och vuxna med olika handikapp att klara sig själv i vattnet. I Halliwick-simningen kan man träna enskilt eller i grupp, och metoden har haft stor betydelse framför allt för personer med svårare handikapp. Halliwick utgör en sektion inom SHIF:s simkommitté.
- *Skidor, alpint* - lämpar sig för alla skadegrupper både beträffande tävling och rekreation. SHIF administrerar tävlingsåkning för synskadade och rörelsehindrade, medan Friluftsförbundet anordnar skidskolor för utvecklingsstörda. SHIF har ett nära samarbete med Svenska Skidförbundet när det gäller tävlingsverksamheten, där man för övrigt tävlar i de vanliga grenarna slalom, storslalom, super-G och störtlopp. Tävlingar sker både i stående och sittande åkning. Flertalet aktiva är anslutna både till SHIF och Svenska skidförbundet.
- *Skidor, längd* - utövas av alla skadegrupper inom ramen för SHIF:s längdkommitté. Tävlingsgrenarna är längdåkning och skidskytte. Klassindelningen är följande: blinda (B1), synskadade (B2) – bägge klasserna inkluderar ledsagare – olika klasser för rörelsehindrade (LW 2-11) samt utvecklingsstörda (C).
- *Varpa* - en idrott, där alla tävlar mot alla oavsett handikapp. Banlängden (kortaste 10 m) varierar med utövarens skade- och möjlighetsnivå.
- *Volleyboll* – en lagidrott som ställer stora krav på teknik, fysik och balans. Planen är något mindre än en vanlig volleybollplan (badmintonmått) och man spelar sittande. Många spelare är benamputerade. Vid nationellt seriespel är det tillåtet att ha en spelare som inte uppfyller minsta handikapp med i laget.

Sedan riksidrottsmötet (RIM) 1989, då beslut togs att ”lämpliga” handikappidrotter skall integreras i friskidrotten har ett antal idrotter förts över från SHIF som huvudman till respektive specialidrottsförbund (SF). Dessa är bowling (1989), rullstolsbasket (1991) och bågskytte (1995). Sedan finns det ytterligare idrotter som från början utvecklats inom olika SF som orientering (1981), rullstolstennis (1991), ridning (1971 som försöksår), golf (1992), vattenskidor (1993) och segling (1995). De tre sistnämnda idrotterna har börjat som projekt inom respektive specialidrottsförbund. Det kan också nämnas att tre idrotter som förekom i Paralympics i Atlanta inte finns med vare sig inom SHIF eller specialidrottsförbunden. Dessa är gräsbowling (lawn bowls), fäktning och cykling.

Budgetåret 1997 får handikappidrottens aderton idrotter dela på 2,65 miljoner kronor i anslag från RF. Det är tre miljoner mindre än man begärt. Det är källkidrott, simning och bordtennis som får mest – cirka 250.000 kronor vardera. Minsta anslaget – 20.000 kronor – går till varpa. Till detta kommer kommunala bidrag och sponsorspengar.

6.4. SHIF:s policy

Grunderna i SHIF:s policy kan sägas överensstämma med RF:s tankegångar:

- idrott skall inriktas på att utveckla individen i såväl fysiskt och psykiskt som socialt och kulturellt avseende,
- idrott skall utformas så att den blir tillgänglig för alla,
- idrott skall organiseras efter demokratiska principer varvid individuellt inflytande och ansvarstagande eftersträvas i gemensamma angelägenheter,
- idrott skall verka som internationellt kontaktmedel och respektera alla människors lika värde.

Nyckelorden som anges i SHIF:s stadgar (§1) är: idrott för handikappade, handikappidrott inom och utom landet samt integration. Förbundets mål är "att handikappade skall ha samma möjligheter som ohandikappade att välja idrott som hobby eller fritidssysselsättning". SHIF:s policydokument poängterar också att "handikappidrotten innehåller idrotter och aktiviteter som på ett eller annat sätt är anpassade/konstruerade så att de kan bedrivas på mer eller mindre lika villkor oavsett gradskillnader i handikapp". Detta möjliggör tävlingar med både handikappade och ohandikappade exempelvis goalboll. Detta kan bedrivas i rekreations-, motions- eller tävlingssyfte för att skapa integration.

I policydokumentet poängteras vidare att begreppet handikapp är ett synnerligen oprecist begrepp, vilket kan få som konsekvens att personer med "handikappidentitet" som inte fullt uppfyller kraven på minsta handikapp erbjuds möjlighet att delta i öppen klass. Det kan vara personer med ledstelheter, kronisk smärta eller andra besvär som inte direkt leder till rörelsesvårigheter. Den är alltså *inte* till för icke handikappade.

6.5. Internationella kontakter

I enlighet med policydokumentet skall handikappidrotten liksom övrig idrott verka som internationellt kontaktmedel. Detta har också skett dels genom deltagande i internationella tävlingar på olika nivåer, dels genom representation i skilda internationella handikappidrottsorganisationer. SHIF är sedan början av 1990-talet medlem i följande internationella handikappidrottsförbund:

- *International Paralympic Committee (IPC)*
- *European Committee of IPC (EUOPC)*
- *International Sports Organization for the Disabled (ISOD)*
- *European Committee of ISOD (ECISOD)*
- *International Stoke Mandeville Wheelchair Sports Federation (ISMWSF)*
- *International Blind Sport Association (IBSA)*
- *The Cerebral Palsy International Sport and Recreation Association (CP-ISRA)*
- *International Sports Federation for Persons with Mental Handicap (INAS-FMH)*
- *Nordiska Handikappidrottsförbundet (Nord-HIF)*

Dövporten är via SDI anslutet till Comité International des Sports Silencieux (CISS). IPC ansvarar för internationell idrott – alltså inte bara Paralympics – där två eller flera skadegrupper ingår. De fem internationella förbunden – ISOD, ISMWSF, IBSA, CP-ISRA och INAS-FMH – ingår i IPC som internationella medlemsorganisationer. Här kan nämnas att Hans Lindström är technical officer i IPC och att Bengt Nirje tidigare var vice president i INAS-FMH. Tidigare biträdande socialminister Bengt Lindqvist var fram till 1997 vice president i IBSA.

Redaktören för tidskriften Handikappidrott, Conny Lindell, menar i nr 3/97 att den internationella handikappidrotten historiskt sett har varit en enda röra. IPC bildades 1989 under stor vända och sågs med misstänksamhet från många förtroendevalda inom de skilda kategoriförbunden. Dessa har också arrangerat egna arrangemang. Samordningsproblemen har varit legio. I början av 1997 blåste det upp till konflikt mellan det internationella synskadeidrottsförbundet (IBSA) och IPC på grund av samordningsproblem beträffande arrangemang. Konflikten avblåstes i början av våren när IOK-presidenten Samaranch ingrep. Samtidigt blev det klart att arrangören av vinter-OS 2002, Salt Lake City, även tar på sig ansvaret för Paralympics. Detta var länge osäkert..

Sammanfattning: De konflikter som förevarit inom den internationella handikappidrotten speglar väl motsvarande problematik inom friskidrotten. Här finns också och har alltid funnits konflikter i form av motsättningar mellan den olympiska rörelsen och respektive idrotters internationella förbund. Ett exempel: Internationella fotbollsförbundet, FIFA, har alltid slagit vakt om de egna storeevenemangen – VM och EM – och inte låtit IOK få arrangera OS i fotboll för de bästa lagen. Detta har inneburit att de olympiska fotbollsturneringarna mer har karaktären av B-turneringar. Här kan man tala om en institutionaliserad konflikt.

7. HANDIKAPPIDROTTE OCH INTEGRERINGSPROBLEMATIKEN

Det här kapitlet kommer att belysa integreringsproblematiken utifrån ett nationellt och internationellt perspektiv. Det nationella perspektivet tar sitt avstamp i den enkätundersökning som genomfördes av SHIF i samband med RIM-beslutet 1989 att successivt överföra "lämpliga" idrotter från SHIF:s huvudmannaskap till respektive specialidrottsförbund (SF). Det internationella perspektivet har sin grund i bildandet av IPC – International Paralympic Committee 1989. En av de centrala frågorna som tämligen omgående fördes upp på IPC:s dagordning var integreringen av handikappidrotten i friskidrotten med utgångspunkt från större mästerskap som världsmästerskap och olympiska spel.

Både inom den nationella och internationella debatten har det rått skilda meningar om vad integrering egentligen innebär. En stor del av debatten har handlat om hur begreppet skall tolkas. Olika tolkningsperspektiv har också inneburit en källa till missförstånd och förvirring. Parallellt med integreringsbegreppet har ett annat begrepp börjat användas – begreppet inclusion. Detta gäller framför allt i den internationella debatten. I Sverige har det begreppet ännu inte fått någon större genomslagskraft. Som jag ser det har begreppet integrering fler dimensioner (se tex Söder, 1978) än inclusion (försvenskat: inklusion) – alltifrån fysisk till samhällelig integrering. Inklusion kan tolkas i termer av att handikappidrottsdiscipliner tas med i friskidrottens tävlingar.

7.1. Den nationella integreringsprocessen

Utgångspunkten för denna process är beslutet vid RIM89 att integrera handikappidrotten i specialförbunden (även Östnäs, 1994).

7.1.1. *Bakgrund*

I slutet av 1980-talet började man på allvar diskutera integreringen av handikappidrotten med friskidrotten. Detta var i sig ingen ny tanke. De första lösa diskussionerna inleddes redan i mitten av 1970-talet. Samarbetspartners var förutom SHIF en del intresserade specialidrottsförbund samt RF centralt. En annan viktig faktor var det integreringsprojekt som Svenska Bowlingförbundet initierade i samband med arvsvondspengarna 1984. Utfallet av projektet medförde att bowlingförbundet blev intresserat av att ta över handikappbowlingen. Övertagandet initierades via riksiddrottens dokument Idrottspolitisk Offensiv som lades fram vid riksiddrottsmötet 1989. För att få en uppfattning om stämningarna inom handikappidrottsrörelsen genomfördes en enkätundersökning i två steg: den första integrationsenkäten gick ut till samtliga klubbar anslutna till SHIF, dvs 366 stycken, 1990. Ansvarig för undersökningen var vid resultatredovisningen (1991) Sture Djupenström. Även Bengt Nirje inkallades som konsult för att analysera resultatet. Som ett andra steg gick det ut en specialidrottsenkät till tre förbund, som hade handikappidrott på sitt program – bowling, orientering och rullstolstennis. Bowling var som tidigare nämnts den första handikappidrott som fördes över till ett SF, medan orientering (sedan 1981) och rullstolstennis (sedan 1991) utvecklats inom respektive SF

(Svenska Orienteringsförbundet och Svenska Tennisförbundet). Specialidrottsenkäten genomfördes på hösten 1993 och redovisades påföljande vår. Dessa enkäter, integreringsdiskussioner vid SHIF:s ungdomsledarkonferens 1990, förbundsmötesdiskussioner, den stora handikappidrottsseminariet i Stockholm i oktober 1992 samt andra interna diskussioner på olika nivåer inom handikappidrottsrörelsen gav SHIF ett brett underlag för framtidsdokument som Handikappidrottens Rådslag kring "handikappade i framtidens idrott" och "handlingsprogram integrering". Samtidigt fördes samma typ av diskussioner i internationella sammanhang. Här handlade det om utvecklingsstördas idrottsliga integrering i Paralympics och handikappidrottens integrering i de olympiska spelen.

7.1.2. Några resultat från integrationsenkäten

SHIF hade vid enkättilfället 1990 366 anslutna föreningar. Av dessa ansåg sig 67 stycken från början av olika anledningar ha föga intresse för enkäten och frågeställningarna. Av kvarstående 299 föreningar redovisas svar från 182 föreningar, dvs ett bortfall på 40 % (med utgångspunkt från 299 föreningar) eller på 50% om man utgår från totalantalet föreningar, dvs 366 stycken. Bortfallet är således betydande. Någon bortfallsanalys har inte gjorts. I efterhand kan man konstatera att enkäten är omfattande och tämligen "snårig", vilket kan ha bidragit till det mindre goda utfallet. Fördelningen av föreningsmedlemmar uppdelade på olika funktionshinder är följande (i cirkatal): rörelsehindrade 4.500, synhandikappade 1.500, utvecklingsstörda 3.500 samt icke handikappade 9.000.

Här följer några resultat som kan vara av intresse från Djupenströms enkätredovisning och Nirjes analys. Det visar sig att i över hälften av föreningarna förekommer tävlings- och träningsverksamhet med icke handikappade – om än tämligen sporadiskt, dvs någon eller några gånger per år. Det kan tolkas som att det finns intresse för att tävla och träna med icke handikappade eller att det saknas tillräckligt underlag för att idrotta med andra funktionshindrade. Drygt 15% av de responderande föreningarna har för avsikt att uppgå i en annan friskidrottsförening och ytterligare fler anser detta som önskvärt. Det innebär att cirka en tredjedel av de svarande vill integreras i friskidrotten. Dessa föreningar representerar cirka 4.000 medlemmar, varav 800 är utvecklingsstörda, 700 rörelsehindrade och 500 synskadade. Det är här viktigt att poängtera att det är föreningarna, dvs ordförande och/eller delar av styrelsen som svarar och inte den enskilde medlemmen. Det kan ju i en förening som avger ett positivt integrerings svar finnas många medlemmar som har en motsatt attityd. Detta kan ses som en svaghet med undersökningen.

Cirka 60% av föreningarna är direkt negativa till tanken att något annat specialidrottsförbund än SHIF tar över idrottsverksamheten, och endast 20% är positiva - förutsatt att kontakten med SHIF bibehålls. Drygt 70% anser att vanliga idrottsföreningar bör erbjuda aktiviteter till funktionshindrade ungdomar. 60% menar att mycket mer bör göras för att handikappade ungdomar skall få ta del av skolidrotten och skolidrottstävlingar på olika nivåer. Bengt Nirje gör i sin analys av enkätöversikten följande reflektion:

Inställningen bland föreningarna kan uttryckas så: vi önskar mer samverkan med föreningar för icke handikappade, mer delaktighet i andra SDF förutom SHIF:s för att få utökade och förbättrade möjligheter till träning och tävling, för att vinna status och en förbättring av allmänna attityder, med ökade möjligheter till instruktörsrekrytering. Med andra ord: vi vill få bättre kvalitet på träningen och större kvantitet av tävlingstillfällen. Enkäten visar dessutom ett starkt medvetande om SHIF:s betydelse för kunskapsutveckling och information. SHIF:s föreningar önskar således mer idrottslig integration, mer samverkan med andra idrottsföreningar och specialidrottsförbund – men med SHIF som bas och styrkekälla. Vi vill ha mer och bättre kontakter med andra, med SHIF i ryggen, - vi vill ha fler och bättre kontakter med andra SDF och SF med SHIF som ryggrad. Så kan enkätens besked sammanfattas i ett nötskal. De differentierade frågeställningarna ger också besked om uppenbara behov av insatser från SHIF för att finna vägar att åstadkomma större samverkan med andra idrotter inom RF:s ram.

Efter att ha tagit del av enkäterna, Djupenströms resultatsammanfattning och Nirjes analys är jag beredd att hålla med den senare, men med det tillägget att resultatet samtidigt kan tolkas som att föreningarna både "vill ha kakan och samtidigt äta upp den", dvs önskemål om att finnas med i både ett SF och SHIF. Det kan ses som ett dilemma. Här finns en osäkerhet från föreningarnas sida att ta steget fullt ut, vilket är ganska naturligt. Man vet vad man har, men inte vad man får. Resultatet kan ses som ett råd till SHIF att mycket noggrant övervara överlämnandet till aktuella SF och samtidigt hålla vägen öppen för en eventuell återgång. Det är åter på sin plats att poängtera studiens stora bortfall, vilket gör att man får vara mycket försiktig med att generalisera utfallet. Det förefaller dock rimligt att anta att de som inte besvarat enkäten inte känner sig berörda av integreringstanken - eventuellt på grund av att man inte i större utsträckning bedriver tävlingsverksamhet. Det skulle i så fall innebära att den positiva responsen till integrering är än mindre. Det är framför allt de mer elit- och tävlingsinriktade handikappidrottsutövarna som vinner på en integrering genom bättre tränings- och tävlingsmöjligheter, medan motionärerna har betydligt mindre att vinna på en övergång.

Det skall också nämnas att i "projekt integrering" även ingick att ta fram utbildningsmaterial för specialidrottsförbunden, underlag för utformningen av hur samarbetet mellan SHIF och SF-en skall se ut samt diskussioner vilka aktiviteter SHIF och SF-en kunde samarbeta om. Det tvååriga projektet, 1990-92, bestodades via medel från allmänna arvsfonden.

7.1.3. SF-enkäten

I mitten av mars 1994 redovisade Djupenström den enkätstudie som riktades till de tre specialidrottsförbund (SF) som bedriver och är huvudman för handikappidrotten – bowling (1989), orientering (1981) och tennis (1991).

Det bör betonas att varken integreringsstudien eller föreliggande SF-enkät bör ses som en vetenskaplig studie utan i stället som ett underlag för diskussion av integreringsproblematiken. Det har uppenbarligen varit viktigare att ta fram ett underlag relativt snabbt än att gå mer vetenskapligt tillväga. Även i SF-studien kan bortfallet ur vetenskaplig synvinkel betraktas som besvärande. Enkäten riktades till 23 SDF, specialdistriktsförbund, varav svar erhöles från 11 beträffande bowlingen, 15 från orienteringen samt 10 från tennisen. En enkät tillställdes också respektive specialidrottsförbund. Utredaren Djupenström redovisar i sin analys följande positiva intryck:

- SF och SDF tar seriöst på handikappidrotten, även om man har svårt att finna metoder att nå ut till enskilda eller grupper av utövare.
- Samtliga SF avsätter personella resurser till handikappidrotten. I tennisens fall handlar det om en ideellt arbetande rullstolstenniskommitté med Stig Ericson spetsen. Även på SDF-nivå finns resurser i form av kommittéer och i vissa fall SDF-konsulenter.
- Inom bowlingen finns handikappidrottsverksamhet i 10 SDF, inom orienteringen 11 (fler är på gång) och inom tennisen hittills endast inom tre SDF. /Här bör man betänka att rullstolstennisen vid undersökningstillfället var tämligen nyintroducerad i Sverige; min anm/
- I 50 av SOFT:s (Svenska Orienteringsförbundet) cirka 700 föreningar finns en eller flera funktionshindrade integrerade i verksamheten. Motsvarande siffror för bowlingen är 49 och för tennisen 9.
- Antalet renodlade handikappidrottsföreningar är för bowlingens del 38, för orienteringen 5 och för tennisen 2.
- De olika SDF-en har påfallande många utvecklingsidéer kring den framtida utvecklingen, både när det gäller tävlings- och utbildningsverksamheten.
- Många SDF vill ha en fördjupat samarbete med SHIF:s distriktsförbund – främst när det gäller handikappkunskap, rekrytering och information.

Det Djupenström uppfattar som negativt är följande:

- Det saknas i allt väsentligt utvecklingsplaner på SF-nivå, medan däremot SDF:en verkar ha större ambitioner.
- Tävlingar med insprängda handikappklasser arrangeras i liten eller mycket liten utsträckning.
- Tävlingsverksamheten bedrivs i hög grad i separata arrangemang. Detta gäller framför allt mästerskaptävlingar, där samordnade tävlingar inte förekommer. Handikappklasser finns främst i andra nationella tävlingar.
- Endast ringa landsomfattande verksamhet förekommer inom orientering och tennis. Det finns emellertid planer på att utveckla den sidan också – framför allt inom orienteringen.

- När det gäller utbildningsverksamheten är det endast bowlingen (läs: SvBF) som lagt in handikapputbildning (instruktörskurser) i förbundets ordinarie tränar- och instruktörsverksamhet. Inom tennisen och orienteringen ligger denna utbildning åtskild.
- Många av friskidrottens specialdistriktsförbund upplever svårigheter att samverka med SHIF:s SDF (specialdistriktsförbund). Här råder skilda uppfattningar om gränsdragningen.

Djupenström avslutar sin redovisning med några allmänna synpunkter och förslag: Det finns uppenbara brister i samarbetsformerna mellan SHIF och SF:en – främst på SDF-nivå. Detta gäller frågor av karaktären utbildning, rekrytering och information. SHIF får inte fransäga sig sitt ansvar bara för att ett SF tar över huvudmannaskapet. SHIF:s roll i integreringsarbetet måste tydliggöras. Dessa problem måste på något sätt föras in i det handlingsprogram, som styrelsen för SHIF har att besluta om. Djupenström nämner även att samarbetsprojekt förekommer med följande förbund: Bouleförbundet, Golförbundet, Seglarförbundet, Vattenskidförbundet och Skolidrottsförbundet. Dessutom förekommer handikappidrottsverksamhet inom klubbar anslutna till förbunden för bordtennis, bågskytte, simning och tyngdlyftning. Till detta kommer att Ridsportförbundet gått in som huvudman för handikappridning och Basketförbundet för rullstolsbasket. I skrivande stund (våren 1997) har handikappverksamheten inom bågskytte, vattenskidor och segling inordnats i respektive förbund. I skriften "Handikappade i framtidens idrott" (sammanfattning av handikappidrottsseminariet den 23/10 1992) menar Djupenström att "vi måste vända oss dit där expertisen finns – till specialidrottsförbunden. Enligt min mening är det resursslöseri att vi inom handikappidrotten ska utbilda tränare i våra specialidrotter när andra förbund redan har sådan verksamhet. Vi ska erbjuda specialutbildning som har med själva handikappet i idrottsutövandet att göra". Han menar vidare att motionsidrotten inte är så betjänt av en enda organisation. Elitriktningen inom handikappidrotten kräver den expertis som finns i SF-en, medan breddverksamheten saknar detta behov. Detta kan tolkas som att det är viktigt att inom respektive handikappidrottsdisciplin göra en realistisk behovs- och målsättningsanalys innan en eventuell förändring av huvudmannaskapet görs.

7.2. Den internationella diskussionen kring integrering

Integreringsbegreppet kan i likhet med socialisationsbegreppet (se Patriksson, 1978) förstås som antingen *integrering i* eller *integrering genom* handikappidrott. Det förra tar upp frågor kring hur man kan integrera handikappidrotten med friskidrotten, medan det senare begreppet innebär att man ser handikappidrotten som ett medel att få en starkare position i samhället, dvs att handikappidrotten ger starkt identitet och ökad livskvalitet. Den internationella diskussionen, som i första hand förs inom de internationella handikappidrottsorganen och där främst IPC, handlar främst om handikappidrottens integrering i friskidrotten. När IPC bildades i Düsseldorf i Tyskland 1989 och då övertog ICC:s funktion (International Coordinating Committee) sattes begreppet integrering upp som en huvudpunkt på agendan. Under 1991 arbetade International Committee on Integration of Athletes with a Disability (ICI) fram ett handlingsprogram för integreringsprocessens olika moment. Vid praktiskt taget alla

handikappidrottskonferenser, seminarier och möten sedan dess har frågan aktualiserats. En av de mer aktiva i diskussionen kring integreringsfrågan har varit Sveriges representant i IPC – SHIF:s generalsekreterare Hans Lindström. I handikappidrottskriften Palaestra (nr 8/1992) vidgades debatten på allvar genom en artikel med rubriken "Integration of Sport for Athletes with Disabilities into Sport Programmes for Able-Bodied Athletes". Denna väckte stor uppmärksamhet. I ett längre tal vid den Paralympiska handikappidrottskongressen i Lillehammer i mars 1994 vidareutvecklade Lindström sina tankegångar. Man kan tolka Lindströms agerande utifrån det svenska diskussionsperspektivet; att vi i Sverige, som ett av de första länderna i världen, redan i mitten av 1980-talet på allvar började diskutera handikappidrottens integrering med friskidrotten. I IPC:s ideologiska program finns följande inskrivet:

To seek the integration of sports for athletes with disabilities into the international sport movement for able-bodied athletes, while safeguarding and preserving the identity of sports for disabled athletes. (article II, § II.4.)

De sista raderna implicerar att det är viktigt att utgå från de aktivas identitet som handikappidrottare. Detta är också ett grundtema i Lindströms artikel från 1992. Williams har, som nämnts tidigare, tagit avstånd från detta synsätt och menar att det saknar vetenskaplig grund.

Lindström (1992) vill bl. a se följande ansatser som viktiga:

- *arbeta hårt för att positivt förändra och avdramatisera handikappidrotten inför den samlade idrottsvärlden,*
- *uppmuntra handikappidrottare att söka kontakt via tävling och träning med friskidrottare där inte handikappidrottarna har betydande underläge,*
- *öka gradvis minsta-handikappkriterier i idrotter där handikappidrottare och friskidrottare kan tävla och träna på någorlunda likvärdig nivå,*
- *klargör att friskidrottarens deltagande i handikappidrotter (tex rullstolstennis; min anm) inte är integrering (snarare omvänd integrering) och inte bör uppmuntras,*
- *se till att elitidrott även skall vara öppen för personer med svåra funktionshinder,*
- *tillse att Paralympics och VM-tävlingar håller hög klass,*
- *försök att introducera minst en gren per handikappkategori och funktionshindersnivå i de olympiska spelen.*

På basis av erfarenheter från Sverige menar Lindström vidare att all integration måste baseras på de funktionshindrades eget val; integrering får aldrig påtvingas någon eller några uppifrån. Det måste växa fram underifrån och via diskussioner med relevanta samverkanspartners. Han påminner också om att det finns en del funktionshindrade idrottsutövare, som lyckats väl i friskidrottens hårda konkurrens. En av de mer kända exemplen på våra breddgrader är den danska ryttarinnan Liz Hartel, som trots en svår polioskada tog silver i dressyr vid OS 1952 och 1956. IPC har i konsekvens med detta exempel formulerat följande ställningstagande:

Sport in which athletes with a disability can compete on equal basis with abled-bodied athletes without experiencing significant disadvantages have NOT been considered (for inclusion)

Är det så att man kan delta i friskidrottens tävlingar skall man göra detta. Det ger ju även en mycket högre status. Samtidigt kan man fråga sig var gränsen skall gå. Var går gränsen för "significant disadvantages"? I Liz Hartels fall lyckades hon genom stenhård träning och extrem viljestyrka övervinna sitt funktionshinder – mot alla odds. Andra ryttarinnor i samma situation har inte lyckats. Det innebär att gränsen bör vara flytande, dvs att man får se från fall till fall. Det skall ju alltid finnas en möjlighet att tävla på en nivå som så att säga överstiger funktionshindret. I detta fallet innebär det att man tar steget över från handikappidrotten till friskidrotten. En guldmedalj i Paralympics har inte och kommer heller aldrig att få samma status som en OS-guldmedalj.

Hans Lindström miste ett ben vid en trafikolycka 1960. Dessförinnan tillhörde han den svenska eliten i simning. Kort därefter fortsatte han sin simkarriär inom handikappsimningen – en sport han förblivit trogen genom alla år. Han har således erfarenheter från bägge simkulturena. I föredraget i Lillehammer 1994 tar han upp den kulturchock han upplevde när han började med handikappsimningen. Simstandarden var synnerligen låg, arrangemangen usla och klassificeringen undermålig. Detta medförde att han som funktionshindrad kände sig berövad mänsklig värdighet, utstött och diskriminerad. Idag är läget ett helt annat. Tävlingsnivån och arrangemangen har höjt statusen på hela handikappidrottsrörelsen. Men ändå går det inte att komma ifrån det är och troligen alltid kommer att vara en statuskillnad mellan friskidrotten och handikappidrotten. Det gäller att försöka genom relevant integrering minska klyftan mellan de bägge idrottsformerna. Lillehammerkongressen visar också att vissa handikappidrotter som vattenskidor, segling och rullstolstennis redan nu har förankring i respektive internationella organisationer. Och fler är "på gång". Integreringsorganisationen CIAD (Commission for Inclusion of Athletes with a Disability; tidigare ICI) har fört fram till IOC (svenska: IOK) en förfrågan om att införa några handikappidrotter som fullvärdiga medaljgrenar i de olympiska spelen. Förfrågan har hittills inte lett till något resultat. Handikappidrotten kommer att i Sydney 2000 precis som hittills finnas med som demonstrationsgrenar – främst i rullstolsklasser (1.500 m rullstol för män och 800 m för kvinnor). Men följande önskemål har preciserats från IPC:s sida (Lindström, 1994):

As we can see, the IPC has gone quite far in specifying what it wants with integration and inclusion of events at Olympic Games and other major events. The message seem to be crystal clear:

- Seek integration
- Seek inclusion of events in major multi-sport and single sport competition,
- Negotiate with IOC for inclusion of full medal events,

- *Work closely with the IOC and the ISF (International Sport Federations) and encourage the Sports Committees to leave IPC and integrate in the ISF:s.*

Lindström för fram andra kontroversiella punkter: vem som skall avgöra vilka grenar som eventuellt får fullvärdesstatus i OS? Vad skulle dessa grenöverföranden innebära för Paralympics fortsatta status? Skall dessa grenar finns kvar på det paralympiska programmet? Vad händer när de internationella organisationerna tar över handikappidrotten? Eller när nationella förbund tar över handikappidrotter? Vad händer med mediaintresset? Kommer detta att fokusera även på handikappidrotten i OS? Och vad händer med medias intresse för Paralympics? Lindström är optimist och menar att varje aktivt och nationellt förbund själv skall bestämma om integreringsprocessen. Samtidigt anser han att deltagandet i OS skulle ge den aktive handikappidrottare likaväl som den aktive friskidrottaren ökad legitimitet om förmåga och självkänsla. Det skulle innebära en förhöjd status för hela handikappidrottsrörelsen och en inspiration för alla funktionshindrade runt om i världen. Det är också uppenbart att endast ett fåtal grenar av det totala OS-utbudet kommer att utgöras av handikappidrotter. Därför är det knappast någon risk för att Paralympics kommer minska i intresse. Kanske det till och med blir tvärtom. Integrering i handikappidrott kan leda till integrering genom handikappidrott. Deltagande i handikappidrott ger ökade möjligheter att trots funktionshindret finna en position i samhället.

Det senare temat tog läkaren och förre elithandikappidrottaren Vidar Johnsen upp i sitt föredrag kring integrering i Lillehammer (1994). Han blev i början av 1960-talet som 16-åring förlamad vid en motorcykelolycka. Han började med de då traditionella handikappidrotterna med rötter från Stoke-Mandeville – bordtennis, styrkelyft, bågskytte och simning. Samtidigt ville han aktivera sig utomhus. Här hade han en själsfrände i Erling Stordahl i Beitostölen. Efter avlagd examen vid NIH och påbörjade läkarstudier (klar 1980) uppfann han snow-sledge eller kälkåkning med hjälp av piggar. Temat i Johnsens biografiska redogörelse är i korthet att "sports activities and competition are excellent tools for integrating the disabled into society, where the disabled can actively direct the integrating process and helping to remove the stigma of being disabled. This will benefit both the disabled and the society".

En annan integreringsfråga rör de utvecklingsstördas idrottande gentemot blinda/synskadade och rörelsehindrade. Tidigare har de utvecklingsstörda haft egna internationella mästerskap, men nu verkar ett genombrott vara på väg. Sommaren 1992 var programmet – och rangordningen sådan att OS genomfördes i Barcelona under juli. Några veckor senare gick Paralympics i samma stad. Sist (i slutet av september) kom de utvecklingsstördas "Special Olympics" i Madrid. I Paralympics i Atlanta 1996 fanns två grenar för utvecklingsstörda. Detta hade föregåtts av viss integrering i samband med VM i friidrott för blind/synskadade och rörelsehindrade i Berlin några år tidigare. Denna integreringsfråga kan ses "inomhandikappsportslig" i så måtto att detta är något som man i första hand får lösa internt inom handikappidrotten - nationellt och internationellt.

Sammanfattningsvis kan man säga att integreringsprocessen har olika dimensioner, som i sig utgår från respektive idrottskategoris sociala status – friskidrotten (högst status) följt av den ”vanliga” handikappidrotten (blinda och rörelsehindrade) och utvecklingsstördas idrott (lägst status). Integreringsprocessen kan perspektiveras enligt nedan:

1. Handikappidrottens generella integrering i friskidrotten.
2. Utvecklingsstördas integrering i den ”vanliga” handikappidrotten.
3. Svårare funktionshindrades integrering med lättare funktionshindrade (exemplet rullstolsrugby).

Det är sannolikt att de grenar som i första hand kommer att integreras i de olympiska spelen är rullstolsgrenar, dvs de som idag har karaktären av uppvisningsgrenar. Nästa integreringssteg är rimligen löpgrenar inom blindidrotten och först därefter idrotter utövade av utvecklingsstörda.

7.3. Några ytterligare integreringsansatser

Min första personliga kontakt med handikappidrotten inträffade i juli 1993 i samband med orienteringens femdagars i Falkenberg med närmare 15.000 deltagare. Handikapporienteringen utgör sedan 1981 en del av Svenska Orienteringsförbundets verksamhet. Den finns med som en integrerad del av femdagarsorienteringen. Handikapporienteringen är mer fokuserad på själva kartläsningskunnandet än på den fysiska aktiviteten. Den fysiska aktiviteten fungerar mer som rekreationstillägg till huvudinriktningen - tävlingen i form av kartläsning. Man har en speciell organisation som arrangerar denna tävling, där integreringen med icke-funktionshindrade består i (under några av dagarna) gemensam startplats. Man tävlar i olika klasser baserade på svårighetsgrad. Banan liksom kontrollerna är utmärkt på kartan. Här finns också en integrering av olika kategorier funktionshindrade: rullstolsburna och utvecklingsstörda tävlar samtidigt om än i olika klasser. Prisutdelningen efteråt är gemensam. Jag deltog under tävlingen som permanent följeslagare till en av de rullstolsburna tävlingsdeltagarna. Samtidigt intervjuade jag honom under tävlingens gång. Det framkom att handikapporienteringen utgjorde en viktig faktor i hans liv. Han poängterade också vikten av att tävlingen skulle arrangeras professionellt och att man som tävlande med allvar gick in för sin uppgift. Detta var viktigt för tävlingens och handikappidrottens trovärdighet. Handikappidrottens tävlingar skall arrangeras och bedrivas med samma allvar och professionalitet som friskidrotten, annars är risken stor att den förfaller till någon form av ”tycka-synd-om-verksamhet” med rötter i det gamla välgörenhetstänkandet.

Allmänna Tennisklubben Lund (ATL), Sveriges näst största tennisklubb med nära 1.800 medlemmar och ansvarig för norra Europas största racketanläggning (Victoriastadion), har sedan några år bedrivit ett tennisprojekt för utvecklingsstörda med stöd från allmänna arvsfonden. Det är en samverkansprojekt med ATL och omsorgen i Lund som aktörer. De cirka femton deltagarna är uppdelade i grupper och verksamheten leds av några av klubbens ordinarie tränare. Jag har genomfört samtalsintervjuer med några av spelarna och det framkommer att tennisen spelar en stor roll i deras dagliga liv – ofta som en

motvikt mot att "gå hemma och slå dank" som en av respondenterna uttryckte det. En av tennisspelarna utövar även annan idrott. De har naturligtvis nära kontakt med tränarna, men även med receptionen och kansliet på Victoriastadion. Däremot träffar de inte i någon större utsträckning andra icke-funktionshindrade spelare. Man kan uttrycka det så att de är funktionellt men knappast socialt integrerade.

Under sensommaren 1996 deltog jag i den Paralympiska handikappidrottskongressen i Atlanta som föregick de paralympiska tävlingarna. Här stod integreringstänkandet i fokus. På olika seminarier och workshops poängterades olika vägar till ökad integrering i samhället. En av dessa vägar är fritids- och idrottsaktiviteter för funktionshindrade; betoningen av en aktiv livsstil som "hinderövertinnande" och ett sätt att skapa respekt för människan bakom funktionshindret. Här fanns svårt funktionshindrade som genomförde bergsbestigningar och klarade sig igenom svåra försränningspassager. Funktionshindrade, som färdades på rullstol över den amerikanska kontinenten och som seglade under stora strapatser runt hela den nordamerikanska kontinenten. Stundtals fick man en känsla av att det till varje pris gällde att tänja gränserna – att visa att funktionshindrade kunde klara av sådant icke-funktionshindrade skulle ha svårt att tänka sig att överhuvudtaget genomföra. Det påminde något om diskussionen kring kvinnornas inbrytning på arbetsmarknaden, där det gäller för kvinnorna att prestera bättre för att kunna konkurrera med männen. Här finns en analogi: det gällde för de funktionshindrade att visa upp bättre prestationen på fritidsarenan för att bli tagna på allvar av majoritetssamhället. På samma sätt som "Kvinnor kan-mässor" fungerade delar av den Paralympiska kongressen på liknande sätt – "handikappade kan"! De efterföljande paralympiska tävlingarna i Atlanta kan sedan ses som ett form av "intern-integreringsprojekt" i den bemärkelsen att för första gången deltog utvecklingsstörda tillsammans med övriga handikappkategorier. En annan integreringsaspekt är den uppmärksamhet som tävlingarna rönt – inte bara åskådarmässigt utan även på mediasidan. Amerikansk TV sände dagligen flera timmar från tävlingarna. Detta påverkar sannolikt positivt attityderna till funktionshindrade i allmänhet och handikappidrotten i synnerhet – och kan ses som ett steg framåt i normaliseringsprocessen.

I samband med föreliggande studies slutförande fick jag brevlades kontakt med rehabiliteringsläkaren Claes Hultling – chef för Spinalis SCI Research Unit på Karolinska Institutet i Solna. Hultling, som själv är förlamad från halsen och nedåt efter en dykolycka, har tillsammans med likasinnade utvecklat ett seglingsprojekt för personer med rörelsehandikapp – Segling utan gränser. Projektet utgår från en enmansbåt, en mini 12:a, som kan hanteras både av funktionshindrade och icke-funktionshindrade. Båten har sedan några år internationell status och finns etablerad på tre kontinenter. Vid VM-seglingarna i Cannes 1996 deltog ett åttiotal båtar, där tjugo av rorsmännen var rullstolsburna. Hultling beskriver balansgången mellan funktionshindrade och icke funktionshindrade på följande sätt: "Nödvändigheten för icke handikappade seglare att hjälpa handikappade seglare i hamn före och efter segling adderar till integrationskonceptet på ett spännande mentalt plan. Den delikata balansgången blir att som motor och organisatör i den här klassen tillse att procentandelen handikappade inte blir för stor, eftersom det skrämmer iväg icke-handikappade seglare. Därför måste kvalitén på seglarna vara hög. Ytterligare en aspekt är att klassen måste 'bära sig' utan

invalider. I vissa länder har båten blivit introducerad som en ren handikappklass vilket fått negativa konsekvenser för båtens spridning för icke-handikappade”. Segling med mini-12-or kan i detta avseendet ses som en tävlingsgren där det är kunnandet som avgör och där det inte spelar någon roll om man är funktionshindrad. Aspekten att icke-funktionshindrade hjälper funktionshindrade kan få positiva konsekvenser därigenom att själva funktionshindret avdramatiseras samtidigt som attityderna till funktionshindrade i allmänhet förändras. Det kan betecknas som en form av totalintegration, där seglingsförmågan är direkt avgörande. Segling för funktionshindrade administreras av Svenska Seglingsförbundet.

Detsamma gäller för golf för funktionshindrade, som utvecklats från ett projekt till att bli en del av Svenska Golf förbundet. Sedan några år har samarbete bedrivits med rehabiliteringskliniken på Danderyds sjukhus, där sjukgymnaster och arbetsterapeuter utbildas i golf – och om hur man kan använda golf i rehabiliteringen. Som ett led i utvecklingen söker man utbilda instruktörer och ledare, påverka golfbanearkitekter att handikappanpassa golfbanorna samt i samverkan med Handikappinstitutet ta fram hjälpmedel för funktionshindrade golfspelare – att konstruera lämpliga klubbor samt utveckla handikappanpassade elgolfbilar. Golfen med sina 350 klubbar och 330.000 utövare har en god geografisk spridning och lämpar sig väl för både tävling och rekreation för olika kategorier funktionshindrade. Här finns möjligheter inte bara till funktionell utan även till social integrering.

8. HANDIKAPPIDROTT – HABILITERING OCH REHABILITERING

Handikappidrotten skiljer sig från friskidrotten i det avseendet att habiliterings- och rehabiliteringsperspektivet tydligare accentueras. Handikappidrotten i vid tolkning är nära knuten till allmän fysisk aktivitet och behandlingsmetoder som t ex sjukgymnastik. Det finns anledning att erinra om att det lingianska systemet både innehöll pedagogisk gymnastik och sjukgymnastik. Från tiden för GCL:s grundande 1813 fram till början av 1930-talet innehöll gymnastikdirektörsutbildningen även moment av sjukgymnastik. Den tidens gymnastikdirektörer var även sjukgymnaster.

8.1. Begreppsdiskussion

Vad står de centrala begreppen habilitering och rehabilitering för? Hur skall de definieras? Grundstommen i begreppen är det latinska ordet *habilis* som betyder duglig, medan *re* står för åter. Rehabilitering förutsätter att en människa på något sätt har förlorat eller gått miste om eller tappat sin duglighet i att utföra aktiviteter som kan anses som normala och som andra människor kan utföra samt att hon liksom andra människor uppmärksammar detta och lägger ett värde i att hon får sin duglighet tillbaka. Rehabilitering som process handlar om att vidta åtgärder eller aktiviteter just för att den tidigare dugligheten eller förmågan skall återfås. Rehabilitering förutsätter också ett specificerat mål: att aktiviteten är inriktad mot att personen skall återfå tidigare duglighet (Kerz&Werner&Wesser, 1995:32). I habiliteringsbegreppet ligger att ens ”duglighet” av olika skäl saknas – kanske genom ett medfött eller tidigt i barndomen erhållet funktionshinder. Det kan också utgå från ett varaktigt funktionshinder erhållet i vuxen ålder. I första hand gäller habilitering de utvecklingsstörda, dvs de som erhåller hjälp från omsorgsverksamheten i landet. Habilitering kan här ses som en process mot så bra ”duglighet” som möjligt, t ex att med hjälp av handikappidrott öka den funktionshindrades livskvalitet och självintegritet.

Precis som begrepp som normalisering, integrering och handikapp kan rehabilitering definieras på många olika sätt. WHO utarbetade för FN:s världsprogram för handikappade 1982 en universell definition med en förankring i det medicinska tänkande som lyder: ”En målinriktad och tidsbegränsad process som syftar till att sätta en av skada eller sjukdom drabbad människa i stånd att nå bästa möjliga psykiska, fysiska och/eller sociala funktionsnivå och därigenom ge denne möjligheter att förändra sitt eget liv. Processen kan innefatta åtgärder avsedda att kompensera för en förlust eller inskränkning av funktionsförmågan (t ex med tekniska hjälpmedel) och andra åtgärder som är ägnade att underlätta social anpassning eller återanpassning” (SOU 1988:41:161). Denna definition ligger i linje med WHO:s handikappdefinition och Wolfensbergers normaliseringbegrepp, dvs att det är majoritetssamhället som förordar någon form av ”objektiv” normalisering och att det gäller för den funktionshindrade att rätta sig därefter. Socialstyrelsen definierar rehabilitering som ”ett samlingsbegrepp för alla åtgärder av medicinsk, psykologisk, social och arbetsinriktad art som skall hjälpa sjuka och skadade att återvinna bästa möjliga funktionsförmåga och förutsättningar för ett normalt liv” (ibid). Rehabiliteringsutredningen (a.a:54) föreslår följande definition:

Med rehabilitering avses i denna lag en sammanhängande process som syftar till att återge den som drabbats av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan bästa möjliga funktionsförmåga och förutsättningar att leva ett självständigt liv. En rehabiliteringsåtgärd kan avse förändringar av den försäkrades arbetsförhållanden eller vara av medicinsk, psykologisk eller social art. Rehabiliteringsåtgärden skall planeras efter samråd med den försäkrade och utgå från hans individuella förutsättningar och behov.

I rehabiliteringsutredningen läggs ett större ansvar än tidigare på arbetsgivaren med försäkringskassan som central samordnare. I utredningen läggs också stor vikt vid att rehabiliteringsprocessen skall planeras tillsammans med den enskilde. De viktigaste rehabiliteringsaktörerna är: arbetsgivaren (målgrupp: anställda), hälso- och sjukvården (sjuka/skadade), försäkringskassan (långtidssjukskrivna/funktionshindrade), arbetsförmedlingen/AMI (arbetslösa), socialtjänsten (människor med sociala problem). Till dessa så att säga fasta aktörer kan man sedan knyta olika organisationer, t ex inom handikappidrotten. Denna finns med indirekt i vissa projekt som anfsrs som försöksverksamhet med positiva förtecken. Ett sådant exempel är reaktivering av sjukskrivna i Kalmar län; sjukskrivna med rygg- och nackbesvär. I försöksverksamheten, som ansågs mycket lyckad, ingick regelbunden motion och fysisk träning (a.a:180). I utredningens förslag betraktas även de s.k. rygginstitutens verksamhet som viktig. I rygginstitutens verksamhet ingår fysisk aktivitet och motion som en mycket viktig del bland andra aktiviteter som funktionsträning, undervisning i anatomi/fysiologi, arbetsteknik, mental träning/avspänning, belastningstest/hjälpmedelutprovning samt arbetsplatsbedömning. Sedan 1961 bedriver rygginstitutet yrkesinriktad rehabilitering av människor med ryggbesvär. Det har sex olika förläggningssorter - Luleå, Sundsvall, Torshammar, Stockholm, Växjö och Marbella i Spanien.

8.2. Rehabiliteringsorganisationer med handikappidrott

Den främsta exponenten bland rehabiliteringsorganisationer för funktionshindrade med handikappidrott på sitt program är Föreningen Rekryteringsgruppen för aktiv rehabilitering (RG). Den skapades av idrottsläraren Karsten Inde i mitten av 1970-talet. Inde, som tidigare hade arbetat som simtränare med blinda, insåg tidigt vilken potential idrotten hade för unga ryggmärgsskadade, när fysisk träning kunde kompletteras med inslag av handikappidrottsverksamhet. De handikappidrotter som sedan dess finns med på det officiella programmet inom RG är: bågskytte, bordtennis, simning, styrkelyft och friidrott (rullstolsåkning). 1982 trycktes medlemsskriften KICK upp för första gången. Den fungerar fortfarande som medlemsorgan. I början av 1990-talet flyttade RG in i nya lokaler på Bosön på Lidingö. Några år tidigare hade initiativtagaren Inde lämnat RG för att i stället ägna sig åt rehabiliteringsverksamhet på Frösunda Center i Solna. Idag finns Frösundaverksamheten representerad på flera orter i landet, bl. a. i Malmö, Göteborg och Västerås. Handikappidrotten spelar även här en viktig roll som komplement till sjukgymnastik, arbetsterapi, ADL och annan behandlingsverksamhet.

I första hand vänder sig RG till ryggmärgsskadade och benamputerade, men tar även i mån av plats emot andra med liknande funktionshinder. Som inslag i den aktiva rehabiliteringen bedriver RG uppsökande verksamhet på sjukhus runt om i landet. Syftet är att så tidigt som möjligt få kontakt med "nyskadade" och intressera dessa för RG:s verksamhet. RG:s kontaktpersoner är alltid själva ryggmärgsskadade, och fungerar som modeller för de nyskadade. Den första direkta kontakten med RG:s verksamhet sker via lägerverksamhet på Hasseludden. Det första lägret följs upp av fördjupad lägerverksamhet i Boxholm. Det träningsprogram som RG har idag bedrivs 1-3 gånger per vecka under 17 veckor. Förutom den ordinarie rehabiliteringsträningen erbjuds följande aktiviteter: bollspel (rullstolsbasket, innebandy, handboll, bordtennis), bågskytte (träning av balans, koncentration och styrka), konditionsträning (både i träningsstol och standardstol), projekt uteliv (t ex kajakpaddling och långfärdsåkning på skridskokälke), work out-program (rörelser med individuell anpassning), vatten träning (motionssimning, simteknik, vattengymnastik), styrketräning (individuellt träningsprogram på gym) och sitski (vinterträning i samarbete med Lidingö Alpina Skidskola), (KICK, nr 2/97).

Ett annat viktigt inslag i RG:s verksamhet är prova-på-dagar i samarbete med den organiserade handikappidrotten. I början av september 1997 hade RG prova-på-dagar i följande aktiviteter: vattenskidor, parasailing (flyg med fallskärm efter båt), ATC (terrängfordon med handreglage för tetraplegiker), fyrhjuling (fyrhjuling motorcykel i terräng), tävlingsstol (prova racingrullstol på rundbana), kanot (med specialsitsar för dålig bålbalans), femkamp (uppvisning med kändisar i superstartävling), segling (med mini-tolvan eller 2:4-an, som är småbåtar anpassade till olika funktionshinder) samt bågskytte (a.a.).

En annan viktig faktor är RG:s uppföljande verksamhet, som bedrivs på hemorterna. Idag finns träningsgrupper på arton orter i landet. Det grundläggande inslaget i dessa träningsgrupper är rullstolsträning. I övrigt finns på flera orter olika handikappidrotter representerade. Som exempel bedrivs i Lund en gång i veckan rullstolsträning i lasarettets kulvert, friidrott på centrala idrottsplatsen alternativt IFK Lunds träningshall samt simning i Orups rehabbassäng.

I mars 1997 hade RG sammankallat 67 olika företrädare för svensk ryggmärgsskaderehabilitering till seminariet "Rekryteringsgruppen och framtidens spinalvård". Seminariet bildade avslutning på det s.k. nätverksprojektet och var samtidigt en avstamp inför framtiden. I en artikel i KICK (a.a.) intervjuas cheferna för ryggmärgsskadevården på sex av de större specialistsjukhusen i landet – i Lund, Umeå, Linköping, Uppsala, Göteborg och Stockholm. Via nätverksprojektet framgår det att drygt 30 sjukhus bedrev spinalvård 1995, vilket dels försvårar RG:s uppsökande verksamhet, dels ger kvalitetsproblem när det gäller själva vården. RG förordar en koncentration av spinalvården till sex större enheter med specialistkompetens. Genomgående var de sex intervjuade chefsiäkarna positiva till ökad koncentration av spinalvården. En annan viktig fråga var hur läkarna ställer sig till RG:s verksamhet som resurs och dess framtida roll i svensk ryggmärgsrehabilitering. Sammantaget är alla mycket positiva till RG:s verksamhet och poängterar även dess roll som viktig i

kommande sekel. Så här säger exempelvis de intervjuade läkarna från Umeå, vilkas uttalande kan ses som representativa för samtliga läkare:

RG:s insatser är mycket betydelsefulla. Av raden av aktiva insatser RG gör för våra patienter kan nämnas individuell kontakt med nyskadade (för vilka de ofta utgör konkreta positiva förebilder), undervisning av nyskadade (ryggmärgsskadeskolan) och hembesök. RG är kontaktpersoner, de fungerar som bollplank när det gäller praktiska frågor etc. Vi skulle uppskatta om RG kunde öppna en filial i Umeå.

(...) Behovet av RG:s existens kommer att finnas kvar – inte minst i sin funktion att trycka på och driva vårdutvecklingen för ryggmärgsskadade framåt.

Nu skall man ha i åtanke att ryggmärgsskadade är en liten och vissa avseenden exklusiv grupp av funktionshindrade. Åtskilliga av de cirka 120 nyskadade per år är unga människor som skadats i trafiken, via idrotten (främst gymnastik eller ridning) eller dykning. Många av dessa var och är aktiva, vilket skapar en god prognos för deltagande i RG:s verksamhet och tävlande på elitnivå i handikappidrott. Detta innebär inte att RG:s verksamhet är förbehållen en elit. Verksamheten inriktas på alla oavsett kön, ålder eller tidigare idrottsfarenhet.

Andra exempel på rehabiliteringsorganisationer där handikappidrotten ställs i fokus är Frösunda-gruppens verksamhet och Fryk-Center (Torsby i Värmland). Frösunda med Karsten Inde som ansvarig har vuxit enormt under senare år. Från starten i militärens nedlagda center för ammunitionsprovning i Frösunda i Solna 1987 har verksamheten idag karaktären av ett företagsimperium. Frösunda-gruppen har idag 1.400 anställda och en omsättning på 250 miljoner kronor. Förutom Frösunda Center ingår Frösunda Assistsans och ett antal gruppboende och serviceboende. Ungefär hälften av de anställda arbetar med personlig assistans åt cirka 225 svårt funktionshindrade. Frösundas liksom RG:s grundidé är att få de nyskadade tillbaka till arbetslivet så snabbt som möjligt (KICK nr 4/96).

8.3. Rullstolsrugby – ett rehabiliteringsexempel

Socialstyrelsen fick i samband med handikappreformen i uppdrag att fördela statliga stimulansbidrag till landstingen under 1994 – 1998: 425 miljoner kronor årligen. Av dessa går 300 miljoner till landstingen efter invånarantal. Resterande 125 miljoner fördelas via ansökningar. I januari 1995 fördelades 33,1 miljoner till 83 projekt (SoS Meddelandeblad nr 3/96). Av dessa projekt hade tre idrottsanknytning: Rehabilitering av idrottsanorexi (Huddinge sjukhus; 900.000 kronor), Skidskola som rehabilitering (Stiftelsen skidåkning för handikappade, Östersund; 800.000 kronor) samt Fritidsprojekt för barn med funktionshinder (tillsammans med idrottsföreningar utveckla nya verksamhetsformer för barn och ungdomar med funktionshinder – Östertälje kommunal i Södertälje). Vid ett tidigare ansökningstillfälle (hösten 1994) erhöi Nacka Handikappidrott, rugbysektionen ett tvåårigt bidrag på 400.000 kronor för att utveckla

rullstolsrugby för tetraplegiker (projektledare Tomas Engblom: Idrottsaktivitet för tetraplegiker – rullstolsrugby). I maj 1997 erhöll socialstyrelsen slutrapport för projektet, som är ett bra exempel på handikappidrott som medel i rehabiliteringsprocessen – mot ett liv med hög livskvalitet. Nedan kommer jag att ta upp delar av rapporten till granskning.

Projektets mål var att via idrottsaktivitet ge tetraplegiker en möjlighet till bra rehabilitering. Man skall här komma ihåg att för tetraplegiker finns just nu ingen annan lagsport tillgänglig. Inledningsvis bildades bland tetraplegiker ett rullstolsrugbylag – Nacka HI Pick Pack. Under de två projektåren har man tränat två gånger i veckan. Laget har också börjat tävla både nationellt och internationellt. Deltagandet i turneringar har gett nya impulser till träning och taktiska övningar. Samtidigt har laget spritt information om sporten i Sverige och i Norden. Klubben kan ses som en förebild för utvecklingen i Sverige, där nu sju lag finns. På liknande sätt har rullstolsrugby utvecklats i övriga Norden. Även ett landslag har bildats, som deltog i Paralympics i Atlanta 1996 och kom på femte plats. Då var grenen uppvisningsgren, men i Sydney-OS 2000 blir det en "fullvärdesgren". Samtidigt görs även en satsning på damsidan. I projektresultetet framkommer följande: Rullstolsrugby ger allsidig träning och bättre motorik tillsammans med styrka och kondition. Via lagspelet lär man av varandra och inspirerar varandra efter devisen "kan du – kan jag". Förutom laganda skapar sporten ett starkt psyke och god självkänsla. Samtidigt är rehabiliteringsaspekten viktig; man lär sig ADL och kan lättare resa sig och förflytta sig. Förmågan att köra rullstol förbättras och personliga problem som sex, inkontinens etc kan lättare hanteras. Ingenting är längre omöjligt. I samband med den ökade lagkänslan försvinner också tidigare egofixering. Man tänker mer på andra och hjälper andra nyskadade. Rullstolsrugby har gett tetraplegiker en ny vardag. Rullstolsrugby har formen av ett tufft lagspel eller som det flera gånger uttrycks i rapporten: "en trollstav i rehabiliteringen".

Även rehabiliteringsanläggningarna har startat upp rugbyverksamhet i rehabiliteringssyfte. Vad som saknas just nu är funktionärer, domare och instruktörer i verksamheten samt en bättre spridning till landsbygden. En viktig idé är att även svårt rörelsehindrade skall kunna delta. Därför klassas spelarna efter en skala från 0,5 (svårt skadad) till 3,5 (större rörlighet). Man spelar med fyra spelare på banan, där den totala maxpoängen för de fyra spelarna inte får överstiga 8,0 poäng. Det finns också önskemål från klubben att även svårare funktionshindrade, från 0,25, skall kunna delta.

I slutrapporten finns också en bilaga med fjorton personliga röster kring projektet. Låt oss höra några personliga kommentarer som kan anses representativa:

(...) På vår/vintern 1993 började jag träna rullstolsrugby med ett gäng tetraplegiker i Stockholmsregionen. Det blev räddningen, ganska snart blev jag starkare; förflyttningar i och ur rullstolen och med rullstolen utomhus gick mycket lättare och trötthetskänslan jag upplevt på mitt arbete och i det sociala livet avtog. Väldigt viktiga bitar i livet blev helt enkelt väldigt mycket lättare.

(...) Så kom rugby in i mitt liv för ca 21/2 år sedan. För första

gången sedan jag blev skadad fyrtio år tidigare kunde jag delta i en lagsport och faktiskt känna att min insats hade en betydelse för laget. Skillnaderna i förutsättningar för deltagarna är stora, men ändå eller kanske på grund av det, så vill jag påstå att rugbybyn är en av de mest utpräglade lagsporter som existerar och då tänker jag inte bara på handikappidrott. Laget blir bra just genom att man optimalt utnyttjat varje lagmedlems möjligheter.

(...) Jag skulle också vilja framhäva att det är socialt berikande att spela rugby. Man får resa, bo på hotell, träffa andra lag, dessutom får vi en fin gemenskap inom det egna laget. Så sammanfattningsvis skulle jag vilja säga att om man kan få rörelsehindrade personer att träna idrott så ger man dem möjligheten att få ett bättre liv och dessutom spar man pengar åt samhället.

(...) Jag har nog även rugbybyn att tacka för att jag har kunnat komma i gång och arbeta så snabbt som jag har gjort. Rugbybyn har även givit mig möjlighet att komma ut och resa vilket öppnat nya perspektiv i privatlivet. Sammanfattningsvis kan man säga att livskvaliteten har blivit mycket bättre än vad jag vågat hoppas på när jag låg på sjukhus- och tyckte att livet i princip var slut. Detta har jag till stor del rugbybyn och projektet att tacka för.

(...) Jag tycker att rugbybyn ger mig mycket mer än bara fysisk styrka, det känns mycket bättre i hela kroppen och spasticiteten minskar, vilket är positivt, när man får röra på sig ordentligt. Den har även påverkat mig positivt psykiskt och höjt mitt självförtroende och min självkänsla.

Detta var några röster, som alla intygar vilken positiv betydelse rullstolsrugbyn haft i deras liv – fysiken och rörligheten blir bättre, självkänslan och självförtroendet ökar och det skapas uppenbarligen en synnerligen god social gemenskap. Man skall dessutom ha i åtanke att detta grupp svårt funktionshindrade haft svårt att delta i handikappidrott i allmänhet och lagsporter i synnerhet. Coachen för Nacka HI Pick Pack uttrycker det så här: ” Att så gravt handikappade personer kan utföra så stora idrottsprestationer trodde man inte var möjligt. Det är med stor glädje och tillfredsställelse jag fått äran att se och uppleva hur elva-tolv killar i Nacka HI under dessa två år utvecklats till otroligt skickliga idrottsmän med en målmedvetenhet och envishet, att vecka efter vecka, månad efter månad, ta sig till träningslokaler, ibland i regn, ibland i snö, släpande och dragande sin rugbystol. Att se dom med stor inlevelse träna och utvecklas som människor och idrottsmän.”

Detta visar att den tävlingmässiga handikappidrotten inte endast är förbehållen en elit av mindre funktionshindrade, dvs paraplegiker. Genom rullstolsrugbyns poängsystem har även svårare funktionshindrade – tetraplegiker - möjligheter att delta på lika villkor. Här

kan man tala om en ytterligare dimension av integreringsbegreppet: svårare funktionshindrades integrering med lättare funktionshindrede.

9. RULLSTOLSTENNIS – ORGANISATION OCH UTVECKLING

Föreliggande studies empiriska förankring utgår från handikappidrotten rullstolstennis. I det här kapitlet redovisas rullstolstennisens organisation och utveckling. Den källa som huvudsakligen används är Randy Snows och B. Moores bok "Wheelchair Tennis – Myth to Reality" (1994).

9.1. Kort historik

Den 17 januari 1976 håller den 18-årige Brad Parks från University of Utah på att värma upp inför en lokal tävling i freestyle. Allt verkar vara som vanligt. Men ödet vill annorlunda. I uppvärmningen kommer Parks snett i upphoppet och hamnar olyckligtvis på rygg. På några sekunder förändras hela hans liv. På sjukhuset konstaterar man att Parks skadat ryggmärgen så svårt att han förmodas bli bunden till rullstol i resten av livet. I maj samma år skrivs han ut från sjukhuset och med hjälp av föräldrar och vänner börjar han testa olika idrotter. Eftersom han idrottat i hela sitt liv vill han fortsätta med det trots sin svåra skada. Frågan är bara vilken gren han skall välja. Under rehabiliteringsperioden på sjukhuset läser han en artikel av en annan ryggmärgsskadad amerikan – Jeff Minnenbraker - som provat på att spela tennis med stående. Parks blir entusiastisk och börjar träna tennis i rullstol med sina föräldrar som träningspartners. Någon månad senare – i juni 1976 – träffas Parks och Minnenbraker av en slump. De börjar prata om att utveckla sporten rullstolstennis. Mötet och samtalet mynnar ut i en film producerad av Minnenbraker. De distribuerar filmen gemensamt. Intresset för filmen är stort.

Sen rullar utvecklingen snabbt på. Minnenbraker, som tidigare konstruerat en rullstol som är bättre anpassad till tennisens rörelseschema, hjälper Parks att ytterligare utveckla denna rullstol år 1977. Samma år läggs också grunden till regelsystemet, där de rullstolsburna kompenseras för funktionshindret genom att bollen tillåts att studsa två gånger i stället för frisktennisens en gång. I övrigt är banan och reglerna desamma. Den första tävlingen spelas i Los Angeles i slutet av juni 1977. Drygt tjugo tävlande ställer upp. Påföljande år genomförs fler tävlingar och intresset ökar stadigt – framför allt på den amerikanska västkusten. Parks och Minnenbraker deltar i konferenser, genomför clinics (presentation av sporten) och uppvisningsspelar. Rullstolstennisen sprids över den amerikanska kontinenten. I december 1979 tas nästa stora steg: Parks och David Salz bildar NFWT – National Foundation of Wheelchair Tennis. Syftet med den nationella organisationen är:

- att utveckla juniorsidan,
- att skapa finansiella resurser för verksamheten,
- att uppvisningsspela och ge clinics,
- att utveckla instruktionsmaterial,
- att utveckla den nationella organisationen.

Därmed är rullstolstennisen etablerad. År 1980 spelas tio turneringar och medlemsantalet i NFWT stiger till mer än 500 aktiva spelare. Samma år möter Parks den förre tennis spelaren Randy Snow och uppmuntar denne att börja spela rullstolstennis. Snow, som fick en tung höbal över sig sommaren 1975 och bröt ryggen, har inledningsvis svårt att komma tillbaka. Så här uttrycker han det (Wheelchair Tennis, 1994:11):

I had a very difficult time accepting my disability, and felt my accident was absolutely the worst thing that could ever have happened. A friend of our family exposed me to wheelchair basketball, and it turned out to be overwhelming, intimidating and discouraging. I simply could not be around other "cripples". Going to wheelchair basketball practice meant that I accepted my disability and life in a wheelchair. This sounds absurd but it was genuine the way I felt. The first few years of my disability were so scary I did very little and ran away from everything. During the next two years the only positive thing that happened to me was that I finished high school.

Snow har nu accepterat sitt funktionshinder och blivit en entusiastisk förespråkare för rullstolstennis och tillhör en av de mest framgångsrika spelarna under 1980-talet. Även dåtidens tennisstjärnor börjar uppmärksamma rullstolstennisen.

Det internationella genombrottet sker genom bildandet av Wheelchair Tennis Players Association (WTPA) 1981 – spelarnas egen sammanslutning. Huvudsyftet är att skapa en intressant och givande verksamhet för rörelsehindrade personer i alla åldrar. I mitten av 1980-talet har rullstolstennisen spridit sig över hela USA och 1985 deltar mer än 1.500 spelare i sanktionerade tävlingar. Utvecklingen tar också fart internationellt. Vid öppna amerikanska mästerskapet 1985 deltar spelare från sju nationer. Samma år etableras rullstolstennisens motsvarighet till Davis Cup – World Team Cup (WTC) för herrar. Året därpå, 1986, spelas WTC för första gången för damer. Rullstolstennisens status befästes ytterligare när sporten 1987 inkluderas i Wheelchair Games i Stoke Mandeville i England – de rörelsehindrades idrottsliga födelsefäste. Den internationella rullstolstennisorganisationen – International Wheelchair Tennis Federation (IWTF) – bildas i oktober 1988. Åtta nationer deltar vid det första årliga mötet. Idag har förbundet mer än 40 medlemsländer och fler kommer det att bli. Totalt räknar man med att rullstolstennis spelas i drygt 70 länder runt om i världen.

Den japanska industrijätten NEC sponsrar sedan några år IWTF, vilket medför ökade möjligheter för sportens expansion. Dessutom har man efter frisktennisens mönster infört en årsavslutande tävling för världens åtta högst rankade damer och herrar – NEC Wheelchair Tennis Masters. Antalet internationella tävlingar ligger idag runt 30 stycken med mer än dubbelt så många mindre nationella satellittävlingar. I Paralympics i Söul 1988 var rullstolstennis en uppvisningssport. Efter Barcelona-Paralympics 1992 har rullstolstennis blivit en ordinarie paralympisk gren.

9.2. Organisation och tävlingsverksamhet

Det internationella förbundet, IWTF, som bildades 1988, har sedan februari 1991 sitt administrativa högkvarter i London. För närvarande finns två heltidsanställda på IWTF:s kontor. Styrelsen eller Committee of Management består av nio representanter för olika länder, varav en är från Sverige – ordföranden i Svenska Tennisförbundets rullstolskommitté, Stig Ericson (idrottslärare från Hällefors). Idag har förbundet nära femtio medlemmar. Förbundets uttalade mål är att organisera och vidareutveckla rullstolstennisen samt ansvara för ökad rekrytering. Sedan sommaren 1997 ingår IWTF som en del av det internationella tennisförbundet. Rullstolstennisen har kommit långt i sina integreringssträvanden med frisktennisen.

De internationella tävlingarna är indelade i Super Series (1995: 2 st), Championship series (1995: 27 st), Satellite Series (1995: 56 st) och Special Events (t ex Europamästerskap, NEC Masters, Paralympics). I Super Series, vilket motsvarar frisktennisens fyra Grand Slam-turneringar (Australien Open, French Open, Wimbledon och US Open), ingår endast två tävlingar – British Open (slutet av juli) och US Open (i början av oktober). De övriga mästerskapstävlingarna är indelade efter storleksordning och status i fyra olika nivåer: CS 1-4. Det kan nämnas att Swedish XLT Open i Timrå den 15-18 juni 1995 klassades som en CS 4-tävling, dvs den lägsta rangen av mästerskapstävlingar.

Genom åren har USA varit dominerande på herrsidan, medan Holland varit bäst på damsidan. Precis som i frisktennisen har även prissummorna ökat påtagligt under de senaste åren, vilket medfört att de bästa i världen mer än väl kan försörja sig på sin sport.

9.3. Rullstolstennis i Sverige

Rullstolstennis introduceras i Sverige på uppvisningsnivå i slutet av 1980-talet. En av initiativtagarna är Karsten Inde, Frösunda Center och SHIF. Hösten 1990 blir Svenska Tennisförbundet intresserat av att ta upp grenen som del av sin verksamhet. Idrottsläraren Stig Ericson, som var verksam i förbundets breddkommitté som tennisens kontaktperson med byggherren i samband med byggandet av tennisanläggningar, ombeds att ansvara för utvecklingen av rullstolstennisen. Den första introduktionskursen genomförs i Göteborg i november 1990 med inbjudna deltagare från hela landet. Under våren 1991 utarbetas ett handlingsprogram för 1991/92 samtidigt som en mer långsiktig femårsplan läggs fram. Ett av de mer närliggande målen är att få fram några (manliga) deltagare till Paralympics i Barcelona 1992. Samtidigt ses det som viktigt att så fort som möjligt komma igång med nationella tävlingar och svenska mästerskap (SM). En liten spelargrupp bildas bestående av Christer Dufvenberg, Timrå, Nackas Niclas Larsson och Joakim Larsson samt Johan Adolfsson. Sedan starten administreras rullstolstennisen av rullstolskommittén inom Svenska Tennisförbundet (SvTF) och ingår alltså inte som del i SHIF:s verksamhetsfält.

Rullstolstennisen har expanderat under senare år och engagerar cirka 60 aktiva spelare, varav drygt 45 kan ses som tävlingsspelare medan 15 spelar mer sporadiskt. Av dessa är

ännu så länge endast ett fåtal damer. För att öka rekryteringen har rullstolstennisen sedan några år samarbetat med Rekryteringsgruppen (RG), som vid olika tillfällen genomfört

nybörjarintroduktion av rullstolstennis. Detta samarbete påbörjades i april 1994. Det finns en uttalad viljeinriktning hos rullstolskommittén inom SvTF att rekrytera fler spelare genom "prova-på-dagar", intressera olika rehabcentra för verksamheten, arrangera fler nybörjarläger – och elitläger, anordna fler tränarutbildningsläger.

Rullstolstennisen har liksom annan idrottsverksamhet under 1990-talet drabbats av ekonomiska svårigheter genom minskade anslag, vilket gör att framtiden ter sig något osäker. De första åren finansierades verksamheten med medel från allmänna arvsfonden, men nu får rullstolstennisen, som en del av Svenska Tennisförbundet, förlita sig på förbundets budget.

Av de cirka 60 aktiva som spelar mer eller mindre regelbundet spelar finns alla kategorier spelare - från extremt elitinriktade (aktuella för Paralympics och WTC) via övriga tävlingsspelare till mer motionsinriktade. Den geografiska spridningen sträcker sig från Östersund i norr till Eslöv/Lund i söder. Genom det stora antalet tennisanläggningar i Sverige plus den gedigna svenska tennistraditionen har Sverige ett klart försteg framför de andra skandinaviska länderna. Samtidigt är det ett problem att flertalet lite äldre tennisanläggningar är dåligt handikappanpassade. Det finns idag bestämmelser om att alla nya tennisanläggningar skall handikappanpassas. Detta kan man emellertid kringgå genom dispansansökan, vilket också har skett i många fall.

10. RULLSTOLSTENNIS – EN FALLSTUDIE

Arbetets empiriska del utgörs av en fallstudie av rullstolstennisen i Sverige med utgångspunkt från en deltagarobservation i Timrå i juni 1995 varvad med informella samtalsintervjuer samt en enkätstudie av samtliga registrerade rullstolstennisare i Sverige 1995 (se Östnäs, 1995).

10.1. Deltagarobservation i Timrå

För att få djupare insikt i fenomenet rullstolstennis genomförde jag en deltagarobservation vid en internationell rullstolstennisturnering i Timrå utanför Sundsvall den 15-18 juni 1995. Det var andra gången jag kom i konkret kontakt med rullstolstennis. Den första kontakten fick jag som åskådare vid en turnering i Lund i maj 1994. Turneringen i Timrå kan också ses som en förberedelse för den kommande enkätstudien, som genomfördes under sommaren 1995. Deltagarobservationen kombinerades med informella intervjuer med sex spelare och två representanter från rullstolskommittén inom SvTF. Dessa samtalsintervjuer genomfördes i lämpliga spelpauser och dokumenterades via fickminne. Intervjuerna utgick från två grundläggande frågor: Varför valde Du att satsa på rullstolstennis? Vad betyder rullstolstennis för Dej? Även integreringsproblematiken togs upp.

Turneringen i Timrå var en CS 4-turnering, dvs en internationell turnering av lägsta rang, med aderton manliga deltagare och tre kvinnliga. Förutom de bästa spelarna i Sverige (Niclas Larsson, Johan Haglund, Christer Dufvenberg i världsrankordning) deltog spelare från USA, England, Tyskland, Danmark och Finland. Turneringens bästa spelare var amerikanen Chip Parmelly, som några år tidigare varit femma på världsrankingen. Det man som åskådare såg var en professionell spelare som till fulländning behärskade sina bägge redskap – rullstolen och tennisracketen. Rullstolstennis har till skillnad från frisktennisen eller som det ofta uttrycks "stående tennis" en dubbel dimension – hanterandet av både racket och rullstol, där just själva koordinationen och samspelet mellan de bägge redskapen utgör den stora svårigheten.

Mina informanter var: juniorerna, Martin Källberg (MK) och Andreas Westman (AW) från Timrå, junioren Jonas Persson (JP) från Eslöv, seniörerna Niclas Larsson (NL; Nacka), Sten Ljungar (SL; Stockholm), Birgitta Sandström (BS, Värmland) samt kommittérepresentanterna Stig Ericson (SE) och Anders Wirenius (Aws).

De bägge juniorerna från Timrå har tidigare spelat bordtennis, men via en spelare i tennisklubben blev de intresserade av rullstolstennis eller som en av dom (MK) uttrycker det: "Man har tagit sitt fömuft till fånga. Tennisen ger mycket mer och man kan dessutom komma utomlands". Bägge spelarna tävlade i Österrike 1994. MK har också prövat på golf. Tennisen spelar en mycket stor roll i ungdomarnas liv och skapar en starkt identitet och självkänsla. Dessutom har de förmånen att via klubben spela gratis hur mycket de vill. Inför framtiden hoppas de på förutom sportsliga framgångar goda språkkunskaper och vidgade perspektiv på livet.

JP menar att det är den fantastiska gemenskapen som ”drar”. Tidigare spelade han mest basket – en gren som han fortfarande håller på med fast i mindre skala. Han blev intresserad av tennis när hans basketklubb i Malmö hade en prova-på-dag i tennis. Då blev han som han säger ”fast för tennisen”. Han menar vidare att det är idrotten som räddat honom under de tolv år (av arton) han varit rullstolsburen. ”Utän idrotten hade jag varit soffliggare – blivit passiv.” I Eslöv har det sedan några år vuxit fram en rullstolstenniskultur. Detsamma gäller i än högre grad för Timrå. För framtiden lockar utlandsresor och en karriär som rullstolstennisspelare. Han anför också exempel på ungdomar i hans ålder med liknande funktionshinder som blivit passiviserade ”soffliggare”. Han försöker påverka kamrater i liknande situation att börja idrotta, men tycker det är svårt. Han ser amerikanen Parmelley som ett föredöme – både som människa (enkel, öppen och ödmjuk) och som spelare (framför allt den fantastiska rullstolstekniken).

NL skadades vid en bilolycka vid nitton års ålder och hade då idrottat i hela sitt liv. Tidigare huvudidrott var ishockey. Sedan skadetillfället har han provat på många olika idrotter men fastnade så småningom för tennis. Han har som frisk provat på tennis i motionssyfte. Han tillhörde den lilla grupp som var med om att initiera sporten i Sverige 1991. Eftersom han tidigare bodde på Gotland fanns det små möjligheter att idka lagidrott. Därför blev tennisen ett alternativ. När han senare kom till Stockholm via Kalmar fortsatte han med tennisen även om han anser att möjligheten att utöva tennis i Stockholm inte är den bästa. Det finns för få hallar för tennis. ”Jag tycker det (tennis) var roligt från första början. (...) Och sen blev jag ju bättre och bättre och det blev roligare och roligare.” Han blev också tidigt en av landets främsta spelare. ”Hade jag inte haft tennisen hade det varit knäcken. Jag hade inte orkat med skadan. (...) Tennisen betyder djävligt mycket.” Idag satsar han stenhårt på att bli bäst. Han tar hjälp av tennispsykologiska skrifter, bl. a. ”Tennis – the Inner Game”, och tränar mentalt med hjälp av idrottspsykologen Uneståhls mentala träningsband. Han tränar cirka tio timmar per vecka och spelar tennis utomlands nästan halva året. Totalt räknar han med femton turneringar under 1995. Det bästa med tennisen är gemenskapen och att man får ta ut sig ordentligt. ”Jag vill idrotta med boll. Då kan jag anstränga mej hur mycket som helst.”

SL ser rullstolstennisen ur ett annat perspektiv. ”Jag ville ha en idrott som gav bra träning utan att vara tråkig. Är inte mycket för lagsporter.” Han har tidigare provat på bågskytte, vilket var bra för koordinationen och koncentrationen, men som idrottsdisciplin inte särskilt konditionskrävande. ”Kroppen behöver bättre genomkörare nu när man passerat de trettio.” Tennisen är bra genom att man anstränger sig samtidigt som det är roligt. Han är också styrelseledamot i Rekryteringsgruppen (RG). RG hade för några år sen ett prova-på-läger där tennis ingick som försökssport. SL blev inspirerad att börja spela, och det har han aldrig ångrat. ”Tidigare kunde kroppen sköta sig själv, men den blev tyngre och konditionen allt sämre. Behövde något för att hålla kroppen i trim. Tennisen passade perfekt.” En annan fördel med tennis jämfört med t ex bordtennis är att man så att säga på köpet lär sig att bättre hantera rullstolen. Tyvärr är det dyrt att spela tennis i Stockholm, menar SL. Det finns inga klubbar som direkt subventionerar rullstolstennisen. Undantaget är Sundbybergs TK, som visat ett visst

intresse för grenen. SL nämner också att han tidigare varit aktiv skytt och varit verksam med brukshundar. Anledningen till att han slutade med brukshundar kan mana till eftertanke. Vid en dressyrtävling med brukshundar tyckte han att han fick alldeles för låga poäng. En domare angav då följande skäl: "Jo, hörnu, det gick ju bra det här, men jag var tvungen att dra av poäng för Dej för att inte de andra skulle tro att jag favoriserade Dej på grund av Ditt handikapp ....!!" Det kan också sägas att SL före skadetillfället inte idkat någon idrott samt att han inte tänker sig en elitkarriär. Han ser det mer som ett medel att hålla sig i trim samt att få del av gemenskapen vid tävlingar. Han tävlar mer mot sig själv – för att bli en bättre spelare.

BS blev intresserad av rullstolstennis via ett RG-läger på Bosön. Hon har idrottat tidigare och även på motionsnivå provat på tennis. Även BS betonar att gemenskapen betyder oerhört mycket plus möjligheten att tävla i andra länder. Redan efter några få år är BS bäst i landet bland damerna och förhandsnominerad till Paralympics i Atlanta 1996. Tennisen betyder väldigt mycket för BS. Samtidigt är hon noga med att betona hur viktigt det är att få bort det hon kallar "stackars-stämpeln". " Vi har ju rullstolen i stället för benen. Vi kan komma in i nästan alla sporter. Vi åker medan andra går eller springer." Man får gärna beundra duktiga rullstolstennisspelare, menar BS, men det måste ske på sportens egna villkor. Att man utför en bra prestation. Hon hoppas också att sporten skall uppmärksammas mer – och att de resultat som presteras skall tas upp på sportsidornas resultatbörs. En annan förhoppning är att fler kvinnor involveras i rullstolstennis. Precis som inom andra idrotter är det männen som dominerar. Bristen på kvinnliga spelare medför att BS mest tränar med stående män eller som hon uttrycker det "stående gubbar".

Både Aws och SE menar att identiteten och självkänslan ökar hos de tennisspelare de varit i kontakt med. Aws, som tidigare varit verksam inom RG, kommer att fortsättningsvis fungera som tränare för rullstolsburna tennisspelare och bygga upp en verksamhet i Sundbyberg. Bägge betonade också att den gemenskap som finns bland rullstolstennisspelarna vid både nationella och internationella tävlingar är mycket god, vilket ju också vidimeras av mina informanter.

Inom handikappidrotten intar integreringsproblematiken en central roll. Jag tog också upp detta med mina informanter. Skulle man kunna tänka sig rullstolstennis som en idrottsdisciplin öppen för alla? Skall man öppna grenen för alla intresserade? I det hypotetiska extremfallet: Hur skulle du ställa dig till att Stefan Edberg efter avslutad karriär börjar spela rullstolstennis? Eller att man inför denna öppna klass på det olympiska programmet? Flertalet var negativa till tanken. Inte minst om man skulle införa grenen som olympisk öppen disciplin. Med tanke på den status som alla olympiska guldmedaljer har skulle det kanske kunna innebära att "friska", lite äldre spelare skulle satsa på grenen, vilket skulle vara till nackdel för de funktionshindrade. En frisk bra tennisspelare skulle med hård träning kunna tillägna sig rullstolstekniken och bli bättre än den bästa av de funktionshindrade. Den integrering som flera förordar är i stället en form av fysisk och funktionell integrering, dvs att man spelar på samma banor och umgås socialt efter matcherna, som man hade det under de år när rullstolstennis spelades parallellt med Båstadturneringen i tennis. Där träffades man över gränserna i

Players Inn på Skansen. Spelarna från Båstadturneringen träffade rullstolstennisspelarna, där de senare kunde få tekniska och taktiska råd av Båstadsstjärnorna. Dessa i sin tur fick en insikt i rullstolstennisens villkor, vilket medförde en avdramatisering av själva funktionshindret.

10.2. Sammanfattning och reflektion

Flertalet av informanterna har utövat någon form av idrott tidigare. Undantaget är SL som dock haft skjutning och brukshundar som sitt intresse. Han har så att säga befunnit sig i sportens periferi. Motpolen är NL som idrottat i hela sitt liv och som gått från friskidrotten till handikappidrotten. Här finns klara likheter med Hans Lindström (generalsekreterare i SHIF) som bytte sin elitposition i simningen till en motsvarande inom handikappsimningen. Det är rimligen lättare att börja med någon idrott om man varit aktiv före skadetillfället, men det är ingen nödvändighet. Det framgår också att prova-på-dagar utgör en viktig inspirationskälla för rullstolstennisen. Det är också relativt vanligt (vidimeras av SE) att bordtennis utgör en inkörssport till rullstolstennis.

Idrotten i allmänhet och rullstolstennis i synnerhet tycks spela en mycket viktig roll i informanternas liv. Framför allt betonas den sociala gemenskapen och möjligheterna att komma utomlands. Samtidigt är det en sport som ger god motion, styrka och kondition under trevliga former. Det ger också tillfälle att träna hanterandet av rullstolen och koncentrationsförmågan. Den allsidiga träningen kan ses som ett signum för rullstolstennisen. Rullstolstennis framstår som tämligen unik inom floran av handikappidrotter genom möjligheten att komma utomlands. Rullstolstennisen kan ur många aspekter ses som en spegel av stående tennis. Det existerar också ett nära samarbete mellan de bägge internationella huvudorganisationerna. Sedan sommaren 1997 ingår, som nämnts tidigare, rullstolstennisen som en del av det internationella tennisförbundet. Både frisktennis och rullstolstennis sponsras av det japanska industriföretaget NEC. Även det årliga turneringsschemat, tävlingsindelningen och rankingsystemet är likartat. Det finns knappast någon annan idrott där likheterna mellan frisk- och handikapputövandet är så likartade. Här kan man säga att integreringstanken i det avseendet har nått långt. Samtidigt bör man nämna att integreringsaspekten försvagats genom att Båstad sedan några år avsagt sig både damklass och rullstolsklass och enbart satsar på herrar elit.

Spelarnas betoning av vikten av social gemenskap verkade hålla i verkligheten. Detta gällde publiken (mest anhöriga), arrangörer och spelare. De som förlorade i första omgången deltog i tröstturneringen, vilket ytterligare befäste gemenskapen. Alla aktiviteter delades av alla – lottning, fikapauser, gemensamma middagar och den trivsamma avslutningen. Alla var med från den första bollen till den sista. Detta gäller inte i samma utsträckning för stående tennis. Man skulle kunna säga med ett durkheimskt uttryck att rullstolstennisen skapar ett kollektivt medvetande – en social anda som tydligt mildrar konsekvenserna av konkurrens och tävlingshets. Stämningen upplevde jag som mjukare än vid stående tennis, t ex Båstadturneringen. Däremot lyste media med sin frånvaro. Inte en rad skrev ens i lokalpressen om tävlingen, som trots allt

var den största rullstolsturneringen i landet under 1995. Publiken var också fåtalig – mest anhängare.

Det framkommer att handikappidrott – i detta fallet rullstolstennis – kan spela en mycket viktig roll för identitet och självkänsla. Detta gäller i första hand för tidigare idrottare, men även för andra. I vissa fall kan idrotten bli en viktig del i en ny livsstil. Ett exempel på detta är NL, som själv säger att utan idrotten hade han gått under. Tennisen utgör en viktig faktor i NL:s liv. Han lever för att spela tennis. Tennisen har blivit ett livselexir. Halva året tillbringas han på olika tävlingar utomlands. Utan skadan hade han förmodligen inte fått den chansen. Detta inte sagt för att förringa den oerhörda livsomställning som en svår ryggmärgsskada innebär. Det handlar här om att acceptera skadan och göra det bästa av situationen. Även JP antyder tankegångar i samma riktning.

10.3. Enkätstudien

Nedan följer en redovisning av resultatet av enkätstudien med inslag av citat och korta egna kommentarer. Med tanke på studiens begränsning, totalt 35 respondenter, kommer inte resultatet att redovisas i tabellform utan bör i stället ses som en syntes mellan det kvalitativa och kvantitativa synsättet. Dessutom görs en uppdelning på studiens bakgrundsvariabler och dess s. k. tennisvariabler. De förra upptar enkätformulärets elva första frågor (se bilaga 1).

10.3.1. *Bakgrundsvariabler*

Av studiens 35 respondenter var 26 män och 9 kvinnor eller 74% respektive 26%. Det motsvarar ungefär fördelningen mellan män och kvinnor inom frisktennissens drygt 12.000 licensbetalande tävlingsspelare. För att ytterligare påvisa rullstolstennisens småskalighet gentemot frisktennisen kan nämnas att cirka 600.000 spelare regelbundet spelar tennis i Sverige, varav cirka 125.000 är organiserade i någon av landets cirka 800 klubbar (Öberg, 1995). Här bör man hålla i minnet att rullstolstennis är en relativt ny sport i Sverige, som introducerades på allvar först 1991. Jämfört med frisktennissens spontantennis torde motsvarigheten inom rullstolstennis vara betydligt mindre. Rullstolstennis utövas i stor utsträckning i organiserad form. På ATL-Victoriastadion i Lund, som är norra Europas största rackethall, har inga timmar hyrts ut till rullstolstennis spelare förutom i mer organiserade klubbssammanhang.

Åldersfördelningen är jämn eller genomsnittligt 29 år för både män och kvinnor i studien. Spännvidden varierar åldersmässigt från 12 år upp till 56 år. Inom frisktennisen är den tävlingsmässiga variationen från 8 år upp till 85. På motionssidan är den än större. Landets förmodligen äldste tennisspelande motionär är en 104-årig "yngling" från Stockholm. Det framgår också att en del av studiens 35 respondenter inte är klubbanslutna, vilket i princip är en förutsättning för deltagande i tävlingsverksamhet. Flera av dessa skulle vilja vara klubbanslutna men att det saknas möjlighet på hemorten eller i närheten av hemorten.

Hur är det med den geografiska spridningen? De flesta bor i mellansverige, där Stockholm i bemärkelsen Stor-Stockholm (inklusive Sundbyberg) dominerar med nio, Örebro med sex och Göteborg med fyra respondenter. Fyra kommer från Sundsvall/Timrå. Timrå TK kan för övrigt betraktas som den klubb i landet som satsar hårdast på rullstolstennis. En anledning till detta är att Christer Dufvenberg – elitspelare i rullstolstennis – är styrelseledamot i klubben. I Timrå har utbildats en kultur för rullstolstennis med en positivt inställd styrelse och tränare samt en fin anläggning. De aktiva har också många fritimmar till sitt förfogande. Klubben har också landets bredaste rullstolstennistrupp med fyra spelare rankade bland landets tolv bästa. I skrivande stund (1997) är rankingen ännu högre sammantaget. Falun/Borlängeområdet med tre respondenter har uttalat att man skall satsa mer på rullstolstennis i framtiden. Grenen kommer också att introduceras i Umeå. Överhuvudtaget är Norrland och Skåne (landets största tennisdistrikt) dåligt representerat – med undantag för rullstolstennisfästet Eslöv. Totalt är 22 av respondenterna (63%) klubbanslutna.

Av respondenterna är 25 (drygt 70%) ogifta. Spännvidden beträffande sysselsättning är stor. Här finns alltifrån arbetslösa och förtidspensionärer via studerande (grundskola till högskola) till yrken som ekonom eller konsult. Cirka 20% håller på med eller har avslutat akademiska studier. Ytterligare några har genomgått enstaka akademiska kurser.

På frågan om hur respondenten fått skadan eller sjukdomen svarar 14 stycken eller 40% att det är ett medfött funktionshinder – i de flesta fall ryggmärgsbrock. Ytterligare sex fick sin skada före fem års ålder. Resterande 15 (43%) råkade ut för olyckor i mer vuxen ålder. Här dominerar trafikolyckor (främst med mc eller bil), medan två skadat sig genom ridolyckor och en via motorsport (mc). Samtliga dessa olyckor har lett till ryggmärgsskador av varierande natur – i de flesta fall till permanent rullstolsberoende. Inom idrotten brukar ridning, gymnastik och motorsport betraktas som risksporter när det gäller ryggmärgsskador. Flertalet av respondenterna är helt rullstolsberoende, medan några få kan ta sig fram kortare sträckor med hjälp av kryckor.

På frågan "Hur har skadan påverkat Ditt liv?" har svaren i hög grad varierat. Den finns en tendens i materialet att ju längre från olyckan man tidsmässigt är, desto lättare är det att acceptera den nya livssituationen. Svaren är som nämnts olika. En kvinna redovisar till och med förändringen av livssituationen som positiv:

I början tyckte jag allt var negativt, men nu är det mesta positivt. Allt som har hänt mej nu när jag sitter i stol hade jag aldrig upplevt annars. Jag hade t ex aldrig börjat spela tennis, och på det sättet hade jag heller aldrig fått träffa de härliga personer som jag träffat i och med att jag spelar tennis. Jag har fått en helt annan syn på livet; det känns som om jag fått leva två liv – ett stående och gående och ett liv i stol. Skillnaden är ju trots allt ganska stor. Visst kan det vara svårt att vara rullstolsburen, men jag trivs med mitt liv och just nu skulle jag inte vilja ha eller leva ett "normalt" liv som gående.

Den andra extremen, dvs den totala negativa upplevelsen, har också beskrivits av en kvinna på följande sätt:

TOTALT. Jag var elitiddrottare inom fotboll och ishockey. Dessutom spelade jag bandy i division 1! Innebandy 2 ggr per vecka. Jag förlorade även min karriär som en mycket framgångsrik säljare (ergonomi-arbetsmiljö). Hade delägarskap på gång. Jag var mitt uppe i karriären på väg stadigt uppåt och hade många planer, innan jag så småningom skulle varva ner lite och satsa på familjelivet. Nu blev det ett totalt stopp för alla planer och det blev till att lära för livet – om på nytt. Att kunna äta själv, att sitta själv, att kunna vända sig om i sängen från rygg till höger sida helt själv osv. STORA FÖRÄNDRINGAR!! Att allt som var så självklart för ett par veckor sen var en helt annan värld idag, så var det i början efter olyckan! Men jag tvingades att coola ner mej, det som var full fart för mej byttes ut i ett liv i en säng på ett sjukhus. Jag som knappt åtit alvedon innan, åt nu mediciner för allt. Nästan aldrig varit på sjukhus (förutom lite småskador) låg nu helt still i säng i sex månader, sen tränade jag över från säng till rygggläge i en rullstol osv. Det har varit svårt/jobbigt men man har lärt sig att man inte är odödlig – mitt motto har alltid varit "det finns inga problem – bara lösningar" – gissa om det har blivit prövat om och om igen. Efter olyckan såg man bara problem och inga lösningar, men nu börjar det också vända till det normala.

Det positiva svaret kom från en flicka som genom tennisen fått en helt ny livsinriktning med nya vänner och en framtid i elitennisens tecken. Det mer negativa svaret kommer från en uppenbarligen mycket aktiv kvinna mitt uppe i en karriär (både idrottsligt och civilt) – en karriär som på några sekunder stäcks och vänds i det motsatta. I det svaret kan man förmimma en förtvivlan som dock tycks vara på väg att förändras. Kanske är en elitkarriär inom någon handikappidrottsdisciplin den rätta medicinen för att denna aktiva kvinna skall få ökad självkänsla och kunna förverkliga sig själv.

Det finns andra som än mer markerar hopplösheten och bitterheten: "Det har förstört mitt liv och jag har förlorat allt" eller "Det är svårt. Jag är förmodligen mindre aktiv. Efter jobbet är man slut av allt sittande och övrig anspänning. Rullstolen begränsar ju även sociala kontakter." Andra reflektioner är tex: "Ett helt nytt liv. Har fått tänka om när det gäller allt." Eller "Det har påverkat mej mycket. Jag har gått miste om mycket, men samtidigt upplevt annat som jag kanske inte skulle upplevt som oskadad. Jag sätter också värde på mindre saker än förr." Ytterligare en uttrycker det på följande sätt: "På alla sätt – det har varit och är en daglig kamp mellan en icke-fungerande kropp och mycket spasticitet." Man skall hålla i minnet att denna fråga i första hand är relevant för dem som skadats senare i livet.

Det är påfallande många och breda fritidsintressen som reovisas av respondenterna. Tennisen dominerar naturligt nog – främst då hos elitspelarna. Här finns det elitsatsande, som spelar 15-20 timmar per vecka, vilket är i paritet med många friskelitspelare. Andra inom elitskiktet ligger på 10-12 timmar per vecka. Det är delvis avhängigt av vilken

klubb man tillhör. Timrå TK och Sundbyberg TK har nämnts som exempel på klubbar som satsar på rullstolstennis. Andra handikappidrotter som utövas är basket, friidrott och bordtennis. Övriga intressen som nämns är: träffa kompisar, målning, fiske och läsning.

Av de 15 som skadats i vuxen ålder har elva stycken (cirka 75%) idrottat före skadetillfället, varav tre på elitnivå. Den vanligaste utövade idrotten före skadetillfället var fotbollen, som ju är landets i särklass största och mest utbredda idrott. Fotbollen med sina drygt 3.500 föreningar är mer än dubbelt så stor som det näst största specialidrottsförbundet inom RF.

10.3.2. Tennisvariabler

Här kommer jag att redovisa vad jag kallar studiens tennisvariabler, som innefattar resterande frågor i enkätformuläret, dvs frågorna 12-27 (se bilaga 3). Inledningsfrågan är: "Varför började Du med rullstolstennis?"

Det framkommer tydligt hur viktigt det är med introduktion av olika slag på hemorten eller i närheten av hemorten. Nära hälften (15 stycken eller 43%) introducerades via SvTF och Rullstolstenniskommittén – antingen i egen regi eller i samarbete med Rekryteringsgruppen (RG) och/eller Frösunda Center. Både RG och Frösunda har haft egna introduktioner vid olika tillfällen. Kamrater har också i vissa fall varit viktiga introduktörer eller socialisationsagenter (tio stycken) liksom egna initiativ (nio stycken). I det senare fallet har respondenten provat på eller varit motionsaktiv i tennis före skadetillfället. "Eftersom jag tidigare spelat lite tennis, var det intressant att se om det fungerade i rullstol. Jag prövade och det gick att få bollen över nätet. Svårt men roligt och samtidigt en utmaning och på den vägen är det." En annan reflektion är: "Jag ville hitta en idrott, där jag fick fysisk träning utan att ha tråkigt. Jag kom med på en träningshelg anordnad av SvTF och RG". Ytterligare en menar "Jag kände mej starkare och starkare genom träning med RG-gruppen på Bosön och fick genom träning prova på lite av varje – pingis, rugby, basket, bågskytte, löparbanan på tid osv. Men en dag provade jag på tennis, det gjorde inte ont (viktigt!) – det gick bra och jag blev biten. Spelade min första turnering förra året (1994; min anm) och kom tvåa! KUL!."

De tennismässiga förutsättningarna utgör en viktig grund för valet av idrott. Det handlar bl. a. om den geografiska tillgängligheten till arenor och idrottens status på orten och/eller i klubben (se Schelin, 1985). Av landets cirka 800 tennisklubbar har drygt 25% egna tennisanläggningar inomhus, som de driver helt eller delvis i egen regi. Uppskattningsvis har varje hall fyra banor, vilket gör att antalet tillgängliga banor ligger uppemot 800. Till detta kommer alla idrottshallar och gymnastiksalar, där man också kan spela tennis. Dessutom har vi i Sverige cirka 3.700 utomhusbanor, varav flertalet drivs i föreningsregi (Öberg, 1995). Detta gör att Sverige är världsledande när det gäller täthet på banor i förhållande till inneväranantalet. Detta i kombination med välskötta tennisföreningar är en av orsakerna till det svenska tennisundret, från Borg-eran på 1970-talet och framåt. Man kan erinra om att Sverige under en period i mitten av 1980-talet hade inte mindre än fyra spelare rankade bland världens tio bästa. Detta borde även vara en bra grund för spridningen av rullstolstennis. Samtidigt är tennis en dyr sport att

utöva. Idag (1997) kostar en inomhustid på bästa kvällstid 150-160 kronor i timmen. Även de tidigare relativt låga timpriserna utomhus börjar nu raka i höjden. Detta gäller även material som rackets, bollar och skor. Inom rullstolstennisen tillkommer den största utgiften för den som vill satsa på sporten – den specialdesignade rullstolen. En rullstol för tennis kostar i dagsläget cirka 20.000 kronor.

Fråga 13-16 tar upp dessa förutsättningar liksom inställningen till sporten. Flertalet respondenter är naturligt nog positiva till rullstolstennis, även om sex stycken (15%) är direkt missnöjda med både förutsättningar och klubbintresse. Detta uttrycks på följande sätt: "Det (klubbintresset) är lika med noll, vilket jag tycker är djävligt synd. Ingen är intresserad." Eller "Dåligt. Det är bara jag som spelar, vad jag vet." Flera anför också kostnadsaspekten. Det är dyrt att spela. Den stora kontrasten är Timrå TK, som satsar hårt på rullstolstennis, och där rullstolstennis spelarna är ordentligt subventionerade. Enkäterna visar också en markant skillnad mellan elit- och motionsspelare. Här finns en risk att det blir en alltför tydlig skillnad i förutsättningar mellan elit och motionärsidan. Det finns klara tendenser i materialet att de som kan hänföras till eliten (de som tränar 10-20 timmar per vecka och är rankade bland landets tio bästa) är mest positiva till sin sport som helhet. På frågan om "egenkaraktäristik" (fråga 16) eller hur man bedömer sitt tennisutövande menar drygt hälften (18 stycken) att de är motionärer, medan fördelningen mellan elit- och vanliga tävlingsspelare är åtta respektive nio stycken.

Inställningen till Svenska Tennisförbundet och Rullstolskommitténs arbete är övervägande positiv. Detta visas av att 21 stycken eller 60% uttrycker tillfredsställelse med förbundets arbete. Om man dessutom tar med i beräkningen att 10 stycken svarar "vet ej" (motionärer som inte nåtts av förbundets program) ökar den positiva responsen relativt sett till 85%. Det är endast två som är missnöjda, varav en menar att förbundet direkt misslyckats. De som är mer ljumma menar att det satsas för mycket på eliten, att man borde anordna fler rekryteringsläger samt att det skrivs för lite om rullstolstennis i medlemsskriften Svensk Tennis.

Studiens mest centrala fråga (fråga 17) handlar om vilken betydelse rullstolstennisen har för den enskilde utövaren relaterat till livssituation och livskvalité. Här framkommer det tydligt vilken stor roll rullstolstennisen spelar i respondenternas liv – 26 stycken eller 75% markerar detta på olika sätt i sina svar. Det är framför allt elit- och tävlingsspelare som betonar detta. Nedan följer ett antal belysande citat:

"Den betyder väldigt mycket för mej. Det är en härlig mentalitet inom rullstolstennisen. Alla är kompis med alla."

"En sport som ger möjlighet till intensiv och rolig träning. Många intressanta resor och ovanligt gott kamratskap för att vara en individuell sport."

"Tennisen ger mej självkänsla. Jag känner mej inte handikappad och det tack vare idrotten. Tennisen ger mej ett mål."

"Rullstolstennisen betyder mycket för mej; det är i stort sett det enda jag gör på fritiden och den gör att jag får möjlighet att vara ute och resa."

"Rullstolstennisen betyder väldigt mycket för mej – den har gett mej nya vänner, resor, bättre fysik, bättre psyke etc."

“ Livskvaliten har ökat liksom rörligheten och friheten.”

“ Det är ett sätt att få röra på sig och få upp konditionen samt ett sätt att få resa runt och träffa många trevliga spelare, ledare och få uppleva städer och främmande länder.”

“ Den betyder otroligt mycket för mej just nu. Just nu går den före allt som jobb och dylikt. Jag har alltid tyckt om att resa och träna mycket, så just nu trivs jag med det här livet.”

“ Den höjer min livskvalitet liksom de andra idrotterna jag sysslar med. Man får träffa så mycket olika och trevliga människor.”

“ Mycket. Den ger mej motivation att träna. Den ger mej bättre ork i mitt vanliga jobb. Den har en positiv inverkan på koncentrationsförmågan. Den ger mej anledning att resa både in- och utrikes. Man träffar många trevliga människor på ett naturligt sätt.”

Jag skall avsluta med ett längre citat från en av de mer aktiva spelarna; en som var aktiv både före och efter skadan:

Bland annat betyder den att jag kan träna och må bra. Har saknat träningarna länge! Sen finns det en liten social aspekt och det är att träffa människor i liknande situationer. Men träning/matcher/tävling är viktigast och roligast och kronan på verket är att få vara med i landslaget. Det är för mej mycket plåster på såren och oerhört inspirerande och en utmaning. Det är att hoppas att man får vara frisk (inte sämre än nu, tack!) och att träningar/matcher osv går bra och att det förhoppningsvis räcker till ATP-poäng/bra ranking och förhoppningsvis Landslaget igen. Eftersom jag var otroligt aktiv innan olyckan, var landslagskapten i många år, betyder tennisen en känsla av att klara något jag aldrig gjort som gående (innan olyckan). Och det går hyfsat. Det känns som jag kommit tillbaka lite till hethuften. Jag har något att se fram emot och det finns mycket att tävla om både i Sverige och utomlands.

Sammanfattningsvis kan rullstolstennisens betydelse redovisas på följande sätt:

- Ger bra träning – en positiv fysisk aktivitet.
- Skapar möjlighet till resor och lära känna andra länder – kulturskapande.
- Man träffar många nya och trevliga människor – social gemenskap.
- Ökar självkänslan och livskvaliteten – identitetsskapande.

På fråga (fråga 18) om vad man skulle göra om man inte utövade rullstolstennis blev många helt ställda. Ett belysande citat är: “ Jag skulle säkert hitta en annan idrott, men tennis är roligast.” Andra är osäkra och menar att man lever i nuet och att just nu är det tennis som gäller.

Rullstolstennisen är viktig som fysisk aktivitet, ger möjlighet till resor, skapar kontakter med andra människor och ger inte minst ett ökat självförtroende och stärkt självkänsla. Kort sagt: rullstolstennis ger ökad livskvalitet. Detta gäller främst för dem som tillhör elitskiktet, dvs de som har de bästa möjligheterna att spela mycket och tävla utomlands. De som spelar mer sporadiskt är mer återhållsamma i sina positiva kommentarer. Denna

fördelning av de positiva kommentarerna återspeglas rimligen inom idrotten i stort. För elitidrottare av alla slag blir själva idrottsaktiviteten grunden för en livsstil. Man lever så att säga genom sin idrott. Det finns ingen anledning att tro att eliten inom handikappidrotten i detta avseende skiljer sig från övriga elitidrottare. För flertalet elitidrottare blir idrotten som ett gift, där träning, tävling, resor och social gemenskap utgör viktiga ingredienser i den enskildes liv.

Attityden till tävlandet (fråga 19) är inte överraskande positiv. Här följer några citat:

“Förr kände jag tävlingen som en press och misslyckades jag kände det som 'världens ände'. Jag hatar att förlora, men nu älskar jag att tävla; jag vågar misslyckas numera.”
 “Det är en extra krydda som ger en tydligare målsättning för träningen. Dessutom är den sociala biten kul med tävlingarna.”

“Otroligt roligt – väldigt bra gemenskap de tävlande emellan. Den absolut trevligaste sporten att tävla i.”

“Jag gillar utmaningen! Dels har jag aldrig hållit på med en individuell sportgren, utan bara med lagidrott innan! Det är bara mej det hänger på – inte laget. Det enda jag saknar är peppningen man har i lagidrott. I landslaget finns den eftersom man är ganska många i truppen.”

“Det är otroligt kul att tävla för jag märker om jag blivit bättre än tidigare om jag vinner lätt eller om det blir en maratonmatch. Det är också en härlig gemenskap i tennisen – som en stor familj.”

“Det klart roligaste med tennisen är att vi är ett så trevligt gäng.”

De som är mer negativa betonar bristen på tävlingar. Som framgår av svaren på tidigare frågor kretsar många av svaren även här kring den goda sociala gemenskapen i och kring tävlingarna.

Attityderna till rullstolstennis från närståendes sida (fråga 20) är övervägande positiva – 26 respondenter eller 75%. Frågan rymmer två dimensioner: dels attityden till respondentens egen tennisaktivitet, dels rullstolstennis som generell aktivitet. Några typiska kommentarer:

“Människor i min omgivning tycker det är jättekul. Även stående har provat på rullstolstennis.”

“De tycker det är 'häftigt' och förundras över hur man hinner med.”

“Alla är positiva och tycker det är kul att man kan träna och tävla även i stol. Många är imponerade att det går så bra.”

“Folk blir imponerade att man kan spela tennis i rullstol utan stora regelskillnader.”

“I den nära omgivningen tycker de flesta att vi gör något bra/häftigt och att vi är jätteduktiga! Men det finns också de som inte fattar någonting, andra tycker det verkar svårt, men kul. Det finns även de som är avundsjuka.”

“De tycker det är otroligt att man hinner med både stol och racket.”

“De tycker det är bra och det 'lyfter mej' att fortsätta.”

“De är mycket intresserade och imponerade att det går att spela så bra som det går.”

Det framgår klart att rullstolstennis av omgivningen betraktas som något positivt både som sport generellt och som aktivitet av den närstående. De mest negativa kommentarerna är "vet ej" eller "ingen alls", dvs ingen reaktion från närstående.

Medias syn på handikappidrott i allmänhet och rullstolstennis i synnerhet (fråga 21-22) upplevs av praktiskt taget alla som negativ. Negativa uttryck som uruselt, skitdåligt, ointresse, för dåligt, blåäh är vanligt förekommande. Några kommentarer:

"Media tar sällan upp handikappidrotten jämfört med vanlig idrott. Synd då handikappidrottare är lika duktiga."

"Dåligt – i Paralympics i Barcelona 1992 fanns bara ett fåtal resultat redovisade".

"Möjligen som utfyllnad när det inte finns något annat."

"Inte alls. De flesta reportage är snyfthistorier fokuserade på handikappet i stället för idrottsprestationen."

"Jag får själv ringa in resultaten (SM i Örebro; min anm). Press och TV var inbjudna men ingen kom till rullstolstennisen."

"Det känns som om de gjort månadens goda gärning, när de gjort något reportage."

Belysande för den negativa upplevelsen av medias inställning speglas i nedanstående längre kommentar:

Blääh! Dom borde limmas fast i en rullstol som gör att de inte kan komma upp ifrån rullstolen och fatta att det inte är intellektet som försvinner vid en olycka utan benen! Dessutom fungerar man som person som innan, men med stora förändringar över en natt. Det tar olika på olika personer och tar olika lång tid att komma igen. Titta på Thomas Fogdö – vad är skillnaden, jo media. Nu är han inte längre sveriges (med litet 's') hopp om medaljer och hur bevakar de honom idag?! Nästan inget, för nu är han/vi pestsmittade – otroligt. Ingen skriver om hans kamp tillbaks till ett drägligt liv, om allt strul med kommunen/landsting, läkare, sjukgymnastik, pengar att klara sig osv.

Lilla sverige tror så mycket och vet så lite. Med information som sprides med mun-mot-munmetoden tar det generationer! (som vi får göra). I stället för att visa i TV, tidningar osv osv.

Att vi inte är pestsmittade och att vi kan mycket mer än folk tror.

Det finns också en annan aspekt av upplevelsen av medias roll förmedlad av en av elitspelarna:

Intresset för rullstolstennis förefaller lite ojämnt. Ibland har man TV-bevakning av våra träningsläger och ibland struntar man i tävlingar. Vår sport är dock en liten sport bland många elit-, bredd- och kategorisporter. När den var ny och lite udda fick vi mer uppmärksamhet än nu när den är mer välkänd och etablerad.

Jag ställer dock inte upp på det mekaniska gnället från diverse idrott-

er om hur lite press just deras idrott får. Vår sport är liten och berör ej så många människor. Ändå får vi mycket mer publicitet än många andra idrotter med fler utövare. Jämför exempelvis med tennisens seriespel. Det skrivs inte mycket om elitdivisionen trots många bra spelare. Det viktiga är att vi når ut till vår målgrupp i tidningar som Handikappidrott och Kick samt marknadsför oss mot Svenska Tennisförbundet i Svensk Tennis.

De tre sista frågorna (24-26) tar sin utgångspunkt i nationella och internationella diskussioner om handikappidrott och integrering samt tankar om rullstolstennisens framtid (fråga 26). Den ena frågan tar upp tanken att göra rullstolstennis till en gren öppen för alla, dvs att både funktionshindrade och "friska" skall kunna utöva grenen. Det visar sig att respondenterna uppdelas i två läger, där 18 svar eller drygt hälften är positiva och resten negativa. Sen finns det olika nyanser i kommentarerna från "jättebra" och "suveränt" till "tror inte alls på det" och "nej, eftersom det skulle betyda att handikappade slås ut i dubbel bemärkelse". Här följer några några andra kommentarer:

"Det är inte en kul grej att vara beroende av. Rullstol."

"Orättvist att tävla gångare mot tex paraplegiker, annars OK. Balans och styrka är bättre hos gångare."

"OK till en viss gräns. Gångare bör inte få tävla."

"Ja, i vissa fall. Men inte helt inom vårt tävlande på ATP. De stående har ett otroligt försprång...."

"Eftersom de inte sitter i rullstol, så har de på sätt och vis ett handikapp ändå. Bra för konkurrensen."

"En kul grej, där de friska skulle se att det inte alltid är så lätt och att man måste kämpa för att komma någonstans."

"Tror ej på det. Den stående skulle aldrig utöva något sådant, mer än på skoj vid enstaka tillfällen."

En annan form av integrering, som man genomfört på vissa håll i landet, är att ha en öppen klass i mindre nationella tävlingar typ klubbmästerskap för funktionshindrade och stående. De senare blir då belastade genom att lämna en eller några bollar per game, dvs de handikappade får handikapp! Detta överensstämmer med reglerna för vanliga handikapptävlingar i tennis.

Beträffande rullstolstennisens vara eller icke vara i OS så visar det sig att 26 eller nästan 75% är positiva till tanken. Endast 5 eller 14% är direkt negativa. Även här kan svaren placeras på ett kontinuum från "Mycket bra. Hade höjt handikappidrottens anseende" och "Mycket bra på grund av att tennisen är lättförståelig och ur PR-synpunkt en bra idrott" via mer tvivlande: "Det hade varit kul, men skulle det gå? Då vill väl alla handikappidrotter in i vanliga OS" till direkt negativa som "Idiotiskt" och "Är ingen anhängare av integrerat OS. Skulle nog bli en pseudohändelse". Här skall man ha i minnet att ännu har ingen handikappgren fått reell OS-status. Däremot förekommer ett antal rullstolsgrenar, tex 1.500 meter (herrar) och 800 m (damer) som uppvisningsgrenar.

Beträffande rullstolstennisens framtid ser knappt 50% den i ljusa färger, medan 25% är direkt pessimistiska. De senare menar att utvecklingen har gått för långsamt, medan optimisterna upplever att utvecklingen gått snabbt.

10.4. Sammanfattning och analys

Gömsnittsåldern för landets rullstolstennisare är nära trettio år med en klar könsmässig övervikt för männen. Geografiskt finns grenen från Umeå/Östersund i norr till Lund/Eslöv i söder. Flertalet spelare är klubbanslutna, vilket är en förutsättning för att få delta i den organiserade tävlingsverksamheten. Drygt hälften eller 57% hade ett medfött funktionshinder eller fick det före fem års ålder. Detta innebär också att det är lättare för dessa att acceptera funktionshindret jämfört med den som fått en skada i mer vuxen ålder. Acceptansen av funktionshindret varierar från en relativt positiv syn till en markerat negativ syn. Detta är avhängigt dels av personligheten, dels av i vilket skede i livet som skadan inträffade. I det förra extremfallet (positiv syn) menar respondenten att hon genom skadan fått ett bättre och rikare liv delvis avhängigt av rullstolstennisen, medan den mer negative respondenten ser skadan som en personlig katastrof. Det är också påfallande hur breda respondenternas fritidsintressen är. Visserligen dominerar rullstolstennisen, men många andra intressen redovisas också. Detta kan tolkas som att rullstolstennisare är en i många avseenden aktiv grupp. Av de som skadats i vuxen ålder har flertalet (75%) idrottat tidigare – om än inte i samma idrott.

Nära hälften kom i kontakt med rullstolstennis via olika former av introduktion eller prova-på-dagar. Det visar vilken viktig roll Rullstolskommitténs arbete enskilt eller tillsammans med RG-gruppen spelar. Som Schelin antyder (1985) är den personella och lokala närheten viktig, dvs att det finns intresserade personer och tennisanläggningar i närheten. Ett tydligt exempel på detta är den rullstolstennis-kultur som vuxit fram i Timrå. En viktig orsak var Dufvenberg. Denne var med om att initiera rullstolstennisen i Sverige, sitter med i rullstolskommittén och i Timrå TK:s styrelse och är dessutom elitspelare. Det är med det perspektivet naturligt att klubben förfogar över tre av landets bästa manliga spelare. Dessutom är de ekonomiska förutsättningarna extremt goda; rullstolstennisare kan spela hur mycket som helst utan kostnad. Socialisationsmönstret är här likartat med amerikanska forskningsstudier, dvs att kamrater spelar en större roll som socialisationsagenter än tex skolan och familjen (Lewko & Greendorfer, 1982). I Schelins termer är det den personella närheten mest central. Patriksson (1979) tar också upp kamrater som viktiga socialisationsagenter, där de kommer in i ett senare skede (under tonåren) jämfört med föräldrarna (under barndomen). Detta kan tolkas på följande sätt: rullstolstennis är för den svenska allmänheten (även för föräldrar till funktionshindrade) en tämligen okänd företeelse. Detta i sin tur är avhängigt av att media i liten utsträckning tar upp rullstolstennis samt att grenen är tämligen ny. Just det ringa mediaintresset poängteras också av nästan samtliga respondenter. En annan viktig faktor som Kenyon & McPherson (1981) och Schelin (1985) tar upp är de personliga och fysiska förutsättningarna – med Schelins ord "psykisk närhet" och "fysiologisk närhet". Det fordras vissa fysiska grunder för att bli framgångsrik i rullstolstennis. Däremot kan de flesta utöva rullstolstennis som ren motionsverksamhet.

En faktor som tenderar att reducera utvecklingen av rullstolstennis är ekonomin. Dels är banhyrorna inomhus höga (cirka 150 kronor/timme på kvällstid), dels är tennisrullstolar dyra (uppemot 20.000 kronor). Många tennisklubbar har också dålig kunskap om rullstolstennis. Precis som när det gäller handikapprörelsens eller för den del handikappidrottsrörelsens utveckling handlar det i stor utsträckning om att det finns auktoritativa ideella personer med kraft och initiativ att genomdriva sin vilja. Det kan vara en Bengt Nirje, Karl Grunewald eller Vilhelm Ekensteen när det gäller handikapprörelsen eller en Hans Lindström eller Arne Yngström (handikapporientering) när det gäller handikappidrotten. Vad som behövs är lokala initiativtagare som Christer Dufvenberg i Timrå.

Den mest centrala frågan är vilken roll rullstolstennis spelar i respondentens liv. Den spelar en mycket viktig roll för de flesta. Detta gäller framför allt för dem som är elit- eller tävlingsspelare. För eliten, tre till fyra spelare, innebär tennisen en unik möjlighet till resor och internationella kontakter. Rullstolstennisen får nog anses som den handikappidrott som är mest lik motsvarande friskidrott. Här finns motsvarigheter till frisktennisens Grand Slam, Davis Cup och Mastersslutspel och ett turneringsschema som är snarlikt tennisens. Några få kan ligga ute halvårsvis och spela turneringar. I sporten finns också prispengar. Här kan man tala om någon form av funktionell integrering genom att de bägge tennisdisciplinerna dels har samma internationella kansli i London, dels har samma sponsor (japanska NEC). Normaliseringen kan sägas ha nått långt – på elitplanet. För de bästa rullstolstennis spelarna råder ungefär samma villkor – om än i mindre skala – som för de stående. Däremot kan man inte säga att normaliseringen riktigt fungerar på motionsnivå. Visserligen är det möjligt att på samma villkor som stående hyra en bana, men det är svårt att spela med en vanlig rullstol. Både för motion och än mer för elit spel krävs speciella rullstolar. För elitrullstolstennis spelarna blir liksom för alla elitidrottare idrotten en livsstil, där mycket kretsar kring den idrottsliga verksamheten.

Rullstolstennisen ger ökad livskvalitet och självkänsla. Detta markeras på olika sätt av flertalet respondenter. Detta ligger helt i linje med Monazzis (1982) studier kring paraplegiker, där dessa via idrotten upplever högre grad av självförtroende och får en mer positiv syn på tillvaron. Norsten, Schuttman & Årling (1986) påvisar att idrottsliga rullstolsaktiviteter leder till ökad fysisk styrka, bättre rullstolsteknik samt ett mer aktivt och oberoende liv. Även Lundman (1992) kommer fram till att " tack vare denna träning och sitt idrottsutövande, som de kan leva ett oberoende och fullvärdigt"(a.a:124). Detta präglar också i hög grad kategorin rullstolstennis spelare. Det som kanske mest markeras dels i deltagarstudien, dels i enkäten är poängterandet av den positiva sociala gemenskap man upplever. Detta gäller för såväl elit spelare som mer motionsinriktade. Ett belysande citat som uttrycker de flestas känslor är följande: "Det klart roligaste med tennisen är att vi är ett så trevligt gäng."

När det gäller diskussionen kring integreringsproblematiken är meningarna delade när det gäller rullstolstennis som en helintegrerad gren, dvs en gren öppen för såväl stående som funktionshindrade. Cirka hälften avvisar tanken, medan andra hälften tycker det låter

intressant. Den diskussionen har inte på allvar förts vare sig i nationella eller internationella fora utan får i stället ses som ett extremt exempel på problematisering av integreringsbegreppet. Därför är det lite förvånande att så pass många får positiva till tanken. Detta skulle på sikt hota den elit av funktionshindrade som tävlar på toppnivå. Sen kan man å andra sidan se tanken som något hypotetisk med tanke på att få ohandikappade förmodligen skulle ägna sig åt en idrott normalt förbehållen funktionshindrade. Möjligen skulle en OS-status förändra läget.

Däremot har det förts långtgående diskussioner – framför allt internationellt – att inkludera vissa handikappidrottsgrenar i det olympiska programmet. Det visar sig att 75% av respondenterna är positiva till att införa rullstolstennis som OS-gren. Precis om inom den paralympiska rörelsen är meningarna delade. Det ställer en massa frågor på sin spets. Skall de grenar som tas med i OS vara kvar i Paralympics? Vilken status kommer Paralympics att få om OS successivt tar över delar av handikappidrotten? Riskerar inte hela den paralympiska rörelsen att minska i betydelse? De som är positiva menar att handikappidrotten skulle få ett uppsving och ökad PR om man finns med i det olympiska programmet. Hans Lindström menar också att OS nu och för all framtid kommer att ha högre status än Paralympics, och att det därför finns anledning att åtminstone föra in några handikappidrottsgrenar i den olympiska programmet. Som läget är idag har den handikappidrott (rullstolsgrenar) som förevisas inom de olympiska programramarna endast uppvisningsstatus. Det första steg man kan förvänta när det gäller integrering är att dessa rullstolsgrenar blir permanentade inom det ordinarie programmet. På sikt kan sedan några andra grenar inkluderas.

Vilka värden kan rullstolstennis anses ha? Det är det sociala värdet som framför allt markeras i studien, dvs den sociala gemenskap man får via rullstolstennisen. Den bildar en motvikt mot den marginalisering som kan drabba kategorin funktionshindrade i samhället. Det är lätt att på grund av sitt funktionshinder uppleva utanförskap i samhället. Brattgård & Lindström (1985) menar också att idrotten skapar upplevelser av alldeles särskilt slag och att en av dessa upplevelser grundas på social gemenskap. Engström (1989) poängterar också att idrotten har ett speciellt inlärningsvärde. Man kan se handikappidrotten och rullstolstennisen som ett medel att lära sig hantera rullstolen bättre. Detta kan också sägas ingå i handikappidrottens rehabiliteringsvärde. I det förra fallet kan värdet karakteriseras som ett egenvärde och i det senare fallet som ett investeringsvärde. Några av respondenterna som är elitspelare uttrycker idrottens unika värde, dvs känslan att vara koncentrerad i tävlingsmomentet och känna att allting som man föresatt sig och drömt om fungerar. För motionsspelaren har rullstolstennis ett rekreationsvärde, där den fysiska aktiviteten, avkopplingen och rekreationen spelar störst roll. Sedan är det förmodligen så att rullstolstennis som exponent för handikappidrotten har stor betydelse som investeringsvärde för hälsa och fysisk status – kanske i högre grad än för friskidrotten. Här kan man, som jag tagit upp tidigare, tala om handikappidrottens rehabiliteringsvärde. Det är detta värde som i första hand betonas av organisationer som RG-gruppen, Frösunda Center eller Fryk-Center. För den yppersta eliten kan också rullstolstennisen ses som en investering i framgång och lycka. Olika kategorier av respondenterna betonar olika värdeaspekter, men alla tycks vara ense om en sak – rullstolstennisens sociala värde och kollektiva sociala gemenskap.

Det finns anledning att betona att rullstolstennisen utgör ett litet kollektiv samt att det här handlar om specifik grupp personer, där flertalet är relativt unga och via tidigare idrottsfarenhet väl "lämpade" för idrottsliga aktiviteter. Därför bör man vara försiktig med generaliseringar utifrån detta begränsade underlag. Däremot torde resultatet vara giltigt för den svenska rullstolstennisen, såsom den ser ut idag.

11. SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Handikappidrotten är ett socialt fenomen eller aktivitetsfält som spänner över ett kontinuum med ytterlighetspolerna elitidrott/tävlingsidrott och rehabilitering. Dagens elitidrott – nationella mästerskapstävlingar, världsmästerskap och Paralympics – har vuxit fram ur en form av kompletterande ”behandling” av krigsinvalider från andra världskriget med rötter i Stoke Mandeville Hospital i Aylesbury i England. Neurokirurgen Ludwig Guttman såg tidigt handikappidrotten som en motiverande aktivitet vid sidan av den medicinska behandlingen – en aktivitet som dels fungerande som avkoppling, dels stärkte identitet och självkänsla. Guttman (1976) menar att handikappidrotten har tre huvudsakliga mål:

1. *Handikappidrott som kurativ verksamhet genom att den stärker kroppen fysiskt, förbättrar koordinationen och konditionen. I tävlingen lär sig den funktionshindrade att övervinna sin fysiska svaghet och osäkerhet.*
2. *Det rekreationsbaserade och psykologiska värdet av handikappidrotten som ligger i ökat välbefinnande, stärkt självförtroende, förbättrad självdisciplin och vidgat kamratskap. Tesen ”mens sana in corpore sano” bör ersättas med ”mens sana in corpore sano et invalido”, dvs att den sunda själen även kan befinna sig i en invalidiserad kropp.*
3. *Det viktigaste målet är att hjälpa den funktionshindrade att återfå kontakten med världen utanför – att underlätta och accelerera den sociala integreringen med omvärlden (min övers.).*

Guttman poängterar också att det finns idrotter där funktionshindrade kan delta med ”friska” eller stående på tämligen lika villkor, t ex bågskytte, dart, bowling, snooker (en form av biljard) och bordtennis. Detta ökar förståelsen för funktionshindrades livsvillkor samtidigt som det även avdramatiserar själva funktionshindret. Den sociala integreringen underlättas genom mediet idrott. Den kan också påverka arbetsgivares inställning till funktionshindrade (a.a:13):

There is no doubt that an employer will not hesitate in appropriate circumstances to employ a paralysed man confined to a wheelchair when he realises that this man is an accomplished sportsman.

Handikappidrotten och handikapprörelsen i Sverige har en parallell utveckling med en grogrund i 1950-talet – en period då det svenska folkhemmet började förverkligas. De funktionshindrade synliggörs genom ökat stöd från intressenter (anhöriga och experter) och mediauppmärksamhet. Inkallandet av det nybildade SAMPA (Samarbetskommitten för partiellt arbeteföra) i Kjellmankommitten i början på 1940-talet kan ses som ett genombrott liksom bildande av FUB i början av 1950-talet. I det senare fallet var anhörigstödet av avgörande betydelse. Mediauppmärksamheten (Lars Madsens och Lis Asklunds radioreportage från Österåsens sanatorium respektive Eugeniahemmet) skapar en ökad medvetenhet om de funktionshindrades situation. Korpen och Idrottsrörelsen (RF) tar intryck från Västtyskland och England (Stoke Mandeville) vilket leder till en utredningskommitté för idrott för handikappade och äldre 1954. Handikappfrågorna förs

upp på den politiska dagordningen samtidigt som handikappidrotten blir intressant för idrottsrörelsen.

Under 1960-talet förstärks dessa tendenser. Handikapprörelsen samlas i HCK 1962 och DHR tar upp handikappidrotten på sitt program med Alf Nygren som konsulent. Handikappfrågorna blir mediamässigt intressanta genom böcker (t ex Ekensteens bok "På folkhemmets bakgård") eller via TV (t ex Röda Fjädersinsamlingen). Medias uppmärksamhet och handikapprörelsens framväxande styrka medför att handikappfrågorna blir en viktig del av socialpolitiken. Den första handikapputredningen (1965-1976) och den första omsorgslagen (i kraft 1968) blir viktiga brytpunkter. Samtidigt som handikapputredningen initieras inleds även arbetet med den första idrottsutredningen. Här lyfts redan i inledningsskedet handikappidrotten fram som en viktig exponent för utredningstemat – Idrott åt alla. Markeringen av handikappidrotten i utredningen skapar ökad självkänsla för handikappidrottens förespråkare. Några av dessa – Bengt Nirje från FUB och Alf Nygren från DHR – träffas 1966 och tre år senare bildas Svenska Handikappidrottsförbundet (SHIF) – och väljs in i RF som dess 50:e medlem. Samma år slutförs idrottsutredningen. Både idrotten (inklusive handikappidrotten) och handikapprörelsen lyfts in på den politiska arenan. Samtidigt organiseras handikappidrotten och handikapprörelsen politiseras genom ökad samhällelig medvetenhet. Det senare leder till handikapprörelsens handlingsprogram 1972 – Ett samhälle för alla. Idrottsutredningens tema (Idrott åt alla) liksom handikapprörelsens "handlingstema" (Ett samhälle för alla) kan relateras till Nirjes normaliseringsprincip (från 1969), dvs att funktionshindrade skall kunna ha ett normalt livsförlopp och ha normala levnadsvillkor. I detta ingår fritidsaktiviteter som idrott. I ett samhälle för alla ingår möjligheterna att utöva handikappidrott för funktionshindrade.

1970-talet kan ses som en konsolideringsperiod för både handikapprörelsen och handikappidrotten. Fritidssektorn byggs ut och idrottsrörelsen expanderar – framför allt på anläggningssidan – och professionaliseras. De nya anläggningarna kommer även handikappidrotten tillgodo genom att bygglagen anvisar att fritids- och idrottsanläggningar skall handikappanpassas. Genom Handikappinstitutets tillkomst sker också en större satsning på hjälpmedel åt funktionshindrade. Den s. k. sektorsforskningen kommer igång, vilket gynnar idrottsforskningen (Idrottens Forskningsråd, 1971) och handikappforskningen (Centrum för Handikappvetenskap).

Under 1980-talet sker en omfattande internationalisering av de tre rörelserna. Handikappbegreppet utvecklas (genom ICIDH), den internationella handikapprörelsen organiseras (bildandet av DPI), proklamerandet av det internationella handikappåret (1981) och handikappåret (1983-1992) samt handlingsprogrammet för den svenska handikappolitiken lyfter upp handikappfrågorna ytterligare. Inom idrottsrörelsen sker motsvarande internationalisering. Mest märkbart är detta kanske inom handikappidrotten genom det förbättrade samarbetet mellan IOK (IOC) och den internationella handikappidrottsorganisationen (ICC – senare IPC; International Paralympic Committee). Från OS i Söul 1988 arrangeras både OS och Paralympics i samma stad, vilket kan ses som ett internationellt genombrott.

Under innevarande decennium har flera viktiga reformer satt sin prägel på handikappolitiken och handikapprörelsen. Handikappreformen via LSS-lagen och Psykiatirreformen har åter fokuserat intresset på de funktionshindrades situation. Lågkonjunkturen med hög arbetslöshet har framför allt drabbat de svaga i samhället – däribland de funktionshindrade. Det har också funnits tendenser till att göra nedskärningar i personlig assistans inom ramen för LSS-lagen, något som har fått handikapprörelsen att reagera. Idrottsrörelsen (läs: elitidrotten) har ytterligare internationaliserats – och kommersialiserats. Idrottens framtid diskuteras ingående på både SF och central RF-nivå. Under riksstämman i Karlstad 1997 diskuterades bl.a. hur man skulle ställa sig till bolagisering av delar av elitidrotten. Djurgårdens IF, som under hösten 1997 kommer att börsintroduceras, kan ses som ett pilotfall. Idrottsrörelsen kan sägas stå inför en brytpunkt. Det dominerande begreppet eller kanske snarare processen inom handikappidrotten är integrering. Efter integreringsbeslutet vid RIM 1989 har flera handikappidrotter tagits över av respektive specialförbund. I dagsläget administreras nio handikappidrotter av respektive SF: orientering, rullstolstennis, rullstolsbasket, bågskytte, vattenskidor, ridning, segling, bowling och golf. Även internationellt har integreringsbegreppet stått i fokus. Det innebär sannolikt att inom en snar framtid kommer ett antal handikappidrottsdiscipliner att finnas med inom det olympiska programmet. Sammanfattningsvis: det finns stora likheter i den moderna utvecklingen av de tre rörelserna - handikapprörelsen, idrottsrörelsen och handikappidrottsrörelsen.

På organisationsplanet kan handikappidrotten (läs: SHIF) ses som en spegel av huvudorganisationen RF. Kansliet – liksom RF:s kansli – ligger i Idrottens Hus i Farsta, förbundet är indelat i specialdistriktsförbund (SDF) och klubbarna utgör den lägsta hierarkiska nivån. SHIF tillhör liksom Skolidrottsförbundet kategorin fleridrottsförbund. Det som präglat både den nationella och internationella handikappidrotten under de senaste tio åren är integreringsfrågan. Beslutet att successivt överföra handikappidrotten till specialförbunden togs vid riksidrottsmötet 1989 samtidigt som bildandet av IPC vid ungefär samma tidpunkt kan sägas vara ingången till den internationella integreringsdebatten. På den internationella arenan är det nära nog institutionaliserat att Paralympics med några veckors eftersläpning arrangeras på samma ort som de olympiska spelen. Vid senaste Paralympics i Atlanta 1996 deltog också de utvecklingsstörda för första gången. Detta kan ses som ett viktigt steg mot ökad integrering. Däremot har de uppvisningsgrenar (rullstol 1.500 m för män och 800 m för kvinnor) som förekommit under de senaste olympiska spelen inte blivit officiella olympiska grenar. Det är sannolikt att detta kommer att ske om inte i Sydney år 2000 så troligen i Athen 2004. Sammanfattat: integreringsfrågan står fortfarande högt både på den nationella och den internationella agendan.

Hur är rullstolstennis spelarnas eller rullstolsrugbyspelarnas svar relaterade till de inledningsvis nämnda perspektiven på handikappidrotten – ”the freak show” (beundrarperspektivet), normaliseringsperspektivet, tycka-synd-om-perspektivet och rehabiliteringsperspektivet? Man får ha i minnet att perspektiven har formen av idealtyper och bör ses som redskap för ökat förståelse för handikappidrotten som socialt fenomen. Verkligheten innehåller i allmänhet skärvor av samtliga perspektiv, där åskådaren kan lägga större eller mindre vikt vid något av perspektiven. Det handlar

också om tidsperspektivet – temporaliteten. När jag inledningsvis kom i kontakt med rullstolstennisen kan man säga att beundrarperspektivet var i fokus. Speciellt när jag själv försökte spela. Rullstolen utgjorde ett hinder för identifikation. Funktionshindret bildade ramen för hela utövandet – "the freak show image". Under turneringen i Timrå kom jag på mig själv att glömma bort rullstolen. Koncentrationen fokuserades på själva tennisutövandet. Normaliseringsperspektivet började ta över. Samtidigt började jag inse att rullstolstennisen var en viktig del i de aktivas liv – att den innebar ett medel i rehabiliteringsprocessen både fysiskt, psykiskt och socialt. I Engströms (1989) mening kan rullstolstennisen – och rullstolsrugbyn - omfattas av det unika värdet ("flytet"), rekreationsvärdet (dramatik, spänning, avkoppling), inlärningsvärdet (att bättre hantera rullstolen) och kanske framför allt det sociala värdet. Den sociala gemenskapen betonas av flertalet respondenter. Samtidigt kan både rullstolstennisen och rullstolsrugbyn ses som exponenter för investeringsvärden i form av utlandsresor och möjligheten att lära sig andra språk och kunskaper om främmande kulturer. För tennisens del finns också - på toppnivå – möjlighet att tjäna pengar. Det viktigaste värdet är det jag har kallat handikappidrottens rehabiliteringsvärde, dvs möjlighet att få leva ett självständigt och "normaliserat" liv på samma villkor som andra icke-funktionshindrade. Sammanfattat: rullstolstennisens och rullstolsrugbyns respondenter ger uttryck för att handikappidrotten ger viktig fysisk träning, meningsfullt livsinnehåll och delaktighet i en social gemenskap.

12. AVSLUTNING

Det framstår för mig att handikappidrotten är ett aktivitetsfält som inte rönt den uppmärksamhet det förtjänar. Föreliggande studie och andra projekt visar vilken potential idrotten har dels som medel i rehabiliteringsprocessen – som fysisk träning, utveckla rullstolskunskandet, social gemenskap och inte minst stärkt självkänsla och identitet. Precis som inom friskidrotten skall funktionshindrade ha möjlighet att idka idrott på elitnivå. Utvecklingen av den paralympiska rörelsen under slutet av 1980-talet och integreringsdiskussionerna på nationell och internationell nivå kan ses som ett led i normaliseringsprocessen. För att dra en parallell så har den kvinnliga idrotten under den senaste tjugo åren alltmer normaliserats så att idag kan praktiskt taget alla idrotter med tidigare markerat manliga förtecken, tex boxning och brottning, utövas av kvinnor. Inom elitidrotten har prissummorna också närmat sig varandra. Nu är det handikappidrottens tur att få del av normaliseringsstänkandet. Samtidigt har handikappidrotten den rehabiliteringsfunktion som friskidrotten inte har på samma sätt – en funktion som underskattats av myndigheter och organisationer av olika slag. Det är viktigt är att funktionshindrade tidigt kommer ur den passivitetsroll som hotar efter en svårare sjukdom eller skada. Sedan är det också viktigt att betona att idrotten långt ifrån lösar alla problem. Det finns andra fritidsaktiviteter som är väl värda att beakta. Ett exempel är teaterprojekt – Kulturkaramellen i Lund, som under några år sysselsatt en grupp utvecklingsstörda. Det kan också vara ett sätt att skapa solidaritet och ökad självkänsla bland de utvecklingsstörda (eller med fysikern Bodil Jönssons ord "specialkunniga") samtidigt som det kan ha den effekten att projektet positivt förändrar allmänhetens attityder till denna kategori människor. Idrottsutövning (som i viss mening kan anses som kultur) och kulturella arrangemang är två olika uttryck för aktiviteter som kan skapa en motvikt mot dålig självkänsla och passivitet.

Förutom en önskan om breddning och fördjupning av forskningen kring handikappidrotten finns anledning att specialstudera dövidrotten, som i sig utgör ett intressant och i Sverige helt outforskat forskningsfält. Dövidrotten tillhör handikappidrotten, men bildar en egen idrottskultur. Idag dövidrotten brutit sig ur associeringen med SHIF och bildar sen 1995 ett eget specialförbund. Under sommaren 1997 har dövidrottens motsvarighet till OS och Paralympics - världsspelen - arrangerats i Köpenhamn. Resultaten från tävlingarna har varit införda i de större tidningarnas sportbörs, men i övrigt har media varit tysta.

En incitament mot mer forskning kring handikappidrott kan vara bildandet av "Svenskt nätverk för anpassad fysisk aktivitet" med målgruppen barn och ungdom med funktionshinder. Det har sin förankring på Wigforssinstitutet på Högskolan i Halmstad med Lars Kristén som koordinator. Nätverket ingår som en del i EARAPA – European Association for Research into Adapted Physical Activity – vilket i sin tur utgör den europeiska grenen av världsorganisationen IFAPA (International Federation of Adapted Physical Activity). EARAPA bildades i Bryssel 1987 och har under de senaste åren tillsammans med representanter för olika universitet i Europa skapat en Masterskurs som ingår i Erasmusprogrammet. Värd för programmet är The Catholic University i Leuven i Belgien. En databas kring adapted physical activity och Paralympic sport är också under

utarbetande. Syftet med det svenska nätverket är bl. a. att verka för ökad kunskap om och förståelse för anpassad fysisk aktivitet, att verka för mer forskning på området, att ta fram undervisningsmaterial samt satsa på fortbildning och vidgat nordiskt samarbete.

Handikappidrotten är ett i Sverige outforskat fält, som behöver mer resurser och fler intresserade forskare i framtiden. Det är min förhoppning att denna studie kan inspirera fler att intressera sig för forskning i handikappidrott.

LITTERATURFÖRTECKNING

Ahrne, G., Roman, O., Franzén, M. (1996): *Det sociala livet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal.* Göteborg: Korpen.

Andersson, J. (red)(1991): *Turbulens i rörelsen. Sju perspektiv på idrottens framtid.* Ödeshög: RF och SISU.

Asplund, J (1989): "Idrott och samhällsordning". I Bergryd, U. (red): *Den sociologiska fantasin.* Simrishamn: Rabén & Sjögren.

Asplund, J. (1991): *En essä om Gemeinschaft och Gesellschaft.* Göteborg: Korpen.

Bakk, A., Grunewald, K. (1993): *Omsorgsboken.* Uppsala: Esselte Studium.

Benedict, R. (1950): *Patterns of culture.* New York: Mentor Books.

Blom, K.A., Lindroth, J. (1995): *Idrottens historia. Från antika arenor till modern massrörelse.* Malmö: SISU Idrottsböcker.

Brattgård, S-O, Lindström, H. (1985): "Handikappad i idrottssammanhang – utnyttja dina förutsättningar". I Engström, G., Augustsson, L. (red): *Kom igen. En bok om handikappidrott.* Kristianstad: Liber Förlag.

Brännberg, T. (red): *Mellan karneval och huliganism. En antologi om den moderna supporterulturen.* Floda: Zenon.

Calais von Stokkom, S., Kebbon, L. (1996). "Handi: äppbegreppet". I Tideman, M. (red): *Funktionshinder och handikapp.* Falun: Johansson & Skyttmo Förlag.

Csikszentmihályi, M. (1996): *Flow. Den optimala upplevelsens psykologi.* Viborg: Natur & Kultur.

Eco, U. (1989): *Vad kostar ett mästerverk?.* Stockholm: Brombergs.

Ekenstam, C.(1993): *Kroppens idéhistoria. Disciplinering och karaktärsdrag I Sverige 1700-1950.* Smedjebacken: Gidlunds Bokförlag.

Ekensteen, V. (1968): *På folkhemmets bakgård.* Halmstad: Prisma.

Ekensteen, V. (1992): "Anti-Handikapp". I *Zenith* 2/92, s 5-9.

Ekensteen, V. (1995): "Från objekt till subjekt i sitt eget liv". I Tideman, M.: *Funktionshinder och handikapp.* Falun: Johansson & Skyttmo förlag.

Eklund, G., Lundberg, D. (1983): *Sunnanå SK – en föreningsidé*. Kristianstad: Tiden & RF & Folksam.

Eklund, G. (1986): *Utveckling pågår*. Bureå: Sunnanåförlaget.

Engström, G., Augustsson, L. (red)(1985): *Kom igen. En bok om handikappidrott*. Kristianstad: Liber Förlag.

Engström, L-M. (1972): *Idrott på fritid. En enkätstudie bland elever I årskurs 8*. Stockholm: Lärarhögskolan i Stockholm/Pedagogiska institutionen.

Engström, L-M. & Ekblom, B. (1983): *Stockholm Marathon 1982*. . Högskolan för Lärarutbildning i Stockholm, Institutionen för pedagogik (rapport 4/83).

Engström, L-M.(red)(1988): *Idrotten lär. Pedagogiska perspektiv på barn- och ungdomsidrotten*. Stockholm: Utbildningsradion.

Engström, L-M. (1989): *Idrottsvanor i förändring*. Stockholm: Högskolan för Lärarutbildning i Stockholm (rapport 1/89).

Frykman, J. (1988): *Dansbaneeländet. Ungdomen, populärkulturen och opinionen*. Stockholm: Natur och Kultur.

Förhammar, S. (1991): *Från tärande till närande*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Graninger, G., Lovén, J.(1994): *40 år med utvecklingsstörda. Samtal med Karl Grunewald*. Alvesta: Fontes.

Grönkvist, U.(1985): *Sponsoring. En lönsam marknadsinvestering?*. Värnamo: Svenska Dagbladet.

Gustavsson, A. (1996): "Utvecklingsstörda i dagens och gårdagens samhälle – får integreringsgenerationen plats i välfärdssamhället?". I Tideman, M. (red): *Funktionshinder och handikapp*. Falun: Johansson & Skyttmo förlag.

Gustavsson, K. (1994): *Vad är idrottandets mening? En kunskapssociologisk granskning av idrottens utveckling och läromedel samt en organisationsdidaktisk kompetensanalys*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. (Akad. Avh.).

Hilte, M. (1990): *Droger och disciplin. En studie av narkomanvård i Malmö*. Lund: Arkiv förlag.

Holme, L. (1995): "Människor med funktionsnedsättningar och deras tekniska hjälpmedel i vardagslivet". I *Rapport från forskningskonferensen MÄNNISKA – HANDIKAPP – LIVSVILLKOR*. Örebro: Habiliteringsförvaltningen, Örebro Läns Landsting.

- Johansson, H. (1980): *Folkrörelserna i Sverige*. Stockholm: Sober Förlag.
- Johansson, N-O. (1993): Artikel . *I Handikappforskning Pågår nr 2/93*.
- Jonsson, G. (1997): Artikel . *I Aftonbladet den 12 april 1997*.
- Kahrs, N. (1994): "Aspects of integration from five athletes point of view". *I Report from Second Paralympic Congress in Lillehammer / March 1994*.
- Kenyon, G.S., Mc Pherson, B.D. (1973): "Becoming involved in physical activity and sport: A process of Socialization". I Rarick, G.L. (edit): *Physical Activity, Human Growth and Development*. New York: Academic Press.
- Kerz, J., Werner, M., Wesser, E. (1995): *Vad vet vi om rehabilitering? Svensk rehabiliteringsforskning 1980-1993*. Ystad: Bokbox.
- Kristén, L. (1996): *Idrott som habilitering. En studie av funktionshindrade barns upplevelser av orientering*. D-uppsats i pedagogik. Institutionen för pedagogik. Göteborgs Universitet.
- Krüger, C. (1993): "Kan en idrottsförening bli för stor?". *I Aktuell Beteendevetenskaplig Idrottsforskning/SVEBIS ÅRSBOK 1993*. Lund: SVEBI.
- Land, A-K. (1994): "Integration of Mentally Retarded Athletes in the Structure of the Norwegian Confederation of Sport". *I Report from Second Paralympic Congress in Lillehammer / March 1994*.
- Larsson, M. (1991): *En svensk ekonomisk historia*. Stockholm: SNS förlag.
- Liljedahl, K. (1993): *Handikapp och omvärld – hundra års pedagogik för ett livslångt lärande*. Lund: Pedagogiska Institutionen, Lunds Universitet (akad. avh.).
- Lindkvist, K. (1992): Handikapprörelse och handikappolitik. *I Zenith 2/92, s 10-39*.
- Lindroth, J. (1974): *Idrottens väg till folkrörelse. Studier i svensk folkrörelse till 1915*. Uppsala: Studia Historica Upsaliensia (akad. avh.).
- Lindroth, J. (1988): *Från "sportfäneri" till massidrott*. Stockholm: HLS Förlag.
- Lindström, H. (1992): "Integration of sport for athletes with disabilities into sport programmes for able-bodied athletes". *I Palaestra, 8(3), s 28-32, 58-59*.
- Lindström, H. (1994): "Towards year 2000". *I Report from Second Paralympic Congress in Lillehammer/March 1994*.

- Magnusson, E. (1996): *Sveriges ekonomiska historia*. Falun: Rabén & Sjögren/ Tiden Athena.
- Mattsson, M. (1986): *Det goda samhället. Fritidens idéhistoria 1900-1985 I ett dramatiskt perspektiv*. Stockholm: RFSH:s förlag.
- Meeuwisse, A. (1997): *Vänskap och organisering. En studie av Fountain House-rörelsen*. Lund: Arkiv förlag (akad.avh.).
- Merriam, S.B. (1994): *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Moore, B., Snow, R. (1994): *Wheelchair Tennis. From Myth to Reality*. Dubuque: Kendall & Hunt Publishing Company.
- Nirje, B. (1969): "The Normalization Principle and Its Human Management Implications". I *The Normalization Principle Papers*. Uppsala: Centre for Handicap Research, Uppsala University.
- Nirje, B. (1982): "Setting the record straight: A critique of some frequent misconceptions of the normalization principle". I *The Normalization Principle Papers*. Uppsala: Centre for Handicap Research, Uppsala University.
- Nirje, B. (1992): *The Normalization Principle Papers*. Uppsala: Centre for Handicap Research, Uppsala university.
- Nygaard, T. (1996): *Sociologisk handlingsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Nygren, A. (1971): *En bok om handikappidrott*. Stockholm: Liber Förlag.
- Nygren, A. (1986): *Tusen bilder. En dokumentär och idégivande bildkavalkad om handikappidrott under träning och tävling*. Uddevalla: Risbergs Tryckeri.
- Oliver, M. m.fl.(1988): *Walking into the darkness. The experience of spinal cord injury*. London: Macmillan Press.
- Oliver, M. (1996): *Understanding disability*. London: Sage Publications.
- Patel, R., Tebelius, U. (1987): *Grundbok i forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Patriksson, G. (1973): *Idrottens historia i sociologisk belysning*. Stockholm: Utbildningsförlaget.
- Patriksson, G. (1979): *Socialisation och involvering I idrott*. Göteborg: Acta universitatis Gothoburgensis (akad. avh.).

- Patriksson, G. (1987): *Idrottens barn. Idrottsvanor – stress – "utslagning"*. Göteborg: Friskvårdscentrum.
- Peterson, T. (1989): *Leken som blev allvar. Halmstad Bollklubb mellan folkrörelse, stat och marknad*. Lund: Arkiv förlag.
- Peterson, T. (1993): *Den svengelska modellen*. Lund: Arkiv förlag.
- Pettersson, S. (1985): "Jag såg hur det omöjliga faktiskt blev möjligt". I Engström, G., Augustsson, L. (red): *Kom igen. En bok om handikappidrott*. Kristianstad: Liber Förlag.
- Ransemar, E. (1981): *Handikapprörelsen växer fram. Sjuhäradsbygden: Brevskolan/ABF*.
- Roos, K. (1993): *Basen. Grundläggande ledarutbildning i handikappidrott*. Växjö: SHIF.
- Sandblad, H. (1985): *Olympia och Valhalla. Idéhistoriska aspekter av den moderna idrottsrörelsens framväxt*. Göteborg: Almqvist & Wiksell International.
- Sandvin, J. (1992): *Mot normalt? Omsorgsideologier i förändring*. Aurskog: Kommuneförlaget.
- Schelin, B. (1985) *Den ojämlika idrotten. Om idrottsstratifiering, idrottspreferens och val av idrott*. Malmö: Sociologiska Institutionen, Lunds Universitet (akad. avh.).
- Schelin, B. (1993): "Idrottsvalet bör studeras som en involveringsprocess". I *Aktuell Beteendevetenskaplig Idrottsforskning/SVEBIS ÅRSBOK 1993*. Lund: SVEBI.
- Schoug, F. (1997): *Intima samhällsvisioner. Sporten mellan minimalism och gigantism*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Sonnander, K. (1996): "Utvecklingsstördas livskvalitet". I Tideman, M. (red): *Funktionshinder och handikapp*. Falun: Johansson & Skyttmo förlag.
- Stockfelt, T. (1986): Artikel. I *Vetenskap för alla*. Nr 1/86.
- Söder, M. (1981): *Vårdorganisation, vårdideologi och integration*. Stockholm: almqvist & Wiksell.
- Söder, M. (1982): "Handikappbegreppet – en jämförelse mellan WHO:s handikappdefinition och den svenska. I *Handikappbegreppet*. Symposium 28 oktober, FRN.

- Söder, M. (1987): "Vad är handikapp?". I *Rapport från forskningskonferensen MÄNNISKA – MILJÖ – HANDIKAPP*, Arbetsgruppen för social forskning, Örebro Läns Landsting.
- Söder, M. (1993): "The Problematic Concept of Normalization". I Mosesson, M. (red): *Normality, Social work and the Creation of Everyday Life Setting*. Lund: Meddelanden från Socialhögskolan.
- Söder, M. (1995): Opublicerat föredrag vid ISAPA '95 (stencil). International symposium on Adapted Physical Activity. Beitostolen, Norge.
- Thiessen, J.A. (1997): *The Triumph of the Human Spirit. The Atlanta Paralympic Experience*. Oakville: Disability Today Publishing Group.
- Tideman, M. (1996): *Funktionshinder och handikapp*. Falun: Johansson & Skyttmo Förlag.
- Williams, T. (1994): "Disability Sport Socialization and Identity Construction". I *Adapted Physical Activity Quarterly*, 11(1), s 14-32.
- Zäll, I. (1982): *Du platsar inte – tyvärr!. Idrott – utslagning – ansvar*. Kristianstad: Liber Förlag.
- Zäll, I. (1984): *Visst platsar du ..... Ansvar – samverkan – engagemang*. Malmö: Upab.
- Zäll, I. (1995): *Idrott – på gott och ont*. Malmö: Sober Förlag.
- Öberg, J. (1995): *Tennisklubben – så vill vi ha den*. Del I. Lund: Svenska Tennisförbundet/SISU.
- Österberg, D. (1991): *Sociologins nyckelbegrepp och deras ursprung*. Surte: Korpen.
- Östnäs, A. (1988): "Varför marathon? Några reflektioner och forskningsansatser." I *Aktuell Beteendevetenskaplig Idrottsforskning*. Lund: SVEBI.
- Östnäs, A. (1989): "Marathon som socialt fenomen." I *Aktuell Beteendevetenskaplig Idrottsforskning*. Lund: SVEBI.
- Östnäs, A. (1990): "Idrott och socialtjänst. Ett möte med 'förhinder'." I *Aktuell beteendevetenskaplig Idrottsforskning*. Lund: SVEBI.
- Östnäs, A. (1991): "Idrotten i det sociala arbetet. Några reflektioner kring en tankeram". I *Aktuell Beteendevetenskaplig Idrottsforskning*. Lund: SVEBI.

Östnäs, A. (1993): "Handikapp, normalisering och integrering. Några problematiska begrepp inom handikapp- och handikappidrottsrörelse." I *Aktuell Beteendevetenskaplig Idrottsforskning*. Lund: SVEBI.

Östnäs, A. (1994): "Handikappidrott och integrering." I *Aktuell Beteendevetenskaplig Idrottsforskning*. Lund: SVEBI.

Östnäs, A. (1995.a.): "Rullstolstennis. Reflektioner och perspektiv." I *Aktuell Beteendevetenskaplig Idrottsforskning*. Lund: SVEBI.

Östnäs, A. (1995.b.): "Svensk Handikappidrott". I *Svensk Idrottsforskning*. Organ för Centrum för Idrottsforskning, nr 3 1995.

Östnäs, A. (1996): "Forskning kring handikappidrott." I *Aktuell Beteendevetenskaplig Idrottsforskning*. Lund: SVEBI.

OFFICIELLA TRYCK

Hälso- och sjukvårdslagen 1982: 763.

Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS).

Lag (1993:389) om assistansersättning (LASS).

Socialdepartementet Ds 1990:40: *Socialdepartementets 30-miljonsatsning på utvecklingsarbete rörande barn och ungdom inom idrottsrörelsen*. Rapport nr 6. Slutrapport från Idrottsgruppen. Socialdepartementet & Allmänna Arvsfonden. Stockholm: Allmänna Förlaget.

Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 1997:4: *Handikappreformen. Slutrapport 1997*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialtjänstlagen 1980:620.

SOU 1976:20: *Kultur åt alla*. Betänkande från Handikapputredningen. Stockholm: Allmänna Förlaget.

SOU 1978:14: *Arbete åt handikappade*. Delbetänkande från Sysselsättningsutredningen. Stockholm: Allmänna Förlaget.

SOU 1982:46: *Handlingsprogram i handikappfrågor*. Förslag av det internationella handikappåret 1981. Stockholm: Allmänna Förlaget.

SOU 1988:41: *Tidig och samordnad rehabilitering*. Betänkande av rehabiliteringsberedningen. Stockholm: Allmänna Förlaget.

SOU 1990:19: *Handikapp och välfärd? – en lägesrapport*. Tredje delbetänkandet av 1989 års Handikapputredning. Stockholm: Allmänna Förlaget.

SOU 1991:46: *Handikapp – Välfärd – Rättvisa*. Huvudbetänkande av 1989 års Handikapputredning. Stockholm: Allmänna Förlaget.

SOU 1992:52: *Ett samhälle för alla*. Slutbetänkande av 1989 års Handikapputredning. Stockholm: Allmänna Förlaget.

SOU 1994:139: *Ny socialtjänstlag*. Socialtjänstkommitténs huvudbetänkande. Stockholm: Allmänna Förlaget.

174

BILAGA 1:

HÖGSKOLEN
ANDERS ÖSTNÄS
Musikavdelningen 3
225 39 LUND
046 - 221 9411

046 - 221 9411

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

I N T R O D U K T I O N S B R E V

1995-06-26

FORSKNINGSPROJEKT RULLSTOLSTENNIS

Hej!

Välkommen att delta i denna forskningsstudie kring rullstolstennis. Jag heter Anders Östnäs och är lärare och forskare på Socialhögskolan i Lund, men är också knuten till Idrottspedagogprogrammet på Högskolan i Halmstad. Denna studie ingår i ett större forskningsprojekt som syftar till att analysera handikappidrottsrörelsen i Sverige.

Jag har valt att studera rullstolstennis som en del av handikappidrotte dels för att den befinner sig i ett starkt expansivt skede, dels på grund av mitt eget idrottsförflutna inom tennisrörelsen - som aktiv, ledare, tränare, klubbkamrer (i ATL i Lund) och inte minst domare. Jag kan sas inifrån jämföra rullstolstennis med stående tennis. För att få ökad insikt om rullstolstennisen var jag med om den internationella rullstolstennistävlingen i Timrå den 16-18 juni. Det var en fantastisk upplevelse!

Denna studie bygger på ett totalurval, dvs samtliga registrerade rullstolstennisare hos Rullstolskommitten inom Svenska Tennisförbundet. Jag samarbetar här med framför allt Stig Ericson. Med tanke på att jag vill få ett helhetsperspektiv på rullstolstennis som företeelse har jag valt en kombinerad kvantitativ och kvalitativ ansats. Detta innebär att många frågor är ställda så att Du kan svara med egna ord. Det är mycket viktigt för mig att Du svarar personligt och så utförligt som möjligt. Skriv gärna på egna blad om inte enkäten räcker till. Just Dina svar är viktiga för den samlade helheten.

Naturligtvis är Du anonym när jag sammanställer resultaten. Å andra sidan ger jag Dig som vill medverka med namn den möjligheten - via markering i formuläret.

Jag tycker det är viktigt för rullstolstennisens framtid att grenen lyftes fram i rampljuset. Detta saknades helt vid Timråtävlingarna. Media verkade helt ointresserade. Ett sätt att ytterligare lyfta fram grenen är via forskningen och den publicitet som ofta följer seriösa forskningsprojekt. Genom att svara så utförligt som möjligt kan Du påverka framtiden för rullstolstennisen på ett positivt sätt. Sen finns det ett egenvärde i sig att få reda på mer om denna fascinerande idrottsgren.

Jag vill således be Dej lägga ner lite tid och möda på att så utförligt som möjligt besvara enkäten och så snart som möjligt återsända den i bifogade svarskuvert. Därmed gör Du rullstolstennisen en stor tjänst.

Tack på förhand - och trevlig sommar

önskar

Anders Östnäs
handikappidrottsforskare

175

BILAGA 2.

SVENSKA TENNISFÖRBUNDET

LIDINGÖVÄGEN 75, 115 37 STOCKHOLM
TEL 08-667 97 70TELEX 122 35 TENNIS S
TELEFAX 08-664 66 06POSTGIRO 531 80-6
BANKGIRO 168-91 40

Hällefors 1995-06-26

Forskningsprojekt Rullstolstennis

Anders Östnäs, lärare och forskare på Socialhögskolan vid Lunds Universitet, arbetar för närvarande med ett forskningsprojekt om handikapprörelsen i Sverige. I det arbetet ska rullstolstennisen ingå.

Svenska Tennisförbundet började arbeta med rullstolstennis under senare delen av 1990. Vi har sedan dess fått fler och fler spelare för varje år. Det är viktigt att vi får så mycket publicitet som möjligt, så att många fler får möjlighet att prova på att spela rullstolstennis.

Jag hoppas därför att du som får den här enkäten tar några minuter i anspråk och svarar så snabbt som möjligt på frågorna. Du har då hjälpt rullstolstennisen att utvecklas ytterligare. På förhand ett stort TACK.

Tennishälsningar

Stig Ericson
Stig Ericson
Rullstolstenniskommittén

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

F O R S K N I N G S P R O J E K T

R U L L S T O L S T E N N I S

Namn: .....

Adress/ort .....

Tel nr(bostad) .....

" "(arbete) .....

Sätt x i tillämplig ruta!

Jag vill vara helt anonym i sammanställningen ( )

Du får gärna citera mina uttalanden ( )

/Detta försättsblad rives av och inga namn kommer att
förekomma vid resultatredovisningen - om ej x i rutan ovan/

Obs! Det är viktigt att Du svarar så
utförligt som möjligt på frågor-
na. Använd gärna separata blad.

TACK!

Anders

Högskolelektor
ANDERS ÖSTNÄS
Musiktorstranden 3
225 39 LUND

046-1079411 2000 046-1111015
046-1079412 FAX 046-1531300

Postadress:
Box 23

Gesadress:
Bredgatan 13 (lärare och administration)

Telefon: 046-107940 222 9411
Fax: 046-107942 222 9412

ENKÄT * FORSKNINGSPROJEKT RULLSTOLSTENNIS

.....

- 1) Ålder? ..... år
- 2) Civilstånd? ..... Ev. antal barn?.....
- 3) Nuvarande yrke/sysselsättning? (Ange även tidigare arbeten!)
.....
.....

- 4) Utbildning?(Ta upp all utbildning över grundskolan,dvs även kurser av olika slag)
.....
.....
.....

- 5) Vilken tennisklubb är Du verksam i? .....

- 6) När blev Du skadad? .....

- 7) Kan Du beskriva vad som hände? .....

(om inte utrymmet räcker till - skriv på baksidan!)

- 8) Vilket funktionshinder har Du idag? .....

- 9) Försök beskriv hur skadan har påverkat Ditt liv! .....

(om inte utrymmet räcker till - skriv på baksidan eller på separata blad)

ENKÄT * FORSKNINGSPROJEKT RULLSTOLSTENNIS

10) Vilka är Dina fritidsintressen? Rangordna de fem främsta och ge en genomsnittsbedömning hur mycket tid Du lägger ner per vecka!

Fritidsaktivitet

Tid/vecka

1. ....

.....

2. ....

.....

3. ....

.....

4. ....

.....

5. ....

.....

1) Utövade Du någon idrott före skadan? Om ja - vilken? Med vilken intensitet? Varför? (Var gärna utförlig!)

.....
.....
.....
.....
.....

2) Varför började Du med rullstolstennis? (Ta även med vem/vilka om påverkade Dej! Var utförlig! Ange även när Du började!)

.....
.....
.....
.....

3) Hur är förutsättningarna för rullstolstennis där Du bor? .....

.....
.....

4) Vilken ställning har rullstolstennisen i Din klubb? .....

.....
.....
.....

ENKAT * FORSKNINGSPROJEKT RULLSTOLSTENNIS

15) Vilken är Din inställning till Svenska Tennisförbundet och Rullstolskommittens arbete? .....

16) Hur skulle Du vilja karakterisera Dej själv som spelare?

- ( ) Som elitspelare
- ( ) Som "vanlig" tävlingsspelare
- ( ) Som motionär

Försök motivera Din egenkarakteristik! .....

17) Mycket central fråga! Vad betyder rullstolstennisen för Dej? (Försök relatera Dina resonemang till begrepp som livssituation och livskvalitet!) .....

(Utrymmet inte räcker - skriv på baksidan eller separat blad!)

18) Vad skulle Du göra om Du inte hade rullstolstennisen? .....

19) För Dej som tävlar; Vad tycker Du om tävlandet? (Försök vara tfförlig!) .....

ENKÄT * FORSKNINGSPROJEKT RULLSTOLSTENNIS

20) Vilken attityd har människor i Din nära omgivning till rullstols-
tennis? .....

21) Hur ser media på handikappidrotten i stort? .....

22) Hur behandlar media rullstolstennisen enligt Din mening? .....

23) Kommer Du att fortsätta med rullstolstennis? Motivera! .....

Vad anser Du om tanken att göra rullstolstennisen "helintegrativ",
dvs göra den tillgänglig för alla - friska såväl som funktionshindrade.
Tänk Dej en Stefan Edberg som deltagare i grenen! .....

(motivera!)

25) Vad anser Du om tanken att införa rullstolstennis som gren i
"vanliga" OS? Motivera! .....

26) Vad anser Du om rullstolstennisens framtid? .....

(tex om nyrekrytering mm)

ENKÄT * FORSKNINGSPROJEKT RULLSTOLSTENNIS

.....

27) Något mer som Du vill ta upp som inte har kommit fram i enkäten?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ACK FÖR DIN MEDVERKAN! Genom att Du utförligt besvarat enkäten ar du hjälpt mig en bit på vägen att finna rullstolstennisens själ. antidigt är projektet en möjlighet att föra ut rullstolstennisens udskap till en större allmänhet.

n en gång - TACK!

Anders

.....
.....

I serien **MEDELANDEN FRÅN SOCIALHÖGSKOLAN** har utkommit:

- 1981:1 **FOSTERBARNSVÅRD OCH EKONOMI** av Peter Westlund
- 1981:2 **EN ALKOHOLENKÄT - OCH VAD SEN DÅ? En modell för alkoholundervisning i en sjätte klass** av Inger Farm och Peter Andersson
- 1981:3 **PSYKOLOGIN I SOCIALT ARBETE: EN PEDAGOGISK DISKUSSION** av Eric Olsson och Christer Lindgren
- 1982:1 **VAD BÖR EN KURATOR KUNNA?** av Karin Stenberg och Britta Stråhlén
- 1982:2 **LVM BAKGRUND OCH KONSEKVENSER** av Peter Ludwig och Peter Westlund
- 1982:3 **INSYN - ETT FÖRSÖK TILL INSYN I ARBETSMILJÖN PÅ EN SOCIALFÖRVALTNING. En intervjuundersökning** av Pia Bivered, Kjell Hansson, Margot Knutsson och P-O Nordin
- 1983:1 **AVGIFTER PÅ SOCIALA TJÄNSTER - principer och problematik** av Per Gunnar Edebalk och Jan Petersson
- 1983:2 **EN INDELNING AV RÄTTEN - hjälpmedel vid inläsning av juridiska översiktskurser** av Lars Pelin
- 1983:3 **OM SOCIALA OMRÅDESBESKRIVNINGAR** av Verner Denvall, Tapio Salonen och Claes Zachrisson
- 1983:4 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbeta, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del I Förhållandena 1977** av Åke Elmér
- 1983:5 **PSYKOLOGISKA FÖRKLARINGSMODELLER I SOCIALT ARBETE** av Alf Ronnby
- 1983:6 **FACKFÖRBUNDENS SJUKKASSEBILDANDE. EN STUDIE I FACKLIG SJÄLVHJÄLP 1886-1910** av Per Gunnar Edebalk
- 1984:1 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbeta, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del II Utvecklingen 1945-1977** av Åke Elmér
- 1984:2 **FRÅGETEKNIK FÖR KVALITATIVA INTERVJUER - En sammanställning** av Hans-Edvard Roos
- 1984:3 **AKTIONSFORSKNING SOM FORSKNINGSSTRATEGI** av Kjell Hansson
- 1984:4 **FÖRÄNDRINGSPROCESSER INOM GRUPPER OCH ORGANISATIONER I PSYKOLOGISK OCH SOCIALPSYKOLOGISK BELYSNING** av Eric Olsson (SLUT)
- 1984:5 **ROLLSPEL - TILLÄMPNING OCH ANALYS** av Kjell Hansson
- 1985:1 **IDROTT OCH PSYKOSOCIALT ARBETE** av Kjell Hansson
- 1986:1 **ARBETSRAPPORT. Att arbeta på barn- och ungdomsinstitution - en pilotstudie** av Leif Roland Jönsson
- 1986:2 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbeta, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977 (1983). Del III Utvecklingen inom oförändrade grupper** av Åke Elmér

- 1986:3 **UNGDOMAR, SEXUALITET OCH SOCIALT BEHANDLINGSARBETE PÅ INSTITUTION - Intervjuundersökning bland personalen på tre hem för vård eller boende i Skåne** av Maud Gunnarsson och Sven-Axel Månsson
- 1987:1 **FATTIGVÅRDEN INOM LUNDS STAD - den öppna fattigvården perioden 1800-1960** av Verner Denvall och Tapio Salonen
- 1987:2 **FORSKNINGSETIK OCH PERSPEKTIVVAL** av Rosmari Eliasson (SLUT)
- 1987:3 **40 ÅRS SOCIONOMUTBILDNING I LUND** av Åke Elmér
- 1987:4 **VÄLFÄRD PÅ GLID - RESERAPPORT FRÅN ENGLAND** av Verner Denvall och Tapio Salonen
- 1987:5 **ATT STUDERA ARBETSPROCESSEN INOM SOCIALT BEHANDLINGSARBETE** av Leif Roland Jönsson
- 1987:6 **SOCIALTJÄNSTLAGEN OCH UNGA LAGÖVERTRÄDARE** av Anders Östräs
- 1987:7 **FORSKAREN I FÖRÄNDRINGSPROCESSEN** av Eric Olsson
- 1988:1 **EN UPPFÖLJNING AV BARN SOM SKILTS FRÅN SINA FÖRÄLDRAR** av Gunvor Andersson
- 1988:2 **THE MAN IN SEXUAL COMMERCE** av Sven-Axel Månsson
- 1988:3 **FRÅN MOTSTÅND TILL GENOMBROTT. DEN SVENSKA ARBETSLÖSHETSFÖRSÄKRINGEN 1935-54** av Per Gunnar Edebalk
- 1988:4 **MALMÖ - i kulmen av fattigdomsnyckeln** av Tapio Salonen
- 1988:5 **PROJEKT ÖSTRA SOCIALBYRÅN - en processbeskrivning av ett förändringsarbete med förhinder** av Anna Meeuwisse
- 1988:6 **UTDELNINGEN AV SPRUTOR TILL NARKOMANER I MALMÖ OCH LUND** av Bengt Svensson
- 1988:7 **HEMTJÄNSTEN PÅ 2000-TALET** red av Peter Andersson
- 1989:1 **FATTIGLIV** av Gerry Nilsson
- 1989:2 **MAKT OCH MOTSTÅND - aspekter på behandlingsarbetets psykosociala miljö** av Leif R Jönsson
- 1989:3 **FOSTERHEMSFÖRVALTNINGEN** av Bo Vinnerljung
- 1989:4 **GUSTAV MÖLLER OCH SJUKFÖRSÄKRINGEN** av Per Gunnar Edebalk
- 1990:1 **DET ÄR RÄTT ATT FRÅGA VARFÖR - undersökningar om socialt arbete** red av Verner Denvall
- 1990:2 **SCENFÖRÄNDRING - FORSA-symposiet Helsingborg/Gilleleje**
- 1990:3 **KULTURMÖTEN INOM SOCIALTJÄNSTEN - erfarenheter och reflektioner** red av Immanuel Steen
- 1990:4 **HEMMABOENDEIDEOLOGINS GENOMBROTT - åldringsvård och socialpolitik 1945-1965** av Per Gunnar Edebalk

- 1991:1 **PROJEKTILLVARD** - en processanalys av ett socialbyråprojekt
av Anna Meeuwisse
- 1991:2 **ORGANISATIONENS PÅVERKAN PÅ SJUKFRÅNVARON** - hur en forskningsprocess
och en personlig utvecklingsprocess kan integreras med hjälp av
handledning av Katrin Tjörvason
- 1991:3 **SEXUALITET OCH SOCIALT ARBETE PÅ INSTITUTION** av Åsa André
- 1991:4 **MIND THE GAP** - en reseberättelse från England 1-8 april 1990 av
Mats Dahlberg, Jan Lanzow Nilsson, Margot Olsson och Claes Norinder
(red)
- 1991:5 **DRÖMMEN OM ÄLDERDOMSHEMMET** - Äldringvård och socialpolitik 1900-1952
av Per Gunnar Edebalk
- 1992:1 **POLICY, INTEREST AND POWER. Studies in Strategies of Research
Utilization** av Kjell Nilsson
- 1992:2 **STÖD och AVLASTNING. Om insatsen kontaktperson/-familj**
av Gunvor Andersson
- 1992:3 **REHABILITERING AV TORTYRSKADADE FLYKTINGAR I MALMÖ.
Utvärderingsrapport** av Norma Montesino
- 1992:4 **MÅL, VERKSAMHETSMEDEL OCH BEHANDLINGSIDEER I TVÅ MÄNNISKOBEHANDLANDE
ORGANISATIONER** av Marie Söderfeldt
- 1992:5 **235 SYSKON MED OLIKA UPPVÄXTÖDEN** - en retrospektiv aktstudie
av Bo Vinnerljung
- 1993:1 **GRÄNSÖVERSKRIDANDE I PRAKTIK OCH FORSKNING - TVÅ EXEMPEL**
av Bo Vinnerljung
- 1993:2 **HÖRSELSKADADE I ARBETSLIVET - Ett stress/kontroll perspektiv -**
av Ann-Christine Gullacksen
- 1993:3 **NORMALITY, SOCIAL WORK AND THE CREATION OF EVERYDAY LIFE
SETTINGS** av Matts Mosesson (ed)
- 1993:4 **SEVEN SWEDISH CASES: PRODUCTION REGIME, PERSONELL POLICY
AND AGE STRUCTURE IN SEVEN SWEDISH FIRMS IN THE ERA OF THE
SWEDISH MODEL** av Gunnar Olofsson och Jan Petersson
- 1994:1 **BOENDEBASEN I KRISTIANSTAD - EN UTVÄRDERING** av
Bengt Svensson
- 1994:2 **Omsorgens vardag och villkor: 20 DOKTORANDER GRANSKAR FEM
AVHANDLINGAR** red av Åsa André och Rosmari Eliasson
- 1994:3 **LVM-VÅRD AV NARKOMANER. Rapport från Avgiftningsenheten i
Malmö: Patienterna, arbetsmetoderna och resultaten** av
Kerstin Nilsson och Dolf Tops

- 1995:1 **SAMARBETE - NYCKELN TILL FRAMGÅNG.** En undersökning av teamarbetets betydelse i rehabiliteringen av långtidssjukskrivna av Anna-Lena Dahlquist
- 1995:2 **UTVÄRDERING OCH KVALITETSSÄKRING I SOCIALT ARBETE**
- Rapport från FORSA-symposiet 14-16 september 1995
red av Håkan Jönson
- 1995:3 **VÄGEN ÖVER LYCKEBO**
Från sluten psykiatrisk vård till vanlig äldreomsorg
av Pauli Lappalainen
- 1995:4 **SAMSPEL I VARDAGSLIV**
En studie av möten mellan utvecklingsstörda, föräldrar och personliga assistenter - en processbeskrivning
av Eina Linder och Inger Sköld
- 1996:1 **SOCIALTJÄNSTEN OCH MINNESOTAMODELLEN** - Ett samarbetsprojekt mellan människobehandlande organisationer av Claes Levin
- 1996:2 **"DET MÅSTE SE UT SOM EN ARBETSPLATS"** - Om interorganisatorisk samverkan för att yrkesrehabilitera gravt funktionshindrade av Ove Mallander
- 1997:1 **DISPONENT I BRYTNINGSTID** av Lars Harrysson
- 1997:2 **BURNOUT?** av Marie Söderfeldt
- 1997:3 **PSYKOSOCIAL ARBETSMILJÖ I MÄNNISKOVÅRDANDE ARBETE** av Björn Söderfeldt och Marie Söderfeldt
- 1997:4 **"DET ÄR I ALLA FALL MITT BARN!"** - En studie om att vara missbrukare och mamma skild från barn av Karin Trulsson
- 1997:5 **FRIVILLIGA ORGANISATIONER OCH KORPORATIV POLITIK** - En fallstudie av Folkhälsoinstitutets, RFSUs, RFSLs och Noarks arks samarbete om hivförebyggande samhällsinsatser av Jan Arne Magnusson
- 1997:6 **TANKEFIGURER I SOCIALT ARBETE** - Operationalisering och reflektion av Immanuel Steen
- 1997:7 **SOCIALHÖGSKOLAN I LUND 50 ÅR** red av Per Gunnar Edebalk, Inger Farm och Hans Swärd
- 1997:8 **ÖVERVÄLTRINGAR FRÅN SOCIALFÖRSÄKRINGAR TILL SOCIALBIDRAG**
av Tapio Salonen
- 1997:9 **UNGDOMAR I TVÅNGSVÅRD. RÅBYUNDERSÖKNING 94** av Claes Levin
- 1997:10 **EN NY GENERATION HEROINMISSBRUKARE I MALMÖ.** ("Det finns inget rökheroin") av Dolf Tops och Marianne Silow
- 1997:11 **FRIHET, JÄMLIKHET, BRODERSKAP** - Bilden av de äldre i PRO-Pensionären 1941-1995 av Håkan Jönson

Exemplar kan rekvireras från socialhögskolans expedition, adress Socialhögskolan, Box 23,1 221 00 LUND

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Box 23
221 00 Lund
046-222 00 00